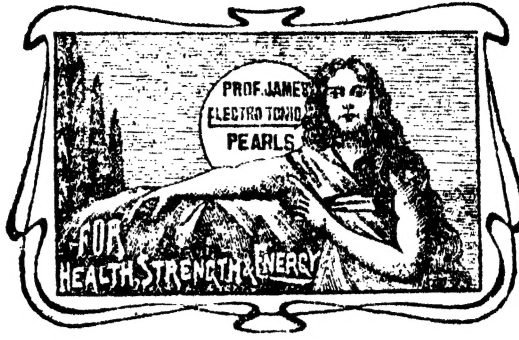

અમેરીકન અકસીર ઈલાજ.

પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તિની ગોળીઓ.

એ ગોળીઓ સ્વપ્નામાં અને પીસાણામાં જતી ધાતુને બંધ કરીને શરીરને શક્તી આપે છે. જ્ઞાનતંતુની નબળાઈ, ધાતુનું પાતળાપણું, અજીરણ, ખોરાક પચવો, હાથપગનું દુ:ખનું, ગગળે ચડરી આવવી, ચાદદાસ્ત શક્તી ગુમ થવી, જવાનીમાં બુઝાપાની હાલત, મનની ચીંતા, ઉદાસી, કોઈપણ કામપર ચીત ન લાગવું, ખાવાપર અરૂચી, છાતીનો ધબકારો, હરસ, દમ, આંખે અધારા આવવાં, ચહેરાની શીકાશ, જવાન વિદ્યાર્થીઓનું અભ્યાસના બોજને લીધે નબળા પડી ગયેલું મગજ તેમજ વક્રીલો, બારીસ્ટરો અને કલાર્ટીસ્ટો, રકુલ માસ્તરો અને બીજાઓ કે જેમને રાતદીવસ મગજ કુસવું પડે છે તેમને એ ગોળીઓ વીજળીક ઈલાજથી થોડીક મુદતમાં અજબ જેવા ગુણ કરે છે તેમજ જે સ્ત્રીઓને હૃદયાર મારીક બીમારીથી શરીર લેવાઈ જાય છે અને હીસ્ટીરીઆ કમરનો દુઃખારો, પ્રદર, ભુખ મરી જવી, વગેરે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ ઘણીજ ફાયદાકારક છે.

આ દવા લેવાને પહેલે દીવસેજ તેની અજબ દુઃખ દૂર કરનારી અસર જણાઈ આવે છે. જ્ઞાનતંતુ અને બુદ્ધિમાં અસાધારણ વધારો થાય છે તથા તે હીંમત જીર અને સુખ ઉત્પન્ન કરે છે. જીવન શક્તિની ખુવારી તથા પ્રવાહરૂપે નીકળી જવું એ બેઉ જાદુની માફક બંધ થાય છે, ગાત્ર લાલ થાય છે, હોઠ ગુલાબી રંગના થાય છે, આંખ ચળકતી અને તેજસ્વી બને છે, મન ચંચળ અને ચોખ્ખું થાય છે, ભુખ સારી પેટે લાગે છે અને અન્ન પચાવ સંપૂર્ણ થાય છે અને જીર્ણ, ઘસાઈ ગયેલી અને નાઉમેદ હાલત સંપૂર્ણ રીતે ઉમેદવાન થાય છે.

કોન્ટ-૨૫ ગોળીની શીશીના ૩, ૧-૪-૦, તથા ૪૦ ગોળીની શીશીના ૩. ૨. વી. પી. ના એકથી ત્રણ શીશીઓ સુધીના ૩ ના વધુ.

ધી એંગ્લોઈડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

જુમા મસીદ-મુંબઈ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાખિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૩૭૬૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દાન-સેષ ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮

વિષય દેવ : ૬૨

છેલ્લી સાયનટીફિક ઢબ પ્રમાણે બનાવેલું. કામીનીઆ ઓઈલ

આ જગમશદુર તેજથી ભાગ્યેજ
કોઈ ગામડું અજાણ્યું હશે. આ
તેજ ગુણકારક હોવાની સાથે
તેમાં રહેલો પમરાટ મનોરંજક છે.

ખરી પડતા વાગને અટકાવી સુંદર, કાળા અને ગુચ્છાદાર બનાવે છે.

એ વાળ મારેનું શીરોમણી તેજ છે.

કી. બાટલી ૧ નો રૂ. ૧ વી. પી. ખરચ રૂ. ૦

કી. „ ૩ નો રૂ. ૨૫ વી. પી. ખરચ રૂ. ૦

ઉપરની મનાવેલો મારે માઇસોરના પ્રદરશનમાં સોનાનો ચાંદ
તેમજ અલ્લાહાબાદના પ્રદરશનમાં સરટીરીકેટ ઓફ મેરીટસ
તેમજ બીજા હજારો અભીપ્રાયો મળેલા છે.

દીલખદાર હેર ઓઈલ.

આ તેજનાં ગુણો કામીનીઆ ઓઈલનાં જેવાંજ છે. સુગંધમાં ધણું
મધુર છે સુગંધ જુદી હોવાથી સોસાયટીમાં દરેકને પસંદ પડેલ છે.
કી. બાટલીનો રૂ. ૧

સુચના.

આજઠાન કેટલાક લગાડ વેપારીઓ પ્રસીધ માલમાં થોડો નફો
મળતો હોવાને સમજે-તમેજે જે ચીજની માગણી કરી હોય તેના બ-
દલામાં ભગતી હજારી ચીજ તેમાં વધારે નફો રહેતો હોય તેવી લાગીને
દેખાડશે અને કેહશે કે “એનાં કરતાં સાફ અને સસ્તું છે.” એમ
કહી આપવા કોશિષ કરે છે. કોઈપણ રીતે તમે કળાવા પામો નહીં તે-
ટલા મારે ખરીદતી વખતે બરાબર સીક્રમંધ બાટલી નામ વાંચીને લેવી.

તા. ક. કામીનીઆ અને દીલખદાર શબ્દો ઈંગ્લેન્ડમાં અને હિંદુસ્તા-
નમાં કાયદાપૂર્વક રજીસ્ટર કરેલ છે તેની નકલ કરનારાઓ ઉપર કાયદા
મુજબ પગલાં લેવામાં કશી પણ કચાશ રાખવામાં આવશે નહિ.

ધી એન્ડ્રો ઇન્ડિયન ટ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપ

નં. ૧૫૫, જુમામસીદ મુબરક.

ટલીગ્રાફ એડ્રેસ (ANGLOAN) એન્ડ્રોન મુબરક.

આજકાલ કેટલેક ઠેકાણે અમારાજ નામને મળતું નામ અને અમારી દવાને લગતાં નામ રાખી બેઠેલા હોવાથી લોકો ભુલાવામાં પડી જાય છે. મારે આથી જાહેર કરવાનું કે ડા० ઇન્દ્રાપોરીઆનું સો વરસનું જીવન અને જાણીતું દવાખાનું હુદુર ચાલીમાં છે. હમારી ખીજ શાખા છેજ નહિ એ ધ્યાનમાં રાખવું.

બચ્ચાંઓને ખરી તંદોરસ્તી આપનાર

બાળ અમૃત.

આ દવા ઘણી જાતની દેશી વનસ્પતીઓનો અરક બનાવી સરખતના રૂપમાં બનાવેલું છે. એનો ઉપયોગ કરવાથી બાળકોના જીવનને ખારીક તાવો અજીરણથી થતા ઝાડા, પેટની કબજીયેત, મરડો, અતીસાર, લોહીનું પડવું, દાંત આવતાં થતી બીમારીઓ ઉપલીયું, આંકડીનું દરદ, અતીશય રડવું, ખાંસી, હાંફણ, સસણી, વિગેરે બચ્ચાંના દાંતને ધણોજ ફાયદો કરે છે.

શીશી એકની કીંમત રૂપીઆ ૮૦ અડધો.

બનાવનાર ડાક્ટર ઇન્દ્રાપોરીઆ.

ઠેકાણું:—કાલ્યાદેવી રોડ-હુદુર ચાલી, પોલીસ ચોકી પાસે-મુંબઈ. સોલ એજન્ટ એમ. એન. પાડેક-કાલ્યાદેવી રોડ નંબર ૨૯૦-મુંબઈ. આર. સી. બાલીરાજા ઠેકાણું કલુપીડ-સુરત.

દારા ખુરશેદજી માદન-નવા આતશબેરામ સામે, ધોખીતળાવ-મુંબઈ. સ્વદેશી બનાવેલું દાંતમંજન પણ હમારે ત્યાંથી મળશે. કીંમત આના ચાર.

સ્વર્ગવાસી રા. રા. ઊટાલાલ દેસાઈભાઈ યેજીત.
ગુર્જર ગ્રંથમાળાનો મણકો ૨ નો.

શાનોત્તેજક કાવ્ય સંગ્રહ.

તંત્રી—સ્વ. રા. રા. ઊટાલાલ દેસાઈભાઈ.

પ્રકટકર્તા—ગુણવંતજીભાઈ ઊટાલાલ દેસાઈ.

પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત ૧૦૦૦. મુંબઈ.

ધ. સ. ૧૯૧૨.

(સર્વ હક પ્રકટકર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે)

મુદ્રક—૩૧-૪-૦

‘હિતેચ્છુ’ પ્રેસ; ખાડીયા—અમદાવાદ.

હરિપ્રસાદ પિતાંજરદાસ મહેતાએ પોતાના મકાનમાં છાપ્યું.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

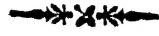
૩૭૬૧

આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

- (૧) ગુણવંતલાલ ઓટાલાલ દેસાઈ.
ભુલેશ્વર, ભાણુભાઈ મોતીરામની ચાલી—મુંબઈ.
- (૨) મેસર્સ ડી. લક્ષ્મીદાસની કંપની.
ઠે. પારસી બજાર, કોટ—મુંબઈ.
- (૩) રા. જીવજીલાલ અમરશી મહેતા.
મેનેજર—પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ એન્ડ બુક્સ એજન્સી, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

ગ્રંથનું વાંચન કરવામાં, પ્રસ્તાવના વિજ્ઞાનીની તેજોમય રેશની સરખી મદદ આપે છે, એમ વિદ્વાનો માને છે; તે પ્રત્યે માનની નજરે જોઈ હું પણ આ ગ્રંથની ટુંક પ્રસ્તાવના લખવા તત્પર થવું ઠીક ધારું છું. “જ્ઞાનોત્તેજક કાવ્ય સંગ્રહ” લગભગ આલીશ સ્ત્રી અને પુરુષ લેખકોએ “જ્ઞાનોત્તેજક” પત્રમાં તેનાં આયુષ્યનાં આશરે છ વર્ષ દરમ્યાન લખેલાં કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. જેમ તેનાં લેખકો વિવિધપણે, સ્ત્રોત એ કાવ્યોના વિષય, શૈલી, ઉપદેશ, રસ ઇત્યાદિ પણ વિવિધ છે. તેનાં લેખકો સઘળાં નામીયાં નથી, તો પણ તેમાં ગુર્જર ભાષાનાં કેટલાંક નામીયાં લેખકોનાં કાવ્યો પણ છે. એજ પ્રમાણે સઘળાં કાવ્યો વાંચનારને ઉપયોગી, મનપસંદ અને સ્વવિચારાનુકૂળ થઈ પડે એ સંભવિત નથી, તો પણ તેમાંથી દરેક વાંચકને થોડાં ઘણાં પણ રચીકર, જોષક અને કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવનારાં કાવ્યો મળી આવશે, એમ હું આશા રાખું છું. જુદા જુદા વર્ગ, સ્થળ, ધર્મ, આહારવિહારનાં માણસોના વિચાર, શૈલી કે ભાષા એકસરખાં હોય એ તો અસંભવિતજ છે. સઘળાં લખાણોનો ઉપદેશ, ભાષા વગેરે મારા પોતાના કે કોઈ એક વ્યક્તિના વિચારને સર્વાંશે અનુકૂળ હોવાં જોઈએ, એવી ઈચ્છા રાખું તો વિવિધ લેખકોનાં ગદ્ય કે પદ્ય લખાણોનો સંગ્રહ કરીજ ન શકાય; તથાપિ એવો જરા પણ દુરાગ્રહ રાખ્યા વગરજ “જ્ઞાનોત્તેજક”માં પ્રકટ થયેલાં ઘણાં-ખરાં કાવ્યો મેં આ સંગ્રહમાં ઘખત્ત કર્યા છે અને તેથીજ હું એમ માનવાની હિન્મત ધરું છું કે ગ્રંથનો એક યા જીજ્ઞે ભાગ પણ વાંચનારને મનપસંદ થઈ પડશે. “જ્ઞાનોત્તેજક”માં પ્રકટ થયેલાં તમામ કાવ્યો અક્ષરશઃ પ્રકટ કરી, કોઈ પણ લેખકને રહેજ પણ અન્યાય નહિ થાય તેમ કરવાનું મને ઘણું મન હોવા છતાં કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને સખમે થોડાંક કાવ્યો છોડી દેવાં પડ્યાં છે, તેથી તેના લેખકોને કાંઈ અન્યાય થયો હોય તો તે મારે તેમની ક્ષમા ચાહું છું.

આ ગ્રંથ પ્રકટ થવાનાં કારણ વિષે મારે કહેવું જોઈએ કે,

મારા પિતા સ્વર્ગવાસી રા. છોટાસાગ દેસાઈમાઈએ “જ્ઞાનોત્તેજક”
 પત્ર પ્રકટ કરી તેને દિનપરદિન ઉચ્ચ પંક્તિએ લઈ જવાને શા-
 રીરિક, માનસિક અને આર્થિક સંપત્તિનો શક્તિ ઉપરાંત ભોગ
 આપ્યો હતો; એટલુંજ નહિ, પણ એ તેમનો દેશસેવાનો પ્રયાસ
 ફતેહમંદ બનાવવાને મેં અને મારાં સ્વર્ગસ્થ ધર્મપતિ અં સૌં
 પ્રસન્ન તેમજ મારા ભાઈ રા. ચમનલાલે તે પૂજ્ય વડીલની
 સાથે રહીને રાત દિવસ મહેનત કરી હતી. તે સર્વનાં શુભ ફળ
 પ્રાપ્ત થાય, તેવાં ચિન્હોનાં દર્શન પણ અમો સર્વેને થયાં. પરંતુ
 તે પછી એવા અણુધાર્યા બનાવો બન્યા કે તે સદ્ગુણ ચિન્હોનો
 નાશ થતો ગયો. પ્રથમજ મારાં ધર્મપતિ અં સૌં પ્રસન્નનો
 સ્વર્ગવાસ થયો. તેમના સંબંધમાં વિશેષ કહેવાનું આ સ્થાન નથી.
 સંક્ષિપ્તમાંજ કહીશ કે “જ્ઞાનોત્તેજક”ને આબાદ કરવાના અમારા
 પ્રયાસમાં તેઓ પોતાથી બને તેટલી વધુમાં વધુ શારીરિક અને
 માનસિક મદદ આપતાં; એટલુંજ નહિ, પણ એ કામમાં અમને
 ઘણી વખત સંકટનાં ભારે વાદળ વચ્ચેથી પસાર થવું પડ્યું
 હતું, તે દરેક વખતે એ સ્વર્ગવાસિની નમ્રતા, શાંતિ અને ધૈર્ય-
 પૂર્વક સમયાનુકૂળ વર્તી અમને પણ શાંતિ અને ધૈર્ય ધારણ કરી
 આગળ વધવા ઉત્તેજિત કરતાં. તાત્પર્ય કે, એમના સ્વર્ગવાસથી
 ફક્ત અમારાં હૃદયનેજ નહિ પણ સાથેસાથ “જ્ઞાનોત્તેજક”ને
 પણ મજબૂત ફટકો પડ્યો,—“જ્ઞાનોત્તેજક” પ્રકટ થતું બંધ થયું.
 તે પછી આશરે આઠ મહીને “જ્ઞાનોત્તેજક”ના પોષક, ચાક્રક
 અને વાકક મારા પિતા પણ અચાનક સ્વર્ગવાસી થયા. એ પછી તો
 સદ્ગુણ સંજોગો જોનાં મને ખાત્રી થઈ કે, હવે “જ્ઞાનોત્તેજક”ને
 નજદીકનાં ભવિષ્યમાં સજીવન કરવું શક્ય નથી. તથાપિ,
 એની ખાત્રી થવાની સાથેજ મન એમ પણ વિચારવા
 લાગ્યું કે, અમો એક ભાઈ તો જીવાન છીએ; એટલે અમારી
 ઇચ્છા અને ઈશ્વરની કૃપા હશે તો જનસેવા અર્થે સારાં અને
 ઘણાં કામો કરી શકાય એ સંભવીત છે. પરંતુ જે એ આત્મા
 જનસેવાનું કાર્ય કરતાં કરતાંજ દેહમુક્ત થયા તેમની સેવાની
 નિશાની માત્ર પણ શું નહિ રહેશે? એ પ્રશ્નના પરિણામે એમ
 નીહિત થયો કે પિતાએ “જ્ઞાનોત્તેજક” બંધ પડતાં પહેલાં એ ચાર
 સુમા અગાઉ “ગુર્જર ગ્રંથમાળા”ની જે યોજના યોજી હતી તે સ-

વૈશે નહિ, તો બની શકે તેટલા પ્રમાણમાં અમલમાં મુકવી અને
 તેના શરૂઆતના મણકા એવા ઠહાડવા કે તે “જ્ઞાનોત્તેજકના”
 ઉદય માટે કોઈ પણ સ્ત્રી પુરૂષે તન, મન ધનનો કોઈ પણ ભોગ
 આપ્યો હોય તેના ચત્કિંચીત પણ સ્મારકની ગરજ સારે. એ
 નિશ્ચયને અનુસરી પ્રથમ મણકા તરીકે “સંસાર સુખ સાધન”
 નામનું જે પુસ્તક મારા પિતાએ જાહેર હરીફાઇનું ઈનામ આપીને
 “જ્ઞાનોત્તેજક”નાં ગ્રાહકોને ભેટ આપવા માટે લખાવ્યું હતું તેની
 બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરી. તે ગ્રંથ માત્ર તેના લેખક રા. લક્ષમણ
 સ્વપ્નારામ દેવલાલીકર તેમજ મારા પિતાની મહેનતનું સ્મારક
 મન્યું એ પછી આ પુસ્તક દ્વિતીય મણકા રૂપે પ્રકટ કરું છું તે
 “જ્ઞાનોત્તેજક”નાં આશરે આત્મીય લેખકોની તેમજ મારા પિતાની
 મહેનતના સ્મારક રૂપ છે. એટલુંજ નહિ, પણ તેમાં મારાં સ્વર્ગ-
 વાસી પતિ અં સૌં પ્રસન્નના હૃદયનું પ્રતિબીંબ પણ જોઈ શકાયું
 છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૩૦, ૧૫૦, ૧૫૨, ૧૫૬) એ કારણે
 મને આ ગ્રંથ પ્રકટ કરતાં બહુ હર્ષ ઉપજે છે. એ પ્રતિબીંબ—
 ઉદ્ગાર—કાવ્ય જો કે સદી ભાષામાંજ છે, તેમાં ઉચ્ચ
 અક્ષરકાર નથી, તો પણ તે નિર્મળ અંતઃકરણનો કુદરતી પ્રવાહ
 છે એમ મારી ખાતરી છે. તે ઉદ્ગારોને વશ થઈ એક
 આત્માએ મારા આત્માને દશ વર્ષ કરતાં વિશેષ સમય સુધી
 શાંતિ આપી છે અને તેનેજ આજે હું સર્વસામાન્યના લાભાર્થે
 પ્રકટ કરી દીર્ઘાયુષી બનાવું છું, એ ખ્યાલ આવતાં મારું હૃદય
 આનંદના સમુદ્રમાં ડોલે છે એમ કહેવા માટે પ્રેમનાં અનુભવી
 વાંચકો તો મારી હાંસી નહિજ કરશે.

ગ્રંથ પ્રકટ થવાનાં કારણો જણાવ્યા પછી બીજી બાજુનો
 સંબંધ પણ થોડો ખુલાસો થવાની જરૂર છે. જોડણીના સં-
 બંધમાં અતી આપાચીપ કરવાનો હું હિમાયતી નથી. તેમ છતાં
 કેટલીક સુધારણીય ભુલ રહી છે એમ પણ કબુલ કરીશ. પરંતુ
 તમામ લખાણ અર્ધા રાત્રે ભારે સ્વપ્નાટ વચ્ચે બીજાં જોડણીને
 કાપેલા વર્તમાનપત્રની ફાઇલમાંથી ઉતારવું પડ્યું છે અને વચમાં
 ચારથી આઠ વરસ જેટલો વખત પસાર થઈ ગયો છે, તેમજ
 “જ્ઞાનોત્તેજક” બંધ થતાં ઘણાંખરાં લેખકો સાથે મારો પરિચય
 રહેવા પણ પાન્યો નથી, એટલે વર્તમાનપત્રમાં છપાતાં રહી ગયેલી

જુલો તેમની પાસે સુધારાની લેવાનું બહુ તજવીજ કરવા છતાં બન્યું નથી તે માટે વાંચકો ક્ષમા બક્ષશે એવી આશા છે. નુકમના સંબંધમાં પણ ઘણો મતભેદ પડશે. વાંચકો અને મિત્રોની સલાહ પ્રમાણે બીજી આવૃત્તિ વખતે તેમાં જરૂરી ફેરફાર કરવા તત્પર રહીશ. આ પુસ્તક હાલ મને અનેક પ્રવૃત્તિ અમુકેલી વચ્ચે પ્રકટ કરવું પડેલું હોવાથી જે કાંઈ ખામીએ વાંચકોને જણાય તે માટે તેઓ પાસે ક્ષમા ચાહી તે વિષે મને સકારણ સુચના કરવા તેમને હું નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરું છું.

અંથને છેડે દાખલ કરેલાં “જ્ઞાનોત્તેજક”માં નહિ પ્રકટ થયેલાં કાવ્યો (જુઓ ૫૪ ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૮૦ થી ૧૮૬, ૧૮૭ ૧ ૨૦૪.) મારા વિદ્વાન વડીલ સ્નેહીઓ રા. હકુર નાનાયણ વિસનટ ચતુર્ભુજ તથા વૈદ્યકવિ રા. દુર્લભદાસ સ્યામજી ધ્રુવે પુરાં પાઝ્યા છે; ગુર્જર અંથમાળાનો પહેલો મણકો “સંસાર સુખ સાધન” પ્રકટ કરવામાં મદદ આપનાર સદ્ગુણસંપન્ન શેઠજી રા. રા. દામોદરદાસ સાંકળેશ્વર રવળે મારા પિતાના એક સાચા મિત્ર તરીકે મને આ અંથ પ્રકટ કરવામાં પણ સારી મદદ આપી છે; બીજા કેટલાક માયાળુ અને વિદ્યાવિલાસી ગૃહસ્થોએ આ અંથ પ્રકટ કરવાની હિમ્મત થાય તે માટે અગાઉથી મને આશ્રય આપવાનાં વચન આપ્યાં છે; મારા કેટલાક મિત્રોએ અંથના લખાણની નકલ કરવા, ૫૬ વાંચવા વગેરે કામોમાં મદદ કરી છે; તે સર્વે સન્નજનોનો આ સ્થળે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માની તેઓ મારા ઉપર એવીજ પ્રીતી અને કૃપા હમેશાં ચાલુ રાખશે એવી આશા રાખું છું. છેવટે, આ સ્થળે હું આ અંથમાંનાં કાવ્યોનાં લેખકો તેમજ “જ્ઞાનોત્તેજક” માટે મહેનત કરનારાં સર્વેનો આભાર માની દયાળુ ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું કે, “મને મારા પિતાએ ગુર્જર સાહિત્યની સેવા કરવાની જે દ્રઢ સમજાવી છે તે વધારે સારી રીતે બજાવવાનું સામર્થ્ય બક્ષો.”

પ્રકટકર્તા.

૬૧૦ ગૌતમરાવ કેશવના ઔષધાસ્રયમાં બનાવેલો

અને

પ્રદર્શનમાંથી સોના ચાંદીનાં ઈનામો મેળવેલો

બગડેલાં લોહીને શુદ્ધ કરનાર

ડૉ વામન ગોપાળનો આયોડાઈઝડ

સાસાપરિલા.

લોહી એ મનુષ્યનું જીવન છે. તે બગડ્યું હોય તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. તેને માટે આ સાસાપરિલા વિના ખીજ એકે દવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા પીવાથી ઉપદ્રવ એટલે ગરમી અને તેના વડે થતા લયંકર વિકાર દુર થાય છે. લગભગ પચાસ વરસથી હુબરો દરદી સારાં થયાં છે. અનુલવથી ખાત્રી થશે. ઉત્તમ ગુણુ માટે ચાર બાટલી લેવી જોઈએ.

કિંમત બાટલીનો ૩૦ ૧૧ પોસ્ટેજ ખર્ચ પાંચ આના.

વિશેષ માહિતી માટે કેટલોગ મંગાવો.

બનાવનાર—માલેક

ડૉ. ગૌતમરાવ કેશવ-પોસ્ટ નં-૨-મુંબઈ”

અર્પણ પત્રિકા.

સદ્ગુણસંપન્ન કૃપાવંત શેઠજી
રા. રા. હામોદરદાસ સાંકળેશ્વર રાવળ.

અમદાવાદ.

આપ શ્રીમંત છે તથાપિ અતિ સાદા, નમ્ર,
વિવેકી, માયાળુ, મરોપકારી, વિદ્યાવિલાસી
તેમજ વિદ્યોત્તેજક છે. અને મારા પિતા પ્રત્યે
જેવો ઉચ્ચ બંધુભાવ રાખતા હતા તેવોજ ઉચ્ચ
પુત્રભાવ મારા પ્રતિ રાખો છે, એ આપના
અમૂલ્ય સદ્ગુણો અને પ્રેમથી આકર્ષાઈને પૂર્ણ
પ્રેમથી હું આજે ‘ગુર્જર ગ્રંથમાળા’નો આ ૨ નો
મણુકો “જ્ઞાનોત્તેજક કાવ્ય સંગ્રહ” પ્રણ આપનેજ
અર્પણ કરું છું તે સપ્રેમ સ્વીકારશોજી.

હું છું આપનો,

આભારી કૃપાલિલાષી,

ગુણવંતલાલ છોટાલાલ દેસાઈ

પ્રકાશક—‘ગુર્જર ગ્રંથમાળા’.

રાવ શેઠ. દામોદરદાસ સાંકલેશ્વર. રાવલ.

આદિત્ય હિતેશ્વર સમાના જન્મતથી અને ધી બાવળા ઝવેરી છત્રીંગ એન્ડ
મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લીમિટેડના સેક્રેટરી, ટ્રેઝરર એન્ડ એજ ટ.

જ્ઞાનોત્તેજઃ

કાવ્ય સંગ્રહ.

સરસ્વતીનું આવાહન.

(સવૈયા.)

આવા! વિદુષી આવા! પંડીતા વિશ્વ વિધાતા વે'લી આવ,
મુ અભિનયની સૂર સદનની, સૂર સદનમાં ચાલી આવ.
જડપણુ હનની હે જગ જનની હૃદયભુવનની જ્યોતિ આવ;
ભારત ભાગ્ય-ઉદય કરવાને હે! ભારતિ ભારતમાં આવ.
નંદન વનની રમ્ય ઘટામાં ક્યાં છે સુવાસિત પારિજાત?
જ્યાં ત્યાં કુલ્યા કુલ વિલાતી, વાસરહિત જે શોભા માત્ર;
કવિ કાવિહ ચિત્ત ભ્રમર ચહે તે નંદન વનની ખુશબો આવ, ભારત
રતુરાજની રાજચામામાં, કોકિલ મધુરાં ગાન સુણાવ,
તુજ ગાનમાં માન અમારું, હિતાહિતનું ભાન કરાવ;
વલખે વાછરૂ ક્રુધાપીડીત થઇ, કામધેનું પયપાન કરાવ, ભારત
ઘોર રાત્રિમાં ઘોર ઘોપણા શ્રવણ યુગ્મે આવી અચડાય,
પળ્યા પથિક બહુ અવજે પંથે, તિમિર તતિ નહોં પુરી થાય;
કરમાયાં કામળ કુલડાં રે સંપુટ કુલ ફરી વિકસાવ, ભારત
જીવહિંસક જન જીલમ ગુજરે તે પાપાણુ હૃદય પીગળાવ,
અસત્યનો વ્યવહાર વધ્યો છે, વેદધર્મપર થયો અભાવ;
ભર દરિયે તોફાન મચ્યું છે બચે તો બુડતું નાવ બચાવ, ભારત

(૨)

રાજ અવનતી આપ ઉત્તતી પુનઃ શાશ્વતિ કીર્તિ થાય,
રાખ પાંખમાં દોપ ઝાંખમાં સાંખ હમારાં પાપ અમાપ;
હે ધાત્રી યાત્રિની ધાયના સફળ કરી મનહુ મલકાવ, ભારતં

રા. ગજનન મંહારામ દેસાઈ.

કેળવણી.

(હરિગીત.)

હે આર્યવાસી સુર સજ્જન! અર્જ નમ્ર અતિ ધણી;
તે ખંતથી ઉરમાં ગ્રહી સુખ-પાળ લ્યો રનેહે ચણી.
જે ઉપર સર્વે સુખનો, આજે બધો આધાર છે;
“નિજ બાળકોને કેળવો, જે માંહિ લાલ અપાર છે.”

વિદ્યા થઈ આ વિશ્વના, પેખી નવીન બનાવને;
આ શ્રેષ્ઠ સાગરમાંથી તારો, મનુષ્યદેહી નાવને;
ઉત્તમ ઇલાજે યોજવા, તેનો રસિક સુસાર છે, નિજં

યૂરોપ, આફ્રિકા, અને, વાંચો વિચાર અમેરિકા,
ચીના અને જાપાનીમાં, છે આપણો શો એશિયા?
એ મહડતીનું કારણ સુવિદ્યા, સુગુણનો ભંડાર છે; નિજં

શુભ કાર્યથી હરખી મનુષ્યગણે કરેજ કરેલ છે;
પણ બુદ્ધિદાતા યાદ લાવે, એ અતિ સુધરેલ છે;
શું? બુદ્ધિવીણના કાર્યમાં, ફત્તેહ કે શુભ સાર છે, નિજં

બુદ્ધિ થઈ સહુ કંઈ બને છે, થાયે સુમુણી માનવી,
પણ એ સમે ઉત્પન્નતાને, ઉર વિષે નિજ આણુવી;
બુદ્ધિનિધાન સજેલ જેથી, સુખી સકળ સંસાર છે, નિજં

બુદ્ધિ થવાને પ્રાપ્ત જગમાં, કયા શ્રેષ્ઠ ઇલાજ છે?
જગદીશની પ્રિતી ગ્રહો, એ પ્રથમ જનનું કાજ છે;
જેથી મળે બુદ્ધિ સદા, બલપણ તણો ભંડાર છે, નિજં

વૃદ્ધિ થવાને વૃક્ષની, કેવી કળા માળી કરે?
થઈ ગુપ્ત તેમાં રહાય કોની? એ ‘ન’ શું ઉરમાં ધરે;
એ તુલ્ય બુદ્ધિ વૃદ્ધિ કાજે, આપણો આધાર છે, નિજં

શુભ સનજનો કરા વિચારો, બુદ્ધિમાં બહાદુર છે,
 તે જાણવાથી વૃદ્ધિ થાયે, બુદ્ધિકરનું નૂર છે;
 અર્થાત એમાંથી ગ્રહો, આખર બધે જયકાર છે, નિજં
 કમ કેળવો ને મેળવો, શુભ ભેળવો વિચારને;
 ન્હોરો જગત યશ પામવા, શોધો સહુ દીલદારને;
 કયાં? મૂળ આવ્યું એ વિચારો, આપ હારેહાર છે, નિજં
 વિદ્યા વધારો પ્રિતથી, આર્યોત્તિ સુવાધવા,
 પ્રિય ભાઈ! આપો દાખલો, આખર તણું સુખ સાધવા;
 જો ભાળ સુધર્યું તોજ જાણો રે'મ જમ કીરતાર છે, નિજં
 નહિ ઇશ્વર વિદ્યા વિશ્વ સુધરશે, બાળ કોટી વાતથી,
 મારે બહુવો ભાવથી, શ્રેયસ્કર સંગાતથી;
 કારણ લખ્યું તારણ થવા, આર્યોત્તિ ઉચ્ચાર છે, નિજં
રા. જમાલસાઈ અહમદસાઈ સીદી.

શ્રી કેળવણી.

(વસંતતિલકા.)

હું આર્યવાસી 1 દિલ કાંઈક તો વિચારો,
 ના યાચ કેમ હજી કાંઈ ખરો સુધારો ?
 પ્રાચીન દેશ તણી રીતિ નિતી વિચારો,
 શ્રી સુધરે નકી થશેજ ખરો સુધારો.
 આધાર જો ગૃહ તણો ગૃહિણીજ માનો;
 આપો ન કેળવણી કેમજ વિદ્વાનો ?
 દેશોત્તિ ખરી રીતે કરવાજ ધારો, શ્રી સુધરેં
 શાળાની કેળવણીથી નહિ કેળવાસે,
 સંસાર સુખ નહિ તે થકી મેળવાશે;
 પૈસાની હાલત વિષે કદિ જો વિચારો, શ્રી સુધરેં
 શ્રી ત્રેવડે ધન સદા નિજ વાપરે છે,
 ભાગ્યે પુરૂષથી કદાપિજ માપ રે' છે;
 ચાહો તમે કદિ કંઈ કરવા સુધારો, શ્રી સુધરેં

(૪)

ધાર્યું સદા મન તણું નકી પાર પાડે,
 ના થાય તો ખચિત વાત જશે અખાડે;
 જો કાઢવો ખચિત ખાંતથી કો કુધારો, સ્ત્રી સુધરે.
 રો બાળલમ નહિ દૂર થશે કદાપિ,
 [જો] પ્રાચીન કેળવણીની નહિ રીત થાપી;
 જો કામટાં જમણુ દૂર થવા ઉચારો, સ્ત્રી સુધરે.
 “નાતો જમાડું ન પછી લઉં કદી લાવો,
 આવે ફરી વખત ના ઝટ શુભ આવો;
 વેચી કરો ખરચ હામ અને પટારો, સ્ત્રી સુધરે.
 “આ બાળને જરી તમે ન ભલે ભણાવો;
 ખાંતે ખરે ઝટ તમે વહુ કોષ લાવો;”
 આવા વિચાર થકી દેશ થયો નહારો, સ્ત્રી સુધરે.
 સ્ત્રી સુધરેલ કરશે અળગા કુધારા,
 સ્ત્રી આણુશે પ્રથમના સુખનાજ વારા;
 સ્ત્રીથી થશે ખચિત જ્ઞાન વિષે વધારો, સ્ત્રી સુધરે.
 દેશભિમાની શુર જો જન જાગતા હો,
 દેશાનતિ થકી મને કદી રાંચતા હો;
 આબાદ દેશ બનશે મટી ઉધનારો, સ્ત્રી સુધરે.
 સ્વપ્ને કરી ઉદય જો વળી માનતા હો,
 ધર્મે કરી ઉદય જો વળી ધારતા હો;
 ઉપાય ઉન્નતિ તણા મન લક્ષ ધારો, સ્ત્રી સુધરે.
 સુધારજો ખચિત કેળવી દીકરીને,
 જેથી થશે ઉદય દેશ તણો ફરીને;
 દાઝ્યો દશા દુઃખદ દેશની દેખી ચારો, સ્ત્રી સુધરે.
 પુછોજ કારણ તમે કદી જો મને તો,
 રે ! ગુણવંત નથી અન્ય જવાબ દેતો;
 સર્વે તણું મુળ વસે છે કહાં વિચારો, સ્ત્રી સુધરે.
 ગુણવંતલાલ યેઠાલાલ દેસાઈ.

(૫)

સુધારો કરવા વિષે.

(ગરબી ત્રીતાલી.)

(“મીઠડાં ગોરસ હ્યો રે ગોરસ હ્યો”)

ભાઈઓ મયો મયો રે મયો મયો } ૨૬.
સાહેબો મયો મયો રે મયો મયો.

હારે જે મચી રહેશે શુભ કામે,
તેનાં કામો ધીમે ધીમે જામે;
પછી અખંડ કિર્તી પામે રે, ભાઈઓ

હારે તમે બાળક થઈ નહિ ડરતા,
રહો આગળ એક પગ ધરતા રે;
રહાય થાશે પ્રભુ દુઃખ હરતા રે, ભાઈઓ

હજી આગળ બહુ કરવું છે,
હજી આગળ નામ ધરવું છે;
રે ભાઈ હજી બહુ તરવું છે રે, ભાઈઓ

માટે ઢીલા થઈ નહિ જતા,
ઢીલ - થાશે તો ખાશો ખત્તા;
માટે વાવરો તમારી સત્તા રે, ભાઈઓ

દેશ નાતની દાઝ બહુ જાણો,
જાણી સુખ વૃદ્ધિને આણો;
નકર જાણો ધોખીનો પા'ણો રે, ભાઈઓ

ધણા ધણા સુધારા કરો,
ભુંડી રીતીઓને પરહરો;
દિલ દાઝ દેશીઓની ધરો રે, ભાઈઓ

દેશ હુખી ગયો ઓ વીરા,
છતાં કેમ રહો છો ધીરા;
દુઃખ ટાળવા થાઓ અધીરા રે, ભાઈઓ

નાત જાતની રીતીઓ ખૂરી,
જોઈ જોઈએ ન રહેવી સખૂરી,
એવી રીતીને કરો પૂરી રે, ભાઈઓ

(૬)

પણી પકડી મનથી લહો,
જુસ્સાથી બુડા ગ્રહો;
દ્રઢતાથી મંડી રહો રે, ભાઈઓ
એક હાથે તાળી નહિ પડે,
એકલાને બહુ બહુ નડે;
સોસાઈટી^૨ રહેજે ચડે રે, ભાઈઓ
મંડળીનાં મૂળ ખુબ ધાડો,
યાહોમ કરી આગળ ચાલો;
છોટમ કે સુખમાં ચ્હાલો રે, ભાઈઓ

૨૧૦ રા. છોટાલાલ દેસાઈભાઈ.

* * * * *

(હર હર શિવ કર તું દયા).

જગો જગો મારા ભોળા બ્રાતો (૨)
દેશમાં દુઃખ બહુ વધી પડ્યું છે જગો
બાળકમ કર કરે,
વિધવાઓ ઉભરાય છે અતિ,
ગઈ છે મુંઝાઈ તેથી મતિ,
દેશની ભયકારક ગતિ જગો
ડરો નહિ દિલ ઉમંગ ધરો,
અબળાનાં દુઃખ દુર કરો
એજ સુધારો છે ખરો..... જગો
જગ્યા ત્યાંથી ગણી સવાર
કુધારા કાઢો કરો નહિ વાર
કનૈયો વિનવે વારંવાર
બંધુ! મારા થાઓ તૈયાર..... જગો

રા. કનૈયાલાલ ગીરધરલાલ કોઠારી.

૧ પ્રતિજ્ઞા. ૨ મંડળી.

બાળલગ્ન.

(ઠગળી જીવડે મુક્તિની જીક્તિ ન જાણી.)

પડતીને વખતે બુદ્ધિની શુદ્ધિ ધરીએ,
 કેટલી પ્રકારે ભલે ભમાવે, અંતર વિચાર કરીએ રે, પડતીને.
 આઠ વર્ષે તો ગૌરી થાશે, નવ વર્ષે રોહિણી,
 દસમે કન્યા, પછી રજવાળી, કાઢ્યો શ્લોકજ વીણી રે. પડતીને
 પ્રથમ પુછું છું કેનો શ્લોક એ, લખવા શું આધાર?
 તે બાબત પણ કારે મુકા, કરો અર્થ વિચાર રે, પડતીને
 તેનો જો કંઈ અર્થ તપાસો, નીકળશે કંઈ સાર,
 બાળ, યુવાન ને વૃદ્ધની માફક, સ્ત્રીના વર્ગજ ચાર રે. પડતીને
 વળી કદાપિ તમે કહો છો, તેવો અર્થજ માનો,
 તો પણ કહોજ વધુ ભરૂંસો, તમે રાખશો શ.નો રે, પડતીને
 પારાશર, સિવાય થયા છે, અન્ય ઋષીઓ મોટા,
 તેઓના મત જોઈ વિચારો, શીદ ફગાવો ગોટા રે, પડતીને
 યાજ્ઞવલ્કય મનુ શું કહે છે, તે વિચારી કરવો તોલ,
 બીજાબાઈની 'ઉલુ' માફક, ચલાવો શીદને પોલ રે, પડતીને
 એકાદો કહે તે સાચું કે, ઝાઝા કહે તે સાચું,
 એમ પુછું તો તરતજ કહેશો, ઝાઝા કહે તે સાચું રે, પડતીને
 ત્યારે પ્રથમ કહું છું હું તો, મનુના શુદ્ધ વિચાર,
 ત્યાર પછી બીજા ઋષિઓના, સમજવાને સાર રે. પડતીને
 ૧ થાય રજોદર્શન તોપણ ત્રણ વર્ષ અધિક ગુણી જોવો,
 તેમ છતાં જો ન મળે તો મનુ કે' નિજ સમ ગુણી જોવો રે, પડતીને
 ૨ કન્યાકાળ છતાં જો કન્યાદાન ન દે માખાપ,
 પછી કન્યા વર શોધી પરણે, વર વહુને નહિ પાપ રે, પડતીને
 ૩ વળી કહે છે રતુમતી થાયે, રહે ભલે કુંવારી,
 તોપણ પિતાએ ગુણહીનને દેવી ન કન્યા પ્યારી રે, પડતીને

૧ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ શ્લોક ૯૦ મો.

૨ " " " " ૯૧ "

૩ " " " " ૯૨ "

૧ વળી યાજ્ઞવલ્ક્ય કરે ભદ્રામણ, જીવાન સ્ત્રીને વરવા,
 કહોજી મારે 'જીવાન સ્ત્રી'ના, શું શું અર્થો કરવા રે, પડતીને૦
 ૨ ભાવપ્રકાશના પૂર્વ ખંડમાં, સોળ સુધી કીધી બાળા,
 સાર પદ્ધતી તરૂણી કીધી, શું ચુંથો છો ચાળા રે, પડતીને૦
 સ્મૃતિઓમાં તો કીધું છે, પણ પુરાણમાં શું કહે છે,
 એમ પુછો જો તો, મારે તે કહેવું બાકી રહે છે રે, પડતીને૦
 પ્રથમ કહું છું માની લેજો, શ્રુતિને પરમ પ્રમાણ, ૩
 તેના આગળ વજન વિનાનું, માની લો પુરાણ રે, પડતીને૦
 શ્રુતિમાં જે પ્રતિજ્ઞાઓ, કીધી છે તેજ બતાવે,
 બાર વર્ષ બ્રહ્મચારી રહીને, બને ગૃહસ્થ લાગ આવે રે, પડતીને૦
 કૃષ્ણે પુછ્યું કે' બલભદ્રજી, કન્યાનું જે દાન,
 ૪ તેને પશુ સમ કાણુ માનશે? એ પુરાણ પ્રમાણ રે, પડતીને૦
 એ ઉપરથી શું સમજાશે, કરજો મન વિચાર,
 કન્યાની સંમતિ લેઈ દેવી, એમ કૃષ્ણ ઉચ્ચાર રે, પડતીને૦
 કહોજી ક્યારે સંમતિ દેશે? શું બારે કે દસમે?
 અરે જીવો ને કાંઈ વિચારી, ધૂળ પડી એ રસમે રે, પડતીને૦
 બાળવિવાહ ખોરો તો લાગ્યો, શાસ્ત્રવચનને શુણતાં,
 પણ કળિકાળ તરફ જોતાં, તે જરૂરી કહેશે ધુણતાં રે, પડતીને૦
 બાળલગ્ન જો કાળ વિચારો, જરા નથી અનુસરતો,
 ગયા મુસલમાની તે વારા, જરૂર જરા નથી ધરતો રે, પડતીને૦
 વળી કહેશે કે બાર વર્ષમાં, બેટા બેટી થાય,
 કાળ એમ જ્યાં આવી પહોંચ્યો, કેમ કુંવારી રખાય રે, પડતી૦

૧ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિના વિવાહપ્રકરણમાં અનન્ય પૂર્વિકાં કાંતાં
 મસર્પિડાં યવીયસીં । એ પ્રમાણે સ્ત્રી કેવી પરણવી તે વિષે કહેતાં
 કહેલું છે.

૨ બાલેતિ ગીયતે નારી, યાવદ્વર્ષાણિ ષોડશ ।

તતસ્તુ તરુણી જ્ઞેયા દ્વાત્રિંશદ્વત્સરાવધિ ॥

૩ પ્રમાણં પરમં શ્રુતિઃ । મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૨ શ્લોક ૧૩ મો.

૪ પ્રદાનમપિ કન્યાયાઃ પશુવત્ કોનુમન્યતે ।

(૯)

પણ વિચારી જોતાં જોશો, કાળ તણું છે નામ,
બાળકગ્ન તણું સર્વે એ દેખાવો પરિણામ રે, પડતીને
દેશીજન સહુ ગણ્યા થઈને, હવે કરો સુધારો;
જેથી દરિદ્રતા શીટી જતાં, આવે સુખનો વારો રે. પડતીને
શુદ્ધ મનથી શુદ્ધ વિચારો, બતાવી આપ્યા આજે,
ગુણુવ તે તો કહ્યું સર્વને, દેશોદ્યતે કાજે રે, પડતીને

ગુણુવંતલાલ છોડાલાલ દેસાઈ.

• * * * *

(સવૈયા.)

કુસંમતથી થાય ખરાબી, શુભ વસ્ત્રપર ગ્રાધ જણાય,
આમ્ર વૃક્ષને વેણ વિટાતાં, જશ્ન મૃત્યુ તેનું થાય;
હત બાગી ભારતને વળગ્યો, બાળકમ રૂપી કળી કાળ,
કોણુ વીર ભારતમાં એવો, કરે કાળને દશનિકાલ.
માન તળવ્યું બાન લુલાવ્યું, ગૌરવનું આણ્યું અવસાન,
હતો હિન્દ મસ્તાન માનમાં, આજ ગણે છે સૌ નાદાન;
દાનો દુશ્મન સારો જગમાં, દુષ્ટ દોસ્ત કરે બૂડા હાલ, કોણુ
ભિંમ, ભીમ, ભંયહીન ધનજય, જેની કુંડે કારે પેહાડ,
સમર ક્ષેત્રના ચરો સૈનિક, સમર, પૃથુ ક્યાં? વીર પ્રતાપ;
ભારત રત્ન હતા દિગ્વિજયી, બન્યા બાપડા તેના બાળ, કોણુ
કોશ ચાલતાં શ્વાસ ભરાયે, પચે ન ખાધું અન્ન પાશેર,
“જે,” “જે” કરતાં ખસે પાંસળી, વૈધરાજ નિત આવે ઘેર;
બળ્યું બીજ ઉગે નહિ સહેજે, આજ ઉગેલું મરશે કાલ, કોણુ
ભટ્ટ ભણ્યા તો પરણ્યા છીએ, મોટમ મોટી એમાં આજ,
ભાલય વશ થઈ કરે કળેડાં, બાણે જીત્યું જગનું રાજ;
પછી ભંવાડો તેનો થાયે, દાની દુનિયા જીવે તાલ, કોણુ
બી. એ. બનું કાલેજ રહીને, બ્રહ્મચારી પદની ઉર આશ,
યુગ્મજ બાલુડાં રમે બારણે, દિક્ષાનો એ ઠીક પ્રકાશ;
બાર વરસની બાળા બાળક, જણિને કહો શું? કરશે ન્યાલ, કોણુ
બાળકગ્નરૂપ યજ્ઞકુંડની, સમીપ હોતા બધા અબુદ્ધ,
આહુતી દે ત્રીશ કરોડની, કર્મ થાય છે ધર્મ વિરુદ્ધ;

ત્રાસે, નાસે પણ ક્યાં જશે, ચણુચણુ ચચડી ઉતરે ખાત્ર,
 છે કેા હિતચિંતક ભારતનો, કરે કાળને દેશનિકાલ
 ન્દૈસુરનાથે ઠીક બળવી, પીછાણ્યો પાપીનો ભેદ,
 સર સયાજી ગાયકવાડે, દુષ્ટ દૈત્યને કીધો કેદ;
 અન્ય રાજ્યવંશી ભારતના, કરો તમારી હદની પાર,
 ગળનન આનંદ પ્રસરશે, સુધરશે હિન્દુ સંસાર.

રા. ગળનન મંધારામ દેસાઈ.

વૃદ્ધ લગ્નનો કકળાટ.

(રાગ છાજ્યાનો.)

જન જીવો જન્મતનાં સહુ,	ધેલો લાડડો રે
પરણે ધરડો થઇને વહુ,	ધેલો.
પરણે પરણે ચોથી વાર,	ધેલો.
લાવી મનમાં પુરણું ખાર,	ધેલો.
એને મુખડે ન મળે દાંત, વળી ઠહું છું ખીજી વાત,	ધેલો.
જેને વરસ થયાં ત્રણ વીસ,	ધેલો.
જેનું ડગડગ થાયે શીસ,	ધેલો.
બોબડા બોલે મુખે બોલ,	ધેલો.
પાંડુ પોણી ખાંડી તોલ,	ધેલો.
અયેક્ષા બ્હેરા બન્ને કાન, બોધ છે સધળી જનની ભાન,	ધેલો.
જુઠે નાજુક નારી પરણી,	ધેલો.
મદ્દા બેડે બેડી હરણી,	ધેલો.
હાય હાય કયા જનમની કરણી,	ધેલો.
કેમ નવ ફાટે આ તે ધરણી,	ધેલો.
પરણ્યા કરતાં નાનો બાપ, આ તે કયા જનમનાં પાપ,	ધેલો.
જેની ઈન્દ્રીયો થઇ ઠંડી,	ધેલો.
શું બેઠ પરણ્યો નાજુક રંડી,	ધેલો.
રે પરણાવા જન થયા શું બેળા,	ધેલો.
જેને છાજ્યાની વેળા,	ધેલો.
જેને ગાવાં રૂડાં ગીત, સહીને કેમ ગમે છે ચિત,	ધેલો.

ચાલે લાકડીએ એ રોજ,	ધેતો૦
કરશે હું સાથે શું મોજ,	ધેતો૦
ચુંબન એ પીટયો શું કરશે,	ધેતો૦
શું આલિંગન એ ભરશે,	ધેતો૦
દીકે બળતરા છે બહુ, આ દુઃખ પ્રભુજી ક્યાં જઈ કહું,	ધેતો૦
મારી ઉમ્મર કિશોર વય,	ધેતો૦
બોલે તે શેઠાણી કહી	ધેતો૦
મુજને શરમ ધણી એ થઈ,	ધેતો૦
આ દુઃખ કહેવું ક્યાં ક્યાં જઈ	ધેતો૦
જેનું નજીક દીસે મોત, ભાગું નજરે કાચું પોત,	ધેતો૦
પીટ્યાં સમન્માં નહિ માખાપ,	ધેતો૦
જોધને સાડ વરસનું પાપ,	ધેતો૦
એનું નાણે મોલું મન,	ધેતો૦
મુજને મુઠી મોરે વન,	ધેતો૦
વે નાશીને ક્યાં જઈ, બાંધી દોરડીએ લટકાજી	ધેતો૦

૨૧. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

ભુંડા ભાયડા વિષે.

(ભાઈઓ જેની ભારજી ભુંડી રે, પિડા તેના અંતરમાં ઉડી)

બાઈઓ જેનો ભાયડો ભુડો રે, ધાય તેને અંતરમાં જીડો રે.

ધરે ધડી એક પગ ટકે નહિ, રખડ્યાં કરે બહાર;

ધર-નારીને પાટુએ મારે, પરનો રાખી પ્યાર. બાઈઓ૦

કરી કમાણી કાંઈ ન લાવે, ખાય વેચી ધરખાર;

છેવટે ખાવા વાસણો ટાળે, રમવાને જુગાર. બાઈઓ૦

ચોરીઓ સદાય કરતો ચાલે, લઈ પરાયા દામ;

આંગણે ઉભો કોઈ ન રાખે, નીતિ ખોર હનામ. બાઈઓ૦

સાચું કેતાં તેહને બાઈઓ, કડવું લાગે ઝેર;

કડવા બોલો કોઈ ન ચાહે, હોય આવેલો ઘેર. બાઈઓ૦

દારૂડીયાની સોજતે ચડી, પીયે દારૂના ડોઝ^૧;
 ફેલ ફિતુરો કરતો ચાલે, મનમાં માની મોજ. બાઇઓ૦
 ખાવા આવે જ્ઞાનની પેઠે, જ્ઞાનની પેરે ખાય;
 શિખામણના શબ્દો કે'તાં, ઉઠીને ચાલ્યો જાય. બાઇઓ૦
 સુવાને આવે અરધી રાતે, ગામનાં ઉઘી જાય;
 અસુરાનું કારણ? કે'તાં, ઝધડો મોરો થાય. બાઇઓ૦
 છોકરાંઓને સાચવે નહિ, માગી ન આપે પાઈ;
 'બાપુ' કહીને જાય પાસે તો, ઠાંસાખાજી ખાય. બાઇઓ૦
 સાચું મુખે નવ બોલે એ, કાંઈ ધડી પલ વાર;
 આગ^૨ લગાડે ગામ આખામાં, ટાળવાને ધરખાર. બાઇઓ૦
 પ્રભુજીને નવ પીછાણે, નવ લે મુખે નામ;
 નામ લેવાનું કોક દિ કે'તાં, કોશ^૩ના લાગે ડામ. બાઇઓ૦
 રેંટીયા કાંતે, દળણાં દબે, કરવા જાયે ગાર;
 વાસીંદાં વાળે ગામનાં ત્યારે, છોકરાં પામે જાર. બાઇઓ૦
 મીનજ ખાટો આમલી જેવો, નવ બોલાવ્યો થાય;
 કે' ત્રિભુવન બાઈની આમાં, જીંદગી રોણે જાય? બાઇઓ૦
 રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

સ્રી ઉપર જીલમ કરનાર ભરથાર.

(લાવણી.)

નાર ગણીને તૂચ્છ હરામી મૂછ ઉપર મર^૪ હાથ દીએ,
 પુછ વિનાનો ખર તે જાણો, ભલે જગતમાં માન લીયે;
 જે પરણી કરમાં કર દબને તે પરણી પર પ્રહાર કરે,
 નર ને ખરમાં ફેર પછી શો? નાર ઉપર જો જીલમ કરે.
 બહાર થકી આવે બહુ બળમાં, જાણે મોટો જોષ ખરો,
 “હુ”, “હુ” કરી હુકી બોલે, વકરેલો વાદ્ય બને ખચરો;
 સત્તર ખાંડી રાઈ ભરી, ધર પગથી ઉપર પાવ ધરે, નરને૦

ગોરી જુવડ માફક ઘેરી, કાંગો કાંગારોળ કરે,
 ચાંચુ ભરીને સાસુ નણુદી, ઘોરખોદીયાં પેઠ લોહી હરે;
 હીજડો પાડે મોટા ખૂમાટા, ખરા ગદ્દાનું રૂપ ધરે, નરને૦
 નરમ શબ્દ વળી નાર વદે તો, ગરીબ ગોઝારી વદે વળી,
 ન્ને હિન્મતથી બળ કરી બોલે, તો કહે, 'રંડ ગધ નીકળી';
 બાપ મરે, તુજ ભાઈ મરે, એમ મરે, મરે-ની વૃષ્ટિ ઝરે, નરને૦
 શાક ક્યું કેમ ખાઈ રંડા, દાળનું હાંડકું શિદ ભર્યું,
 વગર કમાવે ખાતું ઝાઝું, ફટ ફોડીશ કુવડ હોજરે;
 શા માટે તું જીવતી રહી છે, મરતી હોય તો નવી મળે, નરને૦
 ચકલાની વહુ કેવી ચતુર છે, સુંદર્યાની વહુ બહુ સારી,
 છુધરાને કરમે ભમરાળી, અરે વિધાતા ક્યાં ધારી;
 પણુ હું ક્યાં છું નબળો, લેતી જ કહી લાતો વડે લડે, નરને૦
 જ તારા પીયરમાં ચાલી, ભમરાળી કરમે કાળી,
 શેર સટામાં હોળી ઉઠી, જુગારમાં મુકયો બાળી;
 ભારે પગલાંવાળી કહીને, જુતિયાં લઇને જીખે ચડે, નરને૦
 શો અપરાધ પડ્યો મુજ સ્વામી, ચરણ તણી હું છું દાસી,
 મુક લવારો રંડ તારો, ફરી બોલે તો દઉં ફાંસી;
 ચુસી ચુસી બોહી પીઉં ત્યારે, મુજ અંતર શાન્તિ ઠરે, નરને૦
 કપડાં તારો ભાઈ કરે ને, ધરણાં તારો બાપ લીયે;
 તુજ હૈયાની હોળી કરવી, હામ રહી ગઈ છે હૈયે;
 ભાગ્યહીણી કહી ભાંડ ભવૈયા, પેટે ભડવો ભસી મરે, નરને૦
 હામ હામમાં ઠરી ઠરીને, રંડવો નારની કથા કરે,
 સાખ ભર્યા અવગુણ પોતામાં, તેને તણવત દીલ ધરે;
 તણુ તુલ્યે અવગુણ નારીના, મેરૂ કરતાં અધિક કરે, નરને૦
 ખ્હાર તણા લોકો આવીને, નારી સાથે લડી મરે,
 તેમાં પણ હૈયાનો કુટ્યો, કુયો નાર તણોજ કરે;
 ભોગ મળ્યા ભામાના સુખના, ભામા રાત દિવસ પ્રજળે, નરને૦
 ન્યાં નર નાર તણા ખૂમરાણુ, નરકની ખાણુ નકીજ ઠરે,
 રાત દિવસ આંસુનાં ઝરણાં, કુળ ખ્હોંતેરાં ખૂડી મરે;
 કવિ ભગવાન અનાડી પતિને, જીવતો જમરૂપે ચિતરે, નરને૦

શિરથી પકડી ચોટલો ગ્રહીને, 'પટકી છાતી ઉપર ચડે,'
મારું, મારું, કરીને મુવો, બકરી સમ બૈરીને કરે;
'હઉ, હઉ' કરીને સામુ નણુદી, એજ લાગની એ ઉચરે, નરને.

ધણાક ધરમાં નર નારીના, કુસંપના ઝઘડા દીધા,
કવિવર ઉપમા એકજ આપે, જાણે દારૂનાં પીઠાં;
અન્યથા મોટી જણનારી, જળી નહિ ઇંગાર વડે, નરને.

કયાંથી જળે ઇંગાર ભટ્ટીથી, ઇંગારા ઉત્પન્ન થયાં;
જાતે દહ્યાં દહ્યાં બીજાને, વણુવ કષ્ટ પેર જાય કહ્યાં,
એવાં જણ્યાં ન જણતાં પથરા, જાણે જગતમાં સુખ ભરે, નરને.

રા. ભગવાનલાલ કુંગરશી.

ભાગ્યશાળી ભરથાર કોણ ?

(હરિગીત છંદ.)

સુંદર સદન શોભાવતી, સૌભાગ્યવંતી સુંદરી,
સ્વામા રૂપે રંભા સમી, શૃંગારથી શોભે ખરી,
મનરંજની ભીડ ભંભની, જે કુશળ છે અનુવૃત્તમાં,
એ નારના ભરથાર સમ, સુખીયો નહિ કો જગતમાં.

જે કુમળી કંચન કાયપર, સાડી શિયળની ચળકતી,
ચોળી ચતુરા અંગમાં નિજ ધર્મ ધુટે ઝળકતી;
યગ નુપુર કર કંકણ ખખડતા, સત્ય શબ્દોચ્ચારમાં, એ નારના.

દાડમ કળી સમ દંત પંક્તિ, નેત્ર શાંગ વિકાશનું;
રોમાંચકારક દર્શ, સાંગોપાંગ જેતું ભાસતું,
થૈ જેહ પ્રેમાતુર આલિંગન ભરે ઉત્સુકતામાં, એ નારના.

જેના દીકર કામળ અને, કટી કેસરી સમ લચકતી;
ચંદ્રાનની ચાંચલતાથી, હાવભાવે મચકતી;
જે કામિનીની દામિની સમ દિવ્ય કાંતિ દીપ્તમાં, એ નારના.

જે સદ્ગુણાલંકારથી સર્વોગ શોભે સુંદરી,
ઓપે સતીનો ચંદ્ર ભાલ, અમર્ય જવા ભવ તરી;
નાખે નજર નીચું નિહાળી, નેત્ર સ્નેહાંજળ ભરી, એ નારના.

જ્ઞાન પુત્રોને પતીના, માનમાં વૃદ્ધિ કરે,
 નિત શાન્ત ચિત્તે બ્રાંત હરતી, કાંત પર કર્ણા કરે;
 હેતી રતી નિર્મળ મતિ પતિને વિપત્તિ વપ્તમાં, એ નારના
 બોલાવતી ડોલાવતી, બોલાવતી રતિ મદ ભરી,
 ભરમાવતી શરમાવતી, કરમાવતી ગ્લાની હરી;
 શ્રંગારથી આનંદ સદા, સ્વામીને ગૃહ વપ્તમાં, એ નારના.
 મનહરણુ મુખ મુદ્રા વડે, નિત મધુર સ્વર ઉચ્ચારતી,
 રહે દીલ થકી પ્રમુદિત અધરામૃત પીતાં પાતાં રતી;
 અર્ચણુ કાંતિ તરણુ ત્રિયા, નિપુણ પાતિવ્રતમાં, એ નારના.
 નહિ ફેલ કરતી હેલ સંગ, છકેલ સમ સુખ વેલડી,
 બનતી ઉમળકા ઉદ્ભવાવી, આપ સમ અલબેલડી;
 ગુણિયલ સ્વભાવે શાન્ત ગૌરી, સુકિર્તી વ્યાપી વ્યાપમાં, એ નારના.
 દેદિપ્યમાન દીધારથી દારા દિવાનું દીલ કરે,
 નિત્યે નવોઢા નાર નૌતમ ખેલ નેહુ આદરે;
 જે સુંદરી સ્વામિથી નહિ, ચિત્તવિત્ત વિરક્તમાં, એ નારના.
 રા. એન. એન. પારેખ.

* * * * *

હરિગીત છંદ.

પ્રહલા પ્રહરમાં ઉઠીને, તે સ્નાનવારી મૂકતી,
 જળપાત્ર માંજ ઝાડુ ઠાઠી, હર્ષમાં બહુ ઝુકતી;
 કર્તા તણા ગુણુ ગાય, બહુ, ધરી પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં,
 એ નારના ભરથાર સમ સુખીયો નહિ કેા જગતમાં.
 બીજા પ્રહરમાં બાળ બચ્ચાં, પ્રિતથી તે જગાડતી,
 સ્નાન ઉબ્જોદકે કરી, કરે ઇષ્ટ સેવા લાડથી;
 મન નમ્ર ને કોમળ બને, ધરે પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.
 બહુ પ્રેમથી કે' કંચને, કરે હંતધાવન હે પતિ,
 નિર્મળ ઉદકનું પાત્ર મૂકે, મૂકતી આસન વળી;
 તન નમ્ર ને કોમળ મને, ધરે પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.
 શૌચ વિધિયો ત્યાગી, આ તવ સ્નાનવારી આપતી,
 ધરી સ્વચ્છ વસ્ત્રો હાથમાં, બહુ પ્રેમરસમાં મ્હાલતી;
 ધૂળ તણાં પાત્રો દિયે, ધરી પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.

અંગે ધરી વળી સ્વચ્છ વસ્ત્રો, પાક તો પ્રિતે કરે,
 વિવિધ પ્રકારે રસ સહિતે, પાત્ર જમવાનું ભરે;
 જમવા તણી વિનતી કરે, ધરી પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.
 તાંબુલ તો તૈયાર કરતી, આપવા જમવા પછી,
 કામળ હસંતી હાસ્ય યુક્તે, ખામી ના રૂપમાં કશી;
 શિયળ તણું રક્ષણ કરે, ધરી પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.
 મરિધાન સૌ અંગે ધરી, તવ જ્ય છે રળવા પ્રીયે,
 મરવારી ગૃહના કામમાંથી, બાળનું રક્ષણ લીયે;
 નવરાવે ઓળી ઓળીને, ધરી પ્રેમ નિર્મળ કંથમાં, એ નારના.
 નવરાશ કેરા સમયમાં, દે બાળકોને શીખ એ,
 ગૃહરાજ્ય કેમ ચલાવવું, વાચે વિષય ઇચ્છિત એ;
 સંધ્યા સમયે રાહ જુએ, બહુ પ્રેમ ધારી કંથમાં, એ નારના.
 કામળ વચનથી લે વધાવી, હેતથી તવ નાથને,
 શુદ્ધ પાત્ર મૂકે જળ તણું, પીઓ કહે એ કાન્તને;
 કે' ઘોંસરીથી થાકીયા, બહુ પ્રેમ ધારી કંથમાં, એ નારના.
 નિશા સમય કરે વ્યતિત એ, બહુ હર્ષથી પિયુ સંગમાં,
 કુટુંબ કળીલો બાળ બચ્ચાં, રે' ઉમંગે વ્યંગમાં;
 છે ધન્ય શીયળવંતીને, લે પ્રેમ રણછોડ કંથમાં, એ નારના.
 રા. રણછોડદાસ સાંકળચંદ મહેતા.

પ્રેમમહિમા.

(લાવણી-“ખટક રહી આ મૃગનયનીને ચીજી કુંવરને
જે અરથી”)

પ્રેમનો પંથ છે અતિશય, દુર્ગમ્ય અંત વિનાતી જતી નેમ;
 પુતીત પ્રેમની ખરી પરિક્ષા, અનુભવી નર વિણ થાશે કેમ;
 હિમ તન દહે ન કહે કદાપિ, પ્રેમ મહિંજ જે સુખ માને,
 એવી પીડા કમળ મનની, હાય! બાનુ તે શું જાણે?
 તરશ્યાં રહેતાં, દર્શન વિણ જેનાં, નિત્ય ચિત્ત રાખી જેમાં;
 એવાં ચકોરની પ્રીતિ દયાહિન, ચંદ્રના મનમાં ઉતરે ના!
 ધુમડી ઘટા જોઈ પ્રીતમની, અલ્હાદ ચિત્તથી નાચે મોર;
 તેના તરફ એક બિન્દુ ના ફેંકે, એવો નિર્દય મેઘ કઠોર!

“પીયુ પીયુ” કહી પપીયાં પોતે, પ્રાણુ ત્યાગ પણ જો કરતાં;
 પાછુ પીયુ મન ખ્યાન ન આવે, મહાન પાતક શિર લેતાં !
 સર્વસ્વ ત્યાગ કરી, રહેતાં વશ, પ્રતિ દિન ચિત્ત ધરી શાન્તિ;
 એવી પ્રીતિ મીન તણી જોઈ, જળની ના ફાટે છાતી!
 જ્ય પતંગ સમીપ દીપના, જળી બળી પડતાં તે મહી;
 એવી પ્રીતિ પરખી દીપ મન, હાયા! દયા કંઈ આવે નહિ!
 એવી પ્રીતિની રીતી જોતાં, થાય અતિશે ચિત્ત અધીર;
 જેને મારે પ્રાણુ નિવારે, તેજ ન જાણે તેની પીડા?

રા. છગનલાલ નારાયણભાઈ મેશ્રી.

* * * * *

(લૈરવી ગજલ.)

પ્રેમ, પ્રેમની ઝંખના, કરતાં ફરે સૌ વિશ્વમાં;
 પણ પ્રેમની પૂરી યોગ્યતા, પરખે છે કોણુ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 પ્રેમ-વાતોમાં સદા, મન ઉમંગે રાચતું;
 પણ છે કહણુ એ વાતને, નીભાવવી આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 પ્રેમના સુખ આગળે, બીજાં બધાં સુખ તુચ્છ છે;
 પણ સુખ એ સૌના ભાગ્યમાં, લખ્યું નથી આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 ન હોત એમ તો કદિ, રાજપાટ ત્યાગીને;
 રંકને વેશે રખડતો, રાય શું આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 પ્રેમમાં સુખ હોત તો, સંસાર સુખ-સાગર થતે;
 એની તજીને કોણુ આશા, કરત બીજી વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 ન હોત પ્રેમમાં પીડા તો, પ્રેમીનાં સુખની જગા;
 કરવી પડત કીરતારને, મુશ્કેલ બહુ આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 શું કહો છો એમ કે, પ્રેમ માંહી સુખ નથી;
 જુહુ! બતાવો, સુખ—શેમાં સમાયું વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 જીવો સીતાનો રામ મારે, પુનિત પ્રેમ કેવો હોતો;
 એ પ્રેમે શું પાડી નથી, સુખની પ્રતિતી વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 નળ અને દમયંતિના શું પ્રેમને વિસરી ગયાં?
 પ્રેમ થકી એ દમ્પતિ, કેવાં સુખી આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 સત્યવાન સાવિત્રીનું, જીવો તપાસો પ્રેમ સુખ;
 એથી શું સુખ શું બીજું, જોશો તમે આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.

હા, એ બધું છે ખરું, પણ તમારા પ્રેમમાં-
 ક્યાં છે એવી પ્રાઢતા, નિર્દોષતા આ વિશ્વમાં? પ્રેમ.
 પ્રેમ માટે આત્મપણે કહેતા તમારા પૂર્વજો!
 જે પ્રેમને કહી 'ધન્ય' તમે, હજી ગાવ છો આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 જે પ્રેમ માટે સુખ તજી, અતિ દુઃખથી પણ આનંદ થતાં;
 પ્રાણુન્ટે નહિ પ્રેમને, તજતાં કદી આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 શું થશે તમથી કદી, એવું પ્રેમને માટે કહો?
 એવું થતાં તો 'હાય' કહી, પ્રેમ તજશે વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 ભાઈ હા! એ પ્રેમની, ગતીનો કાણ પામે પાર;
 ન પાર પામ્યું કોઈએ, ન પામશે આ વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 દેવ દાનવની મતી, પણ એ ગતિને પહોંચવા;
 થઈ નથી કદી સમર્થ તો, માનવ મતિ શું વિશ્વમાં. પ્રેમ.
 એવી પ્રબળ ગતીથી પ્રેમ, વિર વિજયી સિદ્ધ છે;
 તેથી પ્રેમ પાસે ચાલવું, માથુ નમાવી વિશ્વમાં. પ્રેમ.

રા. છગનલાલ નારાયણભાઈ મેશ્રી.

* * * * *

(વસંતતિલકા.)

પ્રેમી પતંગ નિજ અંગ દીવે દઝાવે,
 પ્રેમાન્ધ સારસ તણો કદી દેહ જાવે;
 ખેંચાય લોહ ચમકે, ત્યમ પ્રેમી પ્યારી,
 છે પ્રેમની ગતી અતિ, સરવેથી ન્યારી.

સ્વામી શશી નહિ મળે કુમુદી સુકાયે,
 ભાનુ વિના કમળને બહુ દુઃખ થાયે;
 જીવે નહિ મિન કદિ નહિ હોય વારી, છે.

પ્રીતેજ કાષ્ટ ચીરતા ભ્રમરો અતિશે,
 પ્રીતે પુરાઈ કમળે, મકરંદ પીશે;
 શીખી કહે અતિરવે, "ધન" હાક મારી, છે.
 ધાયે અહીં દુઃખી ખરે; મણિ ના મળેથી,
 ચાતુક સ્વાતિ વિણ જીવંદ પીશે જળેથી?
 ચાહે ચક્રોર શશિને દગ એક ધારી, છે.

(૧૯)

લુખ્ધાધને પ્રિય જનો પકડાય પાસે,
સ્નેહ વિલુખ્ધ થઈ, જાળ થકી ફસાશે;
જેંચાય આકરપણે નર પ્રેમી નારી, છે૦

પ્રીતિ તણી જડ નહિ નીકળે કદાચે,
પ્રીતિ તણું થડ કદા ઉખડી ન જાયે;
રાખોજ પ્રિત ચીતમાં જ્યમ દુઃખ વારી, છે૦

નારી સતી થતી ખરે પતિના વિયોગે,
આપે નકી અનળમાં નિજ અંગ ભોગે;
ત્યારે શરીરદુઃખ ના ગણુકારનારી, છે૦

કુસુમ સૂર્યમુખીનાં પ્રિયના વડે તો,
થાયે વિકાસીત ખરે, તરણીથી એ તો;
પ્રીતિની ગાંઠ મજબૂત ન છુટનારી, છે૦

છે પ્રેમ તો જગ તણી ચીજનો દુઃકારી,
ખાંધે ઘણા ભવ નકી પડી નર્ક બારી;
આવે ન પાર જીવનો, ભમતાં અપારી, છે૦

જો તું ચહે સુખ ખરું જપ વિષ્ણુ નામ,
ને પ્રેમ વિભુપર કરે જવું મોક્ષ ધામ;
સંસાર બંધન સહુ જીવ કષ્ટકારી, છે૦

શ્રંગાર ભક્તજન તો ગણુશે અંગાર,
જીભે અહોનિશ જપે પ્રભુ સુખકાર;
સંસારી તો પણ નકી જીદું પક્ષવારી, છે૦

સંતોષ રાખ જન તું જગમાં સદાય,
આ જંપ જાપ જપજે, જગ સુખ થાય;
ને મોહસાગર તણો પુલ તો ઉતારી, છે૦

રૂધીર માંસ મઢીને રચીયું છે આયું,
પેખે ખરે શરિર તું વનિતા રૂપાણું;
એ નાર દ્વાર વિલુધે જન તે ધિક્કારી, છે૦

રા. પુરુષોત્તમ નથુ.

*

*

*

*

*

*

(૨૦)

(ગજલ.)

(અગર હમ બાગબા હોતા.)

અરે ઓ પ્રેમ તારો નેમ, નવાઈ તો પમાડે છે;
મહા રાજેન્દ્રને પણ તું, રમકડાં સમ રમાડે છે-અરે૦
લધુ દી વણનો છે તું, છતાં તારી ખુશી ન્યારી;
બતાવી સુખ પેલાં તું, પછીથી દુઃખ દે ભારી-અરે૦
રખડતાં કંઈક થયા રાને, દીવાના કારણે તારે;
પણ્યા યાહોમ કરી રણમાં, ખપ્યા ખાંડા તણી ધારે-અરે૦
અરે ઓ પ્રેમ તુજ ખાતર, સહી સંઠટ સુકોમળ તન;
ભન્યા છે રામ દશરથતન, સીતાની શોધમાં વનવન-અરે૦
કરાવે તું પરાયું કામ, રડાવીને હસાવે તું;
સુધાને તાપથી તાવે, નીચા સંગે ફસાવે તું-અરે૦
કરીને પ્રાણ પરવશ તું, મીઠી નિદ્રા બધી ટાળે;
ચિતા ચિતાની સળગાવી, અહોરાત્રી બદન બાળે-અરે૦
જુજંગમ પુગીને પેખી, વીણાને ચાહી કુરંગો;
તજે છે પ્રાણ તુજ માટે, ઠમળમાં એ રીતે બ્રંગો-અરે૦
પતંગો દેખી દાપકને, મરે છે મીન વીણ વારી;
તૂટે જુરાફતી જોડી, ન જીવે એ તું બલીહારી-અરે૦
લગાડ્યું ચંદ્રને લાંછન, ઈંદ્રને શસ્ત્રભંગ કીધો;
કીધો કંકર મહમદને, ભેખ ભર્તહરી દીધો-અરે૦
ધરા પર ધ્રુવને ધાર, અપાવ્યું તેં અરિયળ ધામ;
કપાવ્યું કુળ રાવણનું, બનાવ્યા ગોરીના ગુલામ-અરે૦
મરે માફ કરી મુરખા, છતાં નેત્રે બની અંધા;
ભુલીને ભાન માન વિના, ઉંધા સૌ આદરે ધંધા-અરે૦
કરીને કેફમાં ગુલતાન, બહુ જીંઝ બકાવે છે;
ભલે ભુટે સ્થળે પાડી, ખરે તું ધુળ ફકાવે છે-અરે૦
ઉચી જ્ઞાતી છતાં તેને, અભક્ષાભક્ષ કરાવે છે;
અધમ જ્ઞાતી તણા જનને, નીતી ચીલે ચઢાવે છે-અરે૦
તથી ટાઢી કરી તેં તો સુધન્વાને બચવ્યો છે,
જુનાગઢવાસી નરસિંહને, ખરે મોક્ષ અપાવ્યો છે-અરે૦

(૫૧)

સતી તારામતીએ જે, ભર્યું છે નીચ ધર પાણી;
 તજ્યો દમયંતીએ નગ ના, નકી તારી એ નીશાની-અરે૦
 હૃદય રાધાતણે પેસી, મહા દેવી બનાવી તેં
 રહી સંગે સુદામાને, અચળ પદ્મી અપાવી તેં-અરે૦
 ભરીને વીખનો પ્યાલો, ગીરાંને મારવા માટે;
 દીધો રાણે થયું સુધા, વળી તે સ્વર્ગની વાટે-અરે૦
 મરાયા પુત્ર બે તદપિ, ખરે બેગારતી રાણી
 થઈ તાબે ન સોળંકી, બની ચે'માં સતી સાણી-અરે૦
 અજબ તારી ખુબી છે પ્રેમ, હતી જે કુખળ કાળી;
 તથાપિ કૃષ્ણને પાળી, દીધું આવાગમન ટાળી-અરે૦
 ખરે ઓખા અનિરૂધની, સ્વપન વિષે પ્રીતે પરણી;
 થયાં વિખ્યાત વસુધામાં, બંધી તારી, દીસે કરણી-અરે૦
 અખિલ આ વિશ્વમાં તારી, પુરૂષ સત્તા રહી જામી;
 ધની ને રંક સૌ રાજ, કરે તન તોડી ગુલામી-અરે૦
 બતાવું શું કહી વદને, ન પામું પાર હું તારો;
 બને છે પાત્ર તેવો તું, બુરો છે એ ન મત મારો-અરે૦
 કદાપિ હેમ પરખાયે, કસોટી વીણુ ના, ના, ના;
 વીના તારા દીસે છે તેમ, ટકાનું માનવી હા, હા-અરે૦
 વિષમ ભાસિધું તરવાને, અવર કોઈ નથી ઉપાય;
 પરંતુ આશરે તારે, નકી જડ પ્રેમી તે તરી જાય-અરે૦
 સુનું વારી વિના સરવર, તરવર તત્ર વિણુ નિરધાર;
 વિના તું પ્રેમ 'ચંદ્રમણી' તેમ, સુનો ભાસે ભકળ સંસાર-અરે૦
 સૌ. ચંદ્રમણી.

મિત્રના પત્રનો જવાબ.

(દોહરા.)

પત્ર લખી પરદેશથી, કીધો અતિ ઉપકાર;
 રમણિક રચના પેખીને, ઉપજ્યો હર્ષ અપાર.

મમતા આવે ક્ષણ મહિ, પળમાં ચાલી જાય;
 કૃતિ ન્યારી જગરાયની, કોઈ થકી ન કળાય.
 પાળક જ્યાં શત્રુ થયો, ત્યાં કોની સંભાળ;
 લૂંટ ચલાવે રાય જ્યાં, કોણ પ્રભ પ્રતિપાળ.
 નીચ ન હોડે દુષ્ટતા; પાપી તજે ન પાપ;
 કૃત્ય ખરાબ કરી સદા, બહારે દુઃખ અમાપ.
 પાળ વિના સરોવર નહિ, વાડ વિના નહિ વેડ;
 એમજ માન સુકાર્ય વિણ, મેળવતું મુશ્કેલ.
 માન મળ્યાથી માનવી, મનમાં જ્યમ હરખાય;
 રાય તણી છાયા થકી, પ્રભ અતિ સુખી થાય.
 બહાવ્ર વિના પતિ પત્નિનું, જોડું દુઃખીયું થાય;
 લાડ વિના બાળક તણું, વદન જેમ કરમાય.
 મિત્ર સોનું આપે ખરો, જેમ કદી ન પ્રકાશ;
 તૃણા છુઝવાની નહિ, મૃગજળથી કદી આશ.
 સત્ય તરે અંતે સહુ, સત્ય તણા ગુણુ ગાય;
 દામ વિના પણ સત્યથી, જગમાં જન વખણાય.
 સૂર્ય પ્રકાશ વડે વધે, છોડ ક્ષેત્રમાં જેમ;
 ખીલે હૃદય રૂપી કળી, સત્ય તેજથી તેમ.
 રણમાં કામ ન લાગશે, કાષ્ટ તણી તરવાર;
 હોડી કાગળની સદા, કદિ નહિ તરનાર.

રા. નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશી.

સંપ.

(સવૈયા એકત્રીસા.)

દુઃખ માંહી જે હિમત આપે, સુખમાં અધિક વધારે સ્વાદ,
 સંપ હોય જે નિજ કુટુંબે, કહો દુશ્મનની શી તાકાત;
 દેશી જન સહુ એક કુટુંબી, મુળ વાત દ્યો એહ બણી,
 માનો જે નુકશાની સંપથી, તે તજવાથી હજાર ગણી.

જળ પડેલું દિવગણુ સંપે, પાર પાડ્યું પંચતંત્ર જુવો,
જળ લઈ ઉડ્યાં સહુ પંખી, વાંચીને સંદેહ ખુઓ;
વૃદ્ધ તણી અનુભવી શીખામણુ, જીવાનના બળ સાથ મળે,
આલ અવની બે એક કરે ને અટકના પણ ગર્વ ગળે.

કઠિઆરાએ ખભે મુકેલા, કુહાડા જોઈ કંપ્યાં વૃક્ષ,
કાળ આપણો આવી પહોંચ્યો, એમ કયો સઘળાએ લક્ષ;
વૃદ્ધ વૃક્ષ એક જોલી ઉઠ્યો, શીદ ભાઈઓ થાઓ દુઃખી,
આપંજુમાંનો અન્ય પક્ષમાં, જાય નહિ તો સમજે સુખી.

દુશ્મનથી શું બનવાનું છે, બે દસ્તો ન કુહાડા સાથ,
આપણમાં બે કુટ થશે તો, આવ્યું મરણજ બાણો હાથ;
દુસંપથી રાવણુ કુળ ઉખડ્યું, કૌરવ કુળ પણ પામ્યું નાશ,
શરવીર રજપૂત મરેલા, કળીયુગ માંહી થયા એક રાશ.

રા. મણીશંકર મૂળશંકર પંડ્યા.

* * * * *

સંપ તણી બલિહારી ગાતાં ગાતાં પાર નહિ પામું,
સંપ હોય ત્યાં ઇચ્છિત સે'જે, લાભ થાય હું તો માનું;
સંપ હોય તો શું નહિ થાશે, અશક્ય શક્ય થશે સે'જે,
નહિ ધારેલું નહિ માનેલું, કાર્ય થશે હાંશે જે જે.

ઐક્ય એજ બળ માને શાણા, અનુભવી અનુભવથી પોતે,
સંપ વિણ સઘળી સામગ્રી, વ્યર્થ કોઈ કાર્ય તો તે;
દીપક જેમ દીવેલ વીના, નહિ ટકી શકે નહીં દ્યારે,
નયન જતાં જોરાવર જન પણ, વિચરી નહિ શકશે ત્યારે.

પાંખ વિણ જ્યમ પંખી કેરી, દયાજનક દેખાતી દેહ,
મહેલ તણી બીંતજ ભાગે તો, સ્થિતી થશે જેમ તેની જેહ;
બહાદુર બહુ બાહુ-બળ વાળો, એક બાહુ જતાં તેની,
સ્થિતી થતી તેમજ સૌ માનો, સંપ વિણ નિશ્ચય સૌની.

સુખ તણું મુળજ માનો સૌ, સંપ સંપ શક નહિ ધારી,
કરી યત્ન મુકી સૌ મમત, સંપ કરો સૌ નરનારી;
ખાધા વિણ ખરેખર કોઈને, નહિ ચાલે ઝાઝા દા'ડા,
સંપ વિણ નહિ કોઈને ચાલે, વિદન આવતાં બહુ આડાં.

વાયું નહિ કરશે તે હાર્યું, કરશે ફેર નહિ આણો,
કુસંપ કેરી ભારે ભીંસે, દેખી ત્રાસે સૌ જાણો;
કાળ સમીપ જેમ કા ન ટકે, તે પ્રાણ જેમ નકી હરનારો,
કુસંપ નકી તુકશાન કરે, હુંશીયાર હશે પણ હઠનારો.

કુસંપે કીધું છે ભારે, અરો અરો અનુપમ તુકશાન,
લખતાં લેખીની કંપે છે, શોકગ્રસ્ત મુજ થાયે જન;
તવારીખમાં જોતાં ઝાઝા, મળે પુરાવા પારાવાર,
મહાભારતનું યુદ્ધજ એથી, ઉપજ્યું જેથી હાણ અપાર!
રજપૂતોનાં રાજ્ય ગયાં પરતંત્ર થયો પ્રિય ભારતવર્ષ,
ગર્હ સમૃદ્ધિ ભારત કેરી, રીખાયો તે બહુ બહુ વર્ષ;
સંપ થકી જાપાન તણી, બલિહારી અનુપમ આજ ગવાય.
ચતુર્થેડમાં અંગ્રેજોનું, રાજ્ય અતિ પ્રસર્યુંજ જણાય.

જે કર કરા સંપ વિના, તાળી પણ પાડી નહિ શકાય,
ઐષ્ટ ઉન્નતિ કરાં કાર્યો, સંપ વિણ શી રીતે થાય?
કલ્પવૃક્ષ સંપજ માનીને, સેવો તેને સારી પેર,
ધમ્મિત ઉન્નતિ એથી થઈને થાશે સારી લીલાલે'ર.

હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી, ઇત્યાદિ કોમો કે'વાય,
સર્વ એક છે નામો જુદાં, સત્ય ગણત્રી એજ ગણાય;
સર્વ નિયંતા એકજ ઇશ્વર, યોજક છે સૌનાં નિરધાર,
આજ સહુ છે એનાં નક્કી, ભાતુભાવ ચહે જગરાય.

સંપ કરો ભાઈ સંપ કરો, મુકીને સઘળી આડી વાત,
શુભ ઉન્નતિ કરવા કરો, સમય સાંપડ્યો છે મુજ બ્રાત;
લાયકાત આથી લેખાવે, વિદ્નો વણુસે પારાપાર,
પુરુષોત્તમ મુત લક્ષમણ કે'છે, સગવડ એથી મળે હજાર.

રા. લક્ષમણ પુરુષોત્તમ ઠક્કર.

વ્યભિચાર.

(મનહર.)

વ્યભિચાર થકી ચાર, વ્યભિચાર કરનાર,
પૈસા થકી પૂર્ણપણે ખરાબજ થાય છે;

વ્યભિચાર કરનાર પકડાય ત્યારે તેઓ,
કમોતેથી મરે તેવી ઠાંસાખાજી ખાય છે;
ઠાંસાખાજીથી બચે તો ચાંદી ને પ્રમેહ જેની,
મહા વ્યથા ભોગવીને પૂરણ પીડાય છે;
પૂરણ પીડાય વળી દવામાં દામે લૂંટાય,
અને વળી ધંધા થકી ધક્કા ધણા ખાય છે.

હો હો અને હાડ હાડ દુનિયાનાં લોક કરે,
લુચ્ચો ને લકંગો એવો કાયમ ગણાય છે;
માનથી જોડાવે નહિ ધરે કોઈ ચાહે નહિ,
• નિર્લજ નક્કર એવો જગમાં મનાય છે;
ફરીઆદો થવા થકી ફેરવે દોરાય, અને —
બંને પગે લોટા તણી ખેડીઓ જડાય છે;
વ્યભિચાર થકી ઘટે ઉંઘ આ'ર લાજ રમા,
ધંધો રોજગાર અને સંપ નાશી બચ છે.

વધે છે વ્યસન મોટાં દારૂ ને અશીષુ જેવાં,
સોગન ખાવાની ખોટી ટેવ મોટી થાય છે;
ધંધો રોજગાર વિના આખર હેરાન બની,
ધરતો સામાન અને ધર તે વેચાય છે;
જેએની વધે છે બહુ ધર-દાર મુવો ગણે,
સહોદર ચાહે નહીં આપણા એ ભાઈ છે;
વ્યભિચાર કર્મ એવું, કહે ભાઈ ત્રિભુવન,
વ્યભિચાર કરનારનેજ દુઃખદાયી છે.

સાથે કોઈ ચાલે નહિ સભામાં જોડાવે નહિ,
અપમાને રાય રંક વ્યભિચારી જાણીને;
ભાડે ધર આપે નહિ, ખાતે કોઈ ધીરે નહિ,
ચાકર ન રાખે કોઈ, જાણી એની કા'ણીને;
સીક^૧ પડે તેવે ટાણે ચાકરી ન કરે કોઈ,
વળી સાચી માને નહિ એહ તણી વાણીને;
એટલાં વાનાં બને છે વ્યભિચાર કરવાથી,
દોષ વગડતી કહે ત્રિભુવન તાણીને.

(૨૬)

છપય છંદ.

કહાં કપાવે નાક, કહાં ફેડાવે દ્રગને;
પડે મૂંઢ કાં માર, કહાં મસળે રગ રગને.
બને લંગડા પાય, ખાય લાકડી મારો;
કાં કર હુઠો થાય, ખાય ખાંતે તરવારો.
કહાં કપાવે કોટને, મોત વિના એ મરાય છે;
વ્યભિચારી નરના સદા, આમ ભવાડા થાય છે.

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

* * * * *

(વૈદરભી વનમાં વલવલે.)

બચ્ચને સૌ જન આ, હુષ્ટ વિષય થકી,
નહિ તો રડશે રડવડતા, પછી કાંઈ ઉપાય નથી,
બચ્ચને સૌ જન આ,
મરદારા માતા બાણીને, સૌ રહેજો દુર;
રાજ રહેશે પ્રભુ તે થકી, તમે બાણો જર, બચ્ચને
એ રે ધણીનું સુખ છે, પછી નહિ રે કાંઈ;
આખર વિપત્તિ પડશે, તમે રહેશે રોષ, બચ્ચને
મિથ્યા અભિલાષા મનની, દોરશે કુપંથે;
ચેતી ચાલો સૌ તે થકી, કહું છું હું હેતે. બચ્ચને
રાવણ સિતા લઈને, શું પામીયો સુખ;
રામ હાથે તે હણાઈ ગયો, આખર પામીયો દુઃખ, બચ્ચને
વાલી પણ કુદૃષ્ટિ થકી, થઈ ગયો ખુવાર;
તેને પણ રામે મારીયો, સમજ્યો નહિ રે ગમાર. બચ્ચને
અહધ્યા શધ્યા થઈ પડી, તે પણ તેનાં મૃગ;
ઈંદ્રે સુખ સાટે દુઃખ મેળવ્યું, ભવોભવનું સુખ, બચ્ચને
દુર્યોધન દુષ્ટેષ્ટ થકી, આખર પામીયો નાશ;
ભીમ હાથે હણાવીયો, રહી કૃષ્ણ પાસ. બચ્ચને
ક્રિયક કામદષ્ટિ થકી, થઈ ગયો અનાથ;
દ્રૌપદીએ ભરમાવીયો, ભીમ બગીયાને હાથ, બચ્ચને

જયદ્રથ પણ દુષ્ટેચ્છા થકી, પામીયો નહિ હામ;
 બીમે તેને આપીયા, કપાળમાં ઝામ, બચ્ચને૦
 આવા આવા દાખલા, બન્યા છે રે અનેક;
 મારે ચેતી ચાત્ર તું, શું તું ભુલ્યો છેક. બચ્ચને૦
 ઝાઝું કીધે શું થશે, સમજે તો છે બહુ;
 નીતીથી લાલસિંહુ ચાત્રજે, એજ કહું છું હું. બચ્ચને૦

૨૧. લાલસિંહુજી રાયસિંહુજી દેસાઇ

કન્યાવિક્રય કરનારને કોરડા.

(સવૈયા—એકત્રીસા.)

રામાયણ ભારતદિ વિષે, વાંચી દારણુ દૈત્યની વાત;
 ઉત્કંઠા ઉદ્ભવતી ઉરમાં, જોવાને એ દૈત્યની જાત;
 વર્તમાનમાં નહિ વિચરી, ભવશો^૧, નાસીપાસ ન જાત,
 કન્યાવિક્રયકાર નિશાયર વર્તમાનમાં સત્ સાક્ષાત,
 પ્રાચિન દૈત્યો કરતાં આ, અર્ધપ્રાચિન દૈત્યો અતિશય કુર;
 પ્રાચિન દૈત્યો નિજ પ્રભુ^૨પર, રાગ રાખતા યથાર્થ કુર;
 આ તો આધુનિક અસુરો, આત્મ-પ્રભુ પણ પીડે સાર^૩;
 કન્યાવિક્રયકાર નીશાયર શીરપર શત કોટી ધિક્કાર.
 અરે!! અરે!! એ કન્યાવિક્રય, કરનારા કુડા કમજાત,
 આંખ છતાં શું અંધ થયા વળી, મસ્તિક છતાં વિચાર ન વાત,
 આત્મી આત્મી અધમા ઉપમા, સાંભળતાં નહિ લાજ લગાર, કન્યા
 અપરણિત^૪ આત્મજ રાખતાં, યુવાન વય કેરી ઉપરાંત,
 સંપત્તિદાયક પતિ શોધો છો, એ નિણુ અન્ય ન કાંઈ વાત;
 માત્ર-થાલ સમ સાટાં કરતાં દલાલ દુહિતાના દુર્કાર^૫, કન્યા
 સતર વરસની સરસ સુંદરી, સોંપો સીતેર^૬વંઠની સાથ,
 મગ સાથ મુકતાની માળા બાંધો હૃદયે થઈ રળીયાત;
 દિવક લઈ કર કુપ પછાડો ગર્થ અર્થ પૂત્રિ પ્રિયકાર, કન્યા

૧. થશો, બનશો. ૨ સંતતિ, સંતાન. ૩ નષ્ટી.

૪ અવિવાહીત, ૫ ખરાબ કરનાર, ૬ સિતેર વર્ષનો વર.

અપંગ-અધો કોઢી-પતીયો, અસાધ્ય રોગી-ભર્યો વિકાર,
અધમો-પાપી-ઉખડેલાંઓ બહુધા બદમાશો-બદકાર;
ગમે તેમ પણ ગર્થજ લાવો તરણી તનયા આ તૈયાર, કન્યા૦

સુંદર સ્વરૂપવાન-શોભીતા, ખાનદાન વિદ્વાન વરિષ્ઠ
પણુ પૈસા જો પાસ નહિ તો, કહેતાં વિક્રયકાર કનિષ્ઠ;
તમ ધરતનયા હોય અચારી જાઓ જરૂર ગણી દયો અગિયાર, કન્યા૦

અરે!! અરે!! ઓ વિક્રયકારી જુરી બદીના જુરા બાપ,
તુજ આત્માના અંશ વંશ પર અંશ દયા પણ દિલ શું ન સ્થાપ;
એક આત્મજા અન્ય સુધેતુ દોરી જ્યાં દે ત્યાં જાનાર, કન્યા૦

તુજ વાવેલુ ઉછેરેલું, ખંત કરીને ખસુસ ખાસ,
કુલ ફેંકતાં કંટક માંહી, તુજને કેમ ન ઉપજે ત્રાસ?
મોતી તાંડુરુ કરતાં ધિક્કાર ઠરણા કંઈ શું ન ધાર? કન્યા૦

વિક્રય કરીને નાક ટેરવે, કાળો મુકાવે છે કાપ,
અયોગ્ય અધિપતિ આપ્યાથી દુરાચારમાં દુહિતા સ્થાપ;
પછી ઠેઠથી નાક કપાવે, ધિક્કાર, તારો વિત્ત વિકાર, કન્યા૦

વિક્રયથી નર્કાધિકારી, થઈ ચુકે છે તું નર નીચ,
પ્રચંડ શ્રાપ સુતા પડવાથી, પડવાનો તામિસ્ત્રિની^૧ વીચ^૨;
મડ્યા ઉપર પછી પાટુ પડતી દાઝ્યા ઉપર ડામ અપાર, કન્યા૦

શરદ રતુના સગ્રીવધરને કમલપત્ર પર બિંદુ સમાન,
રથ ચક્રે વિદ્યુત સરખું ચળ કન્યાવિક્રય-ધન માન;
સાથે લેતું જાય હોય તે, ચાર દિવસ કરીને ચમકાર, કન્યા૦

ઉક્તિ મારી આ અંતરની, નિરખીને સમજો નર નાર,
કન્યાવિક્રય કેવો કુટો, આચરજો નહિ એ આચાર;
ચમકાવ્યા છે ચિત્ત ધરીને, ચાલુક વસંત મેં જો ચાર, કન્યા૦

રા. વસંતરાય ઓઘડભાઈ કોઠારી.

(૨૬)

રૌવા કુટવાનો રીવાજ.

('સવૈયાની ચાલ.)

અખિલ આલમના ઇશ તમોને, કરં વીનતિ પ્રણામ કરી,
આશા રાખે છે તમ સેવક, લેશો લક્ષે કૃપા કરી;
ભુધિ આર્યને રૂઢી અરપો ત્રિવિધ તાપો હરિ હરો,
હે ઇશ પડીયો ચાલ દુષ્ટ જે, કૂટવા કેરો બંધ કરો.

પ્રહ્લો.રાખ્યો છે ચાલ દુષ્ટ એ અરે દહાણુ તેમાં શું છે ?
ગીતાને વળી અન્ય શાસ્ત્ર પણ મનાઈ પણ તેની કહે છે;
જાણી જોઈ શા માટે કુદકો મારો પેખી મોરો ધરો,
હે વીર મારા ચાલ દુષ્ટ એ, કુટવા કેરો બંધ કરો.

મૃત સંજીવન થાય કદી નહિ કુટવાથી ને રૌવાથી,
જીવ વચ્ચે શું થાયે આજીવું ફરી ફરી તે ધોવાથી;
ઈશ્વર આધિન એ છે વસ્તુ માટે તેનું જ્ઞાન ધરો, હે વીર

ધનવન્તાને કુળવન્તાની, ઝેરી બહાર કદી ના ફરે,
કુટતાં ધોરી રસ્તા ઉપર, કુદડી ફરતાં નવ તે ડરે;
હાયા હાયા! કરે લેતી છાજ્યાં, અરે આખર ક્યાં વિસરો, હે વીર

ધરમાં ધુંધટો તાણે બહુ, દશ બોલે ના દેતી બોલ,
એ લાભગી ને સરમાળી, કુટતાં ગજવે આખી પોળ;
જાણે નહિ કુટવાનું શાસ્ત્ર, તે સ્ત્રીનો તો પુરો મરો, હે વીર

કીડી ચઢકે કરે કીડીયારી, રાંધતા આળસ આવે,
ઝેરી પ્રેમદા કામળ અંગી, કુટવા સૌ પહેલાં જાગે;
જાણે ખરાખી નારી વપુની, તો પણ મુંગા અન્યા વરો. હે વીર

કદિ કુટે નહિ કોઈ બિચારી, નિન્દા અન્ય તેની કરતી,
હાપ બાપ થઇ મોટી ઢાંઢી, પણ ધુજવતી નહિ ધરતી;
ચાલ જંગલી ચાલ્યો વધતો, પેખી રહ્યા છે વીર નરો, હે વીર

ફરે કુદડી ગાય રાજ્યા, અંગ ઉપાડું ત્યાં થાતું;
જેવા માટે ઉભું રહેતું, ધોરી રસ્તે જે જાતું;
દુઃખનો રસ્તો એ ત્યાગીને, સુખના રસ્તે સઘ ફરો, હે વીર

કુટવાને રોવાથી જુદો તમને ઝાઝા રોગ થશે.
કુટી મરો ને રડી મરો પણ ધાર્યું હરિનું તે થાશે;
રોધ કુટી શું કરો પાખંડો, તેરે દિવસે થશે વરો,
આર્ય ભગિની કરું વિનતિ ચાત્ર દુષ્ટ એ બંધ કરો.

કરવા ધાર્યે રહેજ વાત છે, માટે થાવ સત્વર તૈયાર,
ચત્ન થકી બાળ સુધરશે, જરા થશે નહિ તેમાં વાર;
નિશ્ચયપૂર્વક ચત્ન કીધેથી ઝરશે બહુ સુખનોજ ઝરો,
આર્યબંધુઓ લક્ષે લઈને ચાત્ર દુષ્ટ એ બંધ કરો.

રા. ચીમનલાલ ભગવાનદાસ મોદી.

અભિમાન.

(રોળાવૃત્ત)

તમે તમે જન સર્વ, ગર્વ તણા અવગુણ,
ખરેખરો એ છે એક મોટો દુર્ગુણ;
અભિમાન તમે સૌ ખરે અરે એ વિનતિ મારી,
તેક તજ્યાથી જશે દુઃખ સુખ થાશે ભારી.

જે જનને અભિમાન તેક વળે છે એમ,
મુજ સરખું નહિ હોય કોઈ સૃષ્ટિમાં તેમ;
એક એકથી શ્રેષ્ઠ હોય, સૃષ્ટિની માંહી;
ધરણો ના અભિમાન, બનવું છે જમને ત્યાંડી.

રાવણ સરખા રાજવીર ગયા છે હડી,
રહ્યા નહિ રથીર હામ હતી લાખોની મુડી;
અહંકાર કોઈનો નથી રહ્યા એમ મનમાં વળે,
ગર્વ મુટી દઈ મોજ તમે ખુશ નિત્યે માણો.

અભિમાન ધરે જે જન, તેહને ઇશ્વર ખુડે,
અંતે અપયશ લઈ નરકમાં નક્કી બૂડે;
સશ્વેસુતા કે' નહિ કદીએ ધરણો ગર્વ,
ધરણો તો પડણો, ગરવ મુટી દો સર્વ.

સ્વૈયં અંત સૌ પ્રસન્ન.

સત્ય સૌંદર્ય.

(શેઠ સગાળશા સાધુને સેવે - એ રાગ).

સોળ વીધિ શણગાર સજો, પણ સત્ય સમાન ન એક;
 સત્યથી સેવા ડીધેલી જાણો, સર્વોત્તમ છે છેક;
 કહું સાચું સત્ય તરે છે રે, મુરખ વિણ મોતે મરે છે રે;
 સત્યે કાર્ય સર્વે સરે છે રે, દાના વાત દિલમાં ધરે છે રે.
 સત્યે શશિ રવિ ગગન તપંતા, સત્યે સૃષ્ટિ તપેજ,
 સત્યે સદા નિજ દેહ દીપાયે, સત્યનું છુપે ન તેજ;
 જીવો સત્ય વાત વિચારી રે, ભાઇઓ આપ અંતરમાં ઉતારી રે!
 સત્યે વધે વૃક્ષો ને વેલી, સત્યે વિભળ વાયુ વાય;
 સત્યે સમુળા સંકટ જાયે, સત્યે શ્રી હરી રહાય!
 ગૃહો રીત સત્યની શાણા રે, તદમે રાય ર ક કે રાણા રે.
 સત્યે થતી વૃષ્ટી જળની ધરા, પર સત્યે સૌ સંસાર!
 સત્યે સનજન સહુ સંગતિ કરશે જો સત્ય તણો વ્યવહાર!
 વિના સત્ય પ્રેમ ન જામે રે, ધડી એક સુખ કો ન પામે રે!
 સત્યે સમુદ્ર ન માઝા મુકે, અને સરિતાનાં નીર;
 સત્યે હિમાચળ શિતળતા તજે, નહિ સત્યે શાન્ત સમીર.
 અસત્યે ચિત્ત ન પરોવે એ રે, જીવ્યું જાણો એજો જોઇએ રે.
 સત્યની સૂર્યવંશાધિપતિ, હરિશ્ચંદ્રએ રાખી રેક;
 દુઃખ દરિયામાં ડોળાયો, તો પણ સત્યની ન છોડી નેક;
 એવા રાજા બનવા મુશ્કેલ છે રે, જેનું સત્ય માહેજ દીલ છે રે.
 સત્યથી પાંડવ આત્મજેએ, વેદ્યો વનવાસ દ્વાદશ વર્ષ;
 સત્યે શ્રી કૃષ્ણ સારથી થયા, જેથી વ્યાપ્યો આનંદ સહર્ષ.
 જીવો પ્રેમ સત્યનો કેવો રે, જાણી નર સુંદરી સેવો રે.
 સત્યે દાનેશ્વરી બળી રાજા, પોતે ચંપાયો પાતાળ;
 સત્ય સુપ્રિતી જાણી જગત્પતિ, થૈ રહ્યા જ્યાં દ્વારપાળ;
 દિનાનાથ દિલ દયાળુ રે, પ્રેમી પર પ્રેમ કૃપાળુ રે.
 સત્યે પ્રાર્થના દ્રૌપદી, કરતી દાદ લીયો દીનાનાથ;
 સત્ય પતિવ્રત હોય જો નહાઈ તો લાજ રાખો શ્રી નાથ;
 ગરૂડ ચડી ગોવિંદે આવી રે, સભા મહીં શરમ રખાવી રે.

સત્યે કેલૈયાનો ખેલ રચાવ્યો, આદરિ વિપરિત રીત;
સત્યે સુપ્રેમની કીધી પરિક્ષા, ઉગાર્યો કેલૈયો ખચિત;
અવિનાશી ઉરમાં વસાવે રે, હૈડે હેત લાવી હસાવે રે.

સત્યે સુકીર્તી સંગ્રહી, કૈકે અમર કીધાં છે નામ,
સત્યે વિપદ વાદળાને વિલય કરી, પામ્યા છે શુભ દામ;
માટે માનો કહેવું આ મહારૂં રે, અસત્ય આદરવું ના સારૂં રે.

રા. એન. એન. પારેખ.

કલદાર પંજરી.

(સવૈયા)

ધન્ય જનમ નર ધન જે પાસે ભાસે ભાગ્ય વડો વડધીર,
ધર્મ કર્મમાં તેહ ધુરંધર, જશવંતો પંડીત વડધીર;
ગુણવંતો પણ તેજ ગણાયે, પૂર્વજ તેના થાયે ગતે,
ભજ કલદારં ભજ કલદારં કલદારં ભજ મુઠમતે.

રૂપે ભેંશપતિ રઢીયાળો, સુરગુરૂ મધવા જેવો એહ,
બુદ્ધિ બુદ્ધિ હોય તથાપિ શાણો સઘ ગણાયે તેહ;
પાવછ પુત્ર ભણે અદોમાં, પ્રદુન્ન નર પુરો તેહ. ભજ૦

દોર ચારતો બોરાં ખાતો, ગાતો વગડે જમને ગીત,
ચોર થઈ મહીમાખણ ખાતો, કરમાં નો'તું કોડી વિત્ત;
ધનધટ કાળો હતો કાનુડો, શામળીયો લક્ષ્મિવર તે, ભજ૦

સર, જોનરેખલ, નાછટ, કમાન્ડર વળી ગવંડર થાય કદી,
ત્રિભુવન શિશિર વર્ષા સુખ વિત્તે હોય ગરીબ તો નય કદી;
લાડી ગાડી વાડીના વૈભવ, પામે જે ધનવંત થતે, ભજ૦

કહો કેળવણી પામે ક્યાંથી થાય છોકરાં સઘ જતી,
ડાકટર, માસ્ટર ને બારિસ્ટર, થાય હોય જે લક્ષપતિ;
બૂટ, પાટલુન, જાકીટ પાકીટ લાકીટ લટકે દામ થતે, ભજ૦

આપસ, લવંડર, સોગ બિસકુટ સિગારેટ સાધર^૧ મળે,
 ધરે સુશોભિત શિર પર યોખી, તેલ સુંગંધી બ્લોટ ધરે;
 ભરી સભામાં ઠરે ભાવણો, લટકાળા મુધરેલ થતે, ભજ૦
 દેશવિદેશી લઘ પેપરો^૨, બુક^૩ બાઇબલનો પાઠ કરે,
 સુંદર ચરમા કપાટ ખુરશી, ફરનીચરનો^૪ ઠાક ધરે;
 વડીલોપાણી હોય વિત્ત તો શી પરવા સહુ થાય ફતે', ભજ૦
 પંચ મહા પાતકથી છકું, દરિદ્રતા એ પાપ ખરે,
 કુંભીપાંક રૌરવથી મોટું નર્ક દરિદ્રી દુઃખ અરે;
 હાથ શોક અગ્નિ ત્યાં લાગે, ધિમ્મ જીવન ક્યાં થાય ગતે, ભજ૦
 મરણ દુઃખ એ સ્વરૂપ જગતમાં, દરિદ્રતાનું દુઃખ ધણું,
 મુલો જીવ તે હોય દરિદ્રી, સુહૃદ મિત્ર કો તેહ તણું;
 વિદ્યા, વપુ શોભે સહુ વિત્તે, સર્વ જગતમાં થાય ફતે', ભજ૦
 અતિથી શું આદર ત્યાં પામે, પર ઉપકાર ઠરે ક્યાંથી,
 ધંટીમાં બંટી નહિ જેને, સગા મિત્ર ભાગે ત્યાંથી;
 છણુ છણુ છણુકા ઠરે પનોતી, સ્નેહ તજે નિર્ધન થતે, ભજ૦
 અર્ભક તેનાં બને આપડાં, સ્ત્રી શણગાર સજે ક્યાંથી,
 ધનવંતા શત્રુવટ દાખે, નિંદે વિત્ત ગયું બ્યાંથી;
 સગાં સખ^૫ ઢોપ કરીને, મુખ મચકોડે મર્મ કથે, ભજ૦
 જપ, તપ ને દેવાર્ચન કરવા, દાણ પણુ વિત્ત નહિ હરશે,
 અષ્ટ પ્રહર ઉચ્ચાટે મરશે, રધવાયો થઇને ફરશે;
 હોણુદાર આવે ધર બ્યારે, થાય હડકવા વિત્ત જતે, ભજ૦
 સંસ્કૃત પ્રાકૃત ઈંગ્લીશ જાણી, મર ઉન્મર નાખે ગાળી,
 સ્વરૂપમાં ઠઠિ હોય સુરેશ્વર, પણુ ખીરમુ હોયે ખાલી;
 સદા જગતમાં થાય નકામો, ફાગટ જન્મ જશે જગતે, ભજ૦
 સગાં સહોદર ત્યાગ કરીને, દેશ વિદેશ જઇ હરજો,
 ખતીજ ખેતી ઉદ્યોગે વળગી, હુતર ધનસંચય કરજો;
 શર્મ ધર્મનો ત્યાગ કરીને, ફરી મેળવજો દ્રવ્ય થતે, ભજ૦

૧ સરખત. ૨ વર્તમાનપત્રો. ૩ ચોપડી. ૪ ખુરશી,
 ટેબલ વગેરે સરસામાન.

ધન ધન, ધન, ધન, અજી નગારૂં ધનસંગ્રહ કરવા કહે છે,
શ્રુતી વેદ ને શાસ્ત્ર પુરાણો, પદ્મ દર્શન આશ્રય લે છે;
હોમ હવન ને જપ દેવાચન, તીર્થ ગયા જઈ થાય ગતે, ભજ૦
ઈષ્ટ અનુગ્રહ પુન્ય પુરવના, ધનસંગ્રહ થાયે જ્યારે,
અનુકુળ ભાગ્ય સુદૈવ સમોવડ, બાંધવ સ્નેહ સજે ત્યારે;
પ્રથમ પેટ ને પછી પરમેશ્વર, ભજવા એ કહો રીત ખરી, ભજ૦

૨૧. કૃપાશકર ઝીણાભાઈ.

ગુણીની કદર.

(ગઝલ.)

લીધી જેણે ગરીબોની, ખમર તેણે બધું કીધું;
કીધી જેણે ગુણીઓની, કદર તેણે બધું કીધું.
બજારોમાં નથી મળતી, રહમ કિંવા કદરદાની,
જીગરનું નુર છે એ તો, નથી વસ્તુ તમાસાની; લીધી૦
નથી શું મોતી ને હીરા, ખત્રક કેરા ખજાનામાં,
પરંતુ આપ જેનામાં, જશ્ન તેની જમાનામાં; લીધી૦
તવારીખો ઘણી વાંચી, અમીરો બાદશાહોની,
રહી ગઈ લીટીઓ તેની, ખરા ખોટા ખિયાલોની; લીધી૦
સફર સફરો ભવાઈમાં, કરે છે જીવ જંતુઓ,
સફળ પણ થાય છે જેનાં, ગહન છે જ્ઞાન તંતુઓ; લીધી૦
સુવાસિત પુષ્પની ખુશબો, નથી છાની રહેવાની;
વિવિધ સ્થાને પવન દ્વારા, ખચિત એ તો પ્રસરવાની; લીધી૦
કરે છે નેત્ર બે નીચાં, ખરા દાતાર જવા દે છે,
ગણી સૃજનારનું પોતે, મુખે લજ્જા ધરી લે છે; લીધી૦
હૃદયનો હાથ લઈ કાતો, નમાવે પાત્ર જે પુણ્યનું,
વિવેચન શું પછી કરવું, કહો એના મહદ્ ગુણનું; લીધી૦
ભલે વખણાય દાતારો, જગતમાં મેઘ વૃત્તિના,
પ્રશંસાપાત્ર પણ દાતા, નિરંતર કૃપ વૃત્તિના; લીધી૦
વહે છે શ્યામ મુત દુર્લભ, ખમર લેવી ગરીબોની,
ધનાઢયોએ ભણા મનથી, કદર કરવી ગુણીઓની; લીધી૦
વૈદ્ય કવિ દુર્લભદાસ શ્યામજી ધૃવ.

(૩૫)

કુકર્મ ન કરવા વિષે.

(ભુજંગી.)

સદા સત્ય માર્ગે વહી કાર્ય સાધું,
હું નહિ ડગાવે કદી વિશ્વ બાધું;
સગા રનેહી ખીજે, ખીજે રંક રાય,
તથાપિ કદાપિ કુકર્મો ન થાય.

ભલે શત્રુઓ આળ ખોટાં ચડાવે,
ભલે દુઃખ ઝાઝાં દઈને રડાવે;
વપુના હબરો ભલે ભાગ થાયે, તથાપિ.

ભલે લોક ધિક્કાર શીટકાર કરશે,
નહિ મુખ કે ઓઝીયો વિત હરશે;
નહિ હોય વિના પ્રભુ કોની સ્હાય, તથાપિ.

પ્રભુને ગમે તેમ નિત્યે રહીશું,
કદિ કષ્ટ કોટી પડે તે સહીશું;
જતી હોય કુકર્મથી સર્વ હહાય, તથાપિ.

રૂઝાં કૃત્યથી ચિત્ત આનંદ પામે,
સહુ વૃત્તિ મારી જઈ ત્યાં વિરામે;
કુડાં કૃત્યથી લાભ મોટા જણાયે, તથાપિ.

ભલે માન કે ધાન નહિ જ્ઞેય સામું,
ભલે ખાન કે પાન ના પૂર્ણ પામું;
ભલે પ્રાણનું બહાણુ પવનમાં હણાયે, તથાપિ.

રૂંડે સર્વ તૂટે ખુટે આયુ પ્યારું,
કુટે કે હુંડે કે ઝુંડે સર્વ મારું;
તથાપિ પ્રભુને ગમે તેજ ધારું,
ખરો આશરો શ્રીહરિનો વિચારું.

શ. મોતીરામ હરિશંકર.

(૩૬)

પ્રપંચીને ઠપકો.

(ગઝલ.)

મધુરી વાણી છે તારી, પ્રેમ વણ પણ છે અધુરી,
વહે છે વાત સાચી, પેટમાં પણ નેહ છુરી.
તને તો ચર્મની છે આંખ, પણ દીવની મને છે,
સફાઈ છોડી અહિંથી જા, હવે જાણી મધુરી; મધુરી.
કર્યા ઉપકાર જે તે, હાલ તું ભૂલી ગઈ છું,
ખરેખર રીત તારી, સર્વથી છે છેક જુરી; મધુરી.
કહે પોપટ મને, પોપટ હતો તો કાં તજ્યો તે?
હવે પોપટ નથી હું તું, નથી મમ તેમ જુરી; મધુરી.
મહોત્તર તારી જોડે, મારી લવ ઘટતી નહોતી,
અચાનક કોણ જાણે, વૃત્તિ તુજ પર કેમ સુરી? મધુરી.
હતું જે પૂર્વ ભવનું લેણું, તે લીધું બધું તેં,
નથી લવ વાસના દુર્લભ, થઈ ગઈ સાવ પુરી, મધુરી.
વૈદ્ય કવિ દુર્લભદાસ શ્યામજી ધ્રુવ.

ફીશીઆરીનો ફાંકો.

(મનહર.)

બોલી રહે જ્યારે પંખી, પ્રભાતમાં ત્યાર પછી,
ઉડતાં કલાક આઠ, ઊંઘમાંથી થાય છે;
થોડી ઘણી ગાજો દેઈ, નારીને નચાવી ખુશ!
બાળકોને બોલાવવા, જીવ અકળાય છે;
વ્યસનની વહાલી દેવ, ટપ દઇ આવી યાદ!
ઉપયોગ કર્યા વિણ, જરી ન જંપાય છે;
એક પહેર્યું બીજું મેલ્યું, આવરી બનાવી ઠીક,
છાપાની છપાઇ ભણે, ભાવેથી ભણાય છે.
ઉની ઉની ચાની લેઈ, લહેજતમાં માની મોજ,
દાતણ પાણીને યાદ, પછીથી કરાય છે;

છેત્ર તણા ખેલમાં, રમેત્ર મિત્ર આવ્યા કંઈ,
તડકામાં તાણી દ્રવ્ય, લેવા પાણી પાય છે;
ભોજનનો ભાવ થતાં, સ્નેહી સાથ બેઠા ઘેર,
વિવિધ ગપોડા સાથે, ભોજન ભુલાય છે;
છાપરે ચડાવ્યા ત્યારે, ફકીને ખિરાબ્યા ઠેક,
હુંજનો વિચાર જરી, ન વિચારાય છે.

કોકો અને બારાખડી, પહેલી પોથી સ્નેહસાજ;
ભણ્યો ને ગણ્યો છે પાક, શીશીયારી એકનો;
આઠ ઉંડું આવડવા, અડ્યાસીને આપ્યું ધન;
પદ્મે મ થયો પ્હોળો, તોય મતિ છેકનો,
શેઠાઈની સફાઈ ને વિદ્યા વિષે વાગે શંખ,
ઢંગ માંહી પડી ધુળ, થયો પાછ એકનો;
શરીર શૃંગારવામાં ચાર પ્હોર ચાલ્યા જાય,
કુલી ફરે મુઠ મહા હીન એ વિવેકનો.

આઠ પ્હોર આગસ ને અકઠાઈમાં ગુમાવી,
જીવનને ધુળધાણી કરતાં ન ડરવું;
કાયરની સાથ કરી, કુથલી ન ગણ્યું કાંઈ,
અકઠાઈ વિષે આલોટતાં નિત્ય ફરવું;
પિતાનું પમાડ્યું ધન વિગતેથી વાપર્યું ના,
રીતભાત માંહી રહી તેમાં ન ઉમેરવું;
તાણી મુજ આણી અકઠાઈ વિષે વહી ગયા,
સહજ વિચાર્યું નહિ સૃષ્ટિમાં શું કરવું.

રા. હરગોવીંદ હરિદત ઠાકર.

પ્રસ્તાવિક શિખામણ.

(ઘોળ)

(આ તન રંગ પતંગ સરીજો, જતાં વાર ન લાગે જી.)
આ કાયાનો કોઈ દિ ભડસો, ધડી એકનો નવ કરશે જી;
મનમાં સમજી એમ લેશે તો, ભવસાગર સહુ તરશે જી.
મનમાં કદિ મમતા નહિ કરશે, માંડે મનમાં ધારી જી;
જગત સર્વે મિથ્યા સમજી, શોધજો તરવા બારી જી.

કુરપણું નવ કોઇપર કરશો, મનમાં મોટપ માણી જ;
ગર્વ ન કરશો જળ બુદ્ધિનો, કોઇએ કહું પા આની જ.

ફકડતાથી નવ કુસાવું, અકડતા નવ કરવી જ;
પદવી ને પૈસાને અમલે, ફાળ જાહુ નહિ ભરવી જ.

કજીયો કોઇ સાથે નવ કરવો, હળતાં મળતાં રહેવું જ;
વાંધો પડતાં કોઇની સાથે, સમજાવીને કહેવું જ.

ન્યાં ત્યાં જઇ લવલવ નહિ કરવું, કારણ વણુ નવ હસવું જ;
વણુ ઓળખના જનમાં કદિએ, ઓચિંતા નહિ વસવું જ.

કોઇની વાતો કોઇની પાસે, કારણ વિણુ નવ કહેવી જ;
એક બીજાની વાતો લઇને, અહીં તહીં નવ દેવી જ.

હાયાજી કોઈ દિ કોઇની, ઉપહાસથી નવ કરીએ જ;
વદાડવાની વાત કરે કોઈ, તે નવ કાને ધરીએ જ.

દુઃખ પડે નહિ ડરીએ જરીએ, હૈયે હિમ્મત ધરીએ જ;
આફત આવે મુંઝાઇ મનમાં, ધાત કરી નહિ મરીએ જ.

સત્યની સાથે પ્રીતિ કરીએ, અસત્યને પર હરીએ જ;
દયા ક્ષમાના ગુણુ કહેવાયે તે, ડહાપણથી સંધરીએ જ.

પુણ્ય કરવે નવ પાછું જોવું, ધર્મે નહિ થોભાવું જ;
સદ્ કામોમાં ધનવ્યય કરતાં, કંઈ પણ નવ લોભાવું જ.

પરહારા પર થઈ મોહિત ને, છીનાણું નવ કરવું જ;
ધન જન કોઇનું અવળે મારગ, ચાલીને નવ હરવું જ.

ધર ધર અમથા નહિ આથડવું, માન દિયે ત્યાં જીવું જ;
અજાણવું ફળ અમૃત જેવું, હોય તે પણ નવ ખાવું જ.

છટ દેવની આગળ જીવું, નિત્ય નિત્ય દર્શન કરવાં જ;
અનિતી મારગ ઝટ અટકાવું, નહિ ત્યાં કદી ડગ ભરવાં જ.

મન વચને ને કાયાએથી, કોઇને દુઃખ નહિ દેવું જ;
દુઃખ લાગે એવુંજ મુખેથી, કોઇને કંઈ નહિ કેવું જ.

વરા ન કરવા ધર વેચીને, ચડસા ચડસે ચડીને જ;
મમતા કરી મરવું નહિ કોઈ, કજીયા કહું લડીને જ.

સોખત તો સારાની કરવી, નરસાને દૂર રાખી જી;
 મિત્રાર્થ નવ પારખ વિણ કરવી, કોઇની સાથે પાકી જી.
 બોલો કોઇને નવ ચોપડવા, માખણીયા નવ થાવું જી;
 વણુ બોલાવ્યા ઉપર પડતા, કોઇને ત્યાં નવ જાવું જી.
 હાકા, ખીડી, ચુંગી, ચલમો, ને ચા નવ નીરખવાં જી;
 ગાંજો, માઝમ, ભાંગ, તમાકુ, સદાય અળગાં કરવાં જી.
 અશીર્ણીયાથી અળગું રહેવું, દૂર દાડને કરવો જી;
 તાડીના શોખીન જન સામે, નહિજ એક પગ ભરવો જી.
 જુદું જીભે નવ ઉચરવું, માનવ મરતાં સુધી જી;
 લોભ તણે આધિન થઇ, કોઈ દી બગાડવી ના બુદ્ધિ જી.
 વિચારીને વાતો કરવી, ખામુખા નહિ બકવું જી;
 સુખ સાંપડતાં કોઈ દી કોઇએ, છક થઈ નહિ છકવું જી.
 ખાવું પીવું હોય તે ઘરમાં, સદાય રાજી રહેવું જી;
 દુઃખ ખાવાનું કોઇની પાસે કદિએ કંઈ નહિ કહેવું જી.
 દેવું દેવા સદાય મનમાં, શીકર પુરણુ ધરવી જી;
 થાપણુ કોઈની હોય રાખેલી, તે પણુ નવ ઝોળવવી જી.
 હરેક રીતે ઉઘમ કરવો ઘડી નવરા નવ રહેવું જી;
 નિરૂઘમીને ઉઘમ કરવા, સમજવીને કહેવું જી.
 ભેવું દેવું સુખ ભોઈ કરવું, જેથી અડચણુ નાંવે જી;
 કળત સાથે એ કામ કરતાં, પાછળ બહુ પરતાવે જી.
 ઇર્ષા કદિ કોઇ પર નહિ કરવી, નહિ અદેખા થાવું જી;
 મજ્યું નશિળે હોય જે ઘરમાં, તે ખાંતેથી ખાવું જી.
 સંતોષિત મન સદાય રાખી, ભજન ઇશનું કરવું જી;
 ખોટી આશા આધિન થઇને, ભટકતા નહિ ફરવું જી.
 ગામ અસુરા કદિ ન જાવું, રાત પડે ત્યાં રહેવું જી;
 સાવચેતીમાં રહેવા સહુને, સોખતીઓને કહેવું જી.
 રાજ, અગ્નિ, પાણી સામે, કદિ ન સામા થાવું જી;
 લડે પશુ જ્યાં અધરીત રીતે, ઘડી ન ત્યાં યોભાવું જી.
 દગા કપટના કરનારાથી, સદાય અળગા ખસવું જી;
 મુરખ સાથે તાળી દઇને, જરા ન હસવું વસવું જી.

બેવકુફની બેઠકને તજવી, સાંઠ ખદડા જ્યાં હોયે જ;
વાત ન કરવી જરા કહું છું, જગના જનમાં કોએ જ.

રૂડા રૂપાળા મીઠા બોલા, વળી ફડાકી હોયે જ;
તેની સાથે જોઇને મળવું, અડચણ ના'વે કોએ જ.

કોઇને તાબે કોઇ નવ થાશે, હજાર કારણ મળતાં જ;
દુર વસજે જ્યાં હોય ભરેલી, પુરણ જનમાં ખળતા જ.

લોક હિત માટે ધનવ્યય કરજે, તન મન કરણા લાવી જ;
કે' ત્રિભુવનદાસ સરવને, પુર્વનું ધ્યાન લગાવી જ.

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

ઉપાન બેતાળીશી.

(દોહરા.)

જન્મ ધરીને જે જનો, રટે ન કો દિ રામ;
સાજી આખી જીભથી, તે નર શિર ઉપાન.

અંગ હોય આરોગ્યતા, હોય હામ ને દામ;
દાન દીયે ના દીનને, તે નર શિર ઉપાન.

પરોપકારી કામમાં, ચાલે આગ આમ;
કુબાવે સહુ સુખને, તે નર શિર ઉપાન.

ધર્મ તણી જરીએ નહિ, ધરેજ મનથી મામ;
કથા ધરે નહિ કાન જે, તે નર શિર ઉપાન.

અવળાં કામો આદરે, ધરી હૈયામાં હામ;
સવળાનું નવ નામ લે, તે નર શિર ઉપાન.

ઉપકારોનું ઉરથી, તજે જનો જે ભાન;
પ્રત્યુપકારો નવ કરે, તે નર શિર ઉપાન.

સેવ્ય તણી સેવ! તણું, નવ માને એશાન;
કોઇ કહું છું કાળમાં, તે નર શિર ઉપાન.

જ્ઞાતી ગુણી જનને, હોય કરતાં હેરાન;
દયા નથી જે લાવતા, તે નર શિર ઉપાન.

સત્ય વદે ના કોઇ દિ, ગ્રહે ના નીતિ નામ;
જુડે ગાળે જીંદગી, તે નર શિર ઉપાન.

ઉંઘ અને આળસમાં, ગાળે આંટું જામ;
નવરો કુટે રોટલા, તે નર શિર ઉપાન.

નીતિથી કામે નહિ કરેજ ચોરી કામ;
અંગ તણા આરોગીઆ, તે નર શિર ઉપાન.

કરે ન સારી નોકરી, લેજ પગાર હરામ;
શુભ ચાહે ના શેઠનું, તે નર શિર ઉપાન.

જળરીથી જે કાઢના, લે છે લુંટી દામ;
ગાળ જીક ને મારથી, તે નર શિર ઉપાન.

લાંચ લીધે છે રોકડી, નીતિખોર હરામ;
સાચાનું જીકું કરી, તે નર શિર ઉપાન.

ન્યાય ન આપે પાંશરો, લીધા વિણ જે દામ;
વળી ચોખ્ખા જે થાય છે, તે નર શિર ઉપાન.

કીર્તી કાળી હોય છે, દેશ દેશ ને ગામ;
છતાં મનાવે આજર, તે નર શિર ઉપાન.

અભિમાનના દંભમાં, નવ દે નરને માન;
ડાંપણના દેખાવથી, તે નર શિર ઉપાન.

લાંચ ભણે ને ના લીએ, કરે વસીએ કામ;
વણ નીતિનું જે ધણી, તે નર શિર ઉપાન.

સદા રમી જુગાર જે, ખાવા ટાળે હામ;
રૂડાં જે માખાપનાં, તે નર શિર ઉપાન.

નથી જેહના અંગમાં, ધણ તણું કંઈ જ્ઞાન,
ધોકાપંથી હોય છે, તે નર શિર ઉપાન.

મહિમાં જન્મી માનવી, નહોં મેળવે માન;
સમજીતે જે ચિત્તમાં, તે નર શિર ઉપાન.

ધરે ન કો દી ભાવથી, ધણ તણું જે ધ્યાન;
નિરાંતે જે માનવી, તે નર શિર ઉપાન.

તાણે અમથા રાગડા, કરે ન ઇશનું મન;
નાચે ખોટા નાચથી, તે નર શિર ઉપાન.

શિખામણુ નહિ સાંભળે, ઠદી ધરીતે કાન;
ગણે ન મનથી ડોષને, તે નર શિર ઉપાન.

પરના પર ઇર્ષા કરે, વણુ કારણુ વણુ કામ;
દહે સદા જે દીનને, તે નર શિર ઉપાન.

કારણુ વિણુ નિજ ગામમાં, ગણ્યા કરે જે ધામ;
અમથો અમથો આથડે, તે નર શિર ઉપાન.

પ્રેમે પરદારા ગ્રહે, તજી નિજની ભામ;
લપટી દુરાચારમાં, તે નર શિર ઉપાન.

હોય નહિ ગંધ હિંગને, અતે વધારે માન;
વખાણુ કરીતે આપનાં, તે નર શિર ઉપાન.

લધને દે નહિ દોકડો, માગે આપે ડામ;
શાહ ગરીબ કંગાલને, તે નર શિર ઉપાન.

સમજાવ્યો સમજે નહિ, તજે નાંદ તોફાન;
હેરાની જગની કરે, તે નર શિર ઉપાન.

વઢે વાત કરતા થકી, લાવી ખોટું તાન;
વિનયમાં સમજે નહિ, તે નર શિર ઉપાન.

ખોલ ન પાળે આપનો, કોલ ન પાળે નામ;
રખડાવે જે આખરે, તે નર શિર ઉપાન.

ઉજવળ પેરે લુગડાં, ખોટો કરે દમામ;
ત્રેય કરે નહિ અવરનું, તે નર શિર ઉપાન.

જેના ખોલે ખોલથી, જખડું થાયે જન;
લાભ ન થાયે કાડીનો, તે નર શિર ઉપાન.

અંગ હોય આરોગ્યને, માગી ખાયે ધાન;
રખડીતે જે ગામમાં, તે નર શિર ઉપાન.

પર નિંદા નર જે કરે, કરે ઉઘાડી જાંગ;
અન્ય જતોતે આપની, તે નર શિર ઉપાન.

(૪૩)

ધાત કરે વિશ્વાસનો, રાખે મિલકત દામ;
જે જન ખોટી દાનતે, તે નર શિર ઉપાન.
કામ ક્રોધ વળા લોભ ને, દીધે મોહને માન;
યોગી થઇને જે જનો, તે નર શિર ઉપાન.
મત્સર મનમાં જે ધરી, કરે કપટથી કામ;
કારણ વિણના જે જનો, તે નર શિર ઉપાન.
સાચા ને ચાહે નહિ, દે જુઠા ને માન;
જન્મી જે જન જગતમાં, તે નર શિર ઉપાન.
ધરમાં વાગે ઘંટડી, કરે બહાર ઉદ્ધાન;
જુઠા જે દેખાવથી, તે નર શિર ઉપાન.
સાહેબ કહું છું સર્વને, દધિને વાંચો ધ્યાન;
આખ્યાં બેતાળીશ મેં, શું ખોટાં ઉપાન?
રા. ત્રિભુવનદાસ નારણીય મહેતા.

ધન્ય કોને?

(છંપો)

ધન્ય ધન્ય તે વીર, જે સદગુણો સાધે,
ધન્ય ધન્ય તે વીર, પ્રભુ ભક્તિમાં લાધે;
ધન્ય ધન્ય તે વીર, સદા સંતોષે રહેતો,
સત્ય પાળતાં કષ્ટ પડે તે સધળાં સહેતો.
છે ધન ધન તેની માતને, નહિ જેથી કોને ત્રાસ છે,
કહે માતી ધન તે વીરને, પૂર્ણ પ્રભુનો દાસ છે.
રા. માતીરામ હરિશંકર.

* * * * *

(સવૈયા-એકત્રીસા.)

ધન્ય જેણે પરમારથ કીધું, પ્રભુથી લગની લાગી ધન્ય;
ધન્ય જેણે પામરને પોષ્યા, કરી મા બાપની સેવા ધન્ય;
ધન્ય જેણે ખટ રીપુ રોડ્યા, દશને વશ વરતાવી ધન્ય,
ધન્ય જેણે પત્નીવૃત્ત પાળ્યું, પતિસેવિત પત્નીને ધન્ય.

(૪૪)

ધન્ય જેણે પરબો મંડાવી, નવાં નવાણુ નીપાવ્યાં ધન્ય,
 ધન્ય જેણે નિશાળો સ્થાપી, ધીંગી ધર્મશાળા કીધી ધન્ય;
 ધન્ય જેણે ઔષધ આલય કીધ, દાન દીધાં સદ્‌પાત્રે ધન્ય,
 ધન્ય જેણે લીધું પણુ પાણ્યું, દેશ હીતે દુઃખ વેઠ્યું ધન્ય.
 ધન્ય જેણે હુત્રશાળા કીધ, અભયદાન દાતાને ધન્ય,
 ધન્ય જેણે રણમાં શિર રોણ્યું, કુમકુમને કન્યા દીધ ધન્ય;
 ધન્ય જેણે જન્મી શુભ કીધું, નીતી ચાલે ચાલ્યો ધન્ય,
 ધન્ય જેણે નિજ નામ દીપાવ્યું, શારદ માતા સેવી ધન્ય.
 ધન્ય જેણે પર અર્થે પ્રાણુ દીધ, દોસ્ત દુઃખ ભાગીને ધન્ય,
 ધન્ય જેણે કુળ કલંકે ટાણ્યું, શોધ કરી સહી સંકટ ધન્ય;
 ધન્ય જેણે દીધાંજ સદાવૃત્ત, પરદુઃખ ભંજન કીધાં ધન્ય,
 ધન્ય જેણે દુષ્ટોને દંડ્યા, 'ચંદ્રમણી' સત સેવ્યું ધન્ય.
 અ. સૌ. ચંદ્રમણી.

મોક્ષ કેને મળે ?

(છપ્પો)

સુખ દુઃખ ગણી સમાન, જેહ સંતે.પે રહે છે,
 નિજ વર્તનથી નિત્ય, પ્રભુની માયા કહે છે;
 પરમારથ પર પ્રિત, હિત સૌકોનું ચાહે,
 ફરજ બળવે આપ, ધરી ધરણીધર રહાયે,
 પ્રભુ પર પુરો પ્રેમ છે, દુર રહે જે ગર્વથી,
 કહે માતી જો ગુણુ એટલા મોક્ષ માર્ગ અધરો નથી.
 રા. માતીરામ હરિશંકર.

ધિક્ કેને ?

(સવૈયા)

ધિક્ ! જેણે પરનિંદા કીધી, દીધી મદદ દુર્જન ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે કો દાન ન દીધું, લીધું ધન પરનું તે ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે નવ હરિ ગુણુ ગ'યા । માયાલુપ્ધ જનોને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે નીચ સ્વાર્થ સાધ્યો, વાળ્યો દ્વેષ કુટુંબે ધિક્ !

ધિક્ ! જેણે ઉદમ નવ ક્રોધો, લીધો યથા અવની નહિ ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે પતિવ્રત તોડ્યું, છોડ્યું નવ દીન દુઃખને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે ઈન્દ્રિ નવ જીતી, પ્રીતી ઈશ ન રાખી ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે પડ શત્રુ સેવ્યા, રેવ્યા દુષ્ટ જનોને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે સ્વકૃણ લખવ્યું, ગળવ્યું નામ કપુતે ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે પિતૃ માત ન પેળ્યાં, શોષ્યાં સુખનાં સાધન ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે વેચી છે કન્યા, અન્યાય કરનારાને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે બહુ લાંચો લીધી, પીધી કેદ તે નરને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે સંયમ નવ સાધ્યો, વાખ્યો લોભ અતિષે ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે નવ માયા મુકી, ચુકી દયા તે જનને ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે વ્યભિચારજ કરીયો, ધરિયો દ્રોહ સ્વદેશે ધિક્ !
 ધિક્ ! જેણે દીધાં દુઃખ મુનિ, ચુનીલાલ ઠહે પાપી ધિક્ !

રા ચુનીલાલ કુખેરદાસ શાહ.

નર્કમાં કોણુ જાય ?

(આશાગોડી.)

કોણુ કોણુ નર્કમાં જાયે જગતમાં, કોણુ કોણુ નર્કમાં જાયે?
 વર્ણન તેનું આપું નીચે, વાંચો બેન અને ભાઈએ.
 જગતમાં કોણુ કોણુ નર્કમાં જાયે. ટેક.

મદન, મોહના, વળી ક્રોધ, લોભના, મિત્રો જે થાયે.	જગત.
છળ કપટ ને દગા ધર્ષામાં, જે જે જન લપટાયે.	જગત.
વણુ નીતિની કરીએ ઠમાણી, ખોટી દાનતે ખાયે;	જગત.
જૂઠા બોલા જીવ હણનારા, મિત્રદ્રોહી સદાયે.	જગત.
વિશ્વાસઘાતી-ગુણ પ્રભુના, જે જે જન નહિ ગાયે.	જગત.
મનના માની જગના જની ^૧ , માત તાત દુઃખદાયે ^૨ .	જગત.
એ કૃત્યવાળા જાયે સિધા, રોક્યા નહીંજ રોકાયે.	જગત.
શાસ્ત્રો જાણી, ત્રિભુવન વાણી, આ સ્થળ ભાઈઓ વદાયે.	જગત.

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

(૪૬)

કપાળે કાળા ડામ.

(છપ્પો.)

કુડાં કૃત્ય કરનાર, હોય જે નકે નારી,
ભલે ધરી શૃંગાર, ફરે મને હુપદ ધારી;
હુતર હોય હજાર, વળી રૂપે રહે રૂડાં.
પણુ જે ખોટી છાપ, ભણે સૌ તેને ભુડાં;
કદિ આવે પાન સહસ્ત્રધા તો પણુ મુખડાં શ્યામ છે,
કહે મોતી કુડાં કૃત્ય એ, કપાળ કાળા ડામ છે.
રા મોતીશંકર હરિશંકર.

* * * * *

દુર્ગુણી કાણુ ?

(છપ્પો.)

ચોરી ચાડી જુદ, હુટને જરી કરતા;
પરનારી થું પ્રીત, હીત નવ કેનું ધરતા.
અહંકાર અભિમાન, ભાન સ્વારથનું જેતે;
ધર્મ્યા અગ્નિ સદા, હૃદયમાં ઘિકે તેને.
પ્રણુને જે કોધી કરે, મન કર્મ કે વાણીએ;
કહે મોતી લક્ષણુ એ, સહુ દુર્ગુણીનાં જાણીએ.
રા મોતીશંકર હરિશંકર.

પડતી દશાનાં નિશાન.

(એકત્રીસા સંવેયા.)

સહુ ધરનાનાં મન ચોરાયે, ગમે ન કોઈનું ખોડ્યું કાન,
સુધા સમ શિખામણુ દેતાં, લાગે કડવી ઝેર સમાન;
સંપ તણો સંહાર કરીને, કરવાં સુઝે છે તોફાન,
સહુ સજ્જનોને કહું છું સાચું, પડતીનાં છે એજ નિશાન.
ઉધ આગસના વધે પોટલા, બેદરકારી ઝાઝી થાય,
નિંદા કરી ગમે જગતની, ગાણાં બિભત્સ મુખથી ગાય;
અપશબ્દોના ઓધજ વાળે, વચનો રૂપી દે જે ડામ. સહુ.

ધંધો કરવો કંઈ નહિ સુજે, દે ગા'પણુ વિસારી જ્ઞાન,
ખાવા ખીવા ઉડાવવાને, દોરાયે દુર્ગુણમાં ખ્યાન;
છીનાળાં કરવાં સુઝે છે, આખર બનવાને હેરાન, સહુ.

ધર નારી હોય ધરમાં રૂડી, તદ્દપિ રાખે લુચી રાંડ,
નર્કદારમાં લઈ જનારી, હુંટારી દુતી જગ દાંડ;
મનથી જાણે તદ્દપી રાખે, બોળીને નિજ કુળનું નામ, સહુ.

નીતી પરથી પ્રીતી ઉઠે, ગ્રહે અનીતી દહને માન,
ધરમ દયાને દે સળગાવી, ભજવા મુકીદે ભગવાન;
સત્ય વળાવી દાયે વિદેશે, મારી વિનયને ઉપાન, સહુ.

કામ ક્રોધ વળી લોભ મોહને, દગા કપટને આપે સ્થાન,
છર્પાના તો થઈ વર બેસે, મનમાં લાવી બોટાં તાન;
દીન જનોને નવ દે માગ્યું, ચપટી પણ રાંધિયું ધાન, સહુ.

બેવિશ્વાસુ વૃત્તિજ થાયે, જીવે જગતને જીકું આપ,
સત્ય વાત નવ સાચી લાગે, એવાં મનમાં પેસે પાપ;
નાવ સમા હોય મિત્રો રૂડા, કુડા લાગે અગિ સમાન, સહુ.

સોસાઇટી રૂડા સજ્જનોની, હોય તેનો તજ દે ઈ સંગ,
પાંઠ ખદડા પર પ્રેમ પાથરે, નિત્ય નવા એ કરવા રંગ;
કીર્તિ કાળી મેશ થવાનું સધળું જાયે નાશી ભાન, સહુ.

સદ્વિચારો મનમાં ના વે, જન હિતકારી કરવા કામ,
થઈ નવરા ને ગણ્યા કરે છે, જ્યાં ત્યાં જઈને જે તે ધામ;
મગરૂરી મનમાં બહુ લાવે, ગણે ન મનથી કો ગુણવાન, સહુ.

સંતતિ આડી અવળી થાયે, નવ કરનારી ચીંધ્યું કામ,
જવાનું ઉગમણું કે'તાં, ઝટ જાએ તે નાસી આમ;
લે'ણામાંથી પાછ ન આવે, દેવું દેવું પડે તમામ, સહુ.

વરા વધે ઓચિંતા ધરમાં, ઘટે કષ્માણી કરતાં કામ,
કાં સળગી મિહત સહુ જાએ, કો ચોરીમાં જાયે દામ;
અણુધારી આપત્તિઓ આવે, જેના જાણ્યા નો'યે નામ, સહુ.

ઉદ્દગારો છે આ અનુભવના, તે લખીયા છે દહને ચિત્ત,
અવસોકન કરશે સહુ સજ્જનો, મનમાં લાવી પુરણ પ્રીત;

પડતી આવે જે જન ફેરી, તેણે કરવાં શાં શાં કામ;
તે હું તેના મન પર સોંપું, આ સ્થળ ઠહીને છેલા રામ
રા. ત્રિભુવનદાસ નારણ મહેતા.

વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ.

(ચરણાકુળ છંદ.)

હતો ધણો નેકી નળ રાજ,
રમ્યો દ્યુત ને મૂકી માઝા;
પતિવ્રતા પત્નિ ત્યાગ કીધી,
વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ.

લંકા ગઢ રાય રાવણ મોરો,
નહિ મળે કો જગ મખ્ય જોરો;
સીતા હરીને ગુમાવીજ સિદ્ધી, વિનાશ કાળે.

જુઓ સતી સીતા રામ રાણી,
સકળ જગે પતિવ્રતા પ્રમાણી;
કુરંગ હણવા કુબુદ્ધિ કીધી, વિનાશ કાળે.

યદુ કુળ યાદવ યુદ્ધ દેખો,
કપાઈ મુવા અન્યોઅન્ય પેખો;
સુરા પીવાથી ગર્હ તન શુદ્ધિ, વિનાશ કાળે.

પૃથુરાજ બહુ બળવાન શૂરો,
યુદ્ધ અને પરાક્રમેજ પુરો;
કુસંપથી ખોઈ રાજ્ય સમૃદ્ધિ, વિનાશ કાળે.

ઠહુંધેલે જુઓ ગુજરાતે,
અમાત્યપત્ની તણી પ્રીત મારે;
કામાંધ થઈને કીધી કુબુદ્ધિ, વિનાશ કાળે.

કૌરવ કુળ દુર્યોધન રાજે,
પાંડુ તણું રાજ્ય લેવાને કાજે;
કપટ કયાંથી મુવો તે કોધી, વિનાશ કાળે.

રા. ચુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ.

વિધવાનાં દુઃખ.

(રાગ-ઓધવજ સંદેશો કહેલો રયામને.)

મુણ્ણો સજ્જન વિધવા કેરાં દુઃખડાં,

દયાજનક છે આપ વિચારો ઉર ને;

જાણીતે શું કરશું ઈશની આજ્ઞા,

આપ દયા પણ રાખો તે પર ઉર ને.

મુણ્ણો

ને વિધવા થઈ પુખ્ત વયે આ વિશ્વમાં,

કંઈક મનાવે સુખ તેને સંતાન ને;

નિકરાઓ પાળે ને પોષે અંતમાં,

રાખે આપી જરા વખતમાં માન ને.

મુણ્ણો

મણુ હુંગર બાળા ઉપર તૂટી પડે,

ને તે થાયે વિધવા બાળે વેશ ને;

ભવ આખો તે ગાળે દુઃખના દિનમાં,

જીવતાં નવ કાંઈ સુખ લેતી લવસેશ ને.

મુણ્ણો

સ્વામિના મૃત્યુથી થઈ તે એકલી,

નથી દરવાનું એકે આગળ દામ ને;

ધરતો એક ખૂણો તે બેડી ભોગવે,

આકાશે જઈ બેઠું સુખનું ધામ ને.

મુણ્ણો

શોક રૂપી સાગરમાં તે તો હુબતી,

રેતાં રેતાં કાઠે છે દિન રાત ને;

નિયોગી સૌભાગ્ય કરી છોડી ગયું,

સૂતી થઈ છે દીન બિચારી જાત ને.

મુણ્ણો

હાથ પગો તે દેખી બળતી ઉરમાં,

આભૂષણ ત્યાં નવ દેખે તે એક ને;

સંપ કરી સૌ સાથે તે ચાલી ગયાં,

પાછું નવ તે એકે જોતું છેક ને.

મુણ્ણો

કંકણ, કંકુ, કાજળ, વીંટાં મુઝીયાં,

પેખી અંતર દાઝે શિર નહિ કેશ ને;

અતડી અતડી લાગે તેની દેહડી,

કરણામય છે તેનો આવો વેપ ને.

મુણ્ણો

જે અંગે આભૂષણ રૂડાં ઝોપતાં,
પચરંગી પદ્મવનાં સુંદર વસ્ત્ર જો;
તે બદલે ધારે છે તે શોકાન્વરો,
સાલે તેને પતિ-મરણનું શસ્ત્ર જો.

સુણજો૦

જે સુખથી આનંદે દિન તે ગાળતી,
સ્વામિ સેવા કરતી દર્શન દેવ જો;
તે સુખ તો તેને દુઃખ થઈને નીવડ્યું,
પ્રાણજીવનના વિયોગે તતખેવ જો.

સુણજો૦

જે સૌભાગ્યે પોતે કરતી હેંસમાં,
શુભ પ્રસંગે લેતી આગળ ભાગ જો;
તે આજે રહેવાનું તો છે વેગળુ,
કરડ્યો તેને પતિ વિયોગી નાગ જો.

સુણજો૦

નાથ વિના સંયોગી તો યોગી થઈ,
તત્ત્વ છે તે સર્વેથી તો છેક જો;
શકુન પ્રસંગે પાછી જઈ ઉભી રહે,
મુકી ગર્વી મનડા કેરો ટેક જો.

સુણજો૦

ભાર નથી કંઈ રહેતો ધર વિષે જરા,
મહીએરીએ કે સાસરીએ નહિ માન જો;
સૌના રૂડા ભુંડા શબ્દો સાંખતી,
જો પોતે બોલે તો કહે અજ્ઞાન જો.

સુણજો૦

સાસરીએ સાસુજી નહેણાં મારતી,
કહેતી નવ બોલો કંઈ ભુંડી નાર જો;
કપટ કરીને માર્યો મારા પુત્રને,
ભોગવવા પરજન સાથે સંસાર જો.

સુણજો૦

કુરપણુથી નણદી બોલો બોલતી,
બળતામાં સૌ હોમે ધીજ અપાર જો;
જેઠ અને દીયરજી નવ આપે કશું,
રાખે તેના ઉપર સર્વે ખાર જો.

સુણજો૦

જેઠાણી દેરાણી ભળતું બોલતાં,
જો માગે તે કે દિન તેનો ભાગ જો;

કહેતાં કે માટીએ નવ કાંઈ મુકીયું,
 રાખ્યું અમ્મ સ્વામી પર રૂણ અથાગ જે. સુણજે૦
 પિયરમાં જે માત પિતા જીવતાં હશે,
 રાખે પાસે પુત્રીને ઘઈ સુખ જે;
 નહિ તો રહે તે ભધ ભાભી પાસે જધ,
 ત્યાં તો નિશ્ચે પામે તે તો દુઃખ જે. સુણજે૦
 જ્યાં ત્યાં દુઃખ ને દુઃખ તે તે નીહાળતી,
 ચાલે રૂડી ચાલે ગ્રહી નીશદિન જે;
 અણુ પરલોકો આળ અતિશે મુકતા,
 સાંજે રાખી ઇશ્વરપર આછીન જે. સુણજે૦
 ષતિ હતો ત્યારે તે મહેલે મા'લતી,
 કરતી નિર્દોષાનંદનો ઉપભોગ જે;
 તે આજે પોતાની નહિ એક ઝુંપડી,
 કર્મ પ્રમાણે ભુ'ંડે આજ્યો યોગ જે. સુણજે૦
 માગે વારંવાર પ્રભુની આગળે,
 આયુષ્ય માઈ દરજે ઓછું નાથ જે;
 દુનિયામાં જીવતાં હું મૃતવત થઈ પડી,
 માટે જાલો હેતે મારો હાથ જે. સુણજે૦
 જે હોમ બાળક દુઃખથી તેજ ઉછેરતી,
 કરી મજુરી પરજનની ધન કાજ જે;
 એવાંને પૈસો તો કો ધીરે નહિ,
 જે ધિરે તો માગે જાઝું વ્યાજ જે. સુણજે૦
 પેટ પુરું તે કરતી આપ બજે કરી,
 લેતી સૌનાં દળણાં આદિ કર્મ જે;
 રહેતી તે અળગી તો બે વાના થકી,
 રૂડી રીતે ચાત્રી રાખે નામ જે. સુણજે૦
 હલકો રે અવતાર દિસે અબળા તણો,
 દયામણો છે દુઃખનો તે આગાર જે;
 પૂર્વેનાં કર્મે આ સંધણું આવીયું,
 માર્યો તેને આખો મીચી માર જે. સુણજે૦

(૫૨)

અંધ જનોના જેવું વિધવા દુઃખ છે,
જીવતાં પણ નહિ જોવાનું કંઈ લેશ જો;
એવું રે તે વિધવા જગમાં ભોગવે,
સંસારે રહેતી તે યોગી વેશ જો. સુણજો

દુઃખ જાયે સુખ થાયે એવું વિશ્વમાં,
પણ ભોગવતી આ તો દુઃખનો ખાડ જો;
સુખ આશા નવ રહેતી તેથી તેહને,
સૌ કો જાણે જો હોશે શિરઝાડ જો. સુણજો

દુઃખિયારી વિલુતે કહે છે વિનવિ,
અખજાનું રાખો સૌભાગ્યજ નાથ જો;
જો ના કાવે આ વિનતિ તમ ઉરમાં,
તેડા હોતે બન્નેને સંગાથ જો. સુણજો

રા. લીલાધર જોષીતારામ.

સમયની ખલિહારી.

(મનહર)

વિદ્વાનોને ઝરજથી, મુરખના જ્ઞનકમી,
નજરથી ન્યાળી કહું, ધણે સ્થળે યારી છે;
ગુણથી ટળેલ અને, પાનીયાં વળેલ વળી;
છકેલ મદ્યથી તેને, ચાકરીઓ સારી છે;
સિંહણુના દેખાવની, રંજાને લખવનાર,
ખદડા કુન્નત તણા, સદનમાં નારી છે;
હાય હાય વોય વોય કરે નહિ કોઈ ભાઈ,
કારણ કે સમયની એ તો ખલિહારી છે.
ખેડે બોલાવે નહિ, સાથમાં ચલાવે નહિ;
તેઓને હુલ વાળી, સારી શીરદારી છે;
હુંટારા પીઠારા વળી, લીધે તેનું દીયે નહિ,
એનીજ આ જમાનામાં, સારી શાહુકારી છે;
કુલટાની મોટી શાખે, ઝાંપાપર ધર રાખે,
અને વ્યભિચાર કરે, તેજ સારી નારી છે; હાય હાય.

ગધેડા પુખ્તય ગાય, મરાય છે કસાઈથી,
ભાવ ન પુછાય તેનો, કેવી વાત ખારી છે;
કક્ષાપટ વાળનાર, ગામે પિષ્ટ માગનાર,
જેવાઓએ બંદુક ને, અસિ કર ધારી છે;
શરામાં ગણાય અને, મોટામાં મનાય જેના,
આપે સાત પેઢીપર, ઉંઢરી મારી છે; હાય હાય૦

કવિની કિમત ગઇ, શરાની હિમત ગઇ,
લાયકની ગણના, તો ધણીક નકારી છે;
વિદ્વાનો વાયડ થયા, મૂર્ખ જેવા રાક્ષા થયા,
વક્તાની વાત આ જમાને તો લવારી છે;
લુચ્ચા ને લક્ષ્મી રેઢીયાર દોર જેવાઓની,
શાખ સ્થિતી લાજ વડે સેવા લાભકારી છે; હાય હાય૦

વધ્યો છે કુધારો તેને સુધારો કહેવો પડે છે,
કરીતને લોક કહે એજ રીત સારી છે;
કાળજને આળી નાખે, મગજને ટાળી નાખે,
એવી ભાષા બોલે તેને કહે ભાષા સારી છે;
જ્ઞાનને વધારનાર, અજ્ઞાનને ટાળનાર,
એવી કથા વારતાને કહે કે અકારી છે; હાય હાય૦

દયાળુને પેટપુર અન્ન ખાવા મળે નહિ,
અંગળ કાફર ઘેર અન્નની પથારી છે;
પંડિતના પગ માંડી ઉપાન મળે ન એક,
જીલમી જાહેર તેને ધર સારી સ્વારી છે;
કસાઈના કુળ માંહે, કુશળ રહે છે સર્વ,
ધર્મી તણા કુળ માંહે, કાયમ ખિમારી છે, હાય હાય૦

જગતમાં આખે જોતાં જીઠાનો દેખું છું જય,
સાચાની તો ખરેખરી ધણીક ખુવારી છે
નીતિવાન ખાનદાન, રખડે છે ઠારોઠાર,
અનીતિના કરનાર ધણા કારભારી છે;
પાયખાતા વાળે વળી ઝાંપા ખાંદ વસે એવા;
ધણે સ્થળે કહું ભાઇ ધણાક કોઠારી છે. હાય હાય૦

(૫૪)

નીતિ શુન્ય ઘણા ફાવે, નીતિવાન હારી જ્ય,
 સ્વત્ય તણી વાતને તો કહે કે નહારી છે;
 ગપ્પ છોડનાર તણી છલ દગા કપટની,
 વાત કહે સાંભળીને એજ વાત સારી છે;
 શીથેડના ફંદ છંદ વા-વા-કરી વખાણે છે,
 સુ-કવિની કવિતાને કહે કે લવારી છે; હાય હાય
 શાણા શૌર્યવાન જેઓ અન્નાંડને તોડી પાડે;
 તેવાઓને બાવા સાધુ ઘણાક ડરાવે છે;
 હાથીપર બેસનાર, કોટીને નિભાવનાર,
 જેવાઓની પાસે કૈક ગુલામી કરાવે છે;
 દેડકાંથી ડરે અને ડરાથી તો મરી જાય,
 એવા આજ અવનીમાં શુરાને ડરાવે છે. હાય હાય
 રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

ભણેજ્ઞાની હરાજી.

(૫૬.)

થાય છે હિન્દમાં હરાજી, ભણેજ્ઞાની થાય છે.—ટક.
 આવીયો જમાનો અતિ પાજી. ભણેજ્ઞાની
 સાત રૂપૈયામાં સેઘો ને સરતો, મળશે મેટ્રીક સારો;
 નવ રૂપિયામાં પ્રિવિયસ જડશે, ખાંતિલો કામ કરનારો;
 ખાંતિલો કામ કરનારો, જોઈને કામ થાશે નિત રાજી. ભણેજ્ઞાની
 હિન્દરમિડિયટ આર.ટક.માં, આવશે દોડી વહેલો;
 પંદરથી વીસમાં મળશે એન્યુએટ, બી. એ. માં પાસ થયેલો;
 બી. એ. માં પાસ થયેલો, સત્તામો સો સો ભરતો કહી હાજી] ન
 ચાલીસ પચાસમાં મળશે કલ્ચાગરો, એમ. એ. પાંડિતજી પુરો,
 આખો દિ કરશે કામ તમારું, એકે ન વાતે અધુરો;
 એકે ન વાતે અધુરો, બિચારો કોઈ વાતે ન મિળજી. ભણેજ્ઞાની
 ગુજરાતી છટ્ટા ધોરણના જંગલા, મળશે પાંચે પચ્ચાસ,
 છ સાંહી છનું 'યસ' 'નો' કરતા, ફરતા ફરશે તમ પાસ,
 ફરતા ફરશે તમ પાસ, ગારો ગુણ તમારા શાજી શાજી. ભણેજ્ઞાની

(પથ)

રેલ્વે, યુનિસિપાલીટી મીટના માલેકો, ખરીદો મુલ્ત આ મળતો;
 થોડા મુસારામાં નભશે હનરો, જાય છે અમૂલ્ય આ જમાનો,
 જાય છે અમૂલ્ય આ જમાનો, રખે ભાઈ કહેતા જીલે ના જી-ના જી. ભૃ
 આંખ ઉધાડો આર્ય બાલુડા, નોકરી મુકો વિસારી,
 મેટ્રીક, બી. એ. એમ. એ. બનીને, થાઓને ધંધાધારી;
 થાઓને ધંધાધારી, ધંધાથી ઉદ્ધારો ભારત માજી. ભણેલાની
 ટાપટીપ ફેશન મિથ્યાભિમાને, બની છે હાલત નદારી,
 માન મિબ્બસ ને ઇર્ષા મુકીને, બનો વ્યાપારે વિહારી;
 બની વ્યાપારે વિહારી કરોને, કળા કૃપિને કાંક તાજી. ભણેલાની
 કંઈક કરી ક્રિકેટ પર કોડે, કર ગ્રહોને મોરારી,
 નોકરીના પાસો તોડી નદારા, શુદ્ધામી કાપોને કારી,
 શુદ્ધામી કાપોને કારી, મરે છે વિદ્યા અમારી લાજી. ભણેલાની
 રા. રણછોડલાલ મહામુખરામ.

આહુ સુધારાનું વર્ણન.

(કેરબો.)

જીવો સુધારાની રીત, જન સહુ વિચારીને ચિત.
 કોટ જુટ ને પાટલુનો પહેરે, કર પકડે છે સોટી;
 ખાવા માગે છે ખુરશીએ, લુગડાં સોતાં રોટી, જીવો
 માટી^૧ ખાતાં દારૂ પીતાં, દોષ ગણે નહિ જરીએ;
 કરથી ખાતું બંધ કરીને, ખાય છે કાંટા છર્ચ.એ. જીવો
 કાછડીઓનો કાળ પડ્યો ને, અંગરખે થઈ અગ્નિ;
 મોળાયાંની^૨ મોકાણ માંડી, લાગી ટોપીની લગની. જીવો
 ગમ્મપટા રાખે રૂપાળા, પગમાં રાખે મોજાં;
 વર વચે છો^૩ ધંટા વાગે, છોકરાં મર^૪ રે રોજ, જીવો
 શાસ્ત્રો ને સિદ્ધાંતો આંખે, નવ વાંચે ને સુણે;
 નાટકજનાં ચીતો ગાતાં, ધડપર ડોકાં ધુણે, જીવો

૧ સાંસ.

૨ દેશી પાંચડી

૩ ભલે.

૪ ભલે.

કથા વારતા કાન ધરે નહિ, પદ ભજનો નવ સુણે;	
ચિલિકાનાં ગાયન સાંભળવા, જઇ બેસે છે ખૂણે,	જીવો૦
સંધ્યા ને ગાયત્રિ સુક્યા, નિમાજ સુક્યા પડતા;	
સમાધિયા શ્રાવકના ઈશ, ચાલે છે રડવડતા,	જીવો૦
નમસ્કારનું નામ તજીને, જીહાર મારે જોડે;	
જય પ્રભુ કરતાં એક કરડે, ચલામ ^૧ કરતા દોડે,	જીવો૦
ગૌ તુળશી ને દેવો કેરી, પુલ્લ મુખી પડતી;	
હાય બાપજી હિંદુ જનની, થાયે શું કો' ચડતી,	જીવો૦
ગૌ રક્ષામાં નવ કોડી દે, નવ દે પારેવામાં;	
તમાસગીરને દીયે તડાકે, ફેંકી બારેવામાં ^૨ ,	જીવો૦
ખોડા ઢોરને ખડ નવ દે ને, નવ દે દીનને દાણુ;	
ડાહ્યા ડમરા સૌ સુખરેલા, પૂર્વે મળવા ખાણા,	જીવો૦
ધુમાડાના ઢગલા કાઢે, બીડી મોમાં ધાલી;	
એક બળે ત્યાં બીજી કરમાં, તુરત લે છે ઝાલી,	જીવો૦
શિરપર શિખા ગૌખરી વા, નથી રાખતા ઝાઝા;	
બાખરીઓ બહુ જન કતરાવે, બનવા સાહેબજીદા,	જીવો૦
માત તાતની સેવા કરવી, કદી નજરે નહિ આવે;	
અન્ય જનોની ગાંડો ધોવા, બહાદુરી બતલાવે,	જીવો૦
ઝોરતને ઉઘાડે મોઢે, લઇ ચૌટામાં ચાલે;	
છૂટે ડાચે વાતો કરતાં, કરથી કરને ઝાલે,	જીવો૦
આ સુધારો જાણી, મારી છાતી સળગે છાતી;	
સુધારો આવો બનવાથી, હાય બની હેરાની,	જીવો૦
નાતા ન્હોળતવાળા આવે, કે સગા ને વ્હાલા;	
જમવાનો કોઇ ભાવ ન પૂછે, આપે ચાના પ્યાલા,	જીવો૦
સોળતીઓને કહે સાહેબજી, કાંઇ કામને સેવા;	
મારે ધકકો ઘઈ પાન ને આ તે કેવા હેવા,	જીવો૦

સમશાને સળગે ત્યાં સુધી, રામ કહે ના મુખે;
 આ સુધારો અવલોકીને બળી મરું છું દુઃખે, જીવે૦
 કેળવણીમાં મુકે કોળી, મેળવણીમાં ભારે;
 દુઃખ કર્યું દુનિયામાં મોટું ચાલુ આ સુધારે, જીવે૦
 સાચું તેને જીવું કે' છે જીવું સાચું જાણે;
 નિતીનું તો નખોદ વાળ્યું, શુધ ભે વ્યાટાણે, જીવે૦
 બિદાનોતો દંભ કરે છે, અણસમજીની આગે;
 સુધારો કરવાને જ્ઞાને, ધર ધર નાણું માગે, જીવે૦
 ધડીઆળો ઘાલે ખીસામાં, નાક રમાલે લુવે;
 બધરી 'પીટયા રોયા' કરતી કુવા પર જઈ રહે, જીવે૦
 'ટીપુ ટીપુ' મુખે કરતા, લઈ કુતસીઓ ચાલે;
 સુધારામાં હિન્દ દેશ તો, મળીઓ હાલ હલાલે, જીવે૦
 માત તાતા ને જમવા દેતું, થરર થરર થર ધુળે;
 કબત કુળમાં જઈ પાપીને, મીજલસ દેવી સુખે, જીવે૦
 વક્તા ધખતા અંગારા સમ, કરવા ભાષણ લાગ્યા;
 હિન્દ દેશના આજ ખરેખર, બાર બરોબર વાગ્યા, જીવે૦
 ત્રિભુવન તરફડીયાં મારી, જોઈ નજરે ને રે' છે;
 હિન્દ દયાથી બળતે પેટે, ભાળે એવું કહે છે. જીવે૦
 રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

કળિયુગ.

સવૈયા એકત્રીશા.

કળિયુગ કાળો કેર કરીને, જગમાં કર તું જપ્ત જનન;
 તે માટે હું કરી કવિતા, ખેચુ છું સર્વેનું ધ્યાન;
 સુખડાં સર્વેનાં સળગાવ્યાં દુઃખડાં ઉપર દીધા ઝામ,
 હાય હાય કહું કળિયુગ તુજને, હાય હાય તારા ગુણગામ.
 સુમતિને દેશાન્તર કીધી, કુમતિને લાવ્યો પકડી,
 ધિરજ દયા સહુ રમા, ક્ષમાને મુક્યાં પરદેશે તગડી;
 સંપ તણો સંહાર કરીને કુસંપ કરીઓ ઠામોઠામ, હાય૦

નીતિનું તેં નામજ ટાળ્યું જુઠાનું કીધું બહુ જોર,
ધરમ શરમને દીધાં ઢાંકી, અન્ય ધરમના સાંધી દોર;
વ્યસન વધારી દીધાં જગમાં, નોતાં જોના જરીએ નામ, હાય૦

સતિયાને સંતાપે બહુ તું, દે દાતાને અન્નનું દુઃખ,
પાપીને તું દે છે પૈસો, ભક્ત જનો ધર ખાલી ભૂખ;
જપ તપ કરતાં ટાળ્યા જોગી, જોંચાવી દુર્ગુણમાં ખ્યાન, હાય૦

વિદ્વાનોની ટાળી ગણના, મુરખને દે છે બહુ માન,
કાંદર જન ધર કુશળ રાખી' ધરમી ધર કર તું હેરાન;
દુઃખીઆ કીધા છે દુનિયામાં રટનારા જે રૂડા રામ, હાય૦

શૌર્યપણું સર્વેનું ટાળી, કાપરતાનું આણું રૂપ,
શુરવીર જન ભીર થઇ ભેડા, વકતા બેઠા છાના ચુપ;
ન્યાય બુદ્ધિ નવ સહેલા દીધી જનહીતકારી કરવા કામ, હાય૦

મેઘરાયને પકડી ડોકે કેદ કરે છે તું બહુ વાર,
પ્રાણ લીધે છે અવર જનોના, ડોલાવી દે છે દરબાર;
કૂરપણું તારું કથવાને ન મળે મુજને લાંબું સ્થાન હાય૦

નિત્ય નવા રોગો ધર ચાલ્યા, ઔપધ ગખ્યાં તારી પાસ,
વૈદ્ય બેઠા છે મોં વાળી, પામી તારાથી બહુ ત્રાસ;
જોશીને તેં જુડા પાડ્યા, વૈદ્યનું કરીયું અપમાન, હાય૦

જીવે જગતમાં જનો વાંઝીયા, ત્યાં જઇને બહુ દીકરા દે,
હોય એક બે ધરમી જનને, તે ઓચિંતા પકડી લે;
કેવો પાપી કેવો ન્યાયી, કેવું કાળું તારું કામ, હાય૦

સારું કરીયું છે ભગવાને, દુનિયાની રાખી દરકાર,
તુજ સામે લડવાને આજ્યા, બહુ બળીયા શાણા સરકાર;
કાંક હાંચું છે તે ડરથી જો, જખરૂ તારું તે તોફાન, હાય૦

કળિયુગ, કે' ત્રિભુવન તુજને, મારા પર તો રાખે મે'ર,
નથી યાચવું ઇશ વિના જો, કાંઈ પણ કહું છું તારે ધેર;
રામ વશીલે કરી કવિતા, હૈયામાં ધરી મોટી હામ, હાય૦

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

(૫૬)

સ્મિતાષ્ટક.

(કવિત.)

સ્ફટિકની રમ્યતા તો, બતાવે છે બક્ષીહારી,
 બિલોરની ખુબી કૈક અજબ ગણાય છે;
 ચંદ્રિકાની શોભા જોઈ, થાય છે મુદિત મન,
 કર્પુરની કાન્તિ કાંઈ જુદીજ જણાય છે;
 મુક્તામાળ શ્વેત જોતાં નયન સંતોષ પામે,
 પદ્મનો સમૂહ જોઈ અતિ હર્ષ થાય છે;
 પરંતુ પિયુની સંગ, માણુતી રંગી પ્રિયાની,
 સ્મિત પ્રભા આગે બધાં, કાંખાં પડી જાય છે.
 પાર્વતીની સ્મિત પ્રભા, વિષે નિત્ય ન્હાતા થકી,
 શંકર ને કૈલાસ એ, ઘેળાં થઈ જાય છે;
 શ્યામલ સ્વરૂપ જોઈ, રમા સ્મિત કરે તેથી,
 શેષ અને ક્ષિરસિંધુ, રંગે શુક્લ થાય છે;
 અલ્લાહીના સ્મિત થકી, નિત્ય સહવાસ વાળા;
 નારદ ને હંસ વિષે, ગૌરવતા દેખાય છે;
 હસતી નિશાને અન્તે, સંભારી બધો વૃત્તાંત,
 પ્રિયાની પ્રભાથી શ્વેત, જગત જણાય છે.
 એજ સ્મિતે હર્ષ હશે, કૃષ્ણનું રાધાએ ચિત્ત,
 સુભદ્રાએ કુન્તિ-પુત્ર મેલિત કીધો હશે!
 એજ સ્મિતે દુષ્યંતની, ફેરવેલી હશે વૃત્તિ,
 એજ સ્મિતે વિશ્વામિત્ર ગર્વને હર્યો હશે;
 એજ સ્મિતે પુરૂરવ, લુપ્થ થયો ઉર્વશીમાં,
 એજ સ્મિતે નળરાય સતીથી હર્યો હશે;
 એનું સ્મિત નહિ જોઈ ફરી ફરી એમ ધારી;
 પ્રિતમ મદલસાનો ઘેલો થૈ ફર્યો હશે.
 આસપાસ કાળું શોક, વાળું છવાયું તેમાં,
 સ્મિત પ્રભા વિના, હરિશ્ચંદ્ર શું કરી શકત?
 દેવીની સ્મિત પ્રભાના, તરંગમાં ન્હાયા વીના;
 સિતાપતિ સાથી દુઃખ દાહને ફરી શકત?
 પાંચાલીના સ્મિતરૂપી સુધા છંટકાવ વીના;
 કૃત્વી રીતે પાંડવોના પ્રાણ દેહમાં ટકત?

નાહુલાને નેહ થકી, દેખતી પ્રિયાના નમ્ર,
સ્મિત આવે યાદ ત્યારે, સૂનું લાગે છે જગત.
સ્મિત પ્રભા સાંભરે છે, ત્યારે એ બધો દેખાવ,
થઈને સાક્ષાત્કાર, નજર સામે તરે;
એનાં એજ નેત્ર દીસે, ખીણેલી મૃગીની જેવાં,
અધર પ્રવાહ ગતી જોઈ કાળજી દરે;
દશનની પંક્તિ જરા જરા ખહાર એ દેખાય;
ગાત્ર તણી લાલી જોઈ, નેનથી આંસુ ખરે;
એ રીતે એ બધું ચિત્ર, લાવીને દ્રષ્ટિ સમીપે;
નાયક વિયોગી દિન, રાત શોચના કરે.

હંડી નદીના પ્રવાહ, ખીણના રસાળ દેશ;
પર્વતો ને ગુહાઓની, ખુખીઓ જીઓ જઈ;
દેવળો ને મિનારાઓ, પિરેમીડો^૧ મસીદો ને;
મહેલો ને હમામોને, જીવો જીજ્ઞાસુ થઈ;
વાડીઓ વજીરો જોઈ, સઘળાં છે જોવા જેવાં;
કરશે ખુશી પ્રત્યેક નવું નવું કંઈ ઈઈ;
પરંતુ વિલાસીનીનું, સસ્મિત સુખારવિદ્;
જોવાથી તો દ્રષ્ટ બની, અવધી બની ગઈ.

સ્મિત પ્રભાઈપી રૂડી, ચાંદનીની બહાર આવી;
સુખ ચંદ્રમાંથી સુખ, સુધાને ફેલાવતી;
પ્રિતમનાં પ્રેમી નેન, કુમુદ વિકાસ પામે;
રતિ રૂપી ચકોરીનું, ચિત્ત હરખાવતી;
હંડક સમાન આપે, સિતળ બહુ જણાય;
એવી રીતે ચંદ્રિકાના, ગુણુ સૌ ધરાવતી;
પરંતુ એ કાણુ જાણે? કેવો છે તલેસમાત;
દુર હોય ત્યારે દીસે અગ્નિને વરસાવતી.

ક્યારે મળું ક્યારે મળું, એની એજ ઝંખનામાં;
સ્વપ્ન વિષે એક વાર, ભેટ પ્રિયાની થઈ;
ઝટ દોડી ઝાલ્યો હાથ, એટલે તો પાછી ચાલી;
પરમ પ્રયાસ થકી, હાથ છોડાવી ગઈ;

પિયુ ઝંખવાણો પડ્યો, પરિતાપ તેનો જોઈ,
ભીતિ બધી દુર કરી, સસ્મિત પાસે જઈ;
સ્મિત પ્રભા જોવા આડે, બીજું કંઈ કરી ન શક્યો,
ચુલાખ કે' અરે હાય, આંખ ઉધડી ગઈ.

રા. ગુલાખશંકર કલ્યાણજી વોરા.

રતનાકરાગ સુખોદિત કાવ્ય.

(મદનગૃહા ઇંદ.)

અવતાર ધરી સુખ સાગરમાં,
નહિ સંચરી તું ગુણના ધરમાં, ગ્રહિ જ્ઞાન રમાં;
લવલેશ દયા નહિ અંતરમાં,
જરી જાણુ અને શુભ આદરમાં! નહિ તું ભરમાં;
લજવી જનુની નહિ લાજ ધરી,
તું કુટિલ બનીજ કુર્મ કરી ! મનમાંજ ડરી,
ધિક રે રતનાકરની દીકરી,
સ્થિરતાઈ ડહાપણ દૂર કરી, ફરતીજ ફરી.
કુળવાન ધરે ઉછરી અખળા,
ગુણવાન તણો નહિ સંગ કર્યો, બહુ માન ભર્યો,
સમજી ન સ્વધર્મ સુ-મર્મ ભર્યો,
શુભ કર્મ ઠર્યો નથી નેજ નરો દુર્માર્ગ ધર્યો,
ન શકી નિતી માંહ પ્રવેશ કરી,
અનિતીજ તણા સદને વિચરી, અભિમાન ધરી, ધિક રે
નહિ પ્રેમ કરે પ્રભુને સ્મરવા,
મરજદ તણ પગલાં ભરવાં? ન કરે પરવા,
પદ સેવ ન તું પતિ તુષ્ટ કરવા,
ચિત્તમાં ન ચહે કૃત આદરવા, ભવ આ તરવા;
તનથી મનથી શુભ વાત પરી,
પ્રમદા ઉર પ્રેમ થકીજ કરી! નહિ હામ હરી, ધિક રે
ગૃહી ના શકી તું રતી શુદ્ધ મતી,
નિત રીઝવવા ત્રયલોક્યપતિ, તુજમાંજ ગતી,

(૬૨)

બહુ રંગ રૂપે વિકસિત હતી,
 નકી વ્યર્થ જીવ્યું ગણુજે તું રતી ! ન બનીજ સતી;
 ગૃહ દેશ અને કુળ દાઝ ધરી,
 સતેજ કરી શકી વાત ખરી ! ઉર ન ઉતરી, ધિક રે
 નહિ દક્ષ રહી ગૃહકાર્ય મહીં,
 ચતુરાઈ ન વાપરી ચિત્ત થકી, શીખ સારી ગૃહી;
 તન કેળવ્યું ના, મન મેળવ્યું ના,
 ધરણી પર તું રતી કેવળ ભાર રૂપેજ રહી;
 કરી વંદન પારેખ આમ કથે,
 વનિતા નહિ આ સમ વિશ્વ વિષે જનમેજ ખરી, ધિક રે
 રા. એન. એન. પારેખ.

વિધિની છે ગતી ન્યારી !

(ગઝલ.)

અકળ હીલા પ્રભુ તારી, વિધીની છે ગતી ન્યારી;
 કરી રચના જગે ભારી, મતિ માનવ તણી હારી.

સાખી.

ગુલાબી ગુલાબની, શોભાનો નહિ પાર;
 રંગ સાથ સુગંધથી, ઇચ્છે નર ને નાર.
 કર્યો કંટક તેં ભારી, વળી મન સાથ વિચારી; અકળ
 કર્યો કંઠ કોપીલનો, પ્યારો કર્ણ અપાર;
 સુંદરીને મધુરો વળી, જન મન રંજનકાર.
 ધરી રચના બધી સારી, કરી કોયલ તેં કાળી; અકળ
 કુરંગ નાભિએ કીધી, કસ્તુરી કીરતાર;
 ઉપયોગી અમુલ્ય ને, સુગંધ અપરંપાર.
 ખરી ખામીજ મેં ભાળી, કરી તેં તેહને કાળી; અકળ
 મણી મળે મહા મુલ્યનો, અહિ શિર્ષની માંહી,
 જન્મથી સાથે રહે, અસર ન વીપની કાંઈ.
 કરે વિષ દુર એ ભારી, અહિ ઉત્તરોજ ગુણધારી, અકળ

રત્નો રૂપ તેજનાં, કિમતમાં અમુલ્ય;
 પત્થર પેઠ પેઠા કર્યા, ભારી એ છે ભૂલ.
 ખનીજો જન્મ નિજ ધારી, સહે અંગે પીડા ભારી; અકળ૦
 પંક વીણે પેઠા કર્યા, કુસુમ વિધવિધ રંગ,
 ભ્રમર ને મધમાખથી, પીડા વેડે અંગ.
 સુગંધી દીધી છે સારી, ચહે સહુ નર ને નારી; અકળ૦
 ઇન્દુ જુઓ આકાશમાં, આપે છે ઉજ્જસ,
 પોતા પાસ નહિ છતાં, પરથી લઈને ખાસ.
 કલંકનો ધાય છે કારી, વળી ક્ષય વૃદ્ધિ છે ભારી; અકળ૦
 ચાતક પક્ષી ચિત્તથી, સ્વાતિ ઇચ્છે સાર,
 પણ પામે નહિ પ્રેમથી, વીધી અવળી ધાર.
 વિયોગે વેદના ભારી, મળે નહિ બિન્દુ તો વારી; અકળ૦
 પતિવ્રતાને પવિત્રતા, રાખે રામા મન,
 વિધિ વિચિત્રતાએ કરી, સ્વામિ રોગી તન.
 મળે નહિ સુખ તે નારી, વિરહનું દુઃખ સહે ભારી; અકળ૦
 નીતીની રીતી વળી, વિદ્યા ગુણ ભંગાર,
 જાણે પ્રિતી પ્રેમથી, નાથ મળે ગમાર.
 ભલે હો લક્ષ્મી બહુ ભારી, પડે નહિ ચેન તે નારી; અકળ૦
 સારસ પક્ષી તો જુઓ, રમા સાથ રહે નીત,
 રામાના વિયોગથી, પ્રાણ તજે અચીત.
 રતી વૃત્તિ હૃદયે ધારી, મદન શર વાગતાં કારી; અકળ૦
 રંક હોય પણ વીધીથી, યનતા મોટા રાય,
 રાય થાય છે રંક તે વીધીનો મહીમાય.
 વીધીની છેજ બચીહારી, નાખે છે ગર્વ ઉતારી; અકળ૦
 ખેડ કરી ખેતર મહી, ખેડુત વાવે બીજ,
 જો વીધી અવળી પડે, તો પાકે એ નહિજ.
 ઉદ્યમથી જાય છે હારી, રહે દુઃખાળ દુઃખ ભારી; અકળ૦
 વણીક કરે વ્યાપાર બહુ, રોકી મૂડી માલ,
 નફો ખોટ વિધીએ મળે, એ મોટું છે સાલ.
 નહિ તો લાભ લઈ ભારી, અને બહુ એજ અડકારી; અકળ૦

રાવણ સરખો રાજવી, ગઠ લંકાનો રાય,
 રાજ્ય ગયું સીતા હરી, વીધીથી સૌ થાય.
 સુઝે નહી શીખ તો સારી, વિધી જો થાય આ કારી; અકળ૦
 વિધીથી વેશ્યા બની, પર નર પાસે જાય,
 પુરૂષ પણ વીધી થકી, પર નારીને ચ્હાય.
 ભલે કો રહે મન ભારી, વિધી આગે જશે હારી; અકળ૦
 સુખ દુઃખ સર્વે મળે, વીધીથી જગ માંહા,
 આશા કુંગર જેવડી, પુણ્ય ચાલે નહિ કાંય.
 તૂટે આશા તણી બારી, જશે ચુનીલાલ સૌ હારી; અકળ૦
 રા. ચુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ.

પેટ ખાતર થતાં કર્મ.

ઉદર દુર્દશાનો આખેહુખ ચિતાર.

(શાર્દૂલવિક્રિત.)

રે વિશ્વંભર વિશ્વમાં, દશ દિશા, જે માનવીઓ વસ્યા,
 તે સર્વેની દિવા નિશા વિસ વશા, કીધી શી આવી દશા;
 કે કંગાલ, નૃપાળ, બાળ, અબળા, શ્રીપાળ ને શેઠીયા,
 દોડદોડી કરી બન્યા કપટથી આ પેટના વેડીયા.

(વસંતિલકા.)

પંડીત ચાતુર પ્રતાપિ તપસ્વી પૂરા,
 નીતિ વિચક્ષણ સુલક્ષણ શાન્ત શૂરા;
 વારે દિઠા રખડતા બહુ લપલપારે,
 રે દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે.

વિદ્યા કળા બળ વિવેક અનેક શીખી,
 સેવા કરે કંઈક મૂર્ખની માગી ભીખી;

સંઠે કૈક નરનાં સુણી છાતિ ફારે,

રે દૈવ૦

અજ્ઞાનની પણ કરે ગુણવાન સેવા,

દાતા કહે કૃપણને પણ દેવ જેવા;

વાતો કરે કંઈક ફોગટની ગપારે,

રે દૈવ૦

(૬૫)

માતા તજી તજિ પિતા તજી પુત્ર ખારા,
સેવે વિદેશ બહુ દુર વસી બિચારા;
કુટાય કૈંક નર ભારી ભર્યા ઉચારે,

રે દૈવ૦

કૈંકે તજી સુભગ ભામિનિ દેવી જેવી,
ખોયો નિરર્થ નિજ જન્મ વિદેશ સેવી;
ખેઠા બની નકટ કૈંક વણીક હારે,

રે દૈવ૦

શાણા થઇ સધનના બની કૈંક સાળા,
ભાવે કરે ભગીનિ મંદીર મધ્ય ઢાળા;
સંકા તજી સરસ માલપૂડા ચપારે,

રે દૈવ૦

સાંખી કુવાયક કંઈક થયા ગુલામો,
નિત્યે કરે કંઈક નિંદક નીચ કામો;
દોડે સદા કંઈક કાસદ થઇ સપારે,

રે દૈવ૦

દે નીચને કંઈક દામથી દેવકન્યા,
ઝાઝા કરે જીવન જોર અધર્મ અંધા;
કંગાલને કનડતાં ન ડરે કચારે,
શીખે ધણા શ્રમથી કૈંક અનેક ભાષા,
ખેસે કંઈક ઉરમાં ધરી અન્ય આશા;
દે ગાળ કૈંક ગુણને બહુ કાચવારે,

રે દૈવ૦

રે દૈવ૦

ઉભા સદા કંઈક સન્મુખ હાથ જોડી,
આવે અવાજ સુણતાં અતિ શિદ્ધ દોડી;
લે લક્ષ પાપ લલચાઇ છ ટાંક આરે,

રે દૈવ૦

તાપે અપાર તપી કંઈક રસોઇ રાંધે,
પાણી ભરે કંઈક કાવડ મેલી ખાંધે;
કળે કરી કંઈક કાષ્ટ કઠોર કાપે,

રે દૈવ૦

નીચું કરી મુખ લખે નર કૈંક નામું,
ખોલાય એક નહિ વાયક શેઠ સામું;
ટુટે કટી છટકવા મન ટમટમારે,

રે દૈવ૦

વેઠે વ્રણાં વિકટ સંકટ કૈંક પ્રાણી,
ચોરી કરે કંઈક પારકી પ્યાર આણી;
લે લાભ કૈંક પરને પટકી સપારે,

રે દૈવ૦

કૈંકે મણુ વિટપથી પડી પ્રાણુ ખોયો,
 કૈંકે પડી જળ વિષે જમલોક નેયો;
 કૈંકે ભમી ન લીધી શાંતિ સમુદ્ર ધારે, રે દૈવ૦
 ઉભા ગરીબ બનિ કૈંક ધનઢય દ્વારે,
 સાંખે સદૈવ અપમાન ઘણા પ્રકારે;
 પત્રાવળી ગટરમાં પડી કૈંક ચારે, રે દૈવ૦
 પ્યારી કરે કંઈકે પુત્રી તણી કમાણી,
 નીચાં કરે નયન જલિણિ નારી જાણી;
 લે રાંકને કંઈકે લાભ હણી થપારે, રે દૈવ૦
 જ્ઞાની ગરિષ્ઠ ગુરૂ જની કાન કુંકે,
 દ્રષ્ટિ ચઢી મન ગમી ન કદાપિ મુકે;
 ચૂકે ન સ્વાર્થ વિધિ ખેસી પવિત્ર પારે, રે દૈવ૦
 આંખે સુઝે નહિ લખાય ન હાથ ધ્રુજે,
 કાને સુણે નહિ ઉપાય ન એક યુઝે;
 તોયે કરે કપટ એક બદામ સારે, રે દૈવ૦
 નીતી તણ નરપતી રંગડે પ્રજાને,
 જોરે હરી જર જમાવ કરે ખજાને;
 નાંખે નવા કર ડરે ન પ્રજા યુમારે, રે દૈવ૦
 વિદ્યા ભણી વિબુધ વાદ કરે નકામા,
 જાણી યુજી વઢી વૃથા અથગાય સામા;
 હોડે કરી હડ જીજ્ઞ પર ધુધવારે, રે દૈવ૦
 ન્યાયાધિશે સકળ નીતિની રીત જાણે,
 લે તોય લાંચ લલચાઈ ચહાય નાણે;
 શિક્ષા કરે મરણની પણ કમકમારે, રે દૈવ૦
 વિદ્યાર્થીઓ સકળ સંકટ વેડી અંગે,
 અભ્યાસ આગળ વિનાશી કરે ઉમંગે;
 નાપાસથી બની નિરાશજ અર્ભકારે, રે દૈવ૦
 શાસ્ત્રો અનેક વિધિનાં ભણી કૈંક ખોચે,
 જોગી જતી નિકટ સિદ્ધિ કંઈકે શોધે;
 કળે મહા તપ કરે ચિત ચંચણારે, રે દૈવ૦
 ધંધા કરે કપટના ઝટ ખોટું ખોજે,
 દ્રષ્ટિ ચુકાવી ચતુરાઈથી ઓછું તોજે;
 લે હુટી કૈંક શક મારી કુટી લપારે, રે દૈવ૦

ઇચ્છે દુકાળ કણિયા કંઈ કર્મકુટયા,
 ધારે લલાઈ નરપાળની કાળ ખુટયા;
 દેખી બીજનું શુભ કૈંક બળે દુણાટે, રે દૈવ૦
 પ્રેમે દયાવી પર થાપણ પોક મુકે,
 વિશ્વાસઘાત કરતાં ન લગાર ચૂકે;
 દેખી વિપત્તિ પરની ધન કૈંક દાટે, રે દૈવ૦
 સદા કરે કંઈક જોખમ ખેડી માથે,
 શેકાય થાય નહિ વાત મનુષ્ય સાથે;
 છાતી બળે પ્રાગ, ખોટથી ચડચડાટે, રે દૈવ૦
 વેઠો વિશેષ કરી પેઠી જમાવી તાજ,
 દેખી ઘણા દરદી થાય અપાર રાજ;
 છેદે વનસ્પતિ સમુગ છુપાવી વાટે, રે દૈવ૦
 બેઠા વળી વડોત્ર નામની પાટી ચોડી
 હાર્યા જીત્યાની નહીં કાળજી એક કોડી;
 મેલે ધકેલી લઈ દામ ધરી કબાટે, રે દૈવ૦
 ખેલે જુગાર મળી ચાર અપાર સંગે,
 સર્વે ખુવે બહુ રૂવે રહી એક અંગે;
 જાણી હસે જગતમાં જન ખડખડાટે, રે દૈવ૦
 આપે શીખામણ પ્રતીણ બની બીજને,
 પોતે મહા કપટ પાપ કરે વિધાને;
 બીને ન ભુલું કરતાં કદી કળકળાટે, રે દૈવ૦
 પુરાણીજી બગલમાં લઈ પોથી ભારે,
 “બેઠાં બઈ” કહી કુટાય અનેક દારે;
 ગોપીની વાત અજાણી કને ગપાટે, રે દૈવ૦
 ભૂપાળની કંઈડ ભક્તિ કરે ધણેરી,
 બેઠા ગૃહસ્થ ધરને વળી કૈંક ઘેરી;
 રાજ કરે જીકરમાં હસી ખડખડાટે, રે દૈવ૦
 લુંટી પિતા જનનિ બાંધવને રડાવે,
 વિશ્વાસનું કુમતિ આપી વળી લઢાવે;
 ખોટા કરે શપથ સાખ પુરે અટ્ટાટે, રે દૈવ૦
 જાણી તવંગર ખુશામતખોર ભાવે,
 ના યોગ્યને પણ સભાધિપતી ઠરાવે;
 જોયા કરે વિશુધ દુરથી ટગટગાટે, રે દૈવ૦

દોઢે વરિષ્ઠ પણુ દાનત હોય જોડી,
 જુઠાવી લે ગરીબના કરમાંથી રોડી;
 એકા બની બક મિષે બહુ દમદમાડે, રે દૈવ૦
 મોઢે મીઠા પણુ પુઠેથી નખોદ પાડી,
 લોભાવી લાગ લઈ કાળજી ખાય કાડી;
 બીજા કત બડબડાટ કરે બળાપે, રે દૈવ૦
 જ્ઞાતી તણા પટેલ શેઠ બની સપક્ષે,
 લે પંક્તિમાં પતિતને લઈ લાંચ લક્ષે;
 પાડે વળી તડ સમોવડના તૂરાડે, રે દૈવ૦
 જોતાં જણાય જડનાજ વડીલ ભાઈ,
 જાણે ખરેખર બીજા ખરના જમાઈ;
 એવાની વેડ કરી શેઠ કરે ધુળરે, રે દૈવ૦
 ખેતી કરે કંઈક કસેશ વિશેષ વેડી,
 મેલે નહિ હળની દાંડી કરેથી હેડી;
 સેવે સદા વન શિરે ધન ગડગડાડે, રે દૈવ૦
 બેસી અઢે ઢળકી ગાડીન કૈંક ડોલે,
 ગોપુચ્છને મરડી ઓઠ દબાવી બોલે;
 તાપે તપી બહુ કસેર ઉકળાડે, રે દૈવ૦
 ના હોય અશ્વ ખરાખર દોઢીયાની,
 શુદ્ધિ ન હોય વપુ ઉપર લુગડાંની;
 એવાનિ ગાય કવિતા કવિ ધડધડાડે, રે દૈવ૦
 કૈંકે તમામ ભગવાં કરી ઝાલી ઝોળી,
 કૈંકે શરીર પર ભસ્મ અપાર ઝોળી;
 કૈંકે ધણાં તિલક છાપ કર્યો લલાડે, રે દૈવ૦
 જોગી બની કંઈ જને વનવાસ કીધો,
 કૈંકે ડરી ઉર વિષે દુર પંથ કીધો;
 પાખંડ દોડી વિધિનાં કરી કૈંક ખાડે, રે દૈવ૦
 મેત્રી સ્વધર્મ પરધર્મ વીષે પ્રવેશે,
 બીજાની જાતી બદલાવી કંઈક જેસે;
 વઢે વળી વટલી જાય ખરાબ વાડે, રે દૈવ૦
 સાધે સમાધી વળી કૈંક સહી ઉપાધી,
 વડે ધણી તપ કરી વળી કૈંક વ્યાધી;
 માગે ધણા બીજા ધરોધર થર્થરાડે, રે દૈવ૦

(૬૯)

લે કંઈક જપ જપવા જજમાન રાસે,
 વાતો કરે સરસ સુંદરીની વિલાસે;
 દે દક્ષિણા કદિ કમી ક્ષણમાં દુણારે, ૨૨ દૈવ૦
 ગાદી તણા પતિ વિરક્ત અને વિરાગી,
 લે દૈવના નિમિત્ત મોદક, દ્રવ્ય માગી;
 દે દ્રવ્ય કૈંક નૃપને, લહી બગબગારે, ૨૨ દૈવ૦
 ધાલે ગળે લગડતી બહુ મોટી માળા,
 ભાલે કરે તિલક રાખી છૂટા નિમાળા;
 ભાળી શિકાર છટકે, બહુ સુસવારે, ૨૨ દૈવ૦
 શ્રી રામ, શંકર, રમાવર, દેવી કેરાં,
 શોભાયમાન ભવનો રચીયાં ધણેરાં;
 ખેઠા પુજારી બની કૈંક અનેક થારે, ૨૨ દૈવ૦
 કાળા ભુજંગ મુખમાં કર કૈંક ધાલે,
 વ્યાઘ્રાદિ ધાતક જનાવર કૈંક પાળે;
 ભેટે રીપુથી રણમાં, ભટકીશીશ સારે, ૨૨ દૈવ૦
 વાદિત પેટ પર બાંધી ઘણા વગારે,
 વાંસે ચઢી નટ નમી બહુ ભુમ પાડે;
 ગારડીઓ કપટના કરી ખેલ ખારે, ૨૨ દૈવ૦
 સ્ત્રીના વિચિત્ર લઈ વેષ પુરુષ રાચે,
 જાચે મહા અધમ ને અતિ દીન વાચે;
 નાચે બિભિસ વચનો વદિ છમછમારે, ૨૨ દૈવ૦
 દાણા જીવે વળી ભુવા બની કૈંક ધુણે,
 ચીટ્ટી લખે કંઈક ચોરની પેઠ ખુણે;
 ધાગા કરે કંઈક ધુતવિ ધમધમારે, ૨૨ દૈવ૦
 પીડા દષ્ટ અજ, અહી કનીને નચાવે,
 દેખાડી કૈંક કિમિયો, દગી જાવે;
 આપી પડિકી જડી માલ મઝાથી પારે, ૨૨ દૈવ૦
 નાખે વળી ઉજણી ઝાકુ ઝપાટુ ડોશી,
 ભાખે ભવિષ્ય ધન, મક્કર લેખી જોશી;
 પોતે અર્થિતીત મરે જમના ઝપારે, ૨૨ દૈવ૦

મેલાં ઉપાસન કંઈક કરે મસાણે,
મંત્રો જપે કંઈક સાંજ સવાર ટાણે;
પીડાય કૈંક ઉપવાસથી લુલવાટે, ૨ દૈવ૦

નીંદાય મારી મુઠ ચોટ કંઈ નકામા,
પરતાય કામણ કરી નર કૈંક કાન્યા;
ભુતોની બ્રાંતિથી ઠગે, શઠ કૈંક થાટે, ૨ દૈવ૦

હિંસા કસાઈ બની કૈંક કરે ઘણેરી,
સેવે સદા કંઈક પાતકની કચેરી;
ચાલે અપર લઈ ભારજ લખત્રખાટે, ૨ દૈવ૦

અંગે ધરી યુવતિ સુંદર ચોળી સાડી,
ચાલે છટાથી નયનો સ્વકુચે લગાડી;
ફૂંકી કટાક્ષ નરને, પકડે સપાટે, ૨ દૈવ૦

દારિદ્ર નાથ તણું દેખી કલેભું રાંધે,
ખોટાં ચરિત્ર કરી ચારથી પ્યાર બાંધે;
દેખે ન માગી ચીજ તો બહુ ધુંધવાયે, ૨ દૈવ૦

૨ે મુઠ ધુળ પડિત જીતીત તાંડું જોયું,
પર્ણી દીધું ન સુખ જોબન માંડું જોયું;
એવાં કહી કહણ વાક્ય કલેભું આટે, ૨ દૈવ૦

દે દોષ દેખી પતિ ગાળ કદાપિ રોષે,
રીસાય રાઠ કરી જાય, અપાર જોસે;
નિન્દા કરે સ્વપતિની અતિ ઉભરાટે, ૨ દૈવ૦

૨ે રાંડ આજ કરી કેમ રસોઈ મેડી,
જો બેઠી આ જનની તારી જરૂર રાંડી;
ખીતે ન એમ કથતાં બહુ અન્નબળાટે, ૨ દૈવ૦

જોલે છખીલી બની કૈંક છપી ઘણીને,
રોકી રહી ન વહી જાય ભણી ગણીને;
જેસે ત્રિચિત્ર બની કૈંક પરાઈ ખાટે, ૨ દૈવ૦

પાપી પિતા પરમ વૈરિણી માત મારી,
જોયો પતિજ મતિહીન વિના વિચારી;
રાખ્યો હુતો કંઈથી દૈવ પિટયા નપાટે, ૨ દૈવ૦

(૭૧)

રાખે રૂપાળી બની કંચની અંગ ચોખ્ખું,
ચૂસી કરે ખુશીથી શેઠજી કેરું ખોખું;
લે ચિત્ત વિત્ત હરી ધુધથી ધમધમારે, રે દૈવ

છત્યાદિ નિંદક ઘણા ગુણ પેટ કેરા,
કોથી નહિ કહી શકાય દિસે ઘણેરા;
રાખથી રંક પર્યંત સ્વધર્મ પાળે,
આ પેટના પણ પ્રપંચ વિના ન ચાલે.

મારે તજે મમત માન અને બડાઈ,
ચિત્તે ધરો વિનય શાન્તિ દયા ભલાઈ;
રાખો ગરીબપર ખ્યાર વિકાર મુકી,
પ્રીછો ન એક પણ કામ વિવેક ચુકી.

સંપત્તિની છત નિહાળી કદી ન છાકો,
નારી પરાઈ ઉરમાં ન કદાપિ તાકો;
દારિદ્ર ઉઘમ રૂઠો કરી દુર હાંકો,
રાખો વિચાર ઉપકાર વિષેજ પાકો.

ધારો સ્વધર્મ પર ખ્યાર અને પ્રતીતી,
શીખો સદા સરસ સોજત સારી રીતી;
ખીખનું સાંઝું નીરખી ન થશો અદેખા,
પામે નદાં રૂકું જેવી નશીબ-રેખા.

સારી કૃતીથી નિજ નામ સદા વધારો,
વિશ્વેશને ઉર વિષે ન કદિ વીસારો;
આજ્ઞા પિતા જનનીની ન કદાપી લોપો,
કોને કુવાયક કહી ન કદાપિ કોપો.

વિદ્વાનને વિમળ આશ્રય નિત્ય આપો,
સંકળ રંક જનનાં કરૂણાથી કાપો;
સર્વત્રને નિજ સમાન સદૈવ લેખો,
સંપત્તિથી ગરીબને નહિ તુચ્છ દેખો.

રા. અમીચંદ નથુલાલ નારકાર.

*

*

*

*

*

લાવણી.

જો પેટ તારી તો વેડ ખરેખર ઠેક સુધી છે કરવાની,
 રંક રાય કે શેક હોય પણ ભેટ તું આગે ધરવાની;
 સુભાગ્ય તારાં કે જગદિશે, દયા કરી વચ્ચેનાં રાખ્યું,
 નહિતર કાપી કાઢત આશુ, હોત ખરું કાળે તે ચાખ્યું.
 કેંઠ નાયતા કેંઠ કુદતા પાપી પેટ તારે માટે,
 કેંઠ ભટકતા કેંઠ લટકતા કેંઠ રખડતા ઉચાટે;
 નીચા ધંધા થઇને આદા કંઈક કરે તારે કાળે,
 કેંઠ કુકર્મો કોટી કરતા લેશ નહિ દીવમાં લાગે.
 કેંઠ કહે હું મોટો યોગી, કેંઠ કહે હું વેરાગી,
 ધર્મગુરનાં નામ ધરીને ધુતાઓ ખાતા માગી;
 કેંઠ કહે હું પુરો જ્ઞેશી, કેંઠ કહે જાદુ જાણું,
 નહિ કરવાનાં કામ કરે કંઈ હાથ વિષે મુકો નાણું.
 માન મુકાવે ભાન ભુજાવે ભજા ભલાને ભરમાવે,
 મહા મસ્ત મદના માતેલા તેને પણ તું કરમાવે;
 દેશ તજે કેં વેશ સજે કે પેટ તણી પુજા સાટે,
 સગાં સંજંધી સૌને ત્યાગે, જોખમ જાઝાં લે માથે.
 ઉગે ત્યાંથી અસ્ત સુધીમાં ભમવું તારે માટે નેટ,
 બહાણું જગમાં પેટ સહુને, પેટ થકી જાણો સૌ હેડ;
 એક પેટને કારણ મુકી, વેડ આટલી અરે હરિ,
 માયામાં મોહાંધ મુર્ખથી, મમતા નહિ મુકાય પરિ.
 અજળ ગજળ તું કરે પેટડા, પુરાય નહિ તારી પાત્રી,
 દિવસમાં બે વાર ભરું, પણ આખર દાલીનું દાલી;
 પરમારથની એથે રહીને, સ્વારથ પોતાનો સાધે,
 ડાહ્યા ડમરા થઇ ફરે પણ, પ્રથમ પેટને આરાધે.
 પશુ પક્ષી વૃક્ષાદિ સૌને, પેટ તણી પીડા અળગી,
 સાથે જન્મી સાથે જાશે, અંત વિના નહિ રહે અળગી;
 એક ટંક પણ નહિ વીસારે, સમય થયો કે જાગે છે,
 મોતીરામ હરીશંકર કહે છે પેટ થકી સહુ પાકે છે.

રા. મોતીરામ હરિશંકર.

(૭૩)

પક્ષી સમાજ.

—*—*—*—*—

લેખક—સ્વત્ર કવિ મહાસુખરામ નરભેરામ.

—*—*—*—*—

અનુષ્ટુપ.

વંદેત્વં વિશ્વનાથાય, વંદેત્વં પુજ્ય પીતરં ।
વંદે હિન્દ હિતેચ્છુ ત્વં, વંદે ત્વં ભૂમિ માતરં ॥

(મનહર.)

એક વાર વિહંગોના મનમાં વિચાર આવ્યો,
સ્વજાતીમાં વિદ્યા નીતી ધર્મને વધારવા;
સાર સારા સાક્ષરોને સામેલ કર્યા છે માંહે,
પક્ષી ખીનપક્ષીને સુ-લક્ષથી સુધારવા;
સારા સુખકાર ધારા બાંધવા સુસંપ કરી,
કુધારાના કલેશકારી મુળને સંહારવા;
સારાં સારાં પેપરોમાં^૧ ચરચા ચલાવી ચાર,
મેળવી સમાજ અગ્ર બાંધુને ઉદ્ધારવા.

(દોહરો.)

વિમળ વસંત રતુ વિષે, ફાલ્યાં વનફળ ફુલ,
શુકલ પૂર્ણિમા પાઠવ્યાં, આમંત્રણ અનુકુળ.
મનહર વન તરવર ઘટા, સુંદર સરિતા તીર,
પાર વિના પક્ષી મળ્યાં, ગુણીયલ નર ગંભીર.

(મનહર.)

જુદા જુદા ધાટ અને જુદા જુદા ઠાઠ માંહી,
પ્રતીનીધી દેશ ને વિદેશ તણા આવીયા;
મોટી મોટી ચાંચ વાળા, મોટી મોટી પાંખ વાળા,
નાની મોટી આંખ વાળા, અનંત સુહાવીયા;
કાઠ કાળા, ઘોળા, લીલા, ખીળા પીંછ વાળા અને,
કાએ કાળરા ને કાએ બાળરાં ધસવીયાં;

^૧ વર્તમાનપત્રો.

ભિન્ન ભિન્ન ભાષા, અને ભિન્ન ભિન્ન હાવભાવ,
સ્થાનિકે પ્રસન્ન થઇ સર્વને વધાવિયાં.

પ્રખ્યાત પંડિતો અને વિમળ વકતાઓ આગ્યા,
મે'તા મુત્સદી ને કામદાર કારભારી છે;
ગણ્યા ગણ્યા ગકટરો ને, વિવેકી છે વૈદ્યરાજો,
શાણા સરદારો ને અપાર અધિકારી છે;
કંઈક કૃષિકાર કવિરાજ ને ઈનામદાર,
વિશુધ વટ્ટાલો અને વિખ્યાત વેપારી છે;
નાણાવટી ન્યાયાધિશ, નામિયા દિવાન તણો,
મેળો માંગલિક મળ્યો, મહા સુખકારી છે.

(ઇંદ્રવિજય)

ખાંત ધરી ખગરાજ ખરી ઉર, હાજર આજ થયોજ હમાયુ,
નૃત્ય મયુર કરે મનમોહક, કોયલ ગાન અનુપમ ગાયું;
પોપટ વેદ પુનીત વદે, જ્યકાર વદે જતીથીજ જટાયુ,
વાયસ સારસ હંસ સુગ, શુક વૃન્દ સમાજની માંહ ભરાયું.

(દોહરો.)

કપોત કરગેડી કહે, ભલે પધાર્યા બ્રાત;
દર્શનથી દુઃખ વામિયાં, હૃદય થયાં રળીયાત.
સંખી ચલવો સાક્ષરો, સરવ સમાજનું કામ;
વિદારવા દુઃખ જ્ઞાતીનું, તનથી મર્યો તમામ.

(મનહર)

વચન સુણીને પંછી અનળ ત્યાં ઉભો થયો,
મુખ્ય મુખ્ય મેન્જરો^૧ના, વિમળ વિચારથી;
ગુણસ ગરૂડને અધ્યક્ષ નિન્ધા યોગ્ય જાણી,
માહીત ને મોભાદાર, માનવંતા ન્હારથી;
પોપટ પ્રવીણ સેફ્ટેરી થયો સાક્ષર છે,
ઉદોગી ઉત્સાહી ને સુધારા કેરો સારથી;
આનંદ અપાર થયો સુખની સરીતા રેલી,
શોભી રહી ભારે ત્યાં સમાજ ભભકારથી.

બપૈયા પારેવા કાકાકૌઆ ને કપોત બાજ,
મયુર મરાલ કાગ, વિષય વિચારે છે;

(૯૫)

ભંગી બનીને ગીધ, ગર્ધન ને ઉલુક બેઠા,
તેતર ટીથેડા શાંતી પરમ પ્રસારે છે;
કોડાકા કાબરો કુકડા કુંભાર કુકડીઓ,
ચક્રાં ચક્રોર બગ, હોવા હારોહાર છે;
જળકુકડી જટાયુ કુંજરી ને કકળીયા,
ભૈરવ ને દેવ્યાધ્વની આનંદ ઉચ્ચારે છે.

પ્રમુખનું ભાષણ—

(ઉચ્ચાર હંદ.)

બોલ્યો ગરૂડ ત્યાં ગુણવાન, સ્નેહે સુણો વીર સુભણ;
મુજને આપીયું જે માન, તેને યોગ્ય નથી મુજ જ્ઞાન.
હાજર હીરા રત્ન હબ્બર, સાક્ષર જ્ઞાતીના શ્રંગાર;
તદપિ પૂર્ણ રાખી પ્યાર, મુજ શિર્ષે કયો આભાર.
એ ઉપકાર માની આજ, લઉં છું હાથ ઉત્તમ કાજ;
પાડો સાહ્ય આપી પાર, રાખે રંગ જગકર્તાર.
કરવા કાર્ય આ ઉત્કર્ષ, આવ્યા આપ ધરીને હર્ષ;
વૃત્તિ સર્વની અવિચ્છીન, એ છે ઉદય કેરાં ચિન્હ.
જુના દુઃખદ જીવમી રીવાજ, તારવી તુર્ત કરવા તાજ;
ભરવાં શાંતિ સુખનાં સાજ, દિન આરંભનો છે આજ.
માટે કમર કસી આ વાર, તરૂણો વૃદ્ધ રહો તૈયાર;
કાદો કલેશનાં જે મુળ, બાંધો બાંધ જે અનુકુળ.
કરવી ધર્મમાં નહિ દીક, દેવું ઉદય અર્થે દીક;
પ્રભુએ પ્રેરી બુદ્ધિ જેહ, જયજયકાર કરશે તેહ.
આ આરંભ કેરો રંગ, રાખો ટેક ધારી અભંગ;
પ્રતિકુળ હોય કો'ક પ્રસંગ, તદપિ તે તજ્ઞે ન ઉમંગ.
જીવન જગતમાં છે અદ્ય, કરવો પૂર્ણ નિજ સંકલ્પ;
દેશે સંતતિ આશિષ, રહેશે પ્રસન્ન શ્રી જગદીશ.
જ્યાં છે પંચ ત્યાં પરમેશ, હૈયે ધરો હામ હમેશ;
જુઓ સત્યને આધાર, ધારી ધર્મનું હથિયાર.
જે જે વીર કરે દરખાસ્ત, મત ઝાઝે થશે તે પાસ;
કરજો ક્યાસ તેનો આપ, પાછળ રે' ન પશ્ચાતાપ.
સુણજો ભાષણો રહી શાન્ત, મીઠ્યા માંડશે ન મતાંત;
થાજો અર્થગ્રાહી સર્વ, ધરશે જ્ઞાનનો નહિ ગર્વ.

(૭૬)

મનમાં હામ જનને હાય, તો નથી કાર્ય કપડું કોય;
આશા જીવન જન્મ તમામ, જય જય વિજય મહાસુખનામ.

(દોહરો.)

પ્રથમ દિવસ યુરણ થયો, ઉઠ્યા કરવા આહાર;
રજની ગાળી રંગમાં, સમિતા તટ સુખકાર.
બીજો દિવસ પ્રભાતમાં, ઉઠ્યા દીજના વૃન્દ;
સંધ્યા, રનામ, પુજનવિધી, કીધાં ધરી આનંદ.
ત્રા-પાણી ચાસે કર્યા, પોપટે આપ્યાં પાન;
ચારસ હંસની સરભરા, માર્યો ખુબ મિષ્ટાન.
સમય થતાં મંડપ વિષે, ભરચક થયો ભરાવ;
પ્રેક્ષક આવ્યા પ્રેમથી, લેવા દુર્લભ દહાવ.

બગ-

દંભ, દયા, અહિંસા.

(મનહર.)

બગલો કહે છે પક્ષીરાજ, સુણો પ્રેમ ધરી,
આજ કાલ દુનિયામાં દાંભિકાનું જોર છે;
કંઈકે મુનીરાજ બની જોસે સરિતાને તીરે,
સુરતા શિકારખર કાળજી કંઠેર છે;
કંઈકે મેઘા સિદ્ધ બની, અંધર આકાશ ભમે,
ચુકવીને ચોટ દે, લગાવી એવા ચોર છે;
કેંક ઉપદેશ આપે, કેશહિત દાખવીને,
નજર નિશાને જર ઝુટવે ચક્રાર છે.

મુખ માંહી રામ નામ, દામ દારા ભીતરમાં,
પોખામાં પ્રવેશી દહે, ભકતનો હસાવે છે;
હાથ માંહી માળા પણુ, હૈયામાં ભરેલ ક્યાળ,
ભાષણો ભાષીને ભલાં, આંસુડાં વૃષાવે છે;
તોપને તડકે વાતો, ભડકે ઉડાવે વળી,
હાસ્ય રસ મેલી, આખી સભાને હસાવે છે;
મહાસુખ પોતાને તો ચાલવાને પંથ જુદો,
બહુ રૂપી બની ભાઈ ભોળાને ફસાવે છે.

કુટીલ કુલાંડી એવા કુળના અંગાર આજ,
વિશ્વમાં વિશ્વાસઘાતી, સૌથી મોટા પાપી છે;
ભય તણ ભ્રમણ કરીને, ભેળ પાડનારા,
પીર તણા વૈરીયોની, ભીતી ભારે વ્યાપી છે;
વિચારે ન વૃદ્ધિ હાની, પ્રક્ષીઓના લે છે પ્રાણ,
ભારી એવા જમડાનો, જીવમ અઘાપી છે;
જ્ઞાતીને નુકશાન કુલ, મહાજનો વિચારો મુજ,
આસ દરખાસ્ત, પ્રક્ષી રક્ષણની આપી છે.

શિકારીને હાથે નાશ, થાય ન પ્રકાશ એથી,
અધિક વિનાશ જોતાં, જાતોજાત થાય છે;
જીરવાય નહિ તેવો, જીવમ જાણીને કરે,
ધર્મને વિસારી મોટા, નાનાઓ લખાય છે;
માનવી તો રક્ષણ કરે છે, માન આપી પણ
માંહોમાંહે અધ, કુડી નજરે કળામ છે;
એવા અપરાધિઓ, અપાધ અચણિત કરે,
છયોક છળે છે છતાં, જ્ઞાતી વગોવાય છે.

ધુવડ-

રોકો આપી ઉલુક કહે છે ત્યાં વિવેક કરી,
પ્રતિદિન પ્રક્ષીઓની ક્ષતિ અતિ થાય છે;
તોય દરકાર ન લગાર ધરે દિલ વિષે,
શેઠ ને પટેલ પેટ પોષી મલકાય છે;
ઝરજના યારીઓના ગુપત ગોટાળા ભાળી,
જ્ઞાતીના હિતેચ્છુઓની ક્રયા કંપી જાય છે;
અસ્તમાં સમસ્ત દ્વીજરાજ સપડાય એથી,
અહાસુખરામ રચો સુખના ઉપાય છે.

અગત્ય છે એવા નિર-અંકુશને અંકુશની,
કરે ન કુર્કમ એવો યોગ્ય કરે કામદો;
ઉત્પતિ ચહેા તો વૈરભાવ તળે એકખીજ,
સર્વ દ્વીજરાજને સમાત એથી કાયદો;
ભવિષ્યનું સુખ અને વૃદ્ધિ ભાવભાવ તણી,
ચલાવી વાત વિહુને, ન કરે એમાં પ્રાપ્તદો.

(૬૮)

સંતતીનું રક્ષણ ને લક્ષણ છે લાયકીનું,
સ્વાર્થમાં પરમાર્થ અર્થ ઉત્તમ ઇલાયદો.

બાજ—

બહાદૂર બની બાજ બોલ્યો લાંબા હાથ કરી,
દયા દુનિયામાં પર્મ ધર્મ તણું મુજ છે;
દયા વિના દેહ છે નકામું નીર સાગરનું,
દયા વિના દેવ પણ પોતે પ્રતિકુળ છે;
દયા વિના દાન પણ દીધું તે ન દીધા તુલ્ય,
દયા વિના જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન જ્ઞાન કુલ છે;
માટે દયાભાવ રાખી વતેનું સ્વખંધુ સાથ,
દયા રાખવાને માટે દેવે દીધું સ્થુળ છે.

ગર્વન—

ગર્વન ત્યાં બોલ્યો વાત, સાચી બગ બાજ તણી,
ધરણીમાં નિર્દયનું જીવન ધિક્કાર છે;
ઇશ્વરની હજુરમાં, છે ઉતર દેવાનો સૈને,
નાહે દુશિયારી ચાલવાની ત્યાં લગાર છે;
શાસ્ત્ર ને પુરાણ શ્રુતિકાર, વાર વાર વદે,
કોઈને ન દેવું કષ્ટ, સિદ્ધાંત શ્રીકાર છે;
પક્ષિઓની પક્ષ એ પ્રત્યક્ષ લેવી લક્ષ માંહી,
હિંસા કરવી ન હેતુ મુખ્ય હિતકાર છે.

(સોલો.)

પાસ કરી દરખાસ્ત, રાજ થૈ બગરાજની;
હંસે કીધું હાસ્ય, સમજ્યો સારસ ભેદને.

કાગ—

નિત્ય કર્મ.

(જુલુ.)

ચીર નાયસ વધો વાણી વહાણ સુણો, ધર્મ બેલ દીન્ને સર્વ હારી,
સ્નાન, સંખ્યા, પુજ, યજ્ઞ આદિ ક્રિયા, પરહરી પરસ્તુતી કીધ ખ્યારી;
બાજ આચારહીન આથડે જ્યાં તહાં, માંસ શયનું કરે ભક્ષ ધારી,
એ ચક્રી દુર્દશ થઈ અને થાય છે, દુર્મતી વ્યાપી એ નાશકારી.

વિમળ જે વંશજે કાગ ભુશંડીના, ક્ષીર ને રોટલી ખુબ ચાટે,
કુળનાં કર્મ તે પર્મ કારે કરી, વટ તજ વિચરે ક્ષુદ્ર વાટે;
જ્ઞાન, ગૌરવ, ગિરા, ધ્યાન, જપ, તપ ગયાં, માન મુક્યું બધું ધાન સાટે,
ભાર રૂપે ભમે ભીખવા પરગૃહે, વેડ વહેતા થયા પેટ માટે.

જેહને માન દેતા મહા મહિપતી, જ્ઞાનના જે હતા મુખ્ય મેર,
રાજ ને કાજના જે સત્તા'કારીઓ, ઇચ્છતા હિત નિજ દેશ કેર;
તે તણા પુત્ર પામર નિરક્ષર થયા, છે ચઢ્યો ધઉં તણે ક્ષેત્ર ગેર,
દિવસ ગાળે મહા દોહલે દીન બની, ધર્મ તજને થયા દીજ ખેર.

ધર્મ જ્યાં હોય ત્યાં ઇશ અનુકુળ છે, ધર્મ જ્યાં હોય ત્યાં, દ્રવ્ય ભમે,
ધર્મ જ્યાં હોય ત્યાં લાભ લજ્યા વસે, પ્રગટ પ્રભુતા બધી ધર્મ પામે;
જ્ઞાનને ધ્યાન વિદ્યા નિતી ધર્મમાં, મુક્તિની મુક્તિઓ ધર્મ ધામે,
ધર્મ વિના બધું, ધૂળ છે ધરણીમાં; અંતમાં આવશે ધર્મ કામે.
સંતતીનું ચહો સુખ જે સ્નેહીઓ, તો કરો કર્મ જે નિંદ્ય ન્યાસ;
ધર્મ રક્ષો ભલાં ફળ, કુલો ભક્ષિને, ઉદ્યનાં ઉઘડે તોજ બારાં;
નિત્યકર્મો લહી મર્મ કરવા મર્યો, અર્થ ગ્રહીને રચો રમ્ય ધારા,
પાસ દરખાસ્ત નહારી કરો પ્રેમથી, ઉદ્યનાં સાજ એ મિત્ર સારાં.

ગીત -

વાણિ વાયસ તણી સત્ય છે સાક્ષરો, પાળતાં ધર્મ છે લાભકારી,
અવનિમાં પુખ્ત, ફળ દળ દીધાં ઇશ્વરે, જેથી કાયા બને પુષ્ટ સારી;
તે તજ મૃત્ય આમિષ આરોગવા, પક્ષિઓ પરવરે પ્રેમ ધારી,
લાજ હુંટાય છે હાનીઓ થાય છે, પરહરો પ્રભુ કૃપા હોય પ્યારી.

ઢેંક -

ઢેંક બોલ્યો તજ્યા ઢંગ નિજ પક્ષીએ, જાય દુર્ગંધમાં હર્ષ આણી,
અધમુવા જીવનો જીવ લે જીવમથી, કંઈક કોચી કરે આંખ કાણી;
ખાસ બરદાસ કરતી ઘટે જેહની, તેહને ચાંચ દે તાણી તાણી,
દેવ એ તુચ્છ તજવી ઘટે આ સમે, અણખુટયે ના મરે એક પ્રાણી.

સમળી -

સ્નેહથી ત્યાં વદી સંત સમળી અરે, પ્રેતભોજન અપુનિત કા'વે,
બ્રહ્મ બુદ્ધિ બધી થાય છે તે થકી, ધર્મ તપ ધ્યાન ફળ નારા થાવે;
ભાન તજ લાશ ઉપર ભમે ભામટા, જ્ઞાતિને આળ તે સર્વ આવે,
સર્વ સંપી કરો દુર સંધી બલા, તો દયા દીક્ષ દેવેશ લાવે.

(દોહરો.)

વાયસની દરખાસ્તને, પ્રેમે કરી છે પાસ;
બેખ બન્યો બ્રાત્તે, સમળી કહે સાચાશ.
સોરઠો.

વાયસની દરખાસ્ત, પક્ષી કહે પ્રમાણુ છે;
સારસ કહે સાચાશ, વચને શી દરિયા.

તીડ-

પારકી હાની નહિ કરવા વિષે.

(મતહર.)

તીડ કહે મક્કતનો માલ તારી દોડે દીંગે,
સીમાડામાં પડે જાણે મ્હાઉ મારવાડની;
લોકનો કરે બગાડ જાણે ઉભરાયો પહાડ,
ચરતાવે ત્રાસ બાકી રાખે નહિ ઝાડની;
ફાલે ફફડાવે પાંખ પાસે લો રહે છે રાખ,
રૂવે કૃષિકાર કરે મહેનત અશ્વડની;
સાંભળીને ધુન્ને લોક આવ્યા પેલી મુકે પોક,
એથી તો અધિક ભીતી રે'તી નથી ધાડની.

(સવૈયા.)

સૂપણુ થટવા ભેગા થઇને, બ્રમણુ કરી કરી નહિ ભેગ,
ભવિષ્ય વિચારી ડગલાં ભરવાં, સમજીને સાચવવો મેળ;
આશ્વિનમાં ઉદાંદિ કરીને, મહા મહીનો કરવો મુશ્કેલ,
આશા ભંગ કરે જે અન્ધની, નિપજે તેહ નરકમાં ચેલ.
ખીજતે જોજી રૂપ થાતું. ભરતું ઉદર કરીને રેલ,
સર્વ તણી આશા છે સરખી, પર ખીજા પરખે ન ચળેલ;
સામાનું સર્વસ્વ બગાડી, ખુખી કરીને કરવા ખેલ,
જે છે રીત અનાદી કરી, તજે તમે મુજ મિત્ર કરેલ.

તેતર-

તેતર કહે પરભાઈો સંચય, ન તારકો લારીને તાન,
હક પાખીમાં હાથ ધરે તે, નિચ નફટ પક્ષો નાહન;
ન્યાય નિતી પર નજર રાખીને, શર્ણગતને દેવું સ્થાન,
સર્વ જૂતમાં છે સર્વેશ્વર, માટે કથન ધરો મુજ કાન.

(૮૧)

(દોહરો.)

તેતરને ટેકે કરી, પાસ દીજે દરખાસ્ત;
ચઢયો કાયદો કાગળે, કરો પ્રેક્ષકો કયાસ.

કાખર—

સંપ.

(મનહર.)

કાખર કહે છે સુણો શાણા પક્ષીસજ આજ,
સંસારમાં સંપ એજ સુખ તણું સ્થાન છે;
સંપ વિના સંપતિ એ વિપત્તિ સ્વરૂપ ભાસે,
સંપ વિના સંતતિ એ નાશનું નિશાન છે;
સંપ વિના સગાં અને સ્નેહીઓ એ શુન્યકાર,
સંપ વિના સદ્ગત એ સાક્ષાત સ્મશાન છે;
સંપ વિના પુષ્પની પથારી પણ પાવક છે,
સંસારમાં સંપ એજ સુખનું વિધાન છે.

ધ્રુસકે રૂવે છે ઘણી ઘણીયાણી સંપ વિના,
સંકટનો બેલી બાધ મારવાને ધાય છે;
સંપ વિના દીકરો ને બાપ બન્ને બાઝી મરે,
પાડોશીની ફરીયાદો કારંટે નોંધાય છે;
સંપ વિના સડો પેસે મોટાં મોટાં મંડળોમાં,
સંપ વિના ભારતીમાં ભંડોળ ભેળાય છે;
સંપ વિના દુર્બળ બન્યો છે આર્ય દેશ આજ,
સંપ વિના મોટી મોટી નાતો તૂટી જાય છે.

સંપ વિના જલ્દવ કપાઈ મુવા કાદવમાં,
મુતેત્રા શત્રુને કુર કુસંપે જગાડ્યા છે,
સંપ વિના કૌરવ ને પાંડવ કપાઈ મુવા,
ધરા નિર્વીર કરી કુટુંબો ભગાડ્યાં છે;
સંપ વિના દેશીઓએ દેસનું નખખોદ વાળ્યું;
જુદા જુદા ટેક ધારી મનખા બગાડ્યા છે;
દોલત દટાઈ ને કટાઈ ગઈ કારીગરી,
સંપીઓએ વિજયનાં વાજાંત્ર વગાડ્યાં છે.

સંપત્તી ઇંગ્લાંડ આજ અવનિમાં ઓપી રહ્યું,
 શિરોમણી બની સત્તા શાણપે ચક્રાવે છે;
 મંડળીઓ બાંધી મોટાં મોટાં કામ પાર પાડે,
 હારી રહે મતી એવી હીમત હલાવે છે;
 ભોગવે પદાર્થ પાંચ અદ્ય નવ આવે આંચ,
 દેવતાઈ દૈવત તે આજ દરશાવે છે;
 સંપત્તિ ભરે છે નિજ સંતતિને સાડ સંખી,
 મહાસુખરામ સુખભાનુને વસાવે છે.

દ્રષ્ટાંત વિલોપી અરે પક્ષીઓ ઉઘડો આંખ;
 તપાસીને તોલ કરો સ્થિતિ શી તમારી છે;
 કુસંપના કીચડમાં કળીને ગયા છો ભાઈ,
 આંખમાં આંસુની ધારા અરે સોંસરાંરી છે.
 પોતાની કમાણી પોતે ભોગવી ન શક્યો સુખે,
 કુટુંબમાં કુસંપની જવાળાઓ પ્રસારી છે;
 ખાસ દરખાસ્ત મોટી સંખીને સદાય રહેવું,
 બ્રાતૃભાવ રાખવા એ હલાવ લાલકારી છે.

ચકલો-

ચકલો કહે છે કરી કુસંપે, ખરાખી ખુબ,
 દ્વેશથી કલેશ વ્યાપ્યો, પક્ષીઓનું પાપ છે;
 વિદ્વના સંતોષી, વિદ્વ નાખીને વિરામ પામે,
 અવરનું સુખ અવલોપી ધીકે આપ છે;
 પીવાય નહિ તો, નાખે ઢોળી ઢંગ વગરના,
 વડાલામાં વિરોધ પાડી, છૂપી રાખી છાપ છે;
 વિપ વરસાવી કર્યો, વિજય તો માને માન,
 પોતાને હણે પોતાનું ચઢાવેલું ચાપ છે.

(ચોપાઈ.)

કાચરની આવી દરખાસ્ત, કીધી પક્ષી વૃન્દે પાસ;
 ચકલો હૈયે હરખ્યો અતિ, મહાજન સર્વે વખાણે મતી.

(દોહરો.)

દિવસ બીજો પુરણ થયો, અંતર વધ્યો ઉદ્ધાસ;
 રમવા જમવા પક્ષીઓ, લાગ્યા કરી સહવાસ.

કવિ-

(ઉદ્ધાર.)

ત્રીજે દિવસ પક્ષી તમામ, કરવા પૂર્ણ નિજનું કામ,
 બેઠા સૌ બની બહાદુર, ઉત્તરથી ભરાયાં ઉર.
 ઝળકે નવીન સુખપર નૂર, વહે છે સરસ્વતિનું પુર,
 શાન્તિ શાન્તિ છે સર્વત્ર, વ્યાપ્યું ઐક્ય છે એકત્ર.
 રંગેરંગ જ્ઞાતિનું અભિમાન, ઘટ ઘટમાં ભરાયું જ્ઞાન;
 એવો દિવ્ય છે દેખાવ, વ્યાપ્યો વિમળ બ્રાતૃભાવ.
 અમૃત ઝરે સૌની આંખ, પ્રેમી સર્વની છે પાંખ;
 બાણે સર્વ સુધરી નાત, પક્ષી એક નહિ અજ્ઞાત.
 વક્તા વ્યાસ વેદ સુબાણ, શ્રોતા યોગ્ય શુક પ્રમાણ;
 બન્ધુ સુધારકનું જોર, નાદા દ્વેષ કલેશ નહોર.
 વાન્યા અસત્ર કુળનાં વેર, પાણી પય તણી છે પેર;
 કરવા નિંદા કર્મો તાજ, શોભે સબ્ય પક્ષી સમજ.

કાકાકૌઆ-

કારજ વરા.

(મનહર.)

કર જોડી બેઠ્યો કાકાકૌઆ સુણો સ્નેહે વાત,
 કારજનો ચાત્ર કાર આપણો ઘટાડે છે;
 કરજ કરીને મરે ગરીબ ગજા વિનાના,
 ઘટ વાળી દામનો સુ-દામને હાલે છે;
 સંતતિ બળે છે બધી ગારમાની શોચનામાં,
 માઝા માન જ્ઞાન ગુણ મોદીકો મટાડે છે;
 ઉત્સવ અમંગળ પ્રસંગમાં રચીને આમ,
 માટડાને સ્વાદ બની આંધળા ચટાડે છે.
 ક્ષણિક કીર્તીને માટે હિત હણે હાથ થકી,
 હૈયા તણું હીર હૈયાકુટ્યા બની હારે છે;
 સંસારનાં સુખ હરીશર્ષમાં હરાજ કરે,
 તાળાં મારે તાકી શ્રી સરસ્વતીને દારે છે;
 સ્યાણા અણુબણ્યા બને પંડિત બને છે પશુ,
 અવસરે અક્ષલ ગુમાવી જખ મારે છે;

ક્ષારની ભુમીમાં ખેતી કરી ખશીયાણા પડે,
વિચાર્યા વિનાનો વીમો વિદ્વાનો ઉતારે છે.

કૈંક ઘેલછામાં ધર વેચીને ગૃહસ્થ બને,
જાણસો વેચીને કૈંક ખાંતે જશ ખાટે છે;
કૈંક ભરે વ્યાજના વન્દીમાં ગાળ ખાયડીને,
દમ રાખી દીનતાને છાતી છાતી દારે છે;
ચંદરવો બાંધે ચીર કાઢીને સ્વઅંગ તણું,
જીંદગી જુરે છે બધી બાઝીને ઉવડે છે.

મોટાઇને મારે માર ખાય છે મમતે ચઢી,
વખાણુ સુણીને જુઠાં હૃદયમાં રાચે છે;
કરે સરસાર્થ ભાઇ પિત્રાઇ ને પાડોશીથી,
મોરના વિવાદે દેલ પીછાં વિના નાચે છે;
કે'વા જાય કોક કે પટારાનો વિચાર કરો,
કે' છે એને કોણ તારી પાસે આવી જાય છે;
કુદા કેરી ફાળે ગેરવાજખી ગુમાવે દામ,
મહાસુખ પોતાનાં વખાણુ પોતે વાંચે છે.

કુકડો—

કુકડો ઠહે છે વાત સાચી કાકાકૌઆ કેરી,
ઝેરી એ ઋતુન સુખ શાન્તિ સોસનારી છે;
નવરા કરવા ચાલ વરાનો વિસ્તાર્યો ભાઈ,
અસ્તને પ્રવેશવાની પ્રથમ એ બારી છે;
ઉદય ચહો તો વસ્તુ વાપરો વિવેક કરી,
વસાવો સુવાણી રાણી પ્રાણુ પોષનારી છે;
જોડા વાળો કંટકમાં જાય તેને જવા દેવો,
દેખાદેખી ચાલ જીવ, જીવનની ખ્વારી છે.

કુલણજી કુલે ચિંતા ચુલાની કરીને દુર,
અવસર ઉદ્યેથી ઉઠાદી આડે આવે છે;
હાથનાં કરેલાં વાગે હૈયામાં વિમાસે હાય,
અભિમાન આપનો એ આપને પછાડે છે;
માનુની મધ્યાન્હ સુધી ધરમાં વગાડે ધંટ,
શીરાવ્યાને મારે શીશુ બાપડાં બરાડે છે;

(૮૫)

તજો તેવો તુચ્છ ચાત્ર, વિચારીને વહાત્ર વહાત્ર,
દાખલા અનંત દુઃખ, દ્રષ્ટિએ દેખાડે છે.

(સોરઠો.)

સુચી ભાષણ તત્કાળ, ઉકેલો કાગડો કળકળી,
તુટે પુન્યની પાળ, તિર વિચાર કરી જીવો.

કવિ—

(ઉપદેશ.)

બોલ્યો વચન વાયસ વીર, શી મરનારની તકસીર;
જીવન જીવતાનું થાય, હિત મરનાર કેરું હણાય.
આખી ઉમર રળીને હાય, પ્રાણી સંગ શું લઈ જાય;
તેને પામવાનો પંથ, તે છેદાય કેમ ગુણવંત.
જેશક વરા થાય ન બંધ, ઉત્તરો ધર્મથી એ બંધ;
કરવી નાત એ છે ન્યાય, મુક્તિ મૃત જીવની દ્વાર.
સારાં વસ્ત્ર તે શૃંગાર, પહેરે સ્ત્રીઓ કોણે દાર;
સાર્થક અર્થનું સારાત, રાજે ઘેર ગંગા નાત.
જેની કોડીમાં નહીં જાર, એકજ ભીખનો આધાર;
તેનું જીવન ભોજનવાર, ચાલે ગરીબનાં ધરખાર.
પામે જીવ ધણા સંતોષ, ભૂચર ખેચરો નિર્દોષ;
એથી સંપ વૃદ્ધિ થાય, અંકુશ નાતને સુખદાય.
નીતી નાતથી સચવાય, જોતાં ગરીબ ગૃહસ્થ જણાય;
રનેહી સગાં મહાજન મિત્ર, મેળો મળે પરમ પવિત્ર.
એવા અમુલ્ય સુખનું સ્થાન, તાકે બંધ એ અગ્નિ,
જેના ભાગ્યનો નહીં પાર, તેને દ્વાર ભોજનવાર.
સમજી કહે અસહનો ચાત્ર, તુટે કેમ એ તત્કાળ.
કાખર કહે વિમળ વ્યવહાર, ભાગે ભાંજવાથી ભાર.
હોલો કે' હજારો હાણ, દેખ્યા કે કુએ છે વહાણ.
અકલો કે' મુકો ચીકાશ, એ દરખાસ્ત થાય ન પાસ.

આસ—

(બુદ્ધિ.)

ચુકે એ ચાટણાની કહે આસ છે, ધર્મની વાત નવ હુંજ પાર,
ખાવું ખવરાવવું એહ વ્યવહાર છે, કયાં રહું પુન્ય ત્યાં પેસી વાર;

લાલ મરનારને લેશ ના એ થકી, જીવતાં જન કરે લાજ સાર,
લાજની લાજએ તાજ તન સુખ થયાં, આજ મધુરં થયું નીર ખાંડે.

કોઈ મરનારના હિતને ના ચહે, આપના કુપમાં જાય જુડી,
કોઈ માને નહિ કથન જુદી તણું, દાટ વાળે અથો દુષ્ટ રૂઠી.
સર્વને ઘેર પટલાઈ પ્રમદા તણી, નર તણી નારીને હાથ મુંડી,
લાજ હુંડી લલિતા તણા બદનમાં, અભણુ જાણે નહિ વાત કેડી.

બંધ આવક થઈ ધંધ મોળા પડ્યા, જોર જવક તણું ખુબ જાન્યું,
ભેખધારી વધ્યા, ભુમી ભારત વિષે, લેખીની લખણે ક્યાંઈ કામું;
ભાખરી આકરી આકરી ચાલતાં, નવ જુઓ શક્તિની લેશ સામું,
સ્વર્ગની ભાળ કહો કોણુ લાગ્યું અહીં, કોણુ ટટલ્યા જવા કોણુ પાન્યું.

કવિ—

હિત મરનારનું જો ચહે ખાંધવો, તો રચો ધર્મના દામ ચાર,
આશ્રયો દો અનાશ્રિતને આ સમે, પુન્ય જો આપને હોય પ્યારું;
દાન વિધા તણું દો દયા આણીને, વિમળ વિશ્રામના દામ વાર,
ધંધ ધનહીનને દો રૂઝ ધનપતિ, પુન્યનું ધર્મ છે એજ ખારું.

રોગના ભોગ જે રોગીઓ રડવડે, તેહને દઈ દવા દામ વાવો,
પરગણુ થઈ પુરા પાળી લ્યો પાંગુજો, દાઝ દેશી તણી દીલ લાવો.
અંથ ગરવા રચાવો ભક્ત ગુણુ ભર્યા, જ્ઞાનના દાનનો પરમ દહાવો;
વાવીકા, કુપ, નિર્જળ સ્થળો જોઈ રચો, તો ખરા હિત ઇચ્છનાર કાવો.

(ઉદ્ધાર.)

બોલ્યો કાગ કકળી અપાર, સરીતા સરોવરો સુખકાર;
સાગર જળ ભરેલા સાત, રાખી ન્યુન નહિ જગતાત.

રોગ મટાડવાની રીઠ, વનમાં વનકટી વીધવીધ;

પાંગુળ જીવતાં પીડાય, તેથી સરસ સ્વર્ગે જાય.

કુદરત દે સર્વને જ્ઞાન, એમાં અધિક શું છે દાન;

મોટું પુન્ય છે મિષ્ટાન્ન, ના'વે અન્ય એહ સમાન.

સરિતા સુખદ વહેતી બંધ, કરવા ચહાય અંતર અંધ;

મોટા ચતુર નીકળ્યો પાસ, કરનો દે ઉછાળી ગ્રાસ.

સમજી બોલી સત્યાનાશ, પામે મૃત્યુ જીવનવાસ;

એ તો નાસ્તિકોનું કામ, ધનના ઢગ થયા કો દામ.

કામર કહે કીડીને કણ, હાથીને હરિ દે મણ;
 મોટાં ખર્ચનાં એ ભાગ્ય, નાગા જ્યાં કુદે ત્યાં ભાગ.
 જ્યારે નાત જમતી હોય, ત્યારે ચુકતા નથી કોય;
 ઘટમાં ગમતી સૌને વાત, લુખી મુખ તણી પંચાત.
 ચકલો કે' અરે રે હાય, ચીકણાં હાડકાં ક્યાં થાય,
 કોને દાર લાંબે નાત, એ દરખાસ્ત છે અચાત.

હોકરા.

પ્રતિકુળ બહુ પક્ષી થયા, ગરૂડે જાણ્યું મન;
 શ્યાણપણે સમજાવીયા, તજ્ઞે તેરમે દન.
 પાસ ન થઇ દરખાસ્ત પણ, દુર કરી દીન ધાત;
 દિવસ તજ્યો છે તેરમે, અણી ચુકવા સાક્ષાત.

કવિ-

દુર્વ્યસન.

(મનહર.)

મદીરામાં મસ્ત બની, ગાજતો ત્યાં આવ્યો ધુડ,
 કેદની ખુમારી નીજ, ભીતરમાં ભારે છે;
 મંચકને ટેકે ઉભો, ટેકમાં વિવેક ઠરી,
 મગજ ભભાવે એવી, મુખે છાક મારે છે;
 પંડિતનો પોપાક પેચો, છે ઠીક ઠાકમાક,
 સ્વસ્તિનું લુપણ, અજાણ્યા જન ધારે છે;
 ચરિત્ર વિચિત્ર પણ, પવિત્ર પ્રકાશ ખાસ,
 ધીમંત બનીને, દુર્વ્યસન ચિત્કારે છે.

ધુડ-

(બુલણ.)

આજ કળીકાળ વ્યાપ્યો અરે અવનિમાં, કાર્ય અન-આર્યનાં આર્ય માંડે,
 છાંય પરદેશીની કલેશકારી પડી, ધર્મ દ્વીજરાજ નીજ આજ છાંડે;
 દૈવના કોપથી દેવભૂમિ વિષે, દામ દાર હરે રોજ ગાડે,
 લાડવાયા તણા, લાઝ એ લક્ષમાં, પુંજ્યો પોતીકી પાર પાડે.
 દુર્જનો દેવ દેવી તણા નામથી, દેવજે પેસીને દાટ વાળે,
 ધમના મર્મમાં ખ્યાન મધુનું ધરે, કર્મ કુડાં કરી જન્મ બાળે;

નિત્ય ચેલા મુંડે નવનવા નેહથી, થાય અંતેષ્ટિઓ મહાકાળે,
 સ્વર્ગનાં દાર ખુલ્લાં કરે છે સુધા, ભક્ત દેવી તણા એમ ભાળે.
 કંઈક મદિરા ગણે ઔષધી ઉમદા, રક્ત સુધરી અને લાલ જવા,
 ફેંક આનંદદાતા ગણે ઉસ્થી, જશ વદે જીભથી રાણીજનયા;
 ફેંક પાચનક્રીયા પુષ્ટ મદિરા કરે, સાધ શરદી હરે કે'જ ગણ,
 ફેંક મીજબાનીની મોજમાં વાપરે, મિત્ર મળીને કરે શુદ્ધિ માયા.
 એમ વ્યાપ્યો બધા આર્યમાં એ સુધા, શુદ્ધિ ત્રિભુક્તની જ્ય મારી,
 નાત વધવા ઇલાળે રમે વ્યસનીઓ, ગુપ્ત આજી રમે નાશકારી;
 વિર્ય,વિત હિતની નિત્ય હાની કરે, આયુ ઓછું કરે સત્વ શારી,
 પ્રાણ અર્પણ કરી પાપમાં પરવરે, પુન્ય પોતા તણું સર્વ હારી.
 ચીંથરેહાલ ચતુરો થયા ચુકીને, માન ચુકી ધણા લીખ માગે,
 તોય પણ તાન મદિરા તણું ના તળે, પાન હેવાનને પ્રિય લાગે;
 ખાય ગોથાં ધણાં ગંદકીમાં પડી, માર અસુમાર નીજ અંગ વાગે,
 ઓળવે અંગનાં ભાન તજી ભૂપણો, તોય એ તુચ્છ નવ દેવ ત્યાગે.
 વચન બોલે મુખે જેમ ત્રીદેશીઓ, ભાર વ્યવહાર નવ ક્રેષ્ટ રાખે,
 સઘ શત્રુ ગણે શુભ સગાં સ્નેહીઓ, જીવતાં છે મુવો બ્રાત ભાખે;
 કોય ધીરે નહિ દામ દારા ધડી, જગત ધીકારની જ્યે આખે,
 ચાહીને ચાકરી કોણ આપે નહિ, આપ અટવાય પછી અન્ન પાળે.
 સાન લાવે નહિ સઘ શુભ શીક્ષણે, અંગ અકડ અને આંખ ઘેરી,
 પાન મદિરા તણું ધ્યાન મદિરા તણું, લાભ પાખી અને લાલ દહેરી;
 ગર્થ ખરચી અને વ્યર્થ ગાંગ જતો, પપ તજી જળ પીએ જાણી ઝેરી,
 આપ વટલી વટાળે બધી જાતને, બાળ બેરી તણા થાય વેરી.
 પીડ પરવશ કરે અર્થ કાંઈ ના સરે, નર્કનું ફળ મળે નાક જાયે,
 જેહના સ્પર્શથી સ્નાન કરવું ધરે, તે ચળેલા ચિતે ચીજ આહે;
 ભાન તજી ભામટા ભૂપ થઇને ભને, સજન કર સ્નેહથી કો ન સહાયે,
 બાપની આમર કાજળે રોળવા, પાપ રૂપ પુત્ર પેદાજ થાયે.
 માટે મિત્રો તળે મસ્તી મદિરા તણી, દુર દારૂડીઆ ફેર દાળો,
 ધર્મનું ધ્યાન ધરી જાન ગરવું ગ્રહો, પુનીત વર્ણો તણા ધર્મ પાળો;
 દુષ્ટ દુર્વ્યસનને દુર ફેંકી ફેરો, ભાન આણી જરા અપ ભાળો;
 વાપરો ધૂત, દધિ, પપ પુરા પ્રેમથી, પુષ્ટ બની પર્મ ઉદ્યોગ ઝાળો.

(૮૬)

(રોજાવત)

સુણી ઉલુકના શબ્દ હંસને હાસ્યજ આલ્યું,
કરી સારસને સાન સભાનું સ્થાન ગમ્મવ્યું;
પણ ભીતરમાં ભયો, ધચરકા ગળે આવશે,
ખાટલી કેરા ભક્ત ચણાતે સેવ આવશે.
બડા ખોલીને ખોલ ઘટાડે તોલજ તનનો,
અચર ઉલટી થાય મેલ નવ કાપે મનતોડ;
ભૈરવ ખોલ્યો બ્રાત જીન્દગી જાહેર જોવી,
આનગી કરી વ્રાત કરી નવ ઈજત ખોવી.
નગ્ન પેરણા માંહે સર્વ ઉપરથી ભભકો,
ચાસે તુતેતુત કોણ કોને દે ઠપકો;
ભૈરવ ઉભો થયો આપવા ટેકો તાળે,
આંખો લાલ ગુલાલ, પીધો પાશેરેક ગાંળે.

ભૈરવ-

(મનહર.)

ભૈરવ કહેછે વાણી સત્ય છે ઉલુક તણી,
વ્યસને વિનાશ કીધી લાયકી ને લાજ છે;
ગાંજમાં મમાર ગુલતાન દીજ દીસે કૈંક,
કૈંક ભોગી ભાંગના ને ભાંગનો રીવાજ છે;
સેવે છે અખાડા સાધુ સંતના સવાર સાંજ,
શંકરના નામે દમ લગાવે અમાજ છે;
ભીખારીની સ્થિતી પણ ભૂપનો મિભજ જાંઝ,
અલમમાં ઠલમ ઇલસ કીધાં તાજ છે.
અકલના રીપુ કૈંક અશીણ આરોગી રીઝે,
કાયા સૌખી કાળીયાને પરાધીન થાય છે;
મેડી માળીયાના મ્હાલનાર છોડે ગાળીયાને,
તોયે ચઢીયાતું નિત્ય ચિત્ત માંહી ચાહે છે;
ડાયરા તકારી ડોળા ડડળાવી દોડે દા'ડી,
વિષને પિયુષ માની પીયે અને પાય છે;
મલ્ટે સ્વભાવ ભાવ, કાય ભાતભાત કેસ,
અંધાણી બનીને બહુ રીતથી અંધાય છે.

(૯૦)

ઇજતને મારે કૈંક દાખડીના દાસ બને,
વૈકલોના વખાણુ સુણીને વિત્ત ખુએ છે;
ધર ખુએ, ગોરી ખુએ, ગામ ખુએ, ગ્રાસ ખુએ,
એદી બની અશીણની વાટ એહ જુવે છે;
આકરી વેળાએ ધસે ટાંટીઆ અશીણીભાઇ,
દાલી દકરાઈ કરી પાછળથી રૂવે છે;
જુવાની વેચીને જરા આણું છે જરૂર કરી,
છુટે છોડતાં ન છુટકારો મુવે થાય છે.

કર સરકાર તણો કહણુ પડે છે કહો,
રૂડાં સુખ આપી રોજ રક્ષણુ જે કરે છે;
ગણુતી વિનાનું વિત્ત ઉડાવો અલેખે આમ,
અક્ષલ ને આખરૂ જે આપ તણી હરે છે;
સતકાર આપી તેને શરીર સોંપો છો સર્વ,
ખારણું ઉઘાડાં, ખાળે દાટા કામ સરે છે;
તમ્ને તે તોફાની ટેવ માની શીખ મહાસુખની,
વ્યસન ભંગાર દુઃખ દારિદ્રનો ભરે છે.

કાખર કહે છે મારે કદી કરવી ન કેદ,
હોલો કહે હવે દુર્વ્યસન હરામ છે;
કાગડો કહે છે કદી અશીણુ ન ખાવું મારે,
ગીધ કહે ગાંને ભાંગ પીયે તે ગુલામ છે;
ખાજ કહે ચીરટ ને ચત્રમ ન પીવાં મારે,
ખપૈયો કહે છે મારે ખાટલી નકામ છે;
મોર કહે માઝમ, આકુતી, અગરાજ મને,
પક્ષીએ ચત્રાવ્યું પોલ તાજુબ તમામ છે.

(સોરઠો.)

હલુક તણી દરખાસ્ત, પાસ કરી પક્ષીઓ;
ઉરમાં વખ્યો ઉલાસ, સભા પ્રભા કવિ શું કયે?

(૯૧)

બપૈયો-

બાળલગ્ન.

(મનહર.)

બપૈયો કહે છે ભુરા હાલ બાળલગ્ને કીધા,
બાળકને બાળપણે નાખવી ન બેઠીયો;
ભારતીના ખેતરમાં ભેળ બાળલગ્ન કરે,
આયુષ્યની ભાગી નાખી પાકે રીપુ પેઢીયો;
વિર્યહીન પ્રભ વિલાયતીની વિરૂપ બને,
ઘરમાં ગુંથાય ન્યારે જોઈએ દડા ગેડીઓ;
વય વિના વૃદ્ધ થાય, બાળ બાળા તુટી જાય,
જાણે જીણુ બાઝ્યાં પાળી, કાચો આંગો વેડીયો.

(સવૈયા.)

પુરુષ વર્ષ પચીસે નીવડે, સુંદરી ઉન્મર આંકી સોળ,
એ પહેલાં ગૃહસ્થાશ્રમ માંડ્યે, ચાર દેશ ચડ્યો ચક્રડોળ;
પ્રભ પરમ કંગાળ નીવડી, વ્યાધીવિષ્ટિત વિધવિધ રોળ,
બાળલગ્નનો ચાલ ચાલતાં, બન્યા વેતીયા દુર્બળ ડોળ.
વિર્ય તણા રક્ષણ વિણ નિપજે, કયાંથી દ્રોણ, કરણ, ભડ ભીમ,
કાલી કુંવરી કયાંથી આપે, ભિષ્મ, ભરત, અરજુન અપ્રતીમ;
વાલ્મિક, વ્યાસ, પરાશર, ફરશુ, રામ, કૃષ્ણ, બલ બાહુ અસીમ,
બને છોકરાં બાપ બાપડાં, દહે છોડને ઉગતાં હીમ.

બાળલગ્નના ભુરા ચાલે, થયા હિન્દુઓ હાલહવાલ,
પાપકર્મથી પાંખો તુટી, દશ દિશ વ્યાપી દુઃખની જવાળ;
શરીર સંપતિ શૌર્ય બુદ્ધિબળ, હામ દામ પેદાં પાતાળ,
નામ તણા નર, માદા કેવળ, વડિલ તણી કીર્તના કાળ.

કોયલ-

(મનહર.)

કોકીલા કહે છે કુડાં, કળેડાં જોડાય એથી,
કલેશ ને કંકાસ ત્રાસ, કુમળાંને થાય છે;
ભુખ વિના ભોજન, ભરોળીયાને આપવાથી,
થાય છે અજીર્ણ જોતાં, જરૂર ભુઝાય છે;

(૬૨)

મળે ન સ્વભાવ ભાવ, લાલચ વિનાનો દહાવ,
પ્રેમ પાખી પતિ, પત્ની પરાજિ બંધાય છે;
ભારત વિવાનું કામ, નજીવું ગણીને આમ,
ઉતારે છે બેઠ વહાલાં, બાળ અટવાય છે.

ગર્વન (વિરૂધમાં) -

(સર્વેશ.)

ગર્વન કહે એ માંડે બાધો, નથી અમારે કરવો નાચ,
વંખેરી કોઈ પીછાં નાખશે, હું સત્યવાદી કહું છું સાચ;
સોળે સ્વર્ગ પધારે તેનો, શું કાઢવો છે સધળો વંશ,
પુત્ર હોય તો પિંડજ પામે, અસર ન લાગે અમને અંશ.
વરે પાશુણે પુત્ર જોહના, દારા ઉપર આવે દાસ,
રમે રમાડે જમે જમાડે, ધરના વેવાઈ થાય ગુત્રામ;
રોક રૂપેયે તજે રૂપણાં, ખસા કુંલિન છે તેનું નામ,
મળશે નહિ તે મોટાં કરશે, કહો કાયદાનું શું કામ.
કુકડો કે' સૌ કમકચ મુકો, હોલો કહે હોલો થઈ લાય,
કાળર કહે એ કુર કાયદો, નહિ મંજુર કદાપિ થાય;
કળકળીયો કહે કળકળ મુકો, અમુલ્ય વખત સૌનો રોકાય,
અકલો કહે કાગળમાં ચિતરો, એમાં શુંજ અમારું જાય.

(દોહરો.)

કહે ગરૂડ શીદને ધરો, ઉર મિથ્યા અભિમાન;
કાળ કરે છે કામ તે, નથી તમોને જ્ઞાન.

હોલો -

કન્યાવિક્રય.

(મનહર.)

કપોત કહે છે કન્યાવિક્રયનો કુટો સાત,
રૂધીરના દામ કૈક સદનમાં ધાલે છે;
દુહિતાના હિતપર દૈત બાપ મારે ત્રાપ,
જમાઈને લુંટી જમ મંદિરમાં નહાલે છે;
એટી અને ગાય જહાં દોરે તહાં નય પજી,
શ્યાપ આખી ઉમર માબાપનેજ આલે છે;
નીર તો નવાણે જાય, ધન તો ઠેકાણે થાય,
કરમાં રે' લાળા કાળા, તોય રોળ વાળે છે.

પારેવો-

પારેવો કહે છે વાત, વડી વિપરીત ભાઈ,
કન્યાઓને વેચતી, એ કસાઈનું કામ છે;
સાસ્ત્રમાં તો પાણી પણ, પીવાની મનાઈ કીધી,
નજરેનજર જર હોય, એ હરામ છે;
ધનનું ધરીને ખ્યાન, દાંભિકો દેખાડે દાન,
દુનિયાનાં લક્ષણ એ, લોભનાં તમામ છે;
કાળા હાથ કાળું સુખ, કાજખન્ના કાજખતી,
કહ્યાણુ ચહીને રેવું, કોરે સુખ ધામ છે.

બાજ (વિરૂધ્ધમાં.)

બાજ બોલ્યો કુડો કન્યાવિક્રયનો અક્ષય પણ,
ઝાઝા આવે જનૈયા શું તેહને જમાડીયેદ
પુરતમાં પાવડી પીતાંબર પટોળાં કેરાં,
દામની ન હામ કામ કહાં થકી કાઢીએદ
આમને જમાડવખી ગોઠવણુ ધરમાં નહી,
મુકે નાત બાદ તેની મોકાણુ શી માંડીએદ
સગાંને સંતોષવાનું દાપાદાર પોપવાનું;
પુત્ર પરણાવ્યાની શી નજર પેચ્યાડીએદ

ઉલુક-

ઉલુક કહે છે અધા ધનનાં ધિંગાણુ ભાઈ,
વડી વડી વાતો એ તો ચાલતીના ચાળા છે;
પ્રસુતાની પીડા તે પ્રસુતા જાણે અંતરમાં,
નકરા ને બકરાના અફળ ઉછાળા છે;
ગરીબોના ધરનું વગોણું ધેધેર થાય,
છોટાથી તો મોટા કેરા ગુપ્ત ગોટાળા છે;
દીકરા ને દીકરીના દામ ઉપજવે વળી,
કરે પતરાળ જાણે ગૃહસ્થ નિરાળા છે.

(હોહરો.)

અધર ઉડી દરખાસ્ત એ, થયો દરાન ન પાસ;
હાલો કબુતર હારીયાં ઉલુક કરે ઉપહાસ.

સારસ-

એકપત્નિવૃત્ત.

(બુદ્ધિ.)

સ્નેહથી ત્યાં વધો સુત સારસ પછી, સ્નેહીઓ સાંભળો વાન મારી,
નારીને એક સંસારમાં નાથ છે, નાથને એક છે તેમ નારી;
મદ્દ મેરી બની અંગ આપું બને, ધર્મ અર્ધાંગના એક ધારી,
વર્તવું ન્યાયથી સાર સંસારમાં, પ્રેમદાને ગણી પ્રાણુપ્યારી.

પાણી ગ્રહવા પ્રસંગે પ્રતિજ્ઞા કરી, પ્રેમથી પાળતી ધર્મ એ છે,
જીવન જે ઉભયનાં જડી લીધાં લગ્નથી, છેલ્લે દેવો નહિ કર્મ તે છે;
શુદ્ધ બુદ્ધી ધરી સુખ સુખે માનવું, શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત તો પર્મ તે છે,
મન તણે કાયદે નહાવનાં પ્રેમનો, સદ્ય તુટે પ્રવા' મર્મ એ છે.

પ્રેમ જ્યાં હોય પતિ પત્નિમાં પુર્ણ ત્યાં, પાપ સંતાપ ને તાપ ના'વે;
દુઃખ ને ભુખ તો દુર ભાગે સદા, શત્રુના ફંદ નવ લેશ ફાવે;
અન્ય સંતોષ સુનિતી રહી સદનમાં, સુખ સંસારનાં સર્વ લાવે,
સંપતિ, સંતતી, સદગતી, સુમતી, દંપતિ પ્રેમીત્રાં સર્વ પાવે.

શુદ્ધ જ્યાં પ્રેમ ત્યાં બુદ્ધિ ને બળ વધે, રોજ અમૃત ઝરે ચાર આંખે,
કમળની વાસ લે ભોગી ભમરા ભટ્ટા, સ્વાદ ગેંગો કહો કેમ ચાખે ?
પ્રેમને હાથ બાજી બધા વિશ્વની, છળ દગાખોર છળ ચોર ખાખે,
પ્રેમ જીવન બધા પ્રાણીનું ધર્મ છે, શૈલ વન જીવ જડ પ્રેમ પાખે.

ધર્મ સદ્ કર્મ સૌ પ્રેમ આધીન છે, રંગ ઉમંગ તે પ્રેમ રાખે,
પ્રેમ ત્યાં પુન્ય હરિ ધુન્ય જ્યાં પ્રેમ છે, સ્વર્ગ અપવર્ગ તે પ્રેમ ઝાંખે;
પ્રેમ પરીપૂર્ણ છે કષ્ટનું ચૂર્ણ છે, ગુણી જનો પ્રેમનાં ગાન ભાખે,
પ્રેમ દૈવત વડું દેહમાં એક છે, પ્રેમ પરમાર્થને સ્વાર્થ દાખે.

પ્રેમ તુટે નહિ, પ્રેમ ખુટે નહિ, તસ્કરો ના શકે પ્રેમ ચોરી,
પ્રેમ સંધાય ના, પ્રેમ બંધાય ના, ધર્મ છે પ્રેમની એક દોરી;
રંગ નહિ, અંગ નહિ, સંગ અસંગ નહિ, દુઃખ નહિ ફળ નહી વાસ ફેરી;
અધર આકાશ અવનિ વિના ઉછરે, ના મળે વૃક્ષ કે વાડ થોરી.

પ્રેમ માગ્યો મહિ તળ વિષે નવ મળે, ના મળે રત્નના હાર સાટે,
પ્રેમ વેચાય ના ચોક ચોટા વિષે, ના મળે શોધતાં સદ્ય હાટે;
શોધતાં પ્રેમ તે ના જડે સાગરે, ના જડે ગિરિ ગુફા ગંગ-ધાટે,
પ્રેમીના હૃદયમાં પ્રેમ રમીને રહ્યો, પ્રેમીને તે જડે પ્રેમ વાટે.

પ્રેમમાં ભાગ નવ લઈ શકે ભાગીઓ, પ્રેમનું દાણ નવ લેજ દાણી,
પ્રેમને શસ્ત્ર કે અસ્ત્ર ભેદે નહિ, પ્રેમ પીઠાય ના હોય ઘાણી;
પ્રેમ પ્રજળે નહિ પ્રકટ પાવક થઈ, પ્રેમ પત્રજે નહિ હોય પાણી,
પ્રેમ જ્યાં હોય ત્યાં નિયમ પણ નવ ટકે, પ્રેમને ના શકે પો'ચી વાણી.

સખત સંસારના શકટનું ધુંસડું, ઘોરી પત્નિ પતી રોજ તાણે,
પ્રેમના બળ થઈ સહેત્ર સત્વર પડે, ધાંચ આવે નહિ ખાડ ખાણે;
સાથ સર્વેશ રહે પ્રેમીના પક્ષમાં, જડ જનો જુક્ત એ કેમ જાણે ?
એક મુઠ્ઠી ચહે ચિત્તમાં અન્યને, જ્ય નીધીમાં ચઢી વ્હાણુ કાણે.

કેંક અજ્ઞાત નરનારીઓ બહુ વરે, કલેશ કંઠાસનાં ખીજ રોપે,
થાય વૃદ્ધિ વ્યભિચાર ને ખારતી, વર્ણસંકર પ્રજા લાજ લોપે;
સંપતિ પાંખ કરી સદનથી પરવરે, અંધ અતીતી થઈ ઈશ કોપે,
માટેમિત્રો ઠરે નિયમ નિતીનો તમે, ન્યાયની નજરથી કીર્તી ઝોપે.

નાથના ધર્મ તે નાથ ધારે નહિ, નારીના ધર્મ પછી નારી છોડે,
ભૂત વળગ્યું ભણે ભીતરે એ જણાં, જીવ જુદા અને દેહ જોડે;
જેમ આજરી આરોગી લે ઔષધી, પુષ્પની સેજમાં આપ પોદે,
વેક સમજી વહે વિશ્વના વહનમાં, દાવ તાકી ખીજાં એક દોડે.

ભેખ ભજવે વિના ભાવ ભવસાગરે, નાવ કાગળ તણે સિંધુ ડોળે,
દહાવ નરનારી નવ લઈ શકે લેશ પણ, અંધ ને ખારીઓ બેઉ ખોળે;
અંધના ધંધ આંખો છતાં આચરે અંધમાં બૈરીઓ મદ્દ બોલે,
એક ચાહન વરે ગુપ્ત ખીજું ફરે, થાય સંસાર સુખ શ્વન તોલે.

(શિખરિણી.)

સુકી કાંતા ચાલે, ચપળ ચિત પ્રિતી વણુ ચળે,
ઉડે છે ઉછાળે, છટકી કંઈ છોડી ધર પળે;
ફળેતી જ્ઞાતીની, વિમળ વટ વાળા જન બળે,
બળાત્કારે ખાબ્યાં, પવન મન પાણી નવ ખળે.

રૂએ છાતી ફાટે, જનમ મન મારી રદ કરે,
દણી, ખાંડી, કાંતી, ઉદર દુઃખ વેડી નિજ ભરે;
પળે પીથેરે ત્યાં, વિરવધુ વિશેષે વિષ ધરે,
ફરે ના કો ઠામે, નકટ નર મોટા થઈ ફરે.

(૯૬)

(મનહર.)

લક્ષ્મીના લાલ કરે લાલન લલિત! તણું,
પલીત તે પ્રમદાની પાપણે પડાળે છે;
આનદે ફરે છે અઘળાઓ જેના આલયમાં,
સદાએ દીવાળી તેના વિભુ દીન વાળે છે;
જેના સદનમાં, સતકાર પામે સુંદરીઓ,
મારી તે મુછાળા છે પ્રમાણ કોત્ર પાળે છે;
તરુણીને તુલ્ય ગણી, જુવન ગુન્નરે તેના,
સદનમાં હેળી હેળી હેળીઓ નિહાળે છે.

(જુવણ.)

ખાખ છે ખાનદાની બધી તેડની, જુલિત જેની નહિ જ્વર પામે,
રાખે છે શાખ દશ બાર વીશ લાખની, દીક ઠરી ના રહે નારી કામે;
ધીક અધિકાર દરબાર ને ડેલીયો, ધીકતી જ્યાં રહે પત્ની ધામે,
લાજ ને લાયકી રદ બધી તેડની, વ્યર્થ વામાળીને જેડ ઝામે.

(દોહરો)

જેના ઘરમાં સુંદરી, સદા ઘરે સંતોષ;
કેવળ તે નર કુલિન છે, કિમતીના મહાગુણ કોપ.

(મનહર.)

એકપત્નિવૃત્ત પાળી રાજ રામચંદ્ર રહ્યા,
પ્રગટ પ્રભાવ તેનો પૃથ્વીમાં પુજ્ય છે;
એકપત્નિવૃત્ત પાળી નૈવધનો નૃપ રહ્યો,
ગિતા તેના ગુણની અગ્રાપીએ ગવાય છે;
એકપત્નિવૃત્ત પાળી હેતે હરિશ્ચંદ્ર રહ્યો,
અમર એ દંપતિ આ અવનીતી માંહે છે;
આધિક નારીથી દશ જુઓ દશરથ કેરી,
કવલ શ્રી કૃષ્ણના કુટુંબમાં કથાય છે.

(વસંતતિલકા.)

સેવે શ્મશાન શ્રી શંકર સઘ ત્યાગી,
ભિખાવની નૃષ વલ્લે અતિ હું અમાગી;
કામે દરી નવ શક્યા શશી સૂર્ય જેવા,
માટે તજો તુલ્ય તમે કુરીવાળ એવા.

ગીધ (વિરૂધ્ધમાં)-

(બ્રુવણ.)

ગીધ બોલ્યો કરી ગર્જના તે પળે, વાત બોટી બધી બાધ વાળી,
જે મળે તો વરો નારીયો નવ તમે, ખચિત કો ના શકે એમ ખાળી;
કુલિનના ધર તણું નારિ નિશાન છે, ધર પુઝી ગોરીઓ જાય ચાલી,
ના મળે જેહને તેહનો દ્વેષ આ, કૂળહિણ કરે આંખ કાળી,

પાંચ વાળો પુરો પટેલ પંચાતીઓ, સાત વાળો શુરો શેઠ આદિ,
દાઠ ઠકરાણીઓ બાર ઠાકોરનો, ગોરીઓ અગણ એ રાજગાદી;
ભાગ્યશાળી વરે નારીઓ નિત નવી, મંદભાગી તણી વાત માંદી,
પાસ દરખાસ્ત નવ થાય સારસ તણી, ધુમતો ત્યાં વધો ગીધ વાદી.

(ઇન્દ્રવિજય.)

શોર બકોર થયો જાઓ, કકળી ચક્રા, બગ બાજ ઉઠ્યા છે;
ખંડન બંડ પ્રચંડ થયું; પર વૃંદ વિરૂદ્ધ અશુદ્ધ ઉઠ્યા છે;
પાસ નપાસ ન ખાસ કહી, અતિ અસ જને નિજ પેટ કુટ્યાં છે;
વાદ વિવાદ મતો ગણતાં, ગીધરાજ તણા ખરી રીત ખુટ્યા છે.

(સવૈયા.)

બહુમતે દરખાસ્ત પાસ થઇ, ગીધ હલાની થાક્યો હાથ,
એકપત્નિવૃત્ત પક્ષી પાળે, સંતોષ્યો સારસનો સાથ;
કાગ કાચદો કહે કાગળીએ, ગાંધાની આ સધળી ગાથ,
બગસો કહે સમજશે સંધું, રીંગણાં એ પોથીનાં બ્રાત.

હંસ—

વિદેશગમન પ્રતિબંધ.

(વસંતતિલકા)

શાણે સુહંસ ઉચર્યો અતિ શુદ્ધ વાણી,
બંધી નડે બહુ રીતે પરભૂ જવાની;
ખુણે પડી રહી ખમે, દ્વીજ વૃંદ હાની,
કાળે વિચાર કરવો શુભ એ નિશાની.

ન્યારે હતો જગતમાં, જળપંથ કલેશી,
સાળે અપૂર્ણ બહુધા દમતા વિદેશી;

ત્યારે મનાઈ જનને હતી લાભકારી,
આજે અભે^૧ પથ થયા, બધી સોઈ સારી.

હાવે ઘટે ન હદમાં, રહી હીત જોવું,
જવું જહાં સુખ વસે નિર ના વગોવું;
પૃથ્વી પ્રમાણુ કુપમાં, ઢક જીવ જાણે,
ભોગો વિવિધ ભૂમિના, ક્યમ એહ માણે.

લક્ષિમ વિદેશ વસી છે વિર તે વિચારે,
વિદ્યા કળા બળ ક્રિયા, હુનરો હજારો,
વ્યાપાર વાણુ વિધિ તે, નિધિ પાર થારે,
મિથ્યા ધરી હઠ તમે, હિત સર્વ હારે.

પૂર્વે પ્રતાપ અટકે, અટક્યો ન જ્ઞાની,
રામે ન કે'વત ગણી, દિલમાં દીવાની;
જાવે જતા જન બહુ વણિકો વિવેકી,
ઝેરી બની શિદ ધરો, ઉરમાં અનેકી.

ઉદ્યોગ યોગ ઉદ્યે, પ્રતિદૂળ બંધુ,
શાસ્ત્રાર્થ સ્વાર્થ તજીને સુખ જાય સંધુ;
હેરાન શ્વાન સુખમાં હદ કેદી હિંદુ,
દેખે અદેખાઈ કરી, સુખનું ન ગિંદુ.

હાંશે હિરા જન જવા, ઉર હામ ધાલે,
બેડી નિહાળી બહુધા, અચકે અચાલે;
આહો કુઅજ્ઞાન, સુખ સુર્ય ખાલે,
પેસી પ્રકાશ ન શકે, સમજો સકાળે.

લાવે વિદેશ વહિ જે, શુભ ધંધ સાજ,
ભાવે ભરે ભણી ગણી, સુખ સાજ તાજ;
તેને વધાવી વીર લ્યો, જન અન્ય દેખે,
જહેમે વટાળ વલખાં, ન ભરો અલેખે.

પ્રેમે પ્રવાસ કરવા પ્રિય રો પધારો,
શોધો નવી નવી કરી હુનરો વધારો;

તમારો સ્વદેશ તનયી, હુબતો તમારો,
દારિદ્ર દુર કરવા, ન કરો ઉધારો.

રત્ને ભરેલ નિધિને, વિધિથી વિલોકો,
રિદ્ધી જતી રસ હરી, ધરી હામ રોકો;
નેહ નથી નથી ભૂમિ, નજરે નિહાળો,
વિદ્યા કળા ગુણુ ગ્રહી, દીનતા પ્રગળો.

ઉદ્યોગ ભોગ વિભવો, ભૂમિ ભેદ ભાષા,
રાજ્ય પ્રજા બળ કળો, કુલના તમાસ;
કેવી રીતે જન કરે કરથી કમાઈ,
શેમાં સ્વદેશ ઉત્તિ રહી છે સમાધ?

વેગે વિદેશ વિચરી, નર તે નિહાળો,
ખુણે ખમી દુઃખ વૃથા, શિદ્ધ આયુ ગળો;
ઝાંખો મતિ રતિ ગતી રમ્ય રાજનીતી,
મોટાઈ માન મહિમા, નિજદેશપ્રીતી.

શોભા સભાસદ સભા, સુખ સંપ શાંતિ,
આયુ અમી રસ કસો, નર નારી કાંતિ;
વિદ્યા વિવેક વસુન્તી, વશીકર્ણુ યુક્તિ,
યંત્રો અનંત ઉમદા પ્રભુભાવ-ભક્તિ;

શાણા સખાવતી જનો, ગુણુ જ્ઞાનગ્રાહી,
દેશાભિમાની દીલના, ચિત્ત હેતુ ચાહી;
ચિત્રો ચરિત્ર સુખદા પુરુષાર્થવાદી,
કેવે પ્રકાર પ્રભુની મળી છે પ્રસાદી?

પેખો ક્રિયા કૃપિ તણી, મૂળ જે તમારી,
ધર્મો સુકર્મ ધિરતા, શર સત્ય ધારી;
પક્ષી પશુ નગ નદી, વન વાટિકાઓ,
શાળા વિશાળ ગુફાઓ, નટ નાટિકાઓ.

(મનહર.)

જોવાનું ધણું છે અને જાણવાનો પાર નથી,
શિક્ષણના સમુદ્ધ તો સાગરની પાર છે;

(૧૦૦)

ઉદય ચહો તો આડ તોડો એ અનાડી આજ,
તાલીમ લેવાને દોડો, યુરોપ તૈયાર છે;
સદનમાં પેસી કલેશી, રૂઢીઓના ચણુ પુજ્યે,
દારિદ્ર ન જાય દુર જવકના માર છે;
ભાગ્યના આધારે આવે, આવક અસંભવ એ,
વિદેશે વહીને સુખ શોધવું શ્રીકાર છે.

(શાંકુ વિકીરિત)

સાક્ષાત્તી ચીનની જુઓ ચિત ચહી, જાપાન ઝાંખો જરા;
પેખો ખંડ યુરોપની ખરી ખુખી, શંગાર વાળી ધરા;
ફાવ્યા ફ્રાન્સ સુખમંતી, અફ્રાય એમેરિકા,
દેખો દેવ ભૂમિ પછી ભરતની, દેહર કેવા ફિકા?
જેની જોડ ન જગતમાં હતી ભુમી, ખાની રૂડાં રતનની,
દેખી દેવજ લોભતા દિન નિશ, આદિ કળા યતનની;
વિદ્યા સંપ નિધી સુતા સ્થળ સ્થળે, વ્યાપિ વસ્ત્રાંતાં હસી,
નાકું તુર સમસ્ત એ નવ જડે, ઝાહોજલાલી કશી.

શોધો કારણુ સ્નેહીઓ સહ મળી, જગો સમો જય છે,
ત્યાગો આગસ અંગથી, રિધ બધી, ખીજ લુંટી ખાય છે;
ઝાલો જૈ જળ મારગે જર જતો, દેશી ચીજો વાપરો,
શોધો આવક નવનવી નિત પ્રતિ માતા સ્વદેશી કરો.

પામી જે સર્વોપરી પદ પ્રભ, ઈંગ્લેન્ડની આજ છે,
દીપે જે દુનિયા વિષે દ્રઢ રહી, તેનાં જુઓ કાજ છે;
તેવો સંપ વસાવીને સુખ ભરો, ઉદ્યોગ એવા કરો,
રાંજ્યાનો તજ દો ખુણો નરવરો પ્રેમે પ્રવાસે કરો.

(વસંતતિલકા.)

ખુણે પડી નવ ખમે કદિ જે ખુવારી,
એસે નહિ બળદિયા, બની હામ હારી;
જુઠા મચાવી ઝંઘડા નિતી ના વિસારે,
માણે સુખો મન ગમ્યાં, નર નારી ત્યારે.

(ઉદ્યોગ.)

ઝાંખો જગતમાં અંગ્રેજ, કેવું તગતગાવે તેજ;
પામ્યા વિવિધ રસ ને રંગ, મ્હાલે ઉદય ગિરી ને શંગ.

ધન્ય ધીમંતની એ હામ, ધન્ય શ્રીમંતનાં એ કામ;
 વિદ્યા ધન્ય ધન્ય વિદ્વાન, મહિબળમાં વધાર્યું માન.
 તોણ્યા પર્વતો ને પાંડ, જોયાં જંગલો ને ઝાડ;
 ડોળ્યાં સાગરોનાં નીર, સોંપ્યાં દેશ હીત શરીર.
 કીધાં સહન તડકો ટાઢ, વીધ્યાં ગિરિ ગુફાઓ ગાઢ;
 ખાધો મૂર્ખ જનોનો માર, વેઠ્યાં લુધા તરસ અપાર.
 ભટક્યા દેશ ને પરદેશ, ભજવ્યો જે લીધો તે વેશ;
 કાયર થઈ ન મુક્યું કામ, હાર્યાં નહિ હઠાડી હામ.
 ન કર્યો યાદ મા ને બાપ, ન ધર્યો પુત્રનો પરિતાપ;
 ત્યારે ઉત્તતિ થઈ આજ, લાખેણી કમાયા લાજ.
 ઉન્નવળ યશ વિમળ વ્યવહાર, પામ્યા છે પદારથ ચાર;
 લક્ષ્મી ત્યાં વસી કરી દહેર, બુદ્ધિ સંપત્તી પણ મ્હેર.
 હાજર અગ્નિ જોડે હાથ, સ્વાધીન પવન જળ દિન રાત;
 કવચાં ઠરે વિજળી કામ, ધ્રુજે ઇંદ્ર સુણીને નામ.
 સાદ્યક શારદા હમેશ, ન મળે સ્વપ્નમાં પણ કલેશ;
 ન મળે દુઃખ ડર ને ઢેપ, પેડો પક્ષમાં પરમેશ.
 ક્યાં છે ઈંડિયા^૧, ઇંગ્લાંડ, ક્યાં છે અમેરિકા પોલાંડ;
 ક્યાં જાપાન, જર્મની, ચીન, પ્હોંચ્યા પ્રગટ લોક પ્રવીણ.
 રૂશીઆ તર્ક ને ધરાન, વાસ્યા ખેટ વન વેરાન;
 ફરતા ફ્રાન્સના વિદ્વાન, પાછળ એક હિંદુસ્તાન.
 અટકે અટકવું કહી ઉર, ડહાપણ સર્વ કીધું દૂર;
 બોયાં માન માઝા જ્ઞાન, બોયાં સંપ શૌર્ય નિદાન.
 બોયાં હામ, હીર ને દામ, બોયાં ધાન્ય ધન ને ધામ;
 બોયું તદ્દન નૌકાજ્ઞાન, ઉપજ્યા અકડ અકડખાન.
 બોયાં ગણિત, ચિત્ર, સુધાટ, બોયાં ખનિજ પોઢ્યા ખાટ;
 નહિ ભૂગર્ભ વિદ્યા ભાન, એકજ ઉદર ભરવા તાન.
 પામી વૈદ્ય વિદ્યા નાશ, નહિ ભૂગોળનો અભ્યાસ;
 બોળી શકે કો ન ખગોળ, રખડે સદનમાં અરોળ.
 મોટા મન કરે સંકલ્પ, યાંત્રિક કળા ન મળે અલ્પ;
 ચડીયો કર કરામત કાટ, બોલે પીંજરે શુક પાઠ.

(૧૦૨)

ચાકરી સર્વ લેવા સ્હાય, ભણીને ભાર રૂપે થાય;
 સમજે અર્થશાસ્ત્ર ન લેશ, બાજે કરી પરસ્પર દ્વેષ.
 બોયાં અસ્ત્ર શસ્ત્ર સુમંત્ર, રોળ્યાં રાજ્ય રિક્ષી તંત્ર;
 બોયો વેદ ધર્મ અગાધ, ન શક્યા સ્વાર્થ કરીને સાધ્ય.
 પ્રીછ્યો નહિ પરઉપકાર, ચત્રાચ્યો બહેમસું વ્યવહાર;
 ભૂલ્યા ન્યાય, સુનીતિ, નેક, ભૂલ્યા તર્ક તિક્ષણ દેક.
 ભૂલ્યા અસલ આપ સ્વરૂપ, હુળ્યા બાપ કેરે કુપ;
 લાવો ભાન સધળા બ્રાત, ધુમશો નહિ બની અજ્ઞાત.
 દેખો અવરનાં દષ્ટાંત, ભાગો વટલવાની બ્રાંત;
 ટાળો સર્વ જૂઠા બહેમ, અંતરમાં રહીને ક્ષેમ.
 આપો, લ્યો પરસ્પર સ્હાય, ઉરના એ ત્યજ અન્યાય;
 ખાંતે જે વિદેશે જાય, ચિતમાં હીત સઉનું સ્હાય.
 તેને દો મદદ આ વાર, બીજા બહુ બને તૈયાર;
 આપો સ્નેહથી સત્કાર, ધારો અર્થની દરકાર.
 સુધરે એમ સઘળી નાત, પેરેપેર થાય પ્રભાત;
 સુખનો એમ ઉગે સૂર, મહાસુખરામ રીઝે ઉર.

ચાસ—

(મનહર.)

ચાસ દેશે આખી કહે પાસ દરખાસ્ત કરો,
 અંતરે વિચારો વીરા ઉદયની બારી છે;
 પ્રવાસ કરે તે પુરો પડિત પ્રવિણ બને,
 સમય વિચારી જાણે સદનતા ધારી છે;
 અનુભવે અકલ્પ ને, યુક્તિઓ અનંત લાવે,
 હામ દામ દામ ને હજાર હથીઆરી છે;
 પુરૂષનું પીયર ને પેઢી પુરૂષાર્થની એ
 માનવીને મુસાફરી મોટી લાભકારી છે;
 પક્ષંગે પોઠે છે તેની દષ્ટિ ગજ દોઢ પોએ,
 જાડે ચઠનાર કોશ ભુમી પોતે ભાજે છે;
 પહાડે ચઠનાર કોશ પેખે પાંચ સાત પણ,
 વહાણે ચઠનાર આખી અવનિ નિહાજે છે;

(૧૦૩)

સદનમાં જોલે તેનો કો ન સતકાર કરે,
સભામાં ઉચારે તેને સાળાશી સૌ આપે છે;
દરિયો કે દરબાર દરિદ્રને છેદનારા,
ઝોથ ઝાલનાર, તેની ઉદ્યને વાગે છે.

બુડ (વિરૂધમાં) -

(ઉદ્યાર.)

જોલ્યો ઉલુક અવળી વાત, એમ વટાળવી છે નાત;
ધારી બોળવો છે ધર્મ, કરીને શાસ્ત્ર નિંદિત કર્મ.
અંટકે અટકવું એ ન્યાય, માઝા મૂળ ચાત્રી જાય;
તજતાં પાપ પ્રોઠાં થાય, રૂંડે હૃદયમાં જગરાય.
જ્યાં નહીં યજ્ઞ, સંધ્યા, સ્નાન, જ્યાં નહિ અર્ક અર્ધ પ્રદાન;
જ્યાં નહિ વિમળ વેદની ધુન્ય, જ્યાં નહિ યજ્ઞ ભોજન પુન્ય.
જ્યાં નહિ અલ્પ શુભ આચાર, નહિ હંચ નીચ વિચાર;
જ્યાં નહિ વર્ણના વ્યવહાર, સરખા સર્વ સાગર પાર.
ભક્ષે માંસ મદિરા પાન, એકજ દ્રવ્યનું જ્યાં ધ્યાન;
એવા દેશમાં જે જાય, પાવન તે કદી નવ થાય.
જ્યાં નથી શિવનું પૂજન, જ્યાં નથી દેવનું દર્શન;
જ્યાં નહિ વૈશ્વદેવ નિવાસ, જ્યાં નહિ યોગકર્મબ્યાસ.
ત્યાં તે ચર્ણ કેમ દેવાય, ગંગા ગોમતી નહિ જ્યાંય;
જે જન જળ વિષે જઈ નહાય, રાખે કેમ કોરી કાય ?
અહિની પાસ અમૃત હોય, લેવા મન કરે નહિ કોય;
માટે ખાસ એ દરખાસ્ત, પક્ષી કો કરે નહિ પાસ.
સૈરવ કે? ગજબ આ હાય, જ્ઞાતી કેમ વટલાવાય;
બાંધી તર્ક તૂટેતૂત, કરતી વારતા અદ્ભૂત.
આગ્યો કંઠણ આ કળિકળ, બુદ્ધિબ્રષ્ટ નિજ જ્યાં બાળ;
કહે છે કાગ મિથ્યા તાન, શુદ્ધશુદ્ધનું નહિ ભાન.
જે જન પરવરે પરદેશ, કરશે તે કમાણી વિશેષ;
ભરશે પોતીકા ભંડાર, તેમાં જ્ઞાતીનો શો સાર?

(મનહર.)

ભમરો કહે છે તજે ભ્રમણાઓ ભાઈ મા'રા,
ખરેખરી રીતે ચિતે સાકર ન ન્હાય છે;

પાન કેરાં ખીડાં એ તો, પાડને નકામાં મિત્ર,
 ઉદયના ઉદયમથી દારિદ્ર દુભાય છે;
 કંચનના થાગમાં તો રાજવી આરોગે પણ,
 બીખારીની પુત્રી ઝાઝા દુકડે ધરાય છે;
 જ્ઞાની નિરમાની માને જંગલનો જટ માને,
 ખળ તણી ખળતા ના ઈશ્વરે ખળાય છે.
 વન વાટિકાઓ ભિન્ન ત્રિભુવનમાં સુકાય ત્યારે,
 જળપાન પાળી આવે, જવાસાને જોર છે.

સજળ બને છે સૃષ્ટિ, વસુધામાં થાય વૃષ્ટિ,
 અદેખો જવાસો ત્યારે કૃષ્ટિત કઠોર છે;
 ખંડિત બતાવે પણ સાંઝે તે નહાં ભાસે;
 ધરિયાનું આળ ચિત્ત ચાહન એ ચોર છે;
 સુધારામાં સામેલ થયા છો મન શુદ્ધ વિના,
 નસીબ તમારાં ભુંડાં દાનત નડોર છે.

(ઉદ્યોગ.)

ભમરો કે' રૂઢીના ભેદ, આડે આવી આપે ખેદ;
 સમજ્યા વિણ સહો છો સર્વ, ધુમો વ્યર્થ ધારી ગર્વ.
 અંતરમાં ધરો સુવિચાર, હૃદયી દુઃખ પડ્યાં હદ પાર;
 અહિયાં ક્યાં નથી વટલેલ, ગણિકાગામી ચિત્ત ચળેલ.
 જાતું ગ્રહણ કરવા સાર, નાળો આડ વિણ આધાર;
 સમજો શાસ્ત્રનો નહિ અર્થ, ખાળો આવતો ધર ગર્થ.
 જ્યાં છે શારદા સુખકાર, જ્યાં છે લક્ષ્મી સહ ભર્તાર;
 જ્યાં છે ન્યાય નીતિ ને રાય, જાતાં ત્યાં ન વટલાવાય.
 જ્યાં છે સંપ સુખ ઉદ્યોગ, જ્યાં નહિ રાઠ ઈર્ષ્યા રોગ;
 એવા દેશમાં જે જાય, તે તો દેવ તુલ્ય ગણાય.
 લેવું કનક કીચમાં જેહ, પીવું પીયુષ વિપમાં તેહ;
 આવે સરસ જ્યાંહ સુવાસ, કરવો ત્યાં જરૂર નિવાસ.
 મધુરા રસ મળે જ્યાં ખાસ, આવે અમુલ્લ જ્યાં અબ્યાસ;
 ગ્રહવા ગુણ બનીને દાસ, કરવા પૂર્ણ નિજ અભિલાષ.
 હુમે થયું વિત્ત વિનાશ, કરી હ્યો આપ તેનો ક્યાસ;
 જાવું જરૂર સુખ જે સ્થાન, માને મન મના અજ્ઞાન.

(૧૦૫)

(પસંતતિલક્ષ.)

બોલ્યો કલાપી કરવા, ઉનતી ચહો છો,
 થોજી ઇલાજ દુઃખના, દુઃખમાં રહો છો;
 ધારો ન ધર્મ પદવી, કયમ પર્મ આવે,
 સાલે કુસંગ રૂઢીનો, મતિના અભાવે.
 જે છે પીયુષ જગમાં, વિષ તેહ ધારો,
 સોસે રૂઢીર રિપુ તે, સુખદા સ્વીકારો;
 ઉધી મતી મતિ રતી, ચિન્હ અસ્તનાં છે,
 હુબો હુબાવી કૃત્ય એ નહિ ગૃહસ્થનાં છે.

(શાર્દૂલચિકીકીત.)

સારો જે જન જગતમાં તમ તમે, તારા બધા દેશમાં;
 શોભા રૂપ સ્વજાતિના શિરમણી, ઉદ્ધાર ઉદ્દેશમાં;
 વાંકી નાત પીડે હાડે રીપુ બની, એ ખેદ કેવો અરે,
 ખુણે ખોચર ખોચરા ખુખી કરે, અન્યાય કેવો ખરે.

હંસ-

(દ્વિખરિણી.)

વટાળે વંઠીને, પરમ મઘપાની પળપળે,
 વગોવે જ્ઞાતીને, અધમ અનિતીથી નવ ખળે;
 અમક્ષો ભક્ષીને, પટલ બની પંક્તિ વિચ જમે,
 કરે કામો કુડાં, તદપિ નવ જ્ઞાતી રતિ દમે.
 સુવિદ્યા લેવાને, પુનિત પરદેશે પરવરે,
 સ્વદેશી સેવાની, સખળ અભિલાષા ઉર ધરે;
 વધારે લજ્જા તે, વિષુધ વટલાયા વિર ગણે,
 ઉગ્યો આંખો કાપે, મુરખ નિજ હાથે હિત હણે.

(દોહરા.)

વાણી સુણીને હંસની, હિતેચ્છુને થયું હેત;
 મત લેવાને માંડીયા, સિદ્ધ કરવા સંકેત.
 શુભ દરખાસ્ત મરાબની, વધાવી પ્રેમ સમેત;
 દુઃખસંતોષી દ્વીજ થયા, દોગટ બધા રજત.

કાગ-

મરનારની પાછળ રોવા કુટવાના રીવાજ.

(દોહરો.)

વાયસ કહે ભય મરુનો, સરખો સૌને શીશ,
આગળ પાછળ સૌ પળે, ક્યાં રડનાર રહીશ.

(૫૧૬૨.)

અવનીમાં થાય મૃત્યુ, અગણ આ લોક વિષે,
સ્નેહીઓને થાય શોક એ તો સ્વાભાવિક છે;
અન્નહયાની અસર ન થાય, આખી આલમમાં,
જાણીતા જે જાય તેની, લગણી અધિક છે;

નિયંતાના નિયમની, આગે નિરૂપાય પ્રાણી,
સર્વેને સમાન, કાળ કઠોરની બીક છે;
વ્યર્થ કલ્પાંત કર્યો, અર્થ સરવાનો અદ્ય,
સમજીને મનનેજ મારવું, એ હીક છે.

ગરૂડપુરાણે કરી, ગર્જના જણાવ્યું એમ,
આંસુથી અસદગતી, મુએત્રાંની થાય છે;
શોક કરનાર સગાં, શત્રુનું સારે છે કામ,
હીત મરનારનું હિતસ્વીયી હરાય છે.

ગીતામાં ગોવીંદે કહ્યું, દેહ તો છે નાશવંત,
જડમાં શું ઝુરવાનું, ગયેલું ગણાય છે;
જેની છે સગાઇ ભાઇ આત્મા તે તો અમર છે,
વ્યાપક વિનાશહીન, કુટવાનું થાય છે.

મુવા તણી પાછળ, કુડો છે ચાલ કુટવાનો,
એથી મરનારને, અધિક દુઃખ થાય છે;
જીવતો ન થાય જીવ, રાગગ્ર તાણીને રોયે,
રોનારાંની આખિએ, અદ્ય થકી થાય છે.

રોનારાં જનારાં પંથ, એક સારી આલમનો,
રૂઢન કર્યાથી જીવ, જીવતા રીખાય છે;
ક્ષય, દમ, શ્વાસ, કાસ, કુરોગ પડે છે કેડે,
હાનીઓ હજાર નફા પાખી નીરખાય છે.

કુદી કુદી કુટણમાં, કેર વાળે કામિનીઓ,
 કેક તણા મસ્તક એ ફંદમાંથી કુટે છે;
 કેકનાં કપાળ ભાગે, શૂરમાં આણે છે શૂળ,
 રૂધીરની ધારા વળી છાતીએથી છૂટે છે;
 કઈક ગોરીઓને ગર્ભપાત થાય કુટવાથી,
 પછાડો ખાધાથી કેડો કેક તણી તૂટે છે;
 મુખ મરનારનું ન પુનરપી દેખે પણ
 આયુષ્યનો તંતુ જીવ જીવતાનો ખુટે છે.
 રાજ્યા ને છાજ્યાનો રાજ તો ન જાય જોયો,
 રસ્તામાં ચલાવે રામા, મોટા મોટા રાગડા;
 આંસુ વિના ફાંસુ દોંગ મચાવે છે દામ તજ,
 સંખી નરનારી કાઢો એ રીવાજ નાગડા;
 હિત સાચું હોય મરનારનું હૈયામાં તોજ,
 કરો પુન્ય દાન મેલી આડંબરો આગડા;
 કિર્તન કથા ચલાવો, જ્ઞાન ઉપદેશ સુણો,
 પર ઉપકાર કરી, અન્યને આપો ઘડા.
 સગાઇ દેખાડવાની, ભવાઈ જવા દો બાઈ,
 જથાને જણાવવાની એમાં ન જરૂર છે;
 ગાંપણ બતાવવાનો દંભ તળે ડોસલીઓ,
 આવડ બતાવવાનો, આડંબર કુર છે;
 ભાગો હરી માંદેર વકારો નહીં અવરને,
 તિરસ્કાર યોગ્ય એ તરણીઓનું શુર છે;
 એક ને અનેક મળી અર્ધ કચરી ન કરો,
 દીક્ષાસા આપીને કરો દુર કલેશ ઉર છે.
 રોયે કુટયે પાછાં કોઈ આવ્યાં નથી અવતીમાં,
 સાંભળી વિલાપ ન જવાળ કોઈએ વાળ્યો છે,
 છાનાં રાખવાને કોઈ આવ્યાં નથી છતાં થઈ,
 વિશ્વનો પ્રવાહ ચાલતો'તો એમ ચાલ્યો છે;
 દયા આવવાની નથી દૈવ્ય તણા દીક્ષ માંહી,
 ખાંપણ ખાંધેલો નર, કહો કોણે ખાળ્યો છે ?
 અજ્ઞાનતા આવૃણની, અલગ ઉપાધી કરો,
 જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ વિચારી, ટાળો એ ગોટાળો છે.

(૧૦૮)

ભગીરથ ભથ્થે જેવા, ભુપણ ભુમીના ગયા,
મર્ણને થયા છે શર્ણ, કર્ણ જેવા મ્હારથી;
ધરણીમાં ઢળ્યા ઘણા માંધાતા જેવા મહીપ,
રામ હરિશ્ચંદ્ર નળ, સત્ય તણા સારથી;
પાંડવ ને કૃષ્ણ જેવા અમર ના રહ્યા અરે,
કેશી કંસ, રાવણ પળ્યા છે પરિવારથી;
વિક્રમ ને ભોજ, ભીમ, ભીષ્મ જેવા ભરમ થયા,
નાશ છે નિઃશંક અંક નામ ધર્યું ત્યારથી.
અલોપ થયા અનંત, સંત ને મહંત શુદ્ધ,
જ્ઞાની અને જ્ઞાની ગુણવંત થયા ગટ છે;
શૂરા સમશેરીયાએ, ડેરાને ઉપાડ્યા દોડી,
જ્ઞેધ ઝંપલાયા જુદી જમતી ઝપટ છે;
વડા વડા વ્હાણવડી કોટીપતી કોડ ગયા,
મોટી માયા મેલી લોટયાં વેળમાં પ્રગટ છે;
કહે મહાસુખરામ, કોને કોને રાશો ભાઈ;
જીવ્યાનો ઉધારો પણ, જીવાનું તો ઝટ છે.

(દોહરો.)

ટકો આપી ભૈરવે, તાળુન ટાળ્યો ત્રાસ;
પાસ કરી પક્ષીગણે, વાયસની દરખાસ્ત.

હમાયુ—

સ્રી કેળવણી.

(મનહર)

હમાયુ કહે છે હપ આણી સુણો હીતેચ્છુઓ,
આપણે અત્યારે આભ ઉડળમાં લીધો છે;
સાગરને ડાળવાનો ડાળ દરશાઓ પણ,
ગાગરના નીરનો, વિચાર તો ન કીધો છે;
ઉમરો મુખીને દોડ્યા ડુંગરાને પુજવાને,
વાણીના ધનુષ્યે આજ, વિંધ્યાચળ વિંધ્યો છે;
સાહસ કરીને કામ, ભારત ઉપાડ્યું પણ,
પાર પાડનાર બગ, બાજ, ધુડ ગીધો છે.
આરંભમાં શુર આણી ઉભા તો થયા છો પણ,
કોણે પ્રાણ અર્પણનો ખ્યાલો ભાઈ પીધો છે;

(૧૦૬)

સુંદરીને પુછી કોઈ સમાજમાં આન્યા નથી,
કુટુંબ સુધારવાનો પંથ મુકી દીધો છે;
સદન સુધાર્યા પાખી, સુખનો સીમાડો દુર,
અંગભંગ વાળાઓમાં કોનો કોડ સીધો છે;
અસ્ત ને ઉદયનો ઈલાજ નીજ આંગણમાં,
પોતે સુધરો તો સુધારાનો પંથ સીધો છે.

ઉલટી ગતિથી ચાલે, અળગાઓ આશ્રયમાં,
અભણ ન માને ઉપદેશ ભરતારનો;
બાધા આખડીમાં બધો દિવસ કુટાય પણ,
ભીતરમાં ભરસો ન રાખે કીરતારનો;
ઝોરીયાને માટે થાય, ગાંડી ગાંડી ગોરીયો ને,
રૂઢીને આધીન, સાર રહે ન સંસારનો;
અજ્ઞાનનું અંધારું છે, અળગાના અંતરમાં,
જ્ઞાનના પ્રકાશ વિના, હેતુ બધો હારનો.

મોટા મોટા મુછાળા, ગુચ્છાળા ગુણવાન તણું,
ચક્ષુ ન ચાલે ચતુરાની આગે પાઈનું;
વક્ષણ તો વિશ્વને, સુધારવાનું વાળે પણ,
કામિનીને હાથ કુંચી ભોપાળું છે ભાઈનું;
તોપોને તડાકે વાત, સભામાં ઉડાવે પણ,
ઘરમાં ગુલામ ચાલે, રાજ્ય પોપાખાઈનું;
નર એવા નામનાના બોલનો શો તોલ કહો,
દુકુલે બાંધ્યું છે નીર પ્રવાહી નવાઈનું.

લગ્નને પ્રસંગે પુરા, પંડિતની પ્રમદાઓ,
વિવેક તણ બીભત્સ, ગીત ધુમી ગાય છે;
શરમ ન રાખે માત, તાત, બ્રાત, જાત તણી,
કુટવાનું શિક્ષણ તો, ગોરોમાં શીખાય છે;
દેરા, ચીડી, મંત્ર, જંત્ર, ભુવા ને ભભૂતવાળા,
ધીતોજ ધિક્કારપાત્ર, કુપાત્રો પુખ્ત છે;
પેચે પેચે પાય ભરી, સ્વામીને વેચે છે સુતો,
કેળવણી વીના કેર ઘેર ઘેર થાય છે.

વરા વરથોડા, બાળલગ્ન ને કુળેડાં આદિ,
 રૂઢીઓને પોષનાર, પ્રથમ છે પ્રમદા;
 સાલ્લક ને ધાયક બને છે ધર્મ કર્મ માંહી,
 પ્રતિકુળ પડી નરે પુરુષને સર્વદા;
 વિદ્યા વિના વિવેક વિચાર ને વિનય તણો,
 ઉરમાં અભાવ રહે, જીવ રે' જીવદા જીવદા;
 અર્ધ અંગ સહેલાં તે, સુધારા શું શકે કરી,
 કાન્તનું ધારેલું કામની થવા ન દે સદા.

નર કહે નારીયોને બીભત્સ ન ગાશે ગીત,
 છમ્મીલી કહેશે ત્યારે છાજીયાં શું વાળીએ ?
 કાન્ત કહે કુટવાનો છે રીવાજ નાશકારી,
 ગોરી કહે ગણેશનાં ગીતડાં શું ગાઇએ ?
 રવામી કહે સભામાં હું સોગને બંધાર્થ અગ્યો,
 નારી કહે નવરાત્રી નીશાની એ ન્યાળીયે;
 સદનમાં સાત મત, કુટુંબમાં કોટી મત,
 અર્ધ દગ્ધ આપ શું સમાજમાં ઉઠાણીએ ?
 પ્રતિકુળ પ્રમદા એ પ્રથમ છે પાયો પોલો,
 ભામિનીઓ અભણ એ ભાઈ મોટી ભુલ છે;
 જહાં સુધી ધરા છે, અશુદ્ધ બાંધ વાળી પ્રિય,
 તહાં સુધી સુધારાની ધારણામાં ધુળ છે;
 વિના હથીયારે હામ સમરમાં ઝુંઝવાની;
 ઉદર ચાળીને ઉપજવવાનું શુભ છે;
 કંચનના થાળમાં ન દીપે મેખ લોહા તણી,
 સદનમાં સજો એ તો આપદા અતુલ્ય છે.

સુંદરીને શીક્ષણ એ રક્ષણ છે સંતતિનું,
 વિદ્વાન વામાંગી તે શોભાવનારી કુળ છે;
 નારીઓ ન માને ભુલ નવાણુંની સોમાં ભાઈ,
 પાયક પ્રત્યક્ષ પ્રમદા જે પ્રતિકુળ છે;
 માટીની દીવાલ નિરમાલ્ય ટાપટીપ વાળી,
 આરસની અટારી એ ઉપર અમુદ્ય છે;
 વડી વડી વાતો એથી વિરામ ન મળે વીર,
 સુંદરીને સુધારો એ સુધારાનું મુળ છે.

પ્રથમ સુધારો મન પોતે મીઠા પોતા તણું,
જ્ઞાન આપી ગોરીઓને પાછી માંહી ભેગવો;
દેહને દીપાવો સત્ય સુનીતિને સંપ થકી,
કેળવણી આપી નિજ કુટુંબને કેળવો;
ઉપદેશ ઔષધીથી વહેમના વિકાર હરી,
ભરો સુખ ભારીનું બચાવી માયા મેળવો;
પછીથી સુધારો સગાં સ્નેહી મિત્ર મંડળને,
કુલી કુલી ફેગટ ફજેતીને ન ફેલવો.

કેમરીનો વેષ ધરી ગર્ધન ધ્રુમે તથાપિ,
ભીતિ રાખી ભીતરમાં ડાચે જોર મારશે;
દંત જુદા ખાવા ને દેખાડવાના રાખે ગજ,
પરદારે પનોતો શું કંઈ અર્થ સારશે ?
સંત બની બગલો બેસે છે સરિતાને તીર,
કેદારનું કંકણ બિલાડી બાધ ધારશે;
ઝડપે ઝલ્યાય તેને સ્વર્ગમાં ચઢાવે સિધો,
એવા એવા દાંભિકો શું જ્ઞાતિને ઉધારશે ?

સાચા વિના કાચાથી ન સરે કામ સુધારાનું,
અખાડ કંઈથી કુડી ફઠીઓ ન વામશે;
ઔષધ આરોગ્યા વિના વ્યાધિ ન વિનાશ થાય,
ઉદ્યોગ આરોગ્યા વિના, જાપે કેમ જામશે ?
મરણીઆ બની મહા સાગરમાં પડે તેહ,
મોતી મોંઘા મુલનાં તે પ્રાણુ સાટે પામશે;
એકથી અનેક અને અનેકથી એક નથી,
વિજય કરીને વીર વિરલા વિરામશે.

કોટી કોટીએથી નવ કંગાલતા જાય પણ,
એક હીરો હજારોનું દારિદ્ર સંહારે છે;
એક ચંદ્ર અવનિતો અંધકાર નાશ કરે,
નક્ષત્રના મંડળ અનંત પણ હારે છે;
એક દયાનંદે આખા આર્યને દીપાવ્યો અને,
એક શંકરના ગુણ આલમ ઉચ્ચારે છે;
એક શુરવીર ભુમિ સમર ગમવે પણ,
બહુ મળી બાયલાઓ “બાપ રે” પોકારે છે.

(૧૧૨)

જેના અંતરમાં છે સદંતર સ્વચ્છતિ હીત,
ચિતમાં તે દાઝ નીજ બંધુઓની ધારશે;
અહોનિશ તન મન અર્પણ કરીને એજ,
પોતાના દ્રષ્ટાંતે આખી જ્ઞાતીને સુધારશે;
આરંભેલું કાર્ય નહિં વિધથી વહેતું કરે,
અડગ રહીને તીર, નિશાને ઉતારશે;
આજીવીને ધીરે ધીરે આરોગ્યતા આપે વૈદ્ય,
અસર ચઢાવી એમ કુધારા સંહારશે.

(હરિજીત.)

અહ સુત્ર ક્ષેત્ર પવિત્રમાં, અગ્ની સુજ્ઞાન તણે ધરી,
કંટક કુવિદ્યા બાળીને, દો ખેડ ખંત રૂપી ખરી;
કરી વાડ સંપ સુચત્યની, ખાતર સુવિદ્યાનું ભરી,
રોપો સુધારાનાં સુખીજ, સીંચો સુખોધ નીરે કરી.
ચાળો વચન પોતે વઘાં, ભાળો સુભ્રાતૃભાવથી,
ગાળો ન રાખો ધટ વિષે, વાળો દિવસ નિજ દાવથી;
બાળો કુવિદ્યા વ્યસન કુ, પ્રભુના પ્રસાદ પ્રભાવથી,
કુબળતા બચાવો બંધુને, નિતિના મહાસુખ નાવથી.

(દોહરો.)

હમાયુનું ભાષણ સુણી, હૈયે વાધ્યો હર્ષ;
વધાવી લીધું તાળીએ, કહે સકળ ઉત્કર્ષ.

પોપટ-

વિદ્યા.

(ભુજંગી.)

વઘો કીર વાણી સુણો વીર માગ,
સુધારો વધ્યાથી હઠે ના કુધારા;
સુધારો તણું શારદા મૂળ સાચું,
વળી તે વિદેશે બધું કામ કાચું.

કઠંગા નિહાળી ઉરે કલેશ આણી,
તણ હિંદ ચાલી વડી માત વાણી;
થયો એ થડી અન્ન કેરો ઉધારો,
રમે દેશમાં કલેશકારી કુધારો.

ઉડી જર્મનીમાં જઇ વાસ કરીધો,
સખી લોક ઇચ્છાંડના લાભ લીધો;
અમેરીકને ઝાળખી દિવ્ય દેવી,
સુખી તે થયા શારદા માત સેવી.

કુખ્યા આપણે કષ્ટમાં સુસ્ત સંધા,
સ્વદેશી થયા છે છતાં આંખ અંધા;
જનેતા તજી ખાન ને પાન ખોયાં,
મજા માન મારા તજી હાથ ધોયા.

હજી ઉત્પત્તિ ધરિણીને ભાન લાવો,
રીસાએલ માતા મળીને મનાવો;
પુજે પ્રારથો ચર્ણુમાં શીશ ધારો,
સરે અર્થ સંધા કરો ના ઉધારો.

સુતા શારદાની કળા હામ બુદ્ધિ,
પધારે તહાં ના ટકે કો વિરુદ્ધિ;
રમે સદ્ય ઉદ્યોગ ને સંપ સાથે,
હરે ભક્તની હાતી ને ગ્લાનિ હાથે.

વસે ભારતી ત્યાં ધસી લલ્લ આવે,
હસી હુન્નરો હાજરીમાં સુહાવે;
રવી જ્ઞાનનો પુર્ણ તેજે પ્રકાશે,
ટળે દુઃખ દારિદ્ર જ્યાં એ નિવાસે.

મનાવો તમે ટેક ને તાન આણી,
સુઝયો સ્વાર્થ એ છે ઉદ્દેતી નિશાની;
બનો ભારતીના હવે ભક્ત ભાઇ,
પ્રભુતાર્થ તો શારદામાં સમાઇ.

પુજે ભારતીભક્તને ભૂપ ભોગી,
પુજે ભારતીભક્તને પુજ્ય જોગી;
ભજે રંક તો તે બને છત્ર ધારી,
અવિચ્છિન્ન આનંદ એ આપનારી.

જીએ! ભારતીભક્તનાં કામ કાડે,
રૂડી રેલવે તે વિના અશ્વ દોડે;

(૧૧૪)

વિલોકો વળી તાર કેરા તમાસા,
વણાયે સકંચે ખરાં વસ્ત્ર ખાસાં.

તમે શિક્ષણો બાળને આપી એવાં,
સુભાગી બનો જ્ઞાનનું દાન દેવા;
ચહો ચિત્તમાં સ્થાપવા શુદ્ધ શાળા,
રૂડી આપશે આશિષો બાળ બાળા

ઉચ્ચ ઉમદા બાળકો જ્ઞાન પામે,
કુવ્યાધી રૂપી ત્યાહરે બહેમ વામે;
ટળે ક્રમતિ કલેશકારી કુધારો,
ફળે શારદા અંતરે એ ઉતારો.

કરો ફંડ નાણાં યથાશક્તિ આપી,
અચાવો કુધારા તણા અર્થ ખાંપી;
શ્રીમંતો ધીમંતો મળ્યો યોગ સારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

ધણા અર્થ ખાંતે ઉફાંદી કરો છો,
કુલી ફાળ લાંબી અલેખે ભરો છો;
ચુકો ના સીધો સ્વાર્થ છે ત્યાં તમરો,
વીરા બીજ વાવો ઉગે ત્યાં હજારો.

વહુ દાન વિદ્યા તણું વિશ્વ માંહી,
પદાર્થો રહ્યા પાંચ એમાં સમાઈ;
વિચારી નરો કો કરો ના નકારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

જવાનું જશે દ્રવ્ય તો એમ જણી,
કરો નામના સંગ એ છે કમાણી;
નહિ વૈભવો આવશે કો મસાણે,
ટકે ધર્મ તે બાંધી દ્યો બંધુ ટાણે.

નહિ વાપરે વિત્ત જે શુદ્ધ કામે,
ધસી હાથ રેશે જશે તે કુદામે;
કરી દ્યો કમાણી પુરી આ પ્રસંગે,
કરો પહેલ આ દેલમાં તો ઉમંગે.

કદી દામને મેલગો આપ દાટી,
અખોત્રા જવાશે થશે દ્રવ્ય માટી;
ખરી આવશે ખાધ કે ઝો લુંટાશો,
થવાનું થશે ના વીરા રે વવાશો.

(રેળાવૃત્ત.)

સુણી ભાષણુ શુક તણું, શુરાતન સૌને આંવ્યું,
વિદ્યા વૃદ્ધિ માટ લુવન, ભડોળ ચલાવ્યું;
સ્વજ્ઞાતી હિત પ્રવાહ, રહ્યો રગ રગમાં વ્યાપી,
ઉદાર કીધાં ઉર, કૃપણતા નાખી કાપી.

ગરૂડે કરી ગર્જના, દીધા પંદરસો પુરા,
અનળે સો અગીયાર, થયાં શુક ગણુ પણુ શુરાં;
હંસે દીધા હજાર, આસો આખ્યા મોરે,
સારસના સો સાત, ચારસો દીધા ચકોરે.

કો કહે પાંચ પચાસ, કો'ક દશ વીશ લખાવે,
કો કાગળમાં ભરે, રોકડા કોના આવે;
સખી બન્યા બંધુઓ, સખાવત કરવા સાથે,
મંત્રી મન મકલાય, ન્હોડ ધાલી નીજ માથે,

દેખાદેખી દીગ્ધે, ઉતર્યા હારોહારે,
નાણાનો વરસાદ પડ્યો ત્યાં, મુશળ ધારે;
કૃપણુ તણાયા જાય, કુટે કુડવાળા છાતી,
હિતેચ્છુઓને હર્ષ, ધુમે માંહી જુદા ધાતી.

ખળ ખોળે કંઈ ખુણા, વકારી છળીયા છટકે,
કંઈક લખાવે લુખા, રીઝે કંઈ કાગળ કટકે;
શુડો કહે સાખાશ, ખરા ખોટાની કસોટી,
જે ધારે તે કરે આપણી, જ્ઞાતી મોટી.

દીપે ભરાય તળાવ, કાંકરે પાળ બને છે,
કણુ કણુથી મળુ થાય, તાંતણે વસ્ત્ર વણે છે;
પાછ પાઈ કરતાં પ્હાડ, દ્રવ્યનો થાય અધાર્યો,
અવસર આવ્યો સરસ, બળવ્યો ધર્મ તમારો.

કરે ગર્જના ગીધ, ફડમાં ફરેજ હોલો,
ખાજ દીયે પ્રતિ બોધ, કુદે પારેવો પોલો;

સમળી કહે સામ્રાશ, ઢેંક વિચ ધુમે ઢાલો,
 તેતર લાવે તાન, ટીચોડે આભજ તોળ્યો.
 ક્યાં નાણાં મુકવાં, કોણુ નામીયા નામે,
 ચાલી તે તકરાર, એકમીનની સામે;
 કો કહે હાજર હંસ, કરે છે લેખાં લાખે,
 કો કહે ગીધ ગૃહસ્થ સર્વ સંતોષે સાખે.
 કો કહે સારસ તણી, શ્રેષ્ઠ શાહુકારી સારી,
 કો કહે વાયસ વિમળ, વાસના ખુશ વિસ્તારી;
 જેને કાચું જેમ તેમ, સૌ પક્ષી બોલ્યાં,
 કોઈ ચઢવા નગ શૃંગ, ખીણુપતિ કોઈએ બોલ્યાં.
 કોરા આગળ કુદવા, દામથી કાઢ્યા ડોળા,
 લીલાને નહિ લોભ, ભેદ નવ સમજ્યા ભોળા;
 નાણાં કરવા હાથ, ગુપ્ત ગગડાવ્યા ગોળા,
 મતમાં મેગવી લીધાં, બાજ બગ દગનાં ટોળાં.
 સારસ વાયસ ઉભય કર્યા, કોપાધિશ કોડે,
 વ્યાજે મુક્યા વસુ, નામ બે રાખી જોડે;
 યોગ્ય દીધા અધિકાર, ભાર સિર મુક્યો ભારે,
 પ્રસન્ન થઇ પક્ષીઓ, હેતથી બેઠા હારે.
 દામ બેટમાં મુક્યાં, સગળ સાગરની ચોડી,
 બેઠા બગલો બાજ, પંથ તરકરના રોડી;
 સર્વ સભા થઇ શાંત, સલામતિ વસુની જોઈ,
 ભય ભાગ્યો મહાસુખ મહાજન ઉપર મોહી.

અનળ—

(મનહર.)

અનળ કહે છે અધુરું, ન રહ્યું હવે કાંઇ,
 પ્રેમનો વધારો હવે, પક્ષીઓમાં જોઇશું;
 લાંકા કેરી લાડણી ને, લાહોરનો લાડો મળ્યો,
 કર્મના સંયોગે ગીત, ગાઇશું કે રોઈશું;
 નવાં નવાં નગર નીહાળીશું, પરાયે નાણે,
 નવનવાં નિત્ય પ્રતિ ભોજન તો ખાઇશું;

(૧૧૭)

લોકમાં ગણાઇયું, હિતેચ્છુ આખી નાત તણા,
આવ્રમમાં સાક્ષરને, નામે ઓળખાઇયું.

(દોહરો.)

ભાવણુ સૌ પુરાં થયાં, માન્યા પછી ઉપદાર;
અધ્યક્ષ પછી ઉભા થયા, પૂર્ણ ધરીને ખાર.

ગરૂડ પ્રમુખનું છેલ્લું ભાષણ.

(ઉચ્ચાર.)

બોલ્યો ગરૂડ ધરીને હેત, ધાર્યો સિદ્ધ થયો સંકેત;
લીધો આ અપૂરવ દહાવ, કીધા ઠીક ઠીક ઠરાવ.
પણ તે પાળશો તો સુખ, ભોજન ભજે જય ન ભૂખ;
કાગળમાં ન સારે કામ, વર્તનથી મળે વિશ્રામ.
નહોતો સ્વપ્ન જે આભાસ, ભાળ્યો ભવ્ય પુરમ પ્રકાશ;
ઉગ્યું પુર્વનું તે પુન્ય, ધારી ધર્મ ઉપર ધુન્ય.
જોતાં આજ સૈનાં ઉર, છે આનંદથી ભરપુર;
કરવા દુઃખદ ધારા દુર, અત્યારે દીસો આતુર.
પણ આરંભમાં જે હર્ષ, થાતાં ઈતી રહે ઉત્કર્ષ;
તો તો ધાર્યો ધંધ પ્રમાણુ, નહિ તો હાસ્ય સાથે હાણુ.
હૈયે હામ ધરી હમેશ, મચશે તો જશે સૌ કલેશ;
થાશે જગતમાં જયકાર, સુખરૂપ નીવડશે સંસાર.
પણ શ્મશાન કેરું જ્ઞાન, બાળે શબ તહાં લગી સાન;
આવે સ્વદન પામે નાશ, એ ને એ રહે અભ્યાસ.
એથી દુઃખ દુઝાવે કોક, બમણો હર્ષથી છે શોક;
કીધા કંદ તે સૌ ફેક, દે ધિક્કાર લાયક લોક.
માટે પરહરો એ રીત, રાખો મચ્છ જળની પ્રીત;
હૈયામાં વધારી હામ, પાડો પાર ધાર્યું કામ.
મુકી માન ને અપમાન, રાખો હૃદય હેતુ ભાન;
નિંદા સ્તુતીની દરકાર, તન ધરશે નહિ તત્ત્વભાર.
પગલાં પ્રથમ ભરીને આપ, પાડો અન્યને ઉર છાપ;
દુઃખથી ડગી ન રહો દુર, તો સંપન્ન થશે સુખ સૂર.

સારાં કામમાં સો વિઘ્ન, નાખે નીચ બળ જન અસ;
 ટાળીને તરો તે નીર, ધારી ધર્મ દ્રઢતા ધીર.

શુરા સર્વ જગતે માન્ય, જીવન શુરનુંજ પ્રમાણ;
 કાયરનું નહિ કલ્યાણ, વહેરે હર્ષ સારે હાણ.

જો રહે અડગ ધારી ટેક, તો ભારે હજારે એક;
 એવા હોય પુરા પાંચ, તો આવે ન રતીએ આંચ.

મહાદ્વીજ મળ્યા અહીં અગણીત, સૌનું હોય સરખું ચિત્ત;
 તો ખેડો પડે સૌ પાર, થાતાં ઉદય ન મળે વાર.

ભિન્નતા એજ છે ભયકાર, ઈર્ષ્યા એજ દુઃખ આગાર;
 અત્યંત સ્થાન છે અભિમાન, દુઃખનું મુળ છે અજ્ઞાન.

આગસ અસ્તનું છે અંગ, તજવો સઘ તેનો સંગ;
 સુચી સુખદ સરસ પ્રસંગ, રાચો બ્રાત્ર હિત તે રંગ.

શાન્તિ સહનતા ને શીઘ્ર, વાણી સ્પષ્ટ સ્વચ્છ સ્વદીઘ્ર;
 વર્તન ને વીરત્વ વિવેક, વિદ્યા બુદ્ધિ સાહસ ટેક.

ઉત્તમ જ્ઞાન શુભ આચાર, સુખ સંતોષ સંપ વિચાર;
 ઉર ઉત્સાહપર ઉપકાર, એ છે ઉદય કેરાં દ્વાર.

બ્રહ્મ જો ધટ વિષે ગુણવાન, ઉન્નતિ આપશે ભગવાન;
 દેવા દુષ્ટ રૂઢીને દંડ, ઉઘમ આચરોજ અખંડ.

દીઘમાં જાણી દીનની દાઝ, દોડો કુમક કરવા કાજ;
 સ્થાપો સુમતિ કેરું રાજ, શોધો સુખ તણાં જે સાજ.

ખોધો ખાંધવોને સાથ, હેતુ પુનીત કરવા હાથ;
 ધારો ધર્મ કેરા ધંધ, તોડો બેડીઓના બંધ.

સ્થાપો ગ્રામ ગ્રામ સમાજ, સુખ દુઃખ જાણવાને કાજ;
 રાખો પતના વ્યવહાર દોડો વિપત સમયે વહાર.

આપો દ્યો પરસ્પર દહાવ, વાઘે એમ બ્રાતૃભાવ;
 સુખથી સર્વ પામો સુખ, દુઃખથી સર્વ માનો દુઃખ.

કાપી ઝેર વેર કુકેર, હરવું અસ નગ અંધેર;
 સેવા ગાતીની સુખકાર, કરવી એજ જીવન સાર.

(૧૧૯)

રાખે હૃદયમાં આ કે'ણુ, પક્ષી સર્વને સુખ દેણુ;
પુરશે શ્રીપતિ અભિલાષ, સઘળી થૈ સભા જરખાસ્ત.
આલ્યો ગરૂડ નિજને ઘેર, લોકો વદે લીલાદહેર;
પ્રભુએ પુર્ણ પાડ્યું કામ, જય જય વિજય મહાસુખરામ.

કવિ-

ઉડ્યાં પક્ષીઓ આકાશ, માંડ્યો મુળ કુળ અભ્યાસ;
ધારા રહ્યા કાગળ માંદા, સૌ કો બન્યા મનના રાય
ધાર્યું ધુળ મળીયું સર્વ, ઉલ્લુ ઉજાણીનું પર્વ;
ખરચું ધન ગયું ખરખાદ, દીકો ચાર ધડીનો ચાંદ.
ફાટ્યું પક્ષીઓનું પેટ, નાણાં રહ્યાં સાગર બેટ;
યાદ કરે ન કોઈએ ઉર, ડા'પણ કરે રહીને દુર.
કથળ્યું સર્વ ધાર્યું કામ, હાર્યા ફીજ ઉરની હામ;
આપી ઘેર નિદ્રા આમ, શાંતિ શાંતિ મહાસુખરામ.
જારી રહ્યો એવો હર્ષ, પુરા પ્રગટ પાંચજ વર્ષ;
છડે ગયા છટકી છેક, ઉભું સ્થાન ન થયું એક.
વાયે ઉડ્યા સર્વ વિચાર, મંત્રી ના કરે ઉચ્ચાર;
નેતા સર્વ ભુલ્યા નામ, સુતી સભા મહાસુખરામ

(૧૨૦)

કુધારા કાળચક્ર.

લેખક—રા. રત્નસીંહ દીપસીંહ પરમાર.

(રોળાવૃત્ત.)

અરે આર્યના દેશ વેશ તારો બદલાયો,
જન્મ્યા પુત્ર કપુત નહિ સુધારો રહાયો;
પકડી મુડી એક છોડતાં તે નવ જૂટે;
બાંધન જુઠાં અનેક, નવા ભવમાં કયમ તુટે ?

રહ્યું અતી અજ્ઞાન, માર્ગ સારો નહિ સુજે,
દુર્બુદ્ધિના પવન થકી બુદ્ધિ દીપ બુજે;
જય ભાન ને સાન, માન પણ શાનું રહેશે,
નથી કાન ને નેન, એમ નરનારી કહેશે.

કર્ણ હોય તો સુણ, સુધારક સઘળે ગાળે,
અભાગિ હિન્દુસ્થાન, રાષ્ટ્રમાં નહિ વિરાળે;
ચક્ષુ હોય તો દેખ, અવર લોકો બળવંતા,
ધીર વીર ને શૂર, અતિશે તે ધનવંતા.

રે રે હોંદી ઉઠ, જુઠની પુઠજ પકડી,
સત્ય કરી સહુ કાર્ય, કુધારાને લે જકડી;
પુત્રી નાની બાળ, બાપ પરણાવે કોડે,
સ્તન્ય પાન કરનાર, લઘુ જામાતુ જોડે.

કાઢે છે વરઘોડ, કોડ પુરે છે મનના,
સમજે નહિ અનર્થ, ગર્થ ગુમાવે તનના;
અરે મૂર્ખ માબાપ, કાળજી કાં ન કપાયે ?
ઉપજે બહુ સંતાપ, વિશ્વમાં માફું થાયે.

રહે મુર્ખના નંદ, હસ્ત શિર્ષે તે મુકે,
ચાખે કુ-આ સ્વાદ, બાળવિવાહ ન મુકે.
એ કેવું અજ્ઞાન, માર બાધને આવે,
તો પણ ભૂલી ભાન, જય તે માર્ગે ભાવે.

(૧૨૧)

હુટે હુટારા લોક, ગામમાં ઈજ્જત જાયે,
ત્યજે નહિ કુમાર્ગ, અવધિ જન એ કહેવાયે;
પડ્યા પર પાટુ ખાય, જય મૃત્યુ બિછાને,
તો ન તજે કુટેવ, અન્ય જનનું નહિ માને.

કહે કવિ પંડિત, જ્ઞાનિ ને વિદ્યાવંતા,
કહે રાય ને રંકે, કહે ધીર ને ધીમંતા;
તો પણ પકડ્યું વૃક્ષ, શુષ્ક તેને નવ છોડે,
નહિ લતા કુસુમ, હશે તે ગ્રહું શા કોડે?

શુષ્કોઘાને મોજ, લોક અજ્ઞાની માને,
અન્યો ખાગ ગુલઝાર, હજેર તેની નવ માણે;
વિકસિત સુંદર પુષ્પ, હસ્તમાં તે નવ લેશે,
જડતાં કાચી કળી, ગૃહણુ તે કરવા જશે.

કાં તો રહે તે વીણુ, કાર્ય નર એવાં કરશે,
કાં તો કાચો માત્ર ખાઇને પેટજ ભરશે;
નહીં પકવતા પ્રાપ્ત, થવા દે મુરખ એવા,
રહે ઘોઇને હસ્ત વિનાશે ત્યારે કેવા?

જડ વસ્તુની રીત, ગૃહીને વિવાદ કરતા,
સમજે ન શુભાશુભ લડીને ફેકટ મરતા;
કાર્યદક્ષતા નામ, નહિ તે જગમાં જાણે,
પ્રશસ્ય સારાં કામ, વખોડે તે ન વખાણે.

ભીરૂ બને છે બાળ, બાળલગ્નોને બાળો,
આવે વહેલો કાળ, કોળીઓ કરવા કાળો;
અંગ થાય છે ક્ષીણ, હંસલો હાલું હાલું,
ચાલે પગલાં વીશ, કહે નવ આગળ ચાલું.

લઘુ હસ્ત ને ચરણુ, ચાલ ટગમગ તે ચાલે,
નેણુ તણાઈ જાય, ડોક સ્કંધેથી હાલે;
વક્ષઃસ્થળમાં જોર, જરાય રહે નહિ ભાઈ,
નાડી ઢીઢી થાય, રક્ત જાયે સોસાઈ.

વીશ વર્ષમાં રોગ, ઘેરશે ચારે બાજુ,
થાશે બ્યાધિગ્રસ્ત, અંગ રહેશે નહિ સાજું;

(૧૨૨)

પકવ થશે વળી વાળ, લઘુ ઉમરમાં તેના,
વૃદ્ધ અને તે જન ત્રીશ વર્ષો નહિ જેનાં.

બાળ થવા જે પાત્ર, માત ને તાતજ અનશે,
તો સૌ તેનાં બાળ, શર કેવાં નીવડશે ?
રમવાની જે ચીજ, ઢીંગલી આપણુ કહીયે,
તેવી થાશે નાર, સાચ એ જાણી લઇએ.

પુરૂષ ઉચો હાથ, અને ભાગ્યોદય જાણો,
વેહેંતીઆની વાત, ખરેખર આપ પ્રમાણો;
એવાનો સંસાર, માંડીને જે જન રાચે,
જીવે પડવા વાટ, બાંધી ધર પાયે કાચે.

નહિ જન્મતાં વાર, થઇ કે લગ્નો કરવા,
દોડાદોડી થાય, રહે નહિ બીજી પરવા;
લ્હાવો લેવા માટ, માત ઉદ્ધમ બહુ કરશે,
વ્યાજે લાવે દ્રવ્ય, તાત પણ ત્યારે દરશે.

કાં વેચી ધરખાર, પુત્ર પરણાવી પામે,
નાની જેવી બાળવધુને ધરમાં રાખે;
પુત્ર જય નિશાળ, શરમ બહુ તેને લાગે,
બીજા પાડે ખીજ, તેથી જાણવાનું ત્યાગે.

વળતી ધરમાં તેહ, વાંચવા બેસે જ્યારે,
વહુ સાહેલી સાથ, બોળવા આવે ત્યારે;
સરખી સૈયર મળી, મશ્કરી વિધવિધ કરશે,
ચાળા એન અનેક, કરી લજ્જા નવ ધરશે.

વિદ્યાનો વિલાસ, મુકી તે બાળક દેશે,
હાસ્ય રંગમાં ચિત્ત, પ્રેમી જઈ ધરમાં બેસે;
શું જાણે અજ્ઞાન, બાળ તે ઉન્નતિ હાની,
તેને શું વિદિત, વિષ અમૃત કે પાણી.

એમાં મોટો દોષ, માત પિતાનો ગણીએ,
અરે ઉઠો એક વાર, વજ્ર સમ પાયો ચણીએ;
જેથી મ્હોટો મ્હેલ, ટકે કે વર્ષ હજારો,
કાચા પાયાદાર, અદ્ય રેશે બિચારો.

(૧૨૩)

(ગઝલ.)

અરે અજ્ઞાન શું આવ્યું, તમોને આજ શું ભાવ્યું? ^૧
ન દીડી જ્ઞાનની જ્યોતી, ન જાણે પેરવા ધોતી.

શિશુ એવાં ન પરણાવો, બળો અગ્નિ મહીં દહાવો;
દધિમાં દાટી કુધારો, ખરાં કલ્યાણને ધારો.

પ્રભૂએ તો શિશુ દીધાં, કરો તેને તમે સીધાં;
ન ચાલે માર્ગ એવો કે, દુઃખે કુખે બિચારાં તે.

ન કંટક માર્ગમાં આવે, બતાવો પંથ એ ભાવે;
સીધાં સીધાં શિશુ ચાલે, સદા સુખ સંપતિ ભાળે.

બતાવો જે પ્રમાણે તે, બિચારાં પૂતળાં હીડે;
અનુયાયી તમારાં છે, અનુચર જાણુજો તેને.

તમે કરશો, કણુલ તેને, નહિ સંકા જરા જેને;
ભરોસો છે તમારા પર, ન રાખે તે બીજો કંઈ ડર.

હવે શાના સતાવો છો, કુડો રસ્તો બતાવો છો?
હતો વિશ્વાસ બાળકને, પિતા સુધારશે મુજને.

નહિ જ્યારે સુધાર્યો તે, બિચારું બાળ કાને કે?
પડ્યું તારાજ આધારે, પછી શું તેહને મારે?

કદિ તું જો ન ઉગારે, જગત્ ધિક્ ધિક્ ઉચ્ચારે;
બને વિશ્વાસનો ધાતી, વિધાતા, નાનુકુળ થાતી.

પડે એવી વ્યથા ભારી, પિતા! એવી દશા તારી;
સમજી મનમાં ત્વરિત ચેતી, કરો સંસારની ખેતી.

(ચામર.)

ખેતિએ વિચારી ધારી ધારી છોડ પાળજો,
સડેલ ભાગ કાઢી નાંખીને વિનાશ પાળજો;
જો હશે કદી ખરાબ જીવડો ન અંગમાં,
વીકસીત છોડ થઈ ના વસે કુઢંગમાં.

તેજ રીત બાળની વિવેકથી વિચારજો,
વેલી જાણીને લઘુ વળાય તેમ વાળજો;

(૧૨૪)

કિંતુ શીખ માનજો ખરાખ સંગતી થકી,
વેલી થાય છે ઠટું ખરેખરીજ લિંગથી.

તે પ્રમાણે યાદ રાખીને શિશુ સુધારજો,
બોધ દઈ ખરાખ કાર્યથી સદૈવ બાળજો;
લગ્ન માંહી વિદ્ય નાંખી બાળલગ્ન ના કરો,
તો તમે સુધારી બાળ દૈવથી નહિ ડરો.

શૂરવીર ધીર તો થશેજ વંશ આપનો,
દી રહે નહિ જરા પછી ખરે વિતાપનો;
છશ્વરે દીધી બુદ્ધિ કરો તમે સુકાર્યને,
એજ કિર્તી વિત્ત આપશે અનેક આર્યને.

થાય છે વિશેષ પુન્ય પુન્યશુન્ય ના બનો,
ધર્મને બળવી સર્વ પાપને વળી હણો;
વિશ્વમાં જુઓ અતિ સુધારકો ગણાય છે,
તેમનાથી કીર્તી કેરી બાણને બણાય છે.

શુદ્ધ માર્ગ તેમને અશુદ્ધ ના જણાય છે,
કીર્તી જળ હેમથી હમેશ તો વણાય છે;
શું કુધારકો તણા કટાક્ષથી ડરી જશો?
શબ્દના પ્રહારથી ન શૌર્યહીણ કો થશો.

ક્ષત્રિ યુદ્ધમાં ન બાણ વાગતાં ડર્યા હતા,
તો તમે ડરોજ કેમ શબ્દથી વિચારતાં;
શુદ્ધ શાસ્ત્ર વાંચી સંતતી તમે સુધારશો,
કર્ણથી વિશેષ કીર્તી તો કદાચ પામશો.

હિંદુ ધર્મનો પ્રકાશ ચાર મેરે પાડશો,
આર્ય બાળનું અતિ વિશેષ નામ કાઢશો;
પ્રૌઢ માણસો થયા પછી વિવાહ જો કરો,
આપણા કુટુંબનાં અનેક કષ્ટને હરો.

પકવ ઉમરે પુરૂષ નાર પ્રેમ બાંધશે,
તો પછી તે વર્ષ સો સુધી ખરે ટકી જશે;
આમ પકવ થાય તો અતીવ મિષ્ટ લાગશે,
અન્ય જાતીનાં ફળો અપકવ તો ન ભાવશે.

(૧૨૫)

જે અપકવતા મધે ખટાશ છુપીને રહ્યો,
પકવતા થતાં ત્વરીત તે વિનષ્ટ થઈ ગયો;
માણસો વિષે પ્રમાણ એજ સુઝ ધારશો,
યત્ન તે પ્રયત્નથી સમાજને સુધારશો.

(હરિગીત.)

યદી યોગ્ય વયનાં કાન્ત કાન્તા ભાળશે પૃથ્વી મહીં,
તો સ્વર્ગનું સૌ સૌખ્ય નિરખે દ્વી ધરીકામાં અહીં;
આચાર ને વીચાર સર્વે યુગ્મ તે રાખી રહે,
ને પરસ્પર કટુ વચન ઉભય કષ્ટમાં પણ ના કહે.

હસતાં હસે, ધસતાં ધસે, ખસતાં ખસે તે પ્રેમથી,
આત્મીગી સુખન છાપ પાડે, તે રૂડો છે હેમથી;
મર્યાદશીલ બન્ને રહે, હૃદયે હૃદય ભેળાય છે,
દુઃખ બાળીને, સુખ બાળીને, એકત્ર ઉભય થાય છે.

તે અત્ર તત્ર અને વળી સર્વત્ર વૈભવ ભાળશે,
પરિતાપ મારી થાપ, મૂકી કાપ આપજ ટાળશે;
એ ભામિની ભર્તાર ભવમાં, ભોગવે ભોગો બધા,
સંજોગ એવો તો મળે, કે રોગ નહિ પીડે કદા.

શશી વદન સમ કાંતી કરે, શાંતિ હરે બ્રાંતિ વળી,
અજ્ઞાન રાખી ભાન જશે, સાન મળશે દુઃખ ટળી;
જે પ્રેમયુક્ત નયન મધેથી, પ્રેમ જ્યોતિ પ્રસરશે,
તે કલહ દ્વેષ તણા તિમીરને, તો ત્વરાથી પ્રહરશે.

એ હાવભાવ કરી અને, શુભ લાવ સંસારે લહે,
વળી પુત્ર જે ગૃહસુત્ર ચલવે, સાંપડી એવો રહે;
ભીડ ભાગશે, સુખ લાગશે, પ્રિત જાગશે, અંતર મધે,
સુખ સાગરો ઉલટી નદી, નાળાં કરે તૃપ્તિ બધે.

નહિ કાળ જલદી ફાળ ભરશે, આળ આવે નહિ કદી,
તત્કાળ સર્વે કાર્ય થાશે, બાળપણ સુખની નદી;
વળી પ્રેમનું જે ઝરણુ તે, દુઃખહરણુ ને સુખકરણુ છે,
વારી પીએ તે થાય સુધા, વિશ્વનું એ શરણુ છે.

પ્રેમાંકુરો કુટતાં ત્વરીત જ્યાં, વારિ-સિન્ધન થાય છે,
ત્યાં વૃક્ષ શુભ વિસ્તૃત થઈ, ફળ મિષ્ટ અતિ મળી જાય છે;

(૬૨૬)

ન્યાં દંપતિનાં પ્રેમ-ઝરણોનું મિલન શુભ થાય છે,
યાત્રા સ્થળો કરતાં પવિત્ર, અતિ ઘણું વખણાય છે.

મીલન સરિતા ન્યાં કરે, ત્યાં લોક નહાવા જાય છે,
પણુ નારી જાતીનું ગણાતાં, લેશ મહિમા થાય છે;
ન્યાં પ્રેમ-વારી નારીનું, મળશે પુરૂષની સાથમાં,
ત્યાં દેવ પણ સંતુષ્ટ થઈને, બાળ આપે બાથમાં.

તે બાળની રક્ષા કરે, એ પ્રેમ-યાત્રા પુન્ય છે,
એ દંપતિનાં માત્ર પિતાને, અતી ધન્ય ધન્ય છે;
પાળે પતિ પત્નીવૃત્ત, પતિવૃત્ત પાળે પ્રેમદા,
સંસાર સાર અસારનો, તવ પાર પામે સૌખ્યદા.

વળી વિત્ત પામે ચિત્ત રાખી, આપના વ્યવસાયમાં,
જો પરસ્પર થઈ એકતા, તો ભિન્નતા શું કામમાં?
ઘરબાર તે નર નારનાં, સરકાર તે દરબાર છે,
ત્યાં ન્યાય નીચૂણ દંપતિ, જો સ્નેહથી વસનાર છે.

જો રામ સીતા સમ ખરેખર, પ્રેમ બન્નેમાં રહે,
તો ધન્ય છે શત ધન્ય છે, એ વાત લોકો ઉચ્ચરે;
પરદાર સામું જો ઠટાક્ષ કરી નહિ પુરૂષ જુએ,
તે પુણ્યવાન તથા ધીમાન, કુટુંબનાં પાપો ધ્રુવે.

વળી નાર પણ નહિ યાર, નિજ ભર્તાર ત્યાગી બાળશે,
એ અષ્ટ સિદ્ધિ નવે નિધી, જુદી સારી પામશે;
તે યુગ્મનું જો શયનગૃહ, તે સુરપતિનું ધામ છે,
જેઠક ભુવન વૈકુંઠ સમ, કુબેરનો ભંડાર છે.

સંતુષ્ટ દેવો સર્વ મુકી ગર્વને રક્ષા કરે,
પ્રતિદીન કષ્ટ વિનષ્ટ કરી, ત્રીતાપને સાથે હરે;
ભણનારને, ગણનારને, ક્ષણ વાર સ્તંભીને કહે,
'સાંપ્રત સમયમાં યુગ્મ આ ઉત્કૃષ્ટ સુખ પોતે લહે'

દુદ્ધંભી વાગે વિજયનાં દશ દિશમાં કીર્તી જશે,
શત્રુ પરાજય થાય તેનાં યુગ્મ જો આવાં હશે;
ભીતી નહીં તે લેશ રાખે સ્વાદ ચાખે હેતનો,
મૈત્રી કરે સૌ સજ્જનો ત્યાં ભય રહે શું પેટનો?

(૧૨૭)

મનમોહીની મુખસોહીની થઇ વિરહીની સતી સુંદરી,
અતિ ગાઠ આલિંગન કરી, પતિ ગ્ધાનિ લે સર્વે હરી;
વળી સ્વામીને દુઃખ વામીને, લહરી રતિની આપશે,
અંતે પતિ પણ પ્રેમ લાવી કષ્ટ સઘળાં કાપશે.

રંગે રમી, સંગે ભમી, અંગે અમી વરપાવશે,
આસ્વાદ સતત સુખાનુભવનો પ્રીય તેને ભાવશે;
ને મર્ણુ શર્ણુ થશે ઉભય તો, સ્વર્ગમાં સાથે જશે,
પણ આ ભવાલ્લિધમાં નહીં કદિ પ્રેમ તેનો ત્રુટશે.

અયોગ્ય વયસ્ક યુગ્મની સ્થીતિ કેવી છે?

ન્યાં યોગ્ય નહિ નરના...રી, ત્યાં દુઃખ પડશે બહુ ભારી.

સૌ સંકટ જોવા આવે;
સાહાય નહીં કો લાવે;
દુઃખ દરદો સઘળાં ફાવે;
એવી રહેશે લાચા...રી,

ન્યાં

તે દંપતિ હમેશ લડતાં;
કુલુઓ ઠરી રોજ કકળતાં;
થોડું પડતાં બડબડતાં;
થાતાં નહિ પરોપકા...રી

ન્યાં

પત્નીનો પ્રેમ ન ઝાઝો,
પતિને પણ પ્રેમ ન બાઝયો;
હોશે તે પણ નહિ સાજો;
અહતંત્ર અતિ દુઃખકા...રી,

ન્યાં

ભૂમંડળમાં નહિ ફરતાં;
નહિ કાર્ય રૂંડાં તે કરતાં;
રંકોનાં કષ્ટ ન હરતાં;
નહિ કીર્તી પામે સા...રી,

ન્યાં

શંકાસ્પદ બન્ને રહેતાં;
નહિ ગુપ્ત કથા કદિ કહેતાં;
સુખ સરિતામાં નહિ વહેતાં;
મિથ્યા જીવન લોધા...રી,

ન્યાં

(૧૨૮)

પતિ ખ્હાર થકી જો આવે;
કાન્તા નવ ભેટે ભાવે;
નહિ નિર્મળ વારી લાવે;
તે સારાસાર વિચા...રી, જ્યાં

પરમારથમાં નહિ પ્રીતી;
ગૃહમાં નહિ રૂઢી રીતી;
તો ક્યાંથી લાવે નીતી;
તે અનિતીનાં અધિકા...રી, જ્યાં

યદિ પ્રેમ થકી પતિ હસશે;
ને કરમાં લેવા ધસશે;
તો રામા આધી ખસશે;
પતિને અતિશે ધિક્કા...રી, જ્યાં

પતિ કામો કરવા સોંપે;
તો ગૃહિણી ધરમાં કોપે,
ચાલે તો મારે તોપે;
એવું મ્હોં કરશે ના ..રી, જ્યાં

ભાષા ભડભડ તે બોલે;
છુપી વાતોને બોલે;
નહિ સત્ય ત્રાજવે તોલે;
થઈ એવી નારી નહા...રી, જ્યાં

કારાગૃહ ગૃહને માને,
શુભાશુભને નવ જાણે;
મન માની મોજે માણે,
તે નર ધરથી કંટા...ણી, જ્યાં

નહિ વાર્તાલાપ કરે છે,
મન ખુન્નેનાં ન દેરે છે;
નહિ જગતી ભીતી ધરે છે,
થાશે દંપતિ અવિચા...રી જ્યાં

x

x

x

x

x

(૧૨૬)

શાને તેં કીધું રે જગના કરનારા,
 ઐ સુખ હરીને તો લીધુંરે, જગના કરનારાં
 પતિ ન માને પત્ની કેરું, એક વેણુ પણ સંચું;
 પત્ની રીસાધને જેસે, રાખી અન્ન પણ કાચું રે, જગના કરનારાં
 તન મનમાં ન્યુનતા આવે, લજ્જા જેવા મારી,
 લોકો તો શીટકાર આપશે, નહિ કરશે કો ચારી રે, જગના કરનારાં
 પુત્ર પુત્રી વંઢલ નીવડે, પિતૃ માતાને જોષ;
 જગમાંથી તેજશે ઈજાત, લાખ ટકાની જોષ રે, જગના કરનારાં
 પ્યાર તણું તે નામ ન જાણે, પત્ની ધુંધટ ઓઢી;
 હાયા હૃદય એ કેમ ભજે? જ્યાં પહેલી પ્રીત ન જોડી રે, જગનાં
 પ્રેમવાસના ભોગી ભમરો, નિકટ નિકટ જો આવે;
 કમળ પ્રકૃષ્ઠ રહે નહિ ત્યારે, તેને તે શું ભાવે રે, જગના કરનારાં
 લટકાળી નારીનો લટકો, મટકો ખીજા ભાજે;
 નિંદા રૂપી સળી ધસીને, આખા ભવને બાજે રે, જગના કરનારાં

કળેડાનાં સંતાન કેવાં છે?

(ગણ.)

નહીં સંતાન સારાં નીપજે શિક્ષીત કળેડાથી;
 અરે કદરૂપમાં પુરાં, વળી ભાજો કળેડાથી.
 વળી કમજોર અંધાં આંખથી લુત્રાં પગે હાથે;
 નહીં જોવાં ગમે એવાં, નિપજશે એ કળેડાથી.
 રસી જેવા પગો હાથો, ભરેલું પેટ મોડું છે;
 ગરે છે લાળ મુખેથી, ખરેખર એ કળેડાથી.
 રમતમાં એ રહે બાઝી, નહીં ઝાઝી કરે મહેનત;
 બને પાછા નહીં રાજી, કદીએ રે' કળેડાથી.
 અતિ પતરાજમાં પૂરાં, નહિ એ લાજ ધન્યાનાં;
 કલહ કરવા વળી શૂરાં, નિવડશે એ કળેડાથી.
 લડીને એ પરસ્પર પ્રેમ શું સાચો કદી રાખે;
 નહારી ગાળ દેવાની, રહે અદત કળેડાથી.

નહીં માતા અને પીતા, તથા ધાતા વિધાતાને;
 ગણે, અજ્ઞાનના સરદાર, અને છે એ કળેડાથી.
 વડીલો કે ગુરૂને ના જરા ગણકારતા દેખો;
 અરે ધિક્કાર! ધશ્વરને, નહિ ભજતાં કળેડાથી.
 સદા લુચ્ચાઈ ને દોંગાઈમાં, રહેતાં મચેલાં તે;
 વળી જુકું વદી પાપો, કરે છે એ કળેડાથી.
 નહીં એ નમ્રતા જાણે, વદે વચનો અહંકારી;
 ખરેખર ખેડ થાયે છે, વિલોપી એ કળેડાથી.

વૃદ્ધલગ્ન.

(દોડતો.)

બાળ લગ્નમાં કદ્ય છે, વિધ વિધ જાતિ અપાર;
 માટે સુરો એતજે, એતાવું આ વાર.

લગ્ન રૂઢી બીજી ધણી, છે વળી હાનીકાર;
 તેનો પણ ખતે કરું, હવે પછી વિસ્તાર.

નાર વર્ષ દ્વાદશ તણી, વરે વૃદ્ધને એક;
 યુગ્મ અયોગ્ય દ્યુ ખરું, રહ્યા જરા ન વિવેક.

વૃદ્ધ તણી કાયા થઈ, ક્ષીણ જીવ અઠગાય;
 એક દિવસમાં દ્વી સમય, અજીર્ણ ઉલટી થાય.

લકવે શરીર ધ્રુજશે, ચર્ણુ દરે નહિ હામ;
 એ નર વરધોડે ચડે, હસશે આખું ગામ.

દાંત મળે નહિ મુખમાં, શીર્ષે સ્યામ ન કેશ;
 ત્વચા ઠરચલીમાં વળી, જોવા જેવો વેશ.

હાડપીંજરું અંગ છે, શોણીત તો ન લગાર;
 એના જનૈયા બને, તેને છે ધિક્કાર.

સ્મશાનમાં લઈ જાય તો, શોભન તેનો વેશ;
 પણ આ તો ઉત્તરું થયું, શોભા રહી ન લેશ.

ચાર ધ્રીફળનું કામ ત્યાં, એક થકી શું થાય;
 એને વિવાહ ના કહો, મર્ણુ ક્રીયા કહેવાય.

એક તણી કીયા નહિ, બેની ગણુને ભાષ;
કન્યાની સાથે થઇ, ગણુશો નહિ નવાઈ.

કારણુ વર મરતાં પછી, કન્યાને છે કષ્ટ;
બને યોગિની બાવરી, લોક કહે છે બ્રષ્ટ.

દુઃખના કુંગર આવશે, એક ઉપર ત્રણ ચાર;
વિધવાના વિવાહમાં, કરશું તે વિસ્તાર.

વૃદ્ધ નાર પરણી જઈ, શું ભોગવશે સુખ?
નારીને ને તેહને, ઉત્તટું પડશે દુઃખ.

ભર યૌવનમાં આવશે, જ્યારે સુંદર નાર;
હોસો ત્યાગીને જશે, પોતાનો સંસાર.

મીયાં કબરને જોગ તો, ખીખી થઇ ધર જોગ;
એ કહેવત સાચી ઠરે, મળે ખરો સંજોગ.

માટે મીત્રો માહરા, જો ચાહો નિજ હીત;
બાળલગ્ન ત્યાગી ગ્રહો, પ્રાઈ લગ્નની રીત.

વૃદ્ધ બાળકી પરણશે, તો કરશે બહુ દ્વેષ;
કારણુ ભજવાશે નહીં, પતિ તણો જે વેશ.

યુવતી યૌવન રંગમાં, બની રહી ચકચૂર;
ભાગીને બળશે ખરો, ભોગવશે નહિ પુર.

ગાત્ર બધાં દીકાં થયાં, જોમ રહ્યું નહિ લેશ;
આંખે તો મુઝે નહીં, કરશે શું ઉજેશ?

કર પદ ધ્રુજે બાપડા, લાકડી રેકણહાર;
એવા પતિને જોઇને, મનમાં બળશે નાર.

એસે ત્યાંથી ઉઠવા, માટે મન નવ થાય;
ભોજન કરતી વખત પણ, પાશેર અન્ન ન ખાય.

(ઇંદ્રવિજય)

પાંખ તણો ઉપયોગ કરી, વળી ઝાંખી બનાવી હશે શુદ્ધ શાની?
કણું થકી સુણી આપ બધીર, બન્યો શીખને ગુણુકારી ન માની;
મૂખ થકી નહિ રામ ભજ્યો, બની નાર તણો નર એ દીલજની;
સર્વ વિભોગ કરી પરવારી, ગયો હવે આવી છે મોત નિશાની.

(૧૩૨)

(દોહરા)

આવા પતિને નિરખતાં, શેર રક્ત સુકાય;
મહીને કે વર્ષે નફી, પડશે એની કાય.

એવી બીકે બાપડી, યુવતી મન મુંઝાય;
અરે ઇશ્વરા વાત એ, કોને કહેવા જાય ?

હૃદયે અંગારા બળે, પળ પળ લાગે બીકે,
હેવાતન સંભાળવા, સંભાળે ઇશ નીત્ય.

નૈસર્ગિક પ્રેમે કરી, હૃદય રોજ ચીરાય,
પણ ઔપધી ના મળે, તેથી કેમ રહેવાય.

કંકણના ઝણકારથી, એતાવે પતિ રાય,
પણ ડોસાની બાપડી, નિદ્રા ખોટી થાય.

ધડપણમાં ચાહે બધા, શાંતિ ને આરામ,
ત્યારે પ્રવૃત્તિ મધે, પડવાનું શું કામ ?

નિજ હસ્તે લીધું હરી, પોતાનું જે સુખ,
તે માટે પસ્તાઈને, લાગે મનમાં દુઃખ;

પુષ્પ પ્રકુલ્લ વિલોકીને, ભ્રમર કરે ગુંબર,
સ્વામી દેખીને બળે, અંતર માંહી અપાર.

યૌવનમદમાં આવતી, કળીને નવ ચુંટાય.
કાં તો કરમાઈ જશે, કાં તો તે લુટાય.

સ્વામી જો ઉઘાનની, રાખે નહિ સંભાળ,
માળી સુંદર પુષ્પનો, બનશે ભોગવનાર.

માળીની સંભાળથી, જો પડશે તે દૂર,
તો નર કો વરણાગીઓ, ભોગવશે ભરપુર.

એ રીત કુસુમ તણી અતી, ખરાબ સ્થીતી થાય,
સ્વામી બળવંતા મળે, પર હસ્તે નવ જાય.

નરનારીમાં ધારજો, એ રીત તણો પ્રચાર,
સુચ નરોને સમજતાં, શી લાગે છે વાર ?
વૃદ્ધ કાન્ત મળવા થકી, કાન્તા રોષ અપાર,
પ્રભુ પ્રત્યે દુઃખથી કરે, નિમ્ન ક્ષિપ્ત ઉચ્ચાર.

(૧૩૩)

વૃદ્ધવિવાહીત યુવતિનો બળાપો.

(ગજવ.)

પ્રભુ મેં શું કીધાં પાપો, તમે મુજને દીધા તાપો;
બળાપો બહુ કરી થાકી, રહ્યું ના દુઃખ હવે બાકી.
સહુ સંતાપ હું નારી, દશા સૌથી થઇ ન્યારી;
સહી સાહેલીઓ મળશે, કટાક્ષે મસ્કરી કરશે.
“અલી સ્વામી મળ્યો સારો, બવાબ્ધિમાં ખરો તહારો”;
કહી કહીને ખીજવશે એ, વળી દિન રાત પજવશે એ.
હવે જાઉં ત્યજીને ક્યાં, સદા રહેવું પતિને ત્યાં;
રતિમાં સુખ ના ભાળું, દિવસ એ રીત કયમ ગાળું?
પડું અમિ મહીં જઇને, ફરું છું યોગિની થઇને;
કરું ગૃહકાર્યને રૂડાં, તદા લ્હોમત મળે કુડાં.
અરે, ઈજ્જત ગઇ મારી, ન સ્વામીએ કહી સારી;
ન બોલાવી રૂંડે મુખે, હવે કંટાળી છું દુઃખે.
પ્રભુ તું મારી વ્હારે ધા, જગતથી તો બચાવી જ;
કરી નીંદા પુરૂષ નારી, સતી છું હું તદા મારી.
ન આવેશે પતી ભેટી, વ સુખન દહાવ હું લેતી;
અરે આ ભાગ્ય શું મારું, કરે રહી કરમ કાળું.
પતી પ્રતિદીન સુકાતા, વ નિર્બળ અંગમાં થાતા;
અરજ સુણો અમારી આ, ધરો ચિત્તે પ્રભુ પીતા.

(પોતાની સખીને સંબોધીને કહે છે.)

(લાવણ્યમયી.)

“જે નરનારી નિજ પુત્રી વૃદ્ધને આપે,
તે પાપી અતે સ્થાન નર્કમાં સ્થાપે;
હે જ્ઞેની, દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ મ્હારે,
હું કહીશ તે વિસ્તાર, કામ છે ત્હારે.
હા! સ્વપ્ન સૌખ્યનું જ્ઞેના આવિયું આજે,
તે અદ્ય સુખ તો ગયું ત્યજી વિણ લાજે;

હું જમડી ઉડી તુર્ત વિલોકું ભાવે,
યદિ કરું અતીશે પ્રયત્ન, નજર નહિ આવે.

જો મગત પતિ યુવાન કષ્ટ તો નહોતું,
પણ વૃદ્ધ સમીપમાં પડે ઠહાપણ ખોટું;
આ એવાં છે બહુ દુઃખ સુખ નવ માણું,
મુજ હૃદય-વ્યથા તે હુંજ અંતરે જાણું”.

(દોહરા.)

મૃગનયની અતી સુંદરી, પડી વૃદ્ધને હસ્ત,
આર્યાવૃત્તમાં ભોગવે, તન મનથી બહુ કષ્ટ.

ગુલાબ જેવું મુખ તે, થાય દુઃખે નિસ્તેજ,
ગૈરવર્ણ તે ક્યામ થઈ, હિન્મત રહે ન રહેજ

ઠદી બાળકો થાય તો, શૌર્ય વીર્ય તે હીણ,
કુદી રત્નોની બને, દાવાનળની ખીણ.

આશુ અક્ષીથી વહે, નારીને એધાર,
ઉણ વારિ લાવે સદા, નાશ તણો ભય ભાર.

થાય પ્રભુ કોપીત વળી, ઉત્તરે છે ત્રીતાપ,
તે નરને બાંધી લઇ, અતિશે દે સંતાપ.

(શિખરિણી.)

ધિકારે છે લોકો, પ્રતિદીન તને સસ મનમાં;
અને આધી વ્યાધી, જરૂર તવ આવેજ તનમાં;
કરે કાંઈ એવાં, તન મન મચાવી જગતમાં;
નહીં શું તે જાણે, ગમન કરવું તત્ર પગમાં?

નથી રે'તું આંહી, નરવર પીછાણો જગ પ્રભુ;
જવું ચાકી તારે, જગતથી ત્યજીને વિત બધું;
દીધી પુત્રી ત્યારે વૃધ નરની સાથે લગનજ કરે;
અરે યારો નક્કી, ધિક્ ધિકજ દુનિયા ઉચ્ચરે.

ન દેખે શું આશુ, નયનથી વહે રાત્રિ દિન જે;
ખીચારી બાળાનું મન વ્યથીત રે' ભારી દુઃખે;
પિતા! ત્હારા દોષો, પ્રભુ વિસરશે કેમ કરીને?
યદી તું કન્યાનું, અધમ નરા લે સુખ હરીને.

કદી કોટી'પાપો, મથન ભવનો અગ્નિ તરવા.
 કરે કિંતુ કાવે, નહીં પુરુષ નારી ન અથવા;
 કહું વારી વારી, પુનરપી કહું લક્ષ ગણીને;
 પિતા માતા સુણો, કથન કવિતા લક્ષ દર્શને.
 નહીં પુત્રી આપો, જળ લઇ અતી વૃદ્ધ કરમાં;
 ભલે મોટી થઇને, યદી વસા રહે નીજ ઘરમાં;
 વધે આતી કન્યા, અરપણ કરો કો યુવકને;
 પ્રભુ રાજ થાશે, વળી પુણ્ય મળે ધન્ય તમને.

વિધવા-વિવાહ.

(કુંડળીઆ.)

ગણા વિદ્વનો ધણા, મત મતમાં છે મિત્ર,
 માટે જુદા જે પડે, તે તો થાશે ખિત્ર;
 તે તો થાશે ખિત્ર, ક્ષણભર મૂખ મરડશે,
 સુણી વિધવા-વિવાહ, હેઠ નીજ આપ કગડશે;
 પણ જે મળતા હોય, થાય ખુશી કવિરાયા,
 તુલના કરશે જોહ, હશે નર ગણા ગણા.
 ઘણા કહે સૌ વીધવા, તણા કરો વિવાહ,
 સૌ ઠેકાણે પાડવી, સૌનો લેવો આહ;
 સૌનો લેવો આહ, દાહ કાને નવ દેવો,
 નહીં કરવો વિવાહ, કોઇનો મત છે એવો;
 વળિ કોઈને ગમે, લગ્ન બાળ-વિધવા તણાં,
 હીંદુના સંસારમાં, મત છે એવા ધણા.

(દોહરા.)

એ તણુ મત છે જૂજવા, સૌનો જુદો સાર;
 પણ ત્રીજો સ્વીકારવા, યોગ્ય હરે આ વાર.

કાંઈ સહ વિધવા કદી, માંડે નિજ સંસાર;
 તો પશુવૃત્તિને મળે, ઉત્તેજન નિરધાર.

વૃદ્ધા પણ લગ્નો કરે, વધે કર્મ નિકૃષ્ટ;
 હિંચ હોય તે નીચ થઈ, થાય નહિ ઉત્કૃષ્ટ.

પચીશ વર્ષ થયા પછી, જે જે વિધવા થાય;
 તે જે વડવા નીકળે, સૌથી નીચ ગણાય.

પુત્ર હોય જે પારણે, સધળી વાતે સુખ;
તે જે વરવા નીકળે, લજવે માતા કુખ.

પ્રેલો મત આ રીતથી, નથી લાગતો હીક;
બીજામાં પણ છે ધણી, મોટી મોટી બીક.

દુર્ભાગ્યે આ વિશ્વમાં, જે નારી રંગાય;
તે સર્વે રંગ રહે, તો ઉત્પત્તિ ન થાય.

કુદરતના કાનૂનથી, ચાલે આખું જગત;
શે તેની વિમૂખતા, પામે રંગ ફક્ત.

શું અવયવ તેના બન્યા, અન્ય જનોથી ભિન્ન;
અથવા તેની લાગણી, બની ગઈ શું શુન્ય?

શું નથી ખાવા માગતી, રંગચેલી નાર?
અથવા રક્ત લઈ ગયો, તેનો મૃત ભર્તાર?

અશક્ય આ બનવું બધું, તેથી ઉપજે પ્રેમ;
તે ભોગવતાં બામિની, રહે ન કુશળ ક્ષેમ.

હત્યા કરશે બાળની, અથવા અધુરે ત્યાગ;
નહિતર નાસી જે જશે, કુળને લાગે ડાઘ.

ઉંચ નીચ સમજે નહી, ગણે ન કૂલાચાર;
ધિક્ક ધિક્ક એ જીન્દગી, શું નીકળશે સાર?

એથી જહેતર એજ છે, જેને ઘટતું હોય;
તેને વરવા વિશ્વમાં, અટકાવો નહિ કોય.

હદ બાંધો ઉન્મર તણી, ઘટતી રાખો છુટ;
તો કહેવાશે વિશ્વમાં, ખરા આર્યના સૂત.

સાદી બુદ્ધિ શીખવે, એવું કરવું કામ;
પરમારથમાં કોઈએ, નહિ છોડવી હામ.

જો રંગએ બાળકી, તો કરવો વિચાર;
સારો વર શોધી કરી, પરણાવો નિરધાર.

પ્રાઠ તણા વિવાહની, નથીજ આ તકરાર;
સમજુ સમજે છે બધા, શંકા નહીં લગાર.

બાળા, જો નિર્દોષ છે, દુર્ભાગ્યે રંડાય,
 તો શું કો કાળે અરો તેનો વાંક ગણાય?
 શા કારણ દુભાવવી, આખો ભવ તે નાર,
 શું દુભાવ્યાથી આખરે, નીકળશે કંઈ સાર?
 દુનિયાના સૌ લોકમાં, એવો છે આચાર,
 એક મરે કે નારને, બીજો નર તૈયાર.
 પણ હીંદુની જ્ઞાતમાં. ઉંચી નાત કે'વાય,
 બીજી વાર વરે નહિ, નારી જો રંડાય.
 નર વરવાને નીકળે, કદી પાંચસો વાર,
 તેને આખી જ્ઞાતમાં, કોઈ નહીં પુછનાર.
 કહો રાખવો ભેદ આ, તે છે સાઈ કામ?
 એ અન્યાયે વિશ્વમાં, હીંદુ છે બદનામ.
 દુઃખ જાણો વિધવા તણાં, સારો અનુભવ થાય;
 પછી કાયદા બાંધવા, ઉતાવળા નર ધાય.
 ત્યાં સુધી નિષ્કળ જશે, ભાષા ભાષણકાર;
 કાર્ય અનુભવમાં મુકો, તરત સમજ પડનાર.
 રોજ દેખીએ આપણે, વિધવાનાં સૌ દુઃખ;
 તદ્દપિ તેમાં માનીએ, અવળી રીતે સુખ.
 નસીબ દેવી પાંગળી, તેને દંધએ દોષ;
 ઉદમ તો કરતા નથી, એજ અરે અફસોસ.
 ધારા બાંધ્યા રૂપીએ, નીજ મતિ અનુસાર;
 તેમાં તો કરતા નથી, સમય મુજબ ફેરફાર,
 અંધાધુંવી હિંદુમાં, બાપી ચારે મેર;
 ગરીબ જાતીમાં અરે, વર્તાયો છે કેર.
 રંક જાત છે નારની, તેને કષ્ટ અપાર;
 સખળ જાતને સુખ છે, એ સુખને ધિક્કાર.
 બહાર ચડવું રંકની, એજ ખરો પરમાર્થ;
 સ્વાર્થોએ સધળે વસી, સારે છે નિજ સ્વાર્થ.
 પુરૂષને મારે નથી, અરે એક પ્રતિબંધ;
 અબળાને ચોમેરથી, બાંબા સો સો બંધ.

(૧૩૮)

સખળ ચોરને મૂક્યા, છટા ફાવે તેમ;
નિર્મળને બાંધી લીધાં, ખરી પહાદુરી કેમ!
વાહ! ભાઈ પહાદુર ખરા, કેમ ના કહેવાય?
શીઆળવાં બાંધ્યાં અને, વાધ છુટા રહી જાય!
આ તો હદ અક્ષત તણી, વધુ કહ્યે શું થાય?
અરે ચેતંજો બાંધવો, રસાતાળ ભૂ જાય.
દિન દિન ઉંચી માતીમાં, વસતી ઝોઝી થાય;
તેનું કારણ આજ રે, આજ મને સમજાય.
ઉચું લોહી આર્યનું, દિન દિન થાય વિનય;
ઘતર લોક હાંસી કરે, ગમ વણા દે રપટ.
તે દુઃખને જો ટાળવા, ઈચ્છા કરતા હોય;
બાળ રાંડને વીધવા, રાખો નહિ જન કોય.
તેથી આબાદી થશે, મળશે આશીર્વાદ;
ટળશે શરમ ધરમ થશે, દુઃખ થાશે બરબાદ.
ખીત્રશે હિંદુ બાગ તો, આપણ રમશું સાથ;
હર્ષ વધારી પ્રેમથી, દંશું લેશું હાથ.
પુણ્ય ખીલેલાં દેખીને, માણીશું બહુ મોજ;
આનંદે ફરશું બધા, સંગે મળીને ગૈજ.
એવો દીવસ આવતાં, ફુલડે પુરું ચોક;
સુખે માનું સર્વદા, સાચા હીંદુ લોક.

(સવૈયા-ખરીસા)

કહેતો નથી કેં પ્રોઠ બનેલી, સહુ વિધવાને તમે ખરણાવો,
કહેતો નથી કેં ભુલી બનેલીજ, રાંડની શાદીનો સાજ સજાવો;
કહેતો નથી નરનાર તણા, પુરુષ ભિન્નતા વાસ વસાવો,
એજ કહું નિર્દોષ રહેલ, સુ-બાળકીનું દીવડું હરખાવો.
કહેતો નથી ધર્મ શર્મ તજીને, અધર્મનો પાયો તમેજ રચાવો;
કહેતો નથી વિનય તબવીને, લોકને મૂર્ખપણાંથી મચાવો;
કહેતો નથી ઉછરેલ બની પછી, શત્રુએ ને નિશ્ચયન હસાવો,
એજ કહું નિર્દોષ રહેલ, સુ-બાળકીનું દીવડું હરખાવો.

(૧૩૯)

કહેતો નથી કુધરેલ દુઠ્ઠી વળી, માંકડા લાકડાં એ વળગાવો,
કહેતો નથી કે કળેકું બનાવી, પછી પરણાવીને તાલી બળવો;
કહેતો નથી દ્રવ્ય ખાઇ ધણું, નિજ પુત્રી ફરી ફરીથી પરણાવો,
એજ કહું સુધરેલ નરો ! નરનાર તણી શુભ જોડ બનાવો.

(સોરઠા.)

ત્રેમે પુનર્વિવાહ, બાળ રાંતો નરો કરો;
લકને સૌનો ચાહ, ભાગ્યાં તેનાં ઘર કરો.

મહિલા શિક્ષણ.

(બુદ્ધણા.)

આજ આ દેશમાં લોક એવું વદે, “સ્ત્રી ભણે તોજ તે જાય વંદી,”
અભણ નારી રહે તોજ સારી રહે, બોજ ભારી રહે ગુણવંતી;
શું ભણીને કરે નાર જગમાં અરે, જો ભણે ખાંણ કોણ ખાંડે,
રાધવા બેસતાં લાજ લાગે એને, સ્વામીનું ઘર ભલા કોણ માંડે ?
રોટલા ટીપવા નારીને છે ઘડી, ઈશ્વરે એટલું લોક જાણે,
કામ કરવું અને જન્મ દેવો પછી, એ વિના સર્વ તે ફોક જાણે;
હાય! અફસોસ આ શોષ કંઠે પડ્યો, જ્ઞાનની કેવી આ શત્રુતા છે?
સમજ રાખે નહીં સૌખ્ય આખે નહીં, દેશની સાથ શી મીત્રતા છે?
ઈતર વણા જુઓ, આપ સદે’ જુઓ, વિવીધ પેરે ખરાં સૂખ ભાજે,
પણકુટી અને મહેલમાં ભેદ શો? તે જુઓ આપની હામ ચાલે;
ક્યાં અરે રંક ને રાય તો ક્યાં રહ્યા, કેમ મૂકાબલો થાય કોથી?
સુધરેલા અને કુધરેલા જુઓ, ભઈ, જુઓ ખોલીને જ્ઞાન-પોથી.
નાર ભણવા થકી સુધરે છે નકી, વાત વીવેકની આપ જાણે,
પુસ્તકો વાંચશે, જ્ઞાનમાં રાચશે, ગર્થ પેદા કરી મોજ માણે;
કંથ-સેવા કરે, સંત-સેવા કરે, પંથ સારો ગ્રહે પૃથ્વી માંહે,
નિંદા કૃત્યો તજે, ઇશને તે ભજે, સૌખ્ય કેરો સજે સાજ આંહે.
અભણ નારી અરે! રોજ નીંદા કરે, લોકની અન્ન ખાઈ ધણીનું,
ચાર સાથે મળે, વાત જુડી કરે, કામ એ નારીઓ આપણીનું;
કાન્ત તો વકીલ ને અસીલના પક્ષમાં, લક્ષ દઈ ભાષણો નીત આપે,
તેની કાન્તા જુઓ મૂર્ખ-શીરોમણી, અભણ શું બોલનું માપ માપે?

જ્ઞાનની શુન્યતા વ્યાપ્ત છે અંતરે, ધ્યાન ચૂકા મહીં રોજ તેનું,
 દેશ પરદેશની વાત જાણે નહી, જ્ઞાન ક્યાંથી અરે ઉન્નતીનું?
 આજ ઉછેરવાં કેમ તે શું કહે, જો કદી પૂછીએ પ્રશ્ન તેવો,
 શરમ તે શું તજે મરમ શું જાણશે, ધર્મ અજ્ઞાનતા હાલ એવો.
 ઢાંગી ધુતારવા, બાવટા, જોગટા, યુક્તિથી અભણ નારી ફસાવે,
 ઢાંગ ઝાઝા કરી વહેમ હૃદયે ભરી, દ્રવ્ય હરવા અભણ પાસ ફાવે;
 મનન કર, મનન કર, મનન કર, માનવી, મનન કર નાર વિદ્વાન વરવા,
 મનન કર પંડિતા સ્ત્રી મળે તુજને, મનન કર આપણું દુઃખ હરવા.

(ભુજંગી.)

જુઓ અન્ય દેશે તણી ભામિનીને,
 પછીથી જુઓ હિંદની કામિનીને;
 હશે કોક વક્તા અને કોક તંત્રી,
 વક્તા હશે કે વળી રાજ્ય મંત્રી.
 અને હિંદમાં ધૂમટો ઝૂક જાણો,
 બધી ભામિની એ પ્રમાણે પ્રમાણો;
 નથી કો હવે રે, શરી ક્ષત્રીઆણી,
 નથી કો હવે રાણી કે પાટરાણી.
 નથી આત્મણી કે નથી વાણીઆણી,
 અરે! ક્યાં ગઈ આગલી નાગરાણી?
 મીરાંબાઈ સીતા સતી ક્યાં હવે છે,
 ખરી આર્ય બાળા અરે! ક્યાં જડે છે?
 ખરું તેજ તે તો ગયું હિંદમાંથી,
 ખરેખાત એ વાત વિદ્યા વિનાથી;
 યદી હોય વિદ્યા સહુ લોક માંહે,
 કદી દુઃખનો બોજ દેખો ન ત્યાંહે.
 જહાં નાર વિદ્યા નહીં પાસ રાખે,
 તહાં લોક સર્વે રહે સુખ પાખે;
 જનેતા નહીં બાળને શીખવે જો,
 કહો ક્યાં થકી બાળકો સુધરે તો?
 ભણેલું ગણેલું ભુલી ઘેર જાશે,
 અરે, હિંદનાં બાળ એવાંજ આશે;

(૧૪૧)

પછી શું કરે કાર્ય મોટાં થઈને?
કહો પાંગળાં શું કરે રે ધસીને?
ટકે ઘેર પાયોજ સારો ચણાવો,
નીમે આખરૂ બાળ સારાં બનાવો;
પરંતુ નહીં માત વિદ્યા ભણેલી,
નહીં રીત જાણે નહીં સુધરેલી.

ન ભાષા તણું ભાન તેને રહેલું,
જીલી જાય સાંજે સવારે ઠહેલું;
ન હીસાબ કીતાબની રીત જાણે,
વઢે વેણુ ના શુદ્ધ તે કોઈ ટાણે.

કહો શી રીતે બાળ માતા ભણાવે,
ન વાંચી લખી કાંઈ પોતેજ જાણે;
અરે, દેશી બંધુ જરા તો વિચારો,
મહિલા-પ્રદેશે સુવિદ્યા વધારો.

(મનહર.)

એડ એડ કરે તન, મન, ધન દઇ દીન,
નિશ તાપ વેઠી નિજ એતીને સુધારવા;
લડાઇ લડે ને વળી ચડાઇ કરે છે રાય,
સગા ભાઇ પર નિજ અમલ પસારવા;
વેપારી વેપાર કરે, વળી નિજ ધંધા કરે,
જીઓ બધા જગ માંહે દ્રવ્યને વધારવા;
રત્ન કહે ગૃહ તણો, પ્રધાન જે નારી ગણો,
યત્ન કેમ નથી કરતા તેને સુધારવા?

એક દેશ તણું બાળ હતાં વીવેકી ને વળી,
શરાં પૂરાં કળાવાન દ્રવ્યવાન સામટાં;
એક દેશ તણું એવી અવળી મતીનાં જાણે,
શાગથી ભરેલ દુધરેલ ભોળાં ભામટાં;
બંને દેશમાંથી મુસાફરી કરી નર એક,
વેચાર કરે અનેક માતૃભૂમી આવતાં;
કારણ શું હશે ભિન્નતા તણું ઉભય વિષે,
મહિલા ભણાવે એક, બીજા ના ભણાવતા.

(૧૪૨)

(ઇંદ્રવિજય.)

હવે બને યદિ એક પ્રજા, બીજી લાજ તણ નિજ નામ કુખાવે;
વ્યાજ ભરે વળી એક પ્રજા, બીજી મ્હાજન થઈ નિત્ય વ્યાજ ભરાવે;
દાઝ ધરી ભલી એક પ્રજા, નિજ દેશ તણી, શુભ કાર્ય કરાવે;
બીજી સ્ત્રી-શિક્ષણ વીણ જુઓ, નિજ સ્પર્ધાઓને નિશદીન હસાવે,

જો મહિલા ધરમાં કદી શિક્ષિત, હોય તદા નિજ બાળ સુધારે;
જો મહિલા ધરમાં કદી શિક્ષિત, હોય તદા નિત સંપ વધારે;
સ્ત્રી ન ભણેલ હશે ધરમાં, તવ તે નરનું બહુ મૂલ્ય ધટાડે;
સાન ગ્રહે નહિ માન ગ્રહે નહિ, વાન વપુનું ન તેહ વધારે.

ખાય જુહું, વળી ગાય જુહું, યદિ સ્ત્રી ધરમાં ન હશેજ ભણેલી;
વાદ વિવાદનો સ્વાદ ન જાણે, અરે નર ફેકટ તે પરણેલી;
હાય ન જાય વળી જાંદગી, નરની યદિ નાર મળે ન શીખેલી;
કાણુ કહે શુભ વૃક્ષ યદી, થડમાં વળગે અતીશે કટુ વેલી?

અંજન અક્ષી તણું નહીં શોભે, ન નાર ભણે જગ માંહિ સુવિદ્યા;
મંજન દંત તણું નહિ શોભે, ન નાર ભણે જગ માંહિ સુવિદ્યા;
ભંજન બીડ તણું ગ્રટ થાશે, જો નાર ભણે જગ માંહિ સુવિદ્યા;
સજન માંહિ વિખ્યાતી થશે, યદિ નાર ભણે જગ માંહિ સુવિદ્યા.

સ્વચ્છ રહે ન અશિક્ષિત નાર, વરો અદકો ધર માંહિ કરાવે,
ભોજન રાંધી ન જાણે બરાબર, કાચું કદી પતિને અવરાવે;
ત્રેમ થકી નહીં પીરસતી કંઈ, સજનને અન એ કયમ ભાવે;
કુવડ ધુવડ જે વિરહે નિજ, કાન્ત કદી ન હસે ન હસાવે.

પ્હુરી ન જાણે વ ઓઠી ન જાણે, નિરક્ષર નાર તણો ભવ એવો;
બોલી ન જાણે, બતાવી ન જાણે, સુમે ધરમાં નર રે' ખર જેવો,
ભાઈ ભગિનીની સાથ વિવેક, ન એક અપિ રૂડી રીત બતાવે;
હાયા! અરે અક્ષોષ નિરક્ષર નાર કદી ન સુ-નામ કહાવે.

વાથી વટે, સસરાથી લડે, પતિ સાથ કરે વળી મોટી લડાઈ;
સાસુ ન છોડે નણુંદ ન છોડે, ન છોડે કદી નિજ ભાભી ન ભાઈ;
ગામ વટે, પરગામ વટે, સહુ સાથ લડેજ ગણે ન સગાઈ;
નાર નિરક્ષર ભક્ષ કરે, ન યદિ મળશે જગ માંહિ લડાઈ.

(૧૪૩)

સત્સંગ.

દોહરા.

સત્સંગથી શું શક્ય છે, સુણુને સજ્જન સાર,
નિર્બળ નણવ પ્રાણીનો, સત્સંગે જયકાર.

કાઠિ ચંદ્ર ચુંબન ચહે, અશક્ય અપરંપાર,
સદ્વસ્તુની સ્થાયથી, કામ થયું તત્કાળ.

પુણ્ય સુગંધી અતિ ઘણાં, શંકર અર્ચન યોગ્ય,
પિપ્પીલિકા ત્યાં સંચરી, પ્રવેશ કરવા સોય.

સુમન શંકર ચણવિયાં, કાઠિ શંકર કપાળ,
ચંદ્ર તણું ચુંબન થયું, પામી સુખ અપાર.

રા. પીતાંબરદાસ લવણભાઈ, એડવોકેટ.

દામનું અદ્ભુત કામ!!

(સવૈયા.)

દામ રામનું નામ ભુલાવે, કામ કરાવે કુઠાં દામ,
દામ દેશ પરદેશ વસાવે, ઘાડો સ્નેહ તળવે દામ;
દામ સલામ કરાવે નીચને, ઝાઝું ભુલ વદાવે દામ,
દામ કામ ભુલાવે સઘળી, સઘળી ગમ બાળે દિલ દામ.

દામ મિત્રને શત્રુ બનાવે, શત્રુને મિત્ર બનાવે દામ,
દામ હામ હૈયામાં લાવે, તેમજ હામ હરાવે દામ;
દામથી કામ કરે મોટાં જન, નિર્જન વન દોપાવે દામ,
દામ પાળ બાંધે પાણીમાં, દીનનું દળદર કાઠે દામ.

દામ જામથી પ્રીત કરાવે, ચટપટ ચિત્ત ચળાવે દામ,
દામ દગો શીખવે સજ્જનને, મનને મસ્ત બનાવે દામ;
દામ હરાવે દામ કુહામે, પામે માન જો પાસે દામ,
દામથી નામનો ડંકો વાગે, લાગે સાથી વાલો દામ.

દામ દેવ સાચો દુનીયાનો, સુખ દુઃખનો દેનારો દામ,
દામથી પુત સપુત ગણાયે, શીલવૃત્ત નાશ કરાવે દામ;

(૧૪૪)

દામ બચાવે ગુન્હેગારને, અજબ જાદુગર જોયો દામ,
દામ દેખી બાળક પણ રીઝે, ઝાઝાં લાડ લડાવે દામ.

દામ કરાવે કજીઓ જગમાં, નગમાં શે'ર વસાવે દામ,
દામથી દુનીઆ ડાહ્યો કે'શે, કહે દીવાનો જો નહિ દામ;
દામ જન જોખમમાં નાખે, જુકતે જન બચાવે દામ,
દામની ગરબડ જ્યાં દેખું ત્યાં, કરાવે કન્યાવિક્રય દામ.

દામ ભલાને બ્રહ્મ બનાવે, લાવે મિત્ર ઘણેરા દામ,
દામ મિત્રનું મોત કરાવે, પાપ અમાપ કરાવે દામ;
દામ હરામ કરાવે દણી, કણી આખર આપે દામ,
દામ નકામ તજી અભરામ તું રામ રોક ભજ સાચો દામ.

૨૧. અભરામ સુલતાન ઝણારકર.

સુધારો હિન્દ માતાને.

(ગઝલ.)

અહો વીર પુત્ર દેવોના, ન ધારો હિન્દ નમાલું છે;
નિહાળો માં નમાલું તે, ગતીમાં તે નિરાળું છે.

હતું સર્વોપરી સૌમાં, અને થાશે હતું તેવું;
વગાડી હાક દેશે દેશ, હવે થાશે હતું તેવું.

હતા શ્રી રામ ને અર્જુન, પિતામહ ભિખ્મ કર્ણાદિ;
ધર્માચાર્ય, પાનુસુત, મુનિવર મ્હાન દ્રોણાદિ;

ધ્રુમવી'તી ધરા સઘળી, બળી બાહુ પ્રતાપીએ,
કુએલો દેશ તારી દઇ, રીપુનાં શિર કાપીને.

હતી સીતા હતી તારા, દુપદ કુલ સતીમાં વીર,
સંકટ શીર હતાં ઝાઝાં, તથાપિ ના તજી'તી ધીર.

ધર્માખ્યક્ષ દયાનદે, અર્પ્યો પ્રાણ ધારી ધર્મ,
કિરીટ વેદો બતાવીને, કીર્તિવંત કીધું છે ઈર્મ;

(૧૪૫)

ઉઠો વીરો ઉઠો વીરો, બનો ના અંધ જીવાનિમાં,
હૃદયના દીન પાસે છે, કહાવો કેમ રાનીમાં.

બનો હીરા જનમ લઇને, શિવા થઇ ના કદિ રહીએ,
સુવારો હિન્દ માતાને, અતિશે શું હવે કહીએ.

રા. ચોધ (વિલાસી.)

વૈશ્ય સમ્પાદક.

(શિખરિણિ.)

પ્રિયે મારા વૈશ્યો, વણજ કયમ કો' નીચ પડતો;
પ્રિયે મારા વૈશ્યો, વણભવર તો જાય ડરતો;
પ્રિયે મારા વૈશ્યો, ધન હિણુ ખરે જંગજ કરો;
કહો લક્ષ્મી કોની? થઇ ગઇ, અરે રે ટળવજો.

દિપ્તિ પૂર્વે રાજ્યો, વણિક તન તો કાર્ય કરતા;
દિપ્તિ પૂર્વે રાજ્યો, પગ પણ નહિ દૂર કરતા;
દિપ્તિ પૂર્વે રાજ્યો, કિરત જ્વજ તો સર્વ પ્રસરી;
કહો કોનાથી એ, અરર સર્વે તે જઈ મળી.

રમે પાસે લક્ષ્મી, નગર દીપતું સૌ તમ થકી;
રમે પાસે લક્ષ્મી, ગુણ કથન ગાતાં સહ નકી;
રમે પાસે લક્ષ્મી, વરમ વર કે'તા સહ નરો;
કહો લક્ષ્મી કોની? થઇ ગઇ, અરે રે ટળવજો.

સુણ્યા દિન્ડી નાદો, કરણ કરતા શબ્દ શ્રવણે;
સુણ્યા દિન્ડી નાદો, ખરર ખરતાં આંસુ નયને;
સુણ્યા દિન્ડી નાદો, સકળ જન આશા ધૂળ મળી;
કહો કોનાથી એ? અરર સરવે તે જઈ મળી.

ગયું લંકાનું તો, વણિક વિણ રાજ્યાસન વળી;
અરે આર્યોની તો, વણિક વિણ આશા ધૂળ મળી;
ખરે ભૂમીમાં તો, વણિક વિણ સર્વે જંગજનું;
નથી શું ભૂમિમાં? વણિક બહુ રે'તા કયમ ખરું?

અરે રે સંધું છે, નવીન નવ ભાસેય નજરે;
 અરે રે સંધું છે, ધર, નર, વીરો, ઐજજ ખરે;
 અરે રે સંધું છે, કળ, બળ, ધીરો, ઐજ મતના;
 નથી શું ત્યારે તો? અકળ ગુણ ભારી પ્રભુ તણા.

નહીં સપે જાંપો, તદ્દપિ નવ દેખું સુખ કશું;
 નહીં પૈસે રંગો, તદ્દપિ ક્યમ હું તો મુખ હસું;
 નહીં ધર્મી કર્મી, તદ્દપિ નવ થાયે મલકતું;
 હતું, ના, હોયે તો, નહિ મન દિસે ફેર પડતું.

નહીં ધર્મી પૂરા, કૃપિ ગવરી રક્ષા નવ કરો;
 નહીં શર્મે પૂના, વણિક રીતીઓ તો પરહરો;
 નહીં ભર્મે ભાથા, વચન મહીં તોએ લથડતા,
 અરે એવા છીએ, નીચ વરણથી, શું ન ચઢતા?

દિપાવો સંસારે, સરસ રસ પૂના ધરમના;
 નસાડો જાગેથી, મુરખ જન નીચા કરમના;
 નમાવો નીચોવી, સકળ, જગના જે ખર નરો;
 કરે હારી ધર્મે, ફટક, મુઝો થાય નગણો.

ઉમંગે ફેલાવો, નિજ ધરમનાં શુદ્ધ મુળને;
 જાપાને જાંપાવો, નવિન ફણગા ખાય ધૂળને;
 દળીને દેખાડો, નિજ ધરમની સત્ય રીતીઓ;
 સુણીને સુગ્રાડો, સકળ જગમાં શુદ્ધ લીટીઓ.

હવે ક્યાં વેપારો, નવિન નવ ભાસે તમ તણા;
 હવે ક્યાં વેપારો, પર નર કરે તે બહુ મણા;
 હવે ક્યાં વેપારો, પરવત તણી રે1 મળતી;
 હવે શું થાનારો? પર નર ધરા સંધું રળતી.

સમુદ્રે હંકારો, ધર-કુકટ પેડે નવ રહો;
 સમુદ્રે હંકારો, નવિન ફળ સિદ્ધી સહિ ગ્રહો;
 સમુદ્રે હંકારો, કરમ ગતિઓ પૂર્ણ ખીલવો;
 થશે જે સર્વત્રે, હરદમ વળી ન્યાય ચલવો.

ભણાવો બાળોને, ઉત્તમ ક્રમના સર્વ પથ તો,
 ભણાવો બાળોને, નિતી ધરમનાં શુદ્ધ કથનો;

(૧૪૭)

ખુખીને ખેલાવો, નવિન જન સર્વેય બળદ,
ઉમંગે ઉપાડો, કરમ કૂટણ તેય બળદે.

ફરકે ચોપાસે વિજય-જ્વજ તો આપજ તણી;
ફરકે ચોપાસે, નવજ જય આનંદજ મણી;
વણીકો ગો વહાલા, જય જય કરો સર્વ જગમાં;
મયું તે સૌ લાવો, ઝળકત રવિ જેમ નભમાં.

વહું શું આપોને, સ્થિતીય તમ જાણો સક ખરે;
વહું શું આપોને, અધમ થઈ ચાલ્યો ભરત રે;
અંપારે જગો ને, ઈશ મહેર થાશે જરૂર રે;
વિનંતી લાવો ને, બરજ રણછોડા સકળ રે.

૨૧. રણછોડદાસ સાંકળચંદ મહેતા.

ગુલાબ

યા

છોકરીને સાસરે વળાવતી માતાની મુઝવણ.

(હરિગીત.)

ફરતો હતો ઉઘાનમાં, અવલોકતાં ગુલાબને,
દીકું ટપકતું ચક્ષુ ગળે, અશ્રુ રૂપી આગને;
આવી દયા ઉરે જઈ, સન્નિધમાં ઉભા રહી,
પુછ્યું કહે, શા કારણે રામા રડે, છાની રહી.

દેખી મને દર્શાવીયું, સુ બાહ્ય રૂપે ધૈર્યથી,
આવી અહીં કોઈ લઈ ગયું, મમ કન્યકા શા વૈર્યથી?
મમ માવડી વસુધા તણા, સ્તનપાનથી મોટી થઈ,
પ્રેમથી વયે નવ પક્ષવે, શુભ પત્રથી શોભી રહી.

મુજ બ્રાત કંટક સાથ રહી, દિન ગાળતી ઉલાસમાં,
રક્ષણ કરે તે માહકું, સ્પર્શે નહિ કોઈ ત્રાસમાં;
વળી પુખ્ત વયમાં આવતાં, બેઠી મને કામળ કળી,
શોભી રહી વર રૂપથી, જેમ નાગને માથે મળી.

રસ પાઈ ધારી હાથમાં બહુ, યતનથી પોપણુ કર્યું
અતિ ગુમ એને રાખવા, શુભ બાલ્ય ઢાંકણુ મેં ધર્યું;
પ્રતિદિન ખીલી જાય અંદર, થાય મોટી રૂપથી,
હું દીન આજે થઈ રહી, ભરપુર સુરભિ કુપથી.

અદિ જીવે નહિ કોઈ સામું, જાય પણ પાસે થઈ,
દેખે પછી જો મુજને સહુ, દોડી આવે દુરથી;
વામા વધારે માન ઝાઝું, પુત્રનાજ પ્રતાપથી,
ફળ બેસતાં વળી અન્ય વૃક્ષો, તેમ હું આ પુષ્પથી.

દ્રઢ રાખીયું ઢાંકણુ અરે, પણ ફાડી તેને નીસરી,
વય આવતાં ધાર્યું કરે, સહુ ખીક જગ રહે છે પરી;
પણ બાળકી છે માહરે, અભિમાન એ આવ્યું નડી,
જાણ્યું નહિ શું દુઃખ થાશે, બેટડી જતાં વડી.

દિન આમ આનંદે રહી, ઉદાનમાં હું મ્હાલતી,
વાયુ સખંધી આવતાં, કરી વાત સુખમાં હાલતી;
એક દિન આવ્યો કાળ, તેનો મુજથી જીતી કરી,
જે અંગુલિમાં ગ્રાહીને, તાણી અતિશય બેરથી.

બહુ દિનનાં હેતે કરી, જતાં મને વળગી રહી,
પણ દુષ્ટની એ તાણુ આગળ માંડું કંઈ ચાલ્યું નહિ;
મમ રંકતું એ રત્ન રૂઠું, નષ્ટ આજે થઈ ગયું,
તે કારણે નીર ચક્ષુમાં, આ કષ્ટથી આવી રહ્યું.

થા શાન્ત સમજી શાણી, હો સુખી થશે તુજ બાળકી,
કોઈ દેવજનના હસ્તમાં, કે કંઠમાં થઈ લાડકી;
તુજ સાથ નિત્ય રહી, ઝુરીને દુઃખી થઈ નીચે પડે,
સહુ ગાત્ર તારાં ચર્ણ પાસે, દેખતાં તુજને નડે.

દુહિતા દીસે રળીયામણી, શ્વશુ ગૃહે નીવાસથી,
માતંગ શોભે ઝુલતો, દરબારમાં વીલાસથી;
જો વસ્તુની છે જો સ્થિતિ, તે તે સ્થિતિમાં શોભતી,
મિથ્યા મુકી દઈ શોક તું, આનંદમાં કરજો ગતી.

રા. લીલાધર જોષીતારામ.

(૧૪૯)

સાત વાર.

(રાગ-ઓવો ને નંદલાલ રમવા આવો ને રે.)

સાચી કહું છું વાત, સાંભળ બેની તું મારી;
હીત કરનાર સદાય કેમ મુકો તે વિસારી.

સોમે સખી સંપ તણું સુખ લઇએ,
કદણ વચન કોઇને નવ કહીએ;
દીનને દાનજ દઇએ, સાંભળ બેની તું મારી.

મંગળે પ્રાણપતિ ઉર ધારે,
ખર નરને ભાઈ બાપજ ધારે;
સ્વર્ગ સુખ નહી તેથી ભાળો. સાંભળ૦

બુદ્ધિ વળી બુદ્ધિવંતાં રે થાએ,
પ્રેમ તણું સહુને પાન પાળે;
દુઃખીયાની વહારે ધાળે. સાંભળ૦

ગુરૂએ ગુણિયલ બાળ બનાવો,
બુદ્ધિ વાતો હૃદયે ના મનાવો;
જ્ઞાનમાં ખુબ હુબાવો. સાંભળ૦

શુકે પતિવ્રત પ્રેમથી પાળો,
સ્વામિનું ધર ધરી સ્નેહ સંભાળો;
ભરથારનું સુખ ભાળો. સાંભળ૦

શનીએ સાર ગ્રહણ કર સારો,
વારંવાર મળે નહીં વારો;
સત્ય સાચવો એ સુધારો. સાંભળ૦

રવીએ રટણ કરો પ્રેમે પતિનું,
વર્તન રાખો સદાય સતીનું;
એ છે સાધન શુભ ગતીનું. સાંભળ.

સાત વારનો સાર વિચારો,
હુમતા દેશને બેનોજ તારો;
દેવી કહે છે ખરો એ સુધારો. સાંભળ૦

સૌ. દેવકુંવર કૈયાલાલ કોઠારી.

(૧૫૦)

સ્ત્રી કર્તવ્ય.

ગરબી.

બેનો બાળપણમાં ભણવું ગણવું પ્રિતથી રે,
બેનો ધરકામ ધંધો શીખવો રૂડી રીતથી રે;
બેનો માત પિતાની સેવા પ્રતિમા પાળાએ રે,
બેનો રમતાં જમતાં ભાંડુઓ નવ ટાળાએ રે.
બેનો સાસુ સસરા માત પિતા સમ લેખવાં રે,
બેનો પ્રાણપતિને પ્રભુ પ્રમાણે પેખવા રે;
બેનો પરોઢીઆમાં પતિની પહેલાં ઉઠવું રે,
બેનો ધરનાં સાથે લડી વડી નહિ રૂઠવું રે.
બેનો સ્વામિ-સગાને સુ-નજરે નીહાળવાં રે,
બેનો પતિપ્રિતી મેળવવા દુર્ગુણ ટાળવા રે;
બેનો સદગુણમાંએ સારો ગુણુ તો એજ છે રે;
બેનો કીમતી કાયાનું માનો એ તેજ છે રે;
બેનો હમેશાં રહેવું મીઠા નિજ વાણીએ રે,
સૂર્યસુતા કહે આગર એમાં બણીએ રે.

સ્વગત અગત સૌગત પ્રસન્ન.

સ્ત્રીએ સાસરે જઈને કેમ વર્તવું?

(રઘુપતિ રામ રૂઢેમાં રહેજેરે.)

સર્વે બેનો સાસરે તમે જાજો રે;

માતા પિતાની આજ્ઞા લેજો.....

સર્વે બેનો૦

સસરા જેઠ જમાડી જમીએ રે; નણુંદ દેરનાં હસેલાં ખમીએ રે;

સર્વે સંપીને જોડે રમીએ.....

સર્વે બેનો૦

પોતાની કુટુંબ સુધારી રે; સસરા આપની લાજ વધારી રે;

બેનો પામે પ્રિતી કીર્તિ સારી.....

સર્વે બેનો૦

પોતે મોઢે કાંઈ ન કહીએ રે, પ્રાણુ પતિની ભક્તિમાં રહીએ રે;

કદી તીરકાર ન કરીએ....

સર્વે બેનો૦

(૧૫૨)

ખીજા પાસે દુઃખ નવ રડીએ રે, દ્રવ્ય દેખી જરા નવ ચડીએ રે;
સાસુ જેઠાણી પાયે પડીએ..... સર્વે બેનો૦

વસ્ત્ર પહેર્યા વિના નવ જીવું રે; સાસુ નણુંદ આગળ શરમાવું રે;
પર ઘેર ધણું નવ જીવું..... સર્વે બેનો૦

આછાં વસ્ત્ર પહેરી નવ ફરીએ રે; ખોટું વેણ કદી ન ઉચરીએ રે;
ઘરકામ બધુંએ કરીએ સર્વે બેનો૦

બહુ હસવાની ટેવ ન રાખો રે; નોકર ચાકરની દયા રાખો રે;
કદી તીરસ્કાર ન ભાખો..... સર્વે બેનો૦

પતિ-ધર્મ તંમે સહુ પાળો રે; ભણી ગણીને દુઃખ બધાં ટાળો રે;
સુખ સંપન્નાં દિવસ ગાળો..... સર્વે બેનો૦

સર્વે વડીલોની ભક્તિમાં રહેવું રે; કદિ એને ન કાંઈ કહેવું રે;
દુઃખ પડે તે ધીરજે સહેવું..... સર્વે બેનો૦

નિજ પતિને સદા સંતોષો રે; ભાર બોજ તમારો ન જોશો રે;
નહિ તો ખોખે આંસુએ રોશો..... સર્વે બેનો૦

ખુલે માથે કદી નવ ચાલો રે; કદી કલેશ ન કરવો હાલો રે;
મોટું મન રાખી તમે મા'લો..... સર્વે બેનો૦

કદી વાસણ પગથી ન ઠેલો રે; સંભાળી તે કોરે મેલો રે;
ચાકર સંગ ન કરવી ગેલો..... સર્વે બેનો૦

નિજ ધર્મ કર્મ સદા કરવું રે; ધીમે ધીમે નમ્રતાથી ફરવું રે;
દાન દયાથી સર્વદા કરવું..... સર્વે બેનો૦

“જી,જી” કહીને મોટાને બોલાવો રે; નીચું જોઈને સર્વદા ચાલો રે;
શિયળ સાડી સજી તમે મા'લો..... સર્વે બેનો૦

નીતિ.

(૧૫૨)

શિયળવૃત્ત.

(રઘુપતિ રામ રૂઢેમાં રહેજો રે.)

શિયળવૃત્ત સાચવો સારી રીતે રે;

હું તો કહું છું ખરેખર પ્રીતે.....

શિયળવૃત્ત૦

પતિને પરમેશ્વર જાણો રે, તેની સાથે તે રોષ ન આણો રે;

જો હોય રંક કદાપિ કે રાણો.....

શિયળવૃત્ત૦

પતિ પરદેશ જાયે જ્યારે રે, આશ્રુપણુ નહિ ધારો ત્યારે રે;

પર પુરૂષ ભાજે ન ક્યારે.....

શિયળવૃત્ત૦

સીતા દમયંતિ બેઠી નારી રે; વૃત્ત સાચવી થઈ જાહુ સારી રે;

તે તો ચાલી ન ચાલ નહારી.....

શિયળવૃત્ત૦

તેને ભોળવવા કેવી માંડી રે; તેને વન વગડામાં બેસાડી રે;

વૃત્ત સાચવ્યું દુષ્ટને છાંડી.....

શિયળવૃત્ત૦

માટે જુહો શિયળવૃત્ત ધરીએ રે; સિંહ થઈ ધાસ નવ ચરીએ રે;

ભલે જીવીએ કે કદી મરે.....

શિયળવૃત્ત૦

સ્વ૦ અ૦ સ૦ પ્રસન્ન.

× × × × ×
(પંથી પરદેશી ચિત સોંપી હું આ ચા...લી.)

એની સુંદર શીલવૃત્ત ધાર શરીર શોભા....ય છે;

એ વિણ ભૂપણુ સર્વે ભાર રૂપે સમજા.....ય છે; એની૦

(સાખી) શીવ આભૂષણુ શ્રેષ્ઠ છે, આ સૃષ્ટિ સમુદાય;

ધરો હૈયે હરમાઈને, શોભા કહી ન જાય.

એની શોભા અંગણ કુન્દન પણુ શરમા.....ય છે;

એની૦

શીવ વિણ ભૂપણુ સર્વ છે, ભાર અને ભયરૂપ;

અસત્ય હું નવ ઉચરું, નથી નથી એહ અનુષ;

ભૂલી શીલવૃત્ત તે તો નર્કનિવાસી થા.....ય છે;

એની૦

રૂપ ગુણમાં રંભા સખી, વદવે વાણી ચતુર;

પણુ દુષ્કર્મે દોડતી, ધીક ધીક તેનું પુર.

આવા જીવતર માહે ખૂણ પડી પરમા.....ય છે;

એની૦

(૧૫૩)

હોય કાળી ને કુઝડી, ભારે ભોળી નાર;
પણ પતિને સંભાળતી રનેહે સાંજ સવાર.
તે તો વિશેષ બેની વિશ્વ વિષે વખણાય છે;..... બેની૦

શીતવૃત સાચું રત્ન છે, સાચવજોજ સદાય,
શીતવૃત સૃષ્ટિમાં દિસે, વશીકરણ વિદાય.
જેથી સૈયર સત્વર વાત્રમ વશ વરતા.....ય છે બેની૦

શીતવૃત જેણે સેવીયું, કષ્ટ સહી નિજ કાય,
શુદ્ધ દિલે સેવા કરી, સ્વામી કેરી સદાય.
તેના જીવતરને ધન્ય ગુણીજન ગા.....ય છે. બેની૦

સૌ૦ દીવાળીઆઈ નાથાલાલ.

પતિવૃતા.

(“પુનઃપ્રાપ્તિ...”)

જહેનો પતિવૃતા નિજ ધર્મ તમે સ્વીકારજો રે;
રહેતાં પતિ-સેવામાં હાજર દિન ને રાત;
પામો મુક્તિ પદ ને મુખ ધણું સંસારમાં રે.
સત્ય વચન સહુ બોલજો નિજ પતિની સંગાથ,
સાસુ સસરા સર્વને, સાચી કહેજો વાત.
રાખી નમ્રતા ને માન થકી બોલાવજો રે,
વર્તી સદ્ગુણથી, રાખો સૌ પ્રસન્ન; પામો૦

નેત્ર નેહ નવ રાખશો, પર પુરૂષની સાથ,
પિતા પુત્ર ગણી તહને બોલો સૌ સંગાથ.
હઠા મસ્કરી કરીને બહુ નહિ બોલવું રે,
વળી એકાન્તે નવ કરવો ગુપ્ત વિચાર; પામો૦

દાગીના નવ પેખવા, નિત્ય જોવું પતિ-મુખ,
સદ્ગુણમાં રહેજો તમે, અક્ષય પામો મુખ.
લડવું, વઢવું ને ગુસ્સામાં કદિ નવ બેસવું રે,
રહેવું સંતોષે જે આપ્યું છે જગદિશ; પામો૦

(૧૫૪)

પતિ પ્રકૃતિ હોય જો, અગ્નિ કેરી ઝાળ,
સંતોષે છુઝાવશો, સામો ના'વ કાળ.
હચું, રમું ને સુખેથી દિન ગુજારવા રે,
તેથી થાશે સહુ દુઃખનું કડ્યાણુ; પામો૦

ધન સંપત્તિ વાસના, પટકુળ જુદા રંગ;
સર્વે ફેકટ જાણજો, ધરજો સદગુણ સંગ.
મળશે પરમેશ્વર, આપે મુક્તિ કુળ સાતમાં રે,
કહે લક્ષમણ પ્રભુપદ હેતે ધરી મન હોંશ. પામો૦

રા. લક્ષમણ સખારામ દેવલાલીકર.

x x x x x x

બાઇઓ પતિવૃતા તે નારી કેવી હોય છે રે,
વાંચો વર્ણન તેનું નીચે આપું આજ;
સર્વે શિખામણના શબ્દો હૈયે રાખજો રે.
આપ ન આપે કોઇને, બોલે ના બદ વેણુ,
કરે ન કોઇની ઠેકડી, હસી નચાવી નેણુ.
મુખથી ચાવીને નવ બોલે કદિએ બોલ તે રે;
મનથી જાણે એમાં ઘટવાનો છે તોણ. સર્વે૦

સૈયરોનાં રોગાં કરી, નવ ગાયે એ ગીત;
નવ લે છુટા રાસડા સંભાળી નિજ હિત.
રોવા રહ્યડવાની વાત નથી એ જાણતી રે,
કુટયા પીટયાનું તો નવ લે કા દિ નામ. સર્વે૦

સંતાપે નહિ કોઇને ધરી કદી પણ રીસ;
જપે જપાવે સર્વદા સુખદાતા જગદિશ.
જૂઠું જીભડીએથી કદિએ એ બોલે નહિ રે,
ખાઈ, ખાટું, તીખું, મેળું, મુખથી વેણુ. સર્વે૦

નિજ પતિ વિશ્વ ન્યાળે નહિ, ઉઘાડીને આંખ,
ભૂપ, રૂપ-કોટીપતિ, જીવે ના કરી ઝાંખ.
ધરમાં ખાવા, પીવા સુવા નહોયે સાથરો રે;
તદપિ તરછોડે ના નિજ વૃત્તિ ને ટેક. સર્વે૦

(૧૫૫)

લટકાં-ચટકાં ના કરે, હમકાં મારે ઠેથ,
ના કાઢે ફૂતી તણો, પોપાકોથી વેશ.
લજ્જા પટકુળ અંગે, એ સદા પહુરી ફરે રે,
સદ્ગુણ માને છે એ ધરેણાંના ધાટ. સર્વેં

છોર ને વહુ સાચવે, ગણી પોતાનાં બાળ,
ફાં જૂઠાં પર કદી, આણે ના મન કાળ.
ફાં શીખામણના શબ્દોથી એ કેળવે રે;
જેથી. સુખીઆરાં બહુ બાળક આગળ થાય. સર્વેં

ઘેરા, ધાગાથી વસે, બહુ વેગળી આપ;
મંત્ર, જંત્ર મનથી ગણે, એ ખોટાં છે ધાપ.
બૃહો વશીકરણના મનમાં કંઈ નથી લાવતી રે,
સઘળું સમજે છે એ ધૂતારાના ઢંગ. સર્વેં

સત્ય શિયળને સાચવે, પડતાં દુઃખ અપાર;
દાન દિયે છે દીનને, યથાશક્તિ અનુસાર.
એવા ગુણવાળી તે પતિવ્રતા શુદ્ધ નાર છે રે,
બીજી શંખણી જોતો એ ખો છે અવતાર. સર્વેં

ત્રિભુવન સહુને કહે, એ મારો ઉદ્દેશ;
અવગુણ વાળી નારીઓ, ના ધરશે કોઈ દેવ.
સાચું કહેવાતી તે મનેજ મોટી ટેવ છે રે,
જેથી લખીયો છે મેં મારા મનનો ભાવ. સર્વેં

૨૧. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

x x x x x

(ઘોળ.)

(હરિનો મારગ છે શૂરાનો;— એ રાગ.)

પતિવ્રતા પુરી તે જાણો, પતિ ગણી પરમેશ જોને;
જીવના જીવનહાર ગણીને, જપતી જપ હમેશ જોને. પતિવ્રતાં
સદાય સેવે નિજ સ્વામીને, દુભવતી નવ લેશ જોને;
વરના વિચારને રે' મળતી, કરતી કડિ ના કલેશ જોને. પતિવ્રતાં
ધરતી મન નીતી પર નિત્યે, ઉચ્ચરતી ન અસત્ય જોને;
પરતી રે' દીક્ષ રાધાવરથી, કરતી નવ કૃત્ય જોને. પતિવ્રતાં

(૧૫૬)

મળતી રે' સત સંગત માંહે, ભરતી ગુણ ભંડાર જોને;
 વરતી રે' વશ થઈ વરજીને, પળતી નવ પરદાર જોને. પતિવૃતાં
 વર જમીને ઉઠયા પાછળ, જમતી એ નિરધાર જોને;
 રજની પણ વર પોઠયા પાળે, સુતી નવ નિરધાર જોને. પતિવૃતાં
 પર નર પિતુ ભાતા સમ પેળે, નિજ વર હૈયાહાર જોને;
 પરનું સુખ પેખી નવ પીડે, નિજ વરને નિરધાર જોને. પતિવૃતાં
 વરની આવકને અવલોકી, જાવક જે કરનાર જોને;
 અન્નવે ધર રૂપ રાજ સુ-રીતે, કરકસરે નિરધાર જોને. પતિવૃતાં
 સ્વામીને સુખે સુખીયારી, વર દુઃખે દુઃખિયાર જોને;
 જો રતિએ પામે દુઃખ વરજી, સાથે અપરંપાર જોને. પતિવૃતાં
 સુખ આવે નવ જે છત્રકાતી, દુઃખથી નવ ઠરનાર જોને;
 સંકટમાં પણ ધીરજ ધારી, શાન્ત સદા રે'નાર જોને. પતિવૃતાં
 ઉચ્ચરતી મુખ વેણુ મધુરાં, વરથી વારંવાર જોને;
 ધરની ગુમજ વાત કદાપિ, પરને નવ ઠરનાર જોને. પતિવૃતાં
 વચનામૃત રસપાન કરાવી, પિયુ મન રાખે પ્રસન્ન જોને;
 એ રીત જોણે પતિવૃત પાળ્યું, તે પ્રમદાને ધન્ય જોને. પતિવૃતાં
 વશીકરણ વિદ્યા જે ઠા'વે, તે સેવા સ્વામિનુ જોને;
 એ વિણુ કાંકાં સૌ ફોગટનાં, ભણે દિપોત્સવી દિન જોને. પતિવૃતાં
 માટે મારી સુઝ બેનીઓ, સાચવજો શિયળવૃત જોને;
 શુદ્ધ મને કરજો સ્વામીની, સેવા આણી ઉત્તર જોને. પતિવૃતાં
 જેથી વર નિશ્ચે વશ થાશે, ચ્હાશે અપરંપાર જોને;
 તો પછી એથી ઈંદ્રભુવનમાં પેખું નવ સુખ સાર જોને. પતિવૃતાં
 સૌં દીવાળીઆધ નાથાદાસ.

પતિધર્મ પાળવા વિધે

(રઘુપતિ રામ રૂઢમાં રહેજો રે.)

પતિ-ધર્મ પાળવો બહુ સારો રે;

એજ ધર્મ ખરો છે તમારો.

પતિ-ધર્મં

નિજ પતિના કહ્યામાં રહેવું રે, તેને માન્ય કરી સહુ લેવું રે;

એક વચન સામું નવ દેવું.....

પતિ-ધર્મં

(૧૫૭)

પર ઘેર ધણું નવ જઈએ રે; કોને વાંકું વેણુ નવ કહીએ રે;
ખોટી વાતે ખોટાં નવ થઈએ..... પતિ-ધર્મ૦

સીતા, દમયંતી બેઉ નારી રે; પતિ-ધર્મે થઈ બહુ સારી રે;
તેમ થઈએ પ્યારી બહુનો મારી..... પતિ-ધર્મ૦

સાચુ સસરાની સેવા કરીએ રે; એવી ઉર્મા ઉરમાં ધરીએ રે;
તેની પીડા પ્રેમે પરહરીએ..... પતિ-ધર્મ૦

પતિ પહેલાં પચારી ત્યાગો રે; નમી નમીને આશીર્વાદ માગો રે;
રજા લઈ કામ ધંધે લાગો..... પતિ-ધર્મ૦

પહેલું દાતણ નાવણુ કરીએ રે; નીજ પતિનું મુખ જોઈ ઠરીએ રે;
પછી પતિને ખોળે માથું ધરીએ..... પતિ-ધર્મ૦

પતિ ગમતા શણગાર સજીએ રે; નહિ ગમતો દુર્ગુણ તજીએ રે;
'સૂર્યમુતા' કે' પતિને ભજીએ પતિ-ધર્મ૦

૨૫૦ અં ૨૦૦ પ્રસન્ન.

કુલટા નારી.

(મરશીયાનો રાહ.)

ગમાર એવી કુલટાઓ કાળજાં પ્રજાળે.

સ્વામી ગામમાંથી ઘેર આવે;
ડાચું તોળરા જેવું ચડાવે;
કોધ મુખી કુવચને વધાવે; ગમાર૦

નહિ સ્વામીની હાલત જાણે;
તંત પોતાનો અંત સુધી તાણે;
ડાહી પોતાને સૌથી પ્રમાણે; ગમાર૦

ભુડાં ભુધરાં જણ્યાં ભમરાળાં;
કાળાં કોળાં ગોત્રાં કજીઆળાં;
તેને આપનાં કાળજાં બહાણાં; ગમાર૦

કરે રોટલો, ન દાળનું ઢેકાણું;
દાઝ્યો રોટલો પડેલું કાણું;
કંથ જમ્યા ને પેટકું ભરાણું; ગમાર૦

(૧૫૮)

કરે વાશીદાં માસે છ માસે;
ધર સંડાસ જેવું ભાસે;
તોયે સ્વામીનું લોહી પી જાશે; ગમાર૦

મેલી ઘેલી ધાંચણુ જેવી ભાળી,
નાકે લાંબામાં લાંબી વાળી;
ચોખી ડાકણુ જેવી ભમરાળી; ગમાર૦

કરે કડલાં ત્યાં કાંખી માગે;
ભૂત મરે પલિત ત્યાં જાગે;
એમાં કંથના રોજ બાર વાગે; ગમાર૦

જેમ મીંદડી^૧ ઉદરને ચોટે;
તેમ કંથને વળગે કોટે;
બુદ્ધિ હીણી મારગ જાય ખોટે; ગમાર૦

કરે સ્વામીસુ* નિત્યે લગાઈ;
તેમાં માને પોતાની વગાઈ;
ચાડી ચુગલીમાં દીડી સવાઈ; ગમાર૦

પોતે ખાવા પીવામાં બેલી;
ભાણું મુકે સ્વામીને ઠેલી;
વગડ વાંદરી જેવી વઢેલી; ગમાર૦

રોજ પરણ્યાને ગાળો ભાંડે;
રોજ કલેશનો માંડવો બાંધે;
દેશ ચઠવે કીધો એ રાંડે; ગમાર૦

કરે ચૌટામાં ચુડલાનો ભૂકો;
વિધી કરતાં ગધેડી ચુકો;
એને “થુ,થુ” કરીને સૌ થુકો, ગમાર૦

સ્વામી એક બોલે ત્યાં ચાર ચોટાડે;
એ તો કાયર નહિ વઢવાડે;
ધાલે કજીયો બીજનો ભાડે; ગમાર૦

(૧૫૯)

ઝીણું વચનોથી કાળજી દેલે;
 ઝેરી નાગચુના સમ ડોલે;
 સાસુ સસરાનાં છિદ્રો ખોલે; ગમાર૦
 ગન જન્મની પાપની ભારી;
 છુટી કુત્રટા રૂપ એ નારી;
 ભલો કંથ ભગવાન ગયો હારી. ગમાર૦

રા. ભગવાનલાલ ડુંગરશી કવિ.

પુવડ નારીનો ફજેતો.

(રાગ—કેશી સૈયર જેનો કંથડો.)

જાડાં ટુંકાં માંથે જુથરાં રે, ઝાઝી જુનાં ભરેલ;
 ઝોળે ઝોળે ન લઈ કાંચડી, હાં રે રાંડ દીની ફરેલ;
 જુવો ફજેતો પુવડ નારનો.
 નદી તળાવ ને કુપમાં રે, પાણી ભરવાને જાય;
 દેખે પાણીનાં રે પોટલાં, હાં રે તોય તે નહિ નાથ; જુવો૦
 ગંદા અને ખૂચ ગોખરાં રે, ધરે વસ્ત્રને અંગ;
 ધુવે ન કદિ સારા ઢંગથી, હાં રે ધિક્કરે અપંગ; જુવો૦
 અધમણ અધમણ આંખે ચીપડા રે, હોય ખહારે વજેલ,
 લુવે ન કદિ તેને લૂગડે, હાં રે રાંડ ઉભી છજેલ; જુવો૦
 છાણુ ત્રિણુ શેરી ચોકમાં રે, વળી વગડામાં જાય;
 ભેગું કરે રે આખા ગામનું, હાં રે તોયે તે ના ધરાય; જુવો૦
 વાળે, ચોખે નહિ આંગણું રે, લઈ સાવરણી હાથ;
 ભલે મરે રે કુટી એહનો, હાં રે રૂડો પરણેલો નાથ; જુવો૦
 વાસણ માંજે નહિ મનથી રે, વળી રાંધેલાં ઠામ;
 ગળે પાણી ગોળે કોઈ દિ, હાં રે જળાં પાડે ના ધામ; જુવો૦
 હોય હંધેલ ધરે છોકરાં રે, કરી પેસાળની ધાર;
 વાળે ના કોઈ દિ રાતમાં, શાની કરેજ ગાર; જુવો૦

પોતે ઉડીને ખાય દુકડા રે, દાતણ વિના સવાર;
 મતિ તે તાઠડે પામે નહીં, હાં રે હોય ભલે ખુવાર; જુવો૦
 વહેલું ખાધેલું ગણે વાતમાં રે, વળી શીરાવે સાથ;
 તોયે બપોરે રાંધે ટોઢવા, વારી રે' ના કો વાત. જુવો૦
 ઊંધે એદીના ઓટલા રે, ધર વચ્ચે ધરાંર;
 ભગે નહીં તે જગાડતાં, ઘણો મારે રે માર; જુવો૦
 સુખી કદિક દેખી કોકને રે, થાયે બળીને રાખ;
 રાજ રહે રે દેખી દુઃખીયાં, હાં રે રાંડ દુતિ નાપાક; જુવો૦
 લડે લોકમાં રોકથી રે, વણ કારણ તે ભામ;
 બોલે ન કોઇ તેને બાંધવો, હાં રે તોગ્યા ભણે તમામ. જુવો૦
 મુખે ન ગાય કોઇ ગીતને રે, શુભ સમયને જોય;
 દોડે લેવાને રે જાણ્યાં, હાં રે થયું મરણ જ્યાં હોય; જુવો૦
 કુટે ધરે જઇ પારકે રે, મુડી વાળીને ખુબ;
 રહે ન રાગડા તે તાણતી, હાં રે એવી છડી બેભુર. જુવો૦
 દેખી મેમાન મ્હોં વાળવા રે, બેસે ચુલાની પાસ;
 કરે વગોણું બધા દેશમાં હાં, રે આપે ધણીને ત્રાસ; જુવો૦
 મારે છોડને મારથી રે, રાંડ ધડીયે ને પોર;
 દયા દિલેજ નથી લાવતી, હાં રે લાવી લમણામાં તોર; જુવો૦
 કંઈ કળેતો મુખે કેટલો રે, લખી કાગળમાં આજ;
 બણે તો લીધે મારાં જાણ્યાં, હાં રે બની ગાંડી નિવાજ; જુવો૦
 રહે ત્રિભુવન કેટલું રે કુદી કુવડનું કામ;
 મને મળે જો આવી નાર તો, હાં રે છોડું તુરત ગામ.

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

ઐહિક અને પારલૌકિક ધર્મ.

(છપો.)

બે જાતીના ધર્મ પ્રમાણે, સજ્જન આજે
 ઐહિક ને પરલોક તણા સુખને સૌ કાળે;
 ઐહિક તો આ સૃષ્ટિ તણા, આનંદો આપે,
 પરલોક તણા જે ધર્મ સર્વ પાપોને કાપે;

(૧૬૧)

પારલૌકિકાનંદ પણ, ઉત્તમ છે ઐહિકથી,
પૂર્ણ રીતે સાધી શકાય, ચિત્તનિગ્રહ કરનારથી.

(દાહરે)

ઐહિક અધર્મ મૂલ છે, પારલૌકિકાનંદ;
પ્રાપ્ત થાય જો આચરે, ધર્મ રહી સુખકંદ.
ધર્મ વિષે જો મોહી રહી, મુકશે સૌ તોફાન;
તો તુજ વાસ તું સ્વર્ગમાં નિશ્ચે કરીને માન.
ઐહિક આનંદો પશ્ચી, નથી તુજ માટે જીવ;
તુજ માટે આનંદ તો; સ્વર્ગિય એ છે શિવ.
સ્વર્ગ તણો નૃપતિ તને, કંઠે ધરશે હાર;
ત્યારે તું સમજી જજે, તુજ સુખનો નહિ પાર.
વિપય વાસનાનો કરી, નિરોધ મારા બ્રાત;
સાંસારિક સૌ સુખ ઉપર, ગાર તું મોટી લાત.
જીવ્હાને વશ રાખજે, જીવ્હા વિકાર મૂળ;
જીવ્હા વશ તું રાખતો, સર્વ શમે તુજ શૂળ.
જીવ્હા રસથી ઇદ્રિયો, સર્વ થાય બળવંત;
વિસરાવે જે આખરે, સ્વર્ગ યત્નની ખાંત.
જીભ જીતે, તે મૃત્યુ પર, વિજય ન કરશે કેમ?
એક વાર તો મૃત્યુને, જીભ જીતશે એમ.
રસના રસનું સ્થાન પણ કદિ ગુમાવે માન;
માન વિના ન ગણાય કંઈ, મનુષ્યનું વિજ્ઞાન.
મુક ન છુટી જીભને, બહુ જોડે નહિ સાર,
બકતાં બકતાં બહુ બકે, ખવરાવે કદિ માર.
મૌન સર્વદા શાન્ત છે, મૌન સદા ગંભીર;
મૌન વીરનું શીર છે, મૌન ધીરનું નીર.
એ રીતે તું જીભને, રાખ કાળુમાં મિત્ર;
તોજ પીવાશે તુજ થકી, સ્વર્ગ સુધા સુપવિત્ર.

(૧૬૨)

ખીજી મારી વાત તું, સાંભળ દહને ધ્યાન;
 દ્રઢ કર તું તુજ દેહને, દેહ પુણ્યનું સ્થાન.
 દેહથી કર્મ કરાય છે, વિદેહથી નહિ થાય;
 આવશ્યકતા દેહની, તેથી જાણ સમજાય.
 પ્રભુએ દેહ તર તને, આપ્યું છે આ વાર;
 સીંચી તે પર પુણ્ય જળ, શનૈઃ શનૈઃ સુધાર.
 આ તનથી તું કર્મ કર, એવાં (કે) જેથી બ્રાત;
 એ કરતાં પણ ઉચ્ચતર, મળે દેહ પશ્રાત.
 એમ પગથીઆં ચડી ધીમે, જપ્તશ સ્વર્ગને દ્વાર;
 ઉચ્ચ કૃત્યથી વિજય છે, નીચ કૃત્યથી હાર.

રા. જીવજીવિત દુર્લભ જીવ.

સ્વધર્મ સંરક્ષા.

(રાગ-રામકલી અથવા રામઝિ.)

ધર્મ વિષે ધ્યાન રાખીએ, સાચો સમજીએ મર્મ;
 કર્મ રૂપ નિત્ય આદરી, નવ તજીએ શર્મ, ધર્મ૦
 માત પિતા સંગ માનથી, કરીએ જાળકો વાત;
 આજ્ઞા ઉલ્લંઘન નવ કરો, રહેશો સુખી દિન રાત, ધર્મ૦
 સજ્જનની શીખ સાંભળી, ગ્રહવી ગુરૂની શિક્ષાય;
 ગુણીનું યશોગાન થાય છે, ત્રણે લોકની માંહ, ધર્મ૦
 ફરજો શું શું છે આપણી, એનો કરવો વિચાર;
 વળગી એને દ્રઢ પ્રેમથી, એમ ચાલીએ ધાર, ધર્મ૦
 વહેમ ભરી વાતો વરજીએ, રાખી મનમાં સંતોષ;
 નર યા નારી નહિ રાખશો, કદી હૃદયમાં રોષ, ધર્મ૦
 રહીએ સન્મિત્રની સંગતે, નહિ રાખવી દીક્ષ;
 કરવી કસોટી સ્વ-અંગથી, પછી દર્ષીએ દીક્ષ, ધર્મ૦
 વિનય વિવેકે વર્તીએ, કરીએ સૌનો સત્કાર.
 સમજી સુજશ જગ પામશો, દાના મુજ દિક્ષદાર, ધર્મ૦

હોય ન ધર્મ જે નગરીમાં, નહિ પુણ્યનું નામ;
 તત્સ્થળ વસનારાં જન કહું, હોય દુષ્ટ તમામ, ધર્મ૦
 ધર્મ પોતાનો ન ચુકવો, જાણો એહ જરૂર;
 નીચસુ સ્નેહ કરવો નહીં, મનમાં થવું મગરૂર, ધર્મ૦
 પુરૂષાર્થ એમાંજ સમજવું, કરવી ધર્મ રક્ષાય;
 વ્યર્થ જીવો જે સ્વધર્મનું, ન સંરક્ષણ થાય, ધર્મ૦
 ધર્મ ધુરંધર ધરણીમાં, ધણા થઈ ગયા વીર;
 શાખ રાખી સંસારમાં, કીધાં નિજ નામો નીર, ધર્મ૦
 અવિચળ પદ પામ્યા પૃથ્વીમાં, ધર્મ-રાજા શ્રીમાન;
 વિક્રમ વિશ્વ-વિખ્યાત છે, ગાતાં ગુણીજનો ગાન, ધર્મ૦
 સત્ય સુનીતી સુચિત્તને, જોડી રાખી પારેખ;
 અતે ધર્મ જય પાપે ક્ષય, સાચું દુનિયામાં દેખ, ધર્મ૦
 દોહરો.

સ્વધર્મને સંરક્ષશો, અર્પી તન મન ધન;

થશે અબ્યુત્ત દેશનો; ભોગવશો સુખ વન.

રા. એન. એન. પારેખ.

બ્રહ્મ સમાધિ.

(ગઝલ-ત્રીવર્ણ)

અહિં આધિ અને વ્યાધિ, ઉપાધીથી વ્યથા થાયે;
 વિરામે આત્મ દષ્ટિએ, સમાધિ બ્રહ્મની આ એ;
 જગ બુદ્ધ્યુદ્ધ જીવની, સ્થિતિ નષ્ટ નિત્ય એ થાય,
 વ્યર્થ ભોમમાં મન લહે, ભવ અગ્નિ ન તરાય.
 પ્રવેશી મોહ માયામાં, હૃદય વ્યાધિ મહીં હુએ;
 તથાપિ બ્રહ્મ વૃત્તિથી, સમાધિએ સહુ વામે;
 સમાધિ બ્રહ્મની આ એ, હૃદય વ્યાધિ વિરામે એ.
 પ્રયજ વ્યોમ વળી ભોમ એ, ક્ષણમાં નાશ થનાર,
 પણ ભવમાં સૌ એ નડે, હોય મોહ તલભાર.
 વિનાશી જીંદગીનું એ, જગાડે કર્મ માયાએ;
 રીપુમાં કામ પ્રેવીએ, સમાધિ હોય ના જોએ; સમાધિ૦

અન્ન હૃદય જડતા ગ્રહી, ભૃષ્ટ જનમાં જાય,
 વિષય રંગમાં વિચરતાં, દુઃખદ દાઝે દહાય.
 ખરી શાન્તિ નહીં ત્યાંએ, સ્વરૂપાનંદ નીત્યાંએ;
 હૃદય-વ્યાધિ ન ત્યાં જાએ, સમાધિમાં વિરામોએ; સમાધિ૦
 પ્રણવ ધ્યાનના યોગથી, માયિક રોગ વિનાશ;
 સત્ ચિત્ આનંદે વસે, આંતર દિવ્ય પ્રકાશ.
 કટાક્ષો કુર માયાના, થઈ સ્વાહા પ્રકાશે એ;
 ધ્વનિ એ મુકારની આ એ, સદાનંદે વિકાસાયે; સમાધિ૦
 રોમ રોમમાં ઓમ તો ખડ્ડ રીપુ જોર નહોય,
 કર્મ જ્ઞાન ધંદ્રિ સહુ, નષ્ટ જ્ઞાન ચિત્ત પ્રોય,
 ખરો આનંદ છે ત્યાંએ, સ્વરૂપા શક્તિ છે ત્યાંએ;
 પ્રત્યય અંતે સુમેન્દુ એ, ક્ષણે ક્ષણ સૌખ્ય છે ત્યાંએ; સમાધિ૦
 સ્થળ સ્થળ બ્રહ્મ સમાધિથી, દર્શન દે એ સ્વરૂપ;
 તત્સત્ જ્ઞાન પ્રકાશતાં, બ્રહ્મ બ્રહ્મ અભિકુપ;
 'સોહં સર્વ ભૂતેષુ' ધ્વનિ એ બ્રહ્મની થાયે;
 ભજન્તિ મામ્ છવા ભક્ત્યા, સમાધિ સદ્ય ત્યાં થાયે; સમાધિ૦
 રા. હરગોવિંદ હરિદત્ત ઠાકર.

જગન્નાટક.

(ગિતી.)

વિશ્વ રંગભૂમિ આ, પુરૂષ સ્ત્રી પાત્ર એ રમતાં;
 ગમન આગમન કાર્યે, અનેક તદ્ ભૂમિકા વિચારમતા
 ક્ષણે બની જાગક એ, ક્ષણે યુવા યુવતિ કામના ભોગી;
 ધનડીન થાય પદ્મમાં, પડે વિભવયુક્ત ને પછી યોગી.
 જરા જીર્ણ રંગેથી, નટ સમ વસિયુત શરીર દેખાય;
 અંતે મનુજો માતો, યમધાની જવનિકા વિષે જાય.
 યથા પાત્ર નાટકમાં, નૃપ, નારી, ભીષ્મ, ભૂમિકા ધારી;
 ભિન્ન ભિન્ન રૂપેથી દર્શન દે જનને અતિ હિતકારી.
 પણ નહિ નૃપ કે નારી, નહિ ભિષ્મક સત્ય તે સહુ સમજે;
 સ્વભૂમિકા પૂર્ણ થતાં, તેને પાછો મનુજ સમજે.

(૧૬૫)

ત્યમ નરનારી રૂપો, ક્ષણિક વિકારો નટ સમ સંસારે;
ઉપાધિ નષ્ટ થતાં એ આત્માને સત્ય રૂપમાં સારે.

સારાંશ એ મુમુક્ષો! મોહબળથી નિકળ લહી જાન;
દ્રવ્ય વસ્તુ સર્વે આ, ક્ષણભંગુર એ રાખ સદા ધ્યાન.

આત્મા આ અવિકારી, તેનું શોધન સદૈવ કરી ખાતે;
નર તું નારાયણુ થા, વિજય પામીને પ્રયત્નમાં આતે.

૨૧ ઠંકુર નારાયણુદાસ વિસનજી ચતુર્ભુજ.

કર્મ કસોટી.

(રાગ-ભોપાલ તાલ મિશ્રી)

રે! કર્મ કસોટીથી કંઠાળ માં;

ધરી ધીર વીરની પેઠે, વિહારમાં વથ

બસ રાખી અંતર સાહસ યશ.

હસ ન દુઃખની દહાડમાં-જાનળમાં! રે! કર્મ

કર્મ કસોટી ભારે જગમાં ધારે તે કરતી પલમાં!

કરે રાયનો રંક, કરે તે તરણનો મેર પલમાં!

હોય અવિચળ સ્થળ તે બદલે જળ જળ કરતી ધડી પલમાં!

નિયમ અનાદિ નીરખી એનો, જીવ ભડકી પળમાં પળમાં!

સંસારમાં સુખ દુઃખ એ સંભાળ માં-નિહાળ માં! રે! કર્મ

કર્મ કસોટીની ધમણીમાં, કંઈક ટુંકાઈ રાખ થયાં!

કંઈક ગયાં વળી કંઈક રહ્યાં, વળી કંઈક સુજશને પામી વહ્યાં!

સાચાં હતાં તે સોના સમ, ટીપાઈ ટીપાઈ શુદ્ધ બન્યાં!

સમય ઝવેરીના હાથે, મહા મુદ્ધે તે વેચાઈ ગયાં!

કર્મ કસોટીનો કરનારો, કડીણ ખરો પણ ગુણીયત્ર બહુ છે;

એની કસોટીમાં પાર પડ્યો, તેની પાસે જગતમાંનું ગણો સહુ છે!

હે! મન સમજી સાર સુરસમાં

ધરી ધીર તું વીર દોડ્યો જા!

કર્મ કસોટી પાર ઉતરી હા!

સ્વર્ગ સુખનો તું ભોગી થા! રે! મેં

૨૧. છગનલાલ નારાયણુભાઈ મેશ્રી.

સંસાર અને શરીરની ક્ષણભંગુર સ્ત્રીતી.

(હરિગીત.)

શુણુને સ્વદેશી વીર મારા, ધીર હૈયામાં ધરી,
ઉચરું ન કદિએ જુડ હું જીમેથી પ્રાણાન્તે જરી;
મનથી મુકી દો મારું તારું જેહ સ્વપ્નશાન છે,
ઓમ્ નમો ઓમ્કાર જે બ્રહ્મ સ્વરૂપ સાક્ષાત છે.

તે ટાઢ તડકો વેડી વર્ષા પિત્ત બહુ ભેગું કર્યું,
લક્ષાધિપતિ કોગધિપતિનું, નામ ધરણી પર ધર્યું;
ઝીણી નજરથી ઝાંખી જો એ ક્યાં લગી તુજ ખ્યાત છે, ઓમ્
ખંધાવીયા બહુ ખંગલા ને, જોશ મુકી ખારીઓ,
મુકી રહ્યા ઝરખા અતિ છે, ગોખ ઉંચી અટારીઓ;
વાડી વજીર આગ સાથ, ન સંચરે સત વાત છે, ઓમ્
ઉમદા ખરે નિજ અંગ પર, શાલો દુશાલા ઓઢતા,
સુવે સવા મણુની તળાઈમાં, પલંગે પોઢતા;
એવા ગયા નર ઉડી વિશ્વે, વાત એ વિખ્યાત છે, ઓમ્

અભિમાનમાં અક્રૂડ રહી ફક્રૂડ બનીને તું ફરે,
સરિતા કિનારે ભામિનીને ભાળી ત્યાં તું સંચરે;
તેમાં શું દીકું તેં નવું એ અબ્રરંગ ચગકાટ છે, ઓમ્

સદ્ શાસ્ત્રને સેવ્યાં નહિ, જાણ્યો નહિ નિજ ધર્મ રે,
સંકલ્પ કુડા આદરી, કુડાં કરે નીત કર્મ રે;
પણ દાંડનો દેનાર શું નથી, જાણુતો જગતાત છે, ઓમ્

દુઃકર્મ કીધાં જન્મીને તે બ્રાત ભોગવવાં પડે,
વિચાર ખુન કરનાર લટકે, ફાંસી કેરે લાકડે;
માટે નીતી પથે વીચર, સો વાતની એક વાત છે, ઓમ્

અભિમાન મુકી અંગનું તું ખટ્ રીપુથી ખીજને,
સાત્વીક કર્મો નિત્ય કરી, હરિને સમર્પી રીઝને;
ચેતાવું ચિતમાં ચેતી લે, માથે મરણુની ધાત છે, ઓમ્

(૧૬૭)

શુભાષ્ટકે દીધેલ જોધો, બન્ધુ બેન સ્વીકારજો,
મળશે ન ફરી મણી તુલ્ય ઉત્તમ આ મનુષ્ય અવતાર જો;
ચંદ્રમણી મત માન સત, માયાનો મિથ્યા ઠાઠ છે, ઓમ૦

સૌ૦ ચંદ્રમણી.

x x x x x x

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

મેડી માગ મહેલ અશ્વ ગજને, મૂકી જવું એકલા,
સંબંધી જન સ્વાર્થ અર્થી સઘળાં અંતે રહે વેગળાં;
વાડી જેતર બંગલા બગી વળી છાજે છળ ગોખલા,
જાગી જો નર મોહજાળ સઘળી, તૈયાર થા તોડવા.

કાયા જોખન કાંઈ નિશ્ચય નહીં, ભાઈ તને શું થયું?
મારું માન્યું મમત્વથી મન વિષે, વાચો જશે તે વહું.
નિંદ્રા ને પરમાદમાં^૧ પરવર્યું, તારું ગયું તોરમાં, જાગી૦

ભાળી ન્યાલ થયો ભલે ભુવન તું રાચીશ માં રોગમાં
આયુઃ ચંચળ ચેતજે પળ પળે, ધ્રુવે તને છોડવા;
પુત્રાદી પરિવાર સાર સમજ, શાને પડ્યો મોજમાં? જાગી૦

શી તારી અતિ મંદ આ શિયીલતા, મારી ગઈ છે મતી?
ધાર્યું ધૂળ થશે સહુ પલકમાં શક્તી કરો ને છતી;
પારાંધી કદિ આવીને પકડશે, સંતાપ ક્યાં સોડમાં, જાગી૦

સારું ઉત્તમ આ શરીર જરને હાથે મળ્યું હારમાં,
ઓચીંતો અઠગાવશે ધસમસી, માથે ફરે કાળ આ;
આવી રોજ ઉપાધિ વ્યાધિ વધશે, જાજે પછી દોડવા, જાગી૦

ગાઢા બંધન પાસમાં ફસી પડ્યો, ઉપાય શોધી કરો,
છૂટે છૂટી શકાય જો કળ બળે છૂટયા થકી છૂટકો;
બાજ છે હજી હાથ ઊંડ મુરખા, ખામી ખરી જાળવા, જાગી૦

L. L.

x x x x x

(૧૬૮)

(ગરબી)

નથી જોતો અભાગીઓ શું થશે રે કાલ.

થશે થશે ઓચિંતો અંતકાળ; નથી૦

લક્ષ ક્રોડપતિ ચાલી ગયા રે,
રહી લેશ નહિ સંભાળ; નથી૦

મોટા મોટા જોખ્યા જતા રહ્યા રે,
જેની જરા ન લાગી ભાળ; નથી૦

ધન જોખનના મદમાં ન્દાસતા રે,
જેને લીધા જમે તત્કાળ; નથી૦

રાજા રાણીને પણ જાતું રહેતું રે,
નથી રહેવાનું કો લંબ કાળ; નથી૦

સગાં ધણાં મળ્યાં છે સ્વાર્થી રે,
ખરેખરી ફેકટ જંનળ; નથી૦

અરે લાગે જગતમાં સુખ કાંઈ રે,
તે પણ ખચીત દુઃખની જાળ; નથી૦

“મારું, મારું” જરા નહિ માનવું રે,
જરૂર જવાનું છે આજકાલ; નથી૦

જર જોર જમીન તે જાણવું રે,
દુઃખ દેનાર છે કોઈ કાળ; નથી૦

જે કોઈ દેખાતા અઢળક સુખીઆ રે,
તેને જાતે જોયા કંગાળ; નથી૦

સંસારતું સુખ સ્વપ્ના તુલ્ય રે,
માને મુરખ બહુ વિશાળ; નથી૦

માયા મમતાને મેલતું અળગી રે,
એ તો મિથ્યા છે આળપંપાળ; નથી૦

દયા દાન દીનતાથી માનવી રે,
કર પ્રસન્ન પ્રભુ કૃપાળ; નથી૦

(૧૬૯)

જે કાંઈ પ્રિતી પ્રભુની ના મેળવે રે,
તેના થાય ભુરા બહુ હાલ; નથી૦
જેણે દીનદયાળને રીઝવ્યા રે, '
તે તો જગ જીત્યો થયો ન્યાસ; નથી૦
લેશ ભરૂંસો નહિ એવા દેહનો રે,
મોક્ષ કરવાનું કે' ઓઠાસાલ; નથી૦

૨૫૦ રા. ઓઠાસાલ દેસાઈભાઈ.

x x x x

(તોટક)

મરવું, મરવું, મરવું, જન છે,
સમજી મનમાં, શીખ તું શુભ લે;
નથી અંગ સદા અહિંઆં ટકતું,
દિન નિશ કહું ધંશને રટ તું.
ભરૂંસો ધડીનો મન ના કરજે,
શીખ આ અમીની મન તું ધરજે;
કર પુણ્ય સદા, કરથી ઝટ તું, દિન૦
નદી તોય સમું વય જાય વહું,
મનથી સમજે નિજનુંજ કહું;
નથી કાંઈ થકી, મરવું હઠતું, દિન૦
ધણ નામ થકી જગ છે તરવું,
ધણ નામ થકી મટશે મરવું;
સમજી મનમાં કહું લે ઝટ તું, દિન૦
નરકે વસવું ધણ નામ વિના,
સમજે મનમાં ખરી એજ ખીના;
સુર લોક મળે ધણને ભજ તું, દિન૦
જર, દાર અને ધરખાર ધણાં,
શુભ ખાગ કંઈ નથી તુજ તણાં;
સમજે નથી આપ તણું પટ તું, દિન૦

(૧૭૦)

પ્રભુ નામ વિના સગું કોઈ નથી,
મર માં ધરમાં જગમાંજ નથી;
નથી કાળ, બળે સુખ કાંઈ વસ્યું, દિન૦
બહુ રાવણ બે બળીયોજ હતો,
નહિ રામ થકી જરીએ ડરતો;
દશ શિશનું અંગ નથી જડતું, દિન૦
પરમારથ તું કર દામ દઇ,
કર દીન તણાં દુઃખ દૂર જઇ;
નથી બે પ્રભુનું પદ તો અવગું, દિન૦
તનથી, મનથી બનતું કરજે,
નથી તાડે કરી મનમાં વરજે;
મન મોહની બળ પ્રિયે તજ તું, દિન૦
રા. ત્રિભુવનદાસ નારણજી મહેતા.

x x x x x
(જંબળીં જીવતાં ઝાંઝવા બેઠું શું રાચે--એ રાગ)

જંબળીં જીવડે મુક્તિની જુક્તિ ન બાણી;
મુરખગ મનડે માયાની મોટમ માની. જંબળીં૦
હે! મન માનવ જન્મતો, અમુલ્લ હીરો તુજ હાથ;
પરખે ન પાખંડી થઈ, ભરે પાપ પુજથી બાથ રે,
કંઈકને બદલે, કથીરમાં સુખ માની; જંબળીં૦
મોહ માયાની બળમાં, ફસી પડ્યો ભવ કુપ;
અસાર ગ્રહી તજે સાર તું, સાચા સુખ અનુપ, રે
કુયાંજીવને કહેતી, કર્મ કુરેલાંતી કહાણી; જંબળીં૦
નાશવંત સંસારનાં, મન મૃગ-જળવત સુખ;
શું સમજ લેવા ધસે, સુખને બદલે દુઃખ, રે
હો બવના ભોળી, સાચું શે ન લે નાણી; જંબળીં૦
મન મૃગલા! શું વિચરતો, વિહાર ક્ષેત્રે નિઃશંક;
કાળ પારધી પ્રાણ તુજ, પળમાં લેશે અંક, રે
કુરે કાળની કહાણી, તુંથી હજી ન કળાણી! જંબળીં૦

(૧૭૧)

કાળ રેંટીએ વીંટાઇને, આ કાયા જીવનો તાર,
જ્ય ઉપર ને ફરી નીચે, એમ પડતો વારંવાર, રે
એ તાર તારો, કાળ પવન લેશે તાણી! જનંજળી૦

ભ્રમર! કમળના વમળમાં, અચળ નથી સુખ ગંધ;
કમળ કાળ બની આણશે, પગમાં તારો અંત, રે
એ સુગંધ માંહી, સંકટ લે તું પ્રમાણી! જનંજળી૦

હો! જીવ તુજ સુખ સાથનો, દીપ—પતંગ સખંધ;
અતિ સહવાસે બાળશે, તારાં અંગ પ્રત્યંગ, રે
યું દુરાગ્રહથી, દવમાં દાઝે તું પ્રાણી? જનંજળી૦

ભવ દરિયા માંહી પડ્યાં, દુઃખ રૂપ ખડક અપાર;
કેમ કરીશ જીવ માર્ગ તું, ધીર દ્રષ્ટિથી વિચાર, રે
જવ આવી ફરશે, માથે કાળનું પાણી! જનંજળી૦

દયા ધર્મ ને દીનતા, સારાસાર વિચાર;
અવલંબી એ વસ્તુને, મનુષ્ય જન્મ નીરધાર, રે
એ સાર વિના તુજ, જીંદગી વ્યર્થ જવાની! જનંજળી૦

ભવ ઉદધિમાં દુઃખ પુર્ણ, અસહ્ય જીવનનો ભાર;
ગુરૂ જ્ઞાન નૌકા થકી, પામે મુક્તિ પાર, રે
જીવ! જીવનમુક્તિ, એથીજ તારી થવાની! જનંજળી૦

રા. છગનલાલ નારાયણભાઈ મેશ્રી.

x x x x x

(પ્રભાતના પો'રમાં દીઠા ડાકોરમાં—એ ઠામ.)

ખાલી મરમાં મથી, બાજી તારી નથી,
સુણ કહું છું કથી વાત સારી;
દ્રવ્ય તારૂં રજ્યું, રે'શે સઘળું પડ્યું,
જગી જો ને જરા તું વિચારી. ખાલી૦

મન આશા તણા, દોર લાંબા ધણા,
તું કરે છે સદા શુંજ ધારી;
રહેવું અહિંયાં નથી, મન જાણે નકી,
કેમ મુકયા પ્રભુને વીસારી. ખાલી૦

(૧૭૨)

ભાવે ભક્તિ કરી, પાર ન ઉતરી,
પાપનાં પોટલાં કેશ મારી;
કે' ત્રિભુવન તને, છોડ મમતા અને,
રીત સધળી કહું હું, વિકારી.

ખાલી

રા. ત્રિભુવનદાસ નારણભ મહેતા

x x x x x

(ગરુડ—“અથ રસકો કમરેલકો જલાના નહિ અરુણા”

દોરંગી દુનિયાની જાળમાં ફસતાં મન સાવધ થા,
ધરી ડગલે ડગલે ભીતિ, ધર્મ નીતિને ગૃહતો ન.

જ્ઞાની, જ્ઞાની, અને માની, આ દુનિયાના ચક્રમાં—
પડી થયાં ખુસાર, સહ્યાં દુઃખના મકરનાં.

ચડતીમાં કુમારે ચડતાં, મનને તુજ રોકજે,
સન્માર્ગે રહી હૃદયમાં, દયા ધર્મ રોપજે.

પડતીમાં પડી પ્રાણને, પ્રજાગતો તું નહીં,
કરીશ ન પાપ કર્મ, રૂડો ધર્મ ચિત્તે મૂકી.

ભરતી, ચડતી ને પડતી, એ ત્રણે નથી કરતી,
અસ્તનો ઉદય, ઉદયનો અસ્ત, એ કરતી.

ધન ધામ ને યૌવન, સદા કોઇનું નહિ રહેશે,
સદા શોક ને સંતાપ, કોઇને રહેવાં નહિ પડશે.

કર્માનુસારે કાળ, સુખ દુઃખને આપશે,
એના ન્યાયમાં અન્યાય, કદાપિ ન ચાલશે.

છે જીવિત મનડા ત્હારે, સમ ભાવે રહીને,
નીતિ-માર્ગપર વસવું, હજારો સંકલે સહીને.

એજ આપશે ખચિત રૂડો બદલો તુંને અતે,
એથી જીતીશ તું ભાષ, રહીશ સુખમાં ખતે.

રા. હજનલાલ નારાયણલાલ મેત્રી.

x x x x x

(૧૭૩)

(પ્રભાતના પોરમાં દીઠા ઘડોરમાં—એ દખ.)

ઉંધ આળસ મહી, બધ વધ બે વહી,
કેમ સમજે નહિ ભાધ મારા,
જીવ ચાલ્યો જશે, હાલ જુરા યશે,
માન ને માન ને ભાધ તારા.

જિંધ૦

શય્યા છોડ ને, આંખ ઉઘાડ ને,
મન નહિ ધાર ને દિન સારા;
સમર ચિત્ત શ્રી હરી, ભાવ પુરો ધરી,
બાંધવા બાંધવા પુણ્ય ભારા.

જિંધ૦

ખીજ કાચે કરી ભજન થાશે નહિ,
માન માંડે સહી, તું રૂપાળા;
ભાઈ ભજન વિના, સુણ મારી ખીના,
જીવું છે જાણજે નર્ક દ્વારા.

જિંધ૦

જિંધ આળસ તજ, લે પ્રભુ તું ભજ,
વખત છે બે હજી છોડ ચાળા;
કે' ત્રિલુવન તને માન સાચું મને,
જવા પ્રભુજી કને ઉંધ વાળા.

જિંધ૦

૨૫ ત્રિલુવનદાસ નારજી મહેતા.

x x x x x

(પદ—ગરબી.)

બે રે અભાગી ભાગી, શું રે સુતો રે આ અવસર ત્યાગી?

કાળ ભમે તુજ શિર પર દાંડી,
તોયે અનાડી ન લે માગી—
પ્રભુ પદ સકળ સુહાગી!

ધન, સુત, દારા, મારાં મારાં, કહી વાલો મુરખડા!
ન એ તારાં, દુઃખના ભારા, સૌ સ્વાર્થનાં સંધરનારાં

થાશે ન્યારાં હૈ—

જશે કાળ મુખે તું બડ ભાગી!! બે રે૦

૨૫. હગનકાલ નારાયણસાઈ મેત્રી.

(૧૭૪)

ધધર પ્રાર્થના.

(હરિગીત છંદ)

જય જય હરિ જગપાળ ટાંગક વિદ્ય સૌ સે'જે વિભુ,
અશરણુ શરણુ અભરણુ ભરણુ, અનુપમ અનાદિ હે પ્રભુ;
કૃપાળુ શરણે શીશ છે, સૌ રીસ નાથ કરી પરી,
સંભાળજે પ્રભુ સર્વદા, કર જોડી કહું છું કરગરી.
ભીડભંજન ભયહરણુ, સુખકરણુ શરણાગત તણા,
શ્રેષ્ઠ ઇષ્ઠ બિંદિત પ્યારા, આપમાં નહિ કેઈ મણા;
સર્વન્યાપક શ્યામ પુરણકામ અંતર્યામિ વિનયે ઉચ્ચરી, સંભા.
નિરંજન છે નાથ ન્યાયી, સહુ પતિ સ્વામી તમે,
બહુ અજબ માયા આપ, બાપ પ્રતાપ આપ સહુ સમે;
અભિમાનહારક, દાસતારક, સત્યધારક શ્રી હરિ, સંભાળજો.
અમાપ મહિમા આપ, માન અમાપ મહિમા આપનો,
રાયના છે રાય ધુજે કાળ તાપ અમાપ છે;
ભવ-પાસમાં આ દાસ આગ્યો, રક્ષજો કૃપા કરી, સંભાળજો.
દેખાય મુજમાં દોષ ખાસ ક્ષમા કરી દુઃખ કાપજો,
કયાં આપ ને આ દાસ, મિરદ આપનુંજ તપાસજો;
અવિનાશી અમી દ્રષ્ટિ દયાથી, નિત્ય રાખો શ્રી હરિ, સંભાળજો.

x x x + x
(“ રે! રઠોયાળા રઘુવીર જગદાધાર જો ” એ રાગ.)

રે! દીનબંધુ! દીનની દયા ઉર ધારજો!

નથી તમ વિણ અવર તણો આધાર જો!- રે! દીનબંધુ.

દુઃખ દધીમાં હુળતું આ દીનનું નાવ જો!

દયા ધરી પ્રભુ! કરજો તેને પાર જો!

લહો દોષ શું દીનના નાથ ધારી?

અહો હાથ ઓ નાથ વેગે વિચારી!

ધરે દાસને એમ દેવો વિસારી?

લીધી શણું જેણે સદાની તમારી!

હે! સુખસિંધુ! એમ ગણીને ઉગારજો!

નહિ તો તમ પત જશે નીરધાર જો!- રે! દીનબંધુ.

રા. છગનલાલ નારાયણભાઈ મેશ્રી.

(૧૭૫)

(“પ્રભુ મને સાચી નિતીથી તું સહાય છે!”એ રાગ)

દયાનીધિ! હુબતાં, આ દીનને બચાવજો!

દીનને બચાવજો, અંતરમાં સમાવજો! દયાનીધિ૦

ભવ દરિયામાં નાવ માઈ, માયા-મોજે અફળાય!

સઠ સુકાન સુના થયા, એ પાર હવે કેમ જાય? આ દીન૦

સત પરમાર્થનો ભરવો જોઈએ, નાવ મહીં દીક માલા!

હાય! ભર્યા મેં તો પાપના પથરા, હાથે ઠરી આણ્યો કાળા!

ધણી ધોરીના માલનો, નાવ હુબતાં શું દેવો જવાળ?

પડશે જ્યારે સપાટા ત્યારે થશે શો ઉચાટા આ દીનને૦

દયા ધરી પ્રભુ જે દીધેલું, ઉત્તમ આયુષ્ય નાવા!

પાર ગયા વિના હુબતું અધવચ, યોગ્ય ધારે તો બચાવ!

હરિ ખરી આ અણીની વેળા, વળજો વેગે નાથા!

એક વખત ઉગારજો, પાર લાવજો ઝાલીને હાથા આ દીનને૦

રા છગનલાલ નારાયણભાઈ મેશ્રી.

શીકર છોડી હવે ફરીએ!

(ગઝલ)

પ્રભુ પ્રીતી પુરી તારી, શીકર છોડી હવે ફરીએ;

ભૂંસો ભક્તને ભારી, બની તવ દાસ શું ડરીયે?

(સાખી) જરૂર જ્યાં જ્યાં જે તણી, ત્યાં ત્યાં તેજ જણાય,

મૂઠ મમત મિથ્યા કરે, ‘હુંજ કંઈ તે થાય’.

અખિલ જગ આપ આભારી, અમે પણ એ વિષે ભગીએ; પ્રભુ૦

જનન્યા પહેલાં જગપતિ, ભર્યું ભાવથી દુધ,

માતાના ઉદર વિષે, મીઠું ને વળી શુદ્ધ.

નહીં પહોંચે મતી મારી, ગુણોનાં ગાન શાં કરીયે; પ્રભુ૦

શું ખાવું, ખવડાવવું વદવાં વ્યર્થ વચન,

દંત દીધા દામોદરે, શું નવ દેશે અન?

લીયો જગ તાત સંભાળી, નહિ સંતાપ એ ધરીએ; પ્રભુ૦

(૧૭૬)

જગત તણી આ વાડીમાં, વનમાળી વનરાય,
તનુ તેના નિર્ભય ફરે, મન માને ત્યાં જાય.
હરિ સૌ કષ્ટના હારી, મહી તે હસ્ત સંચરીએ; પ્રભુ.
શાસ્ત્ર પુરાણને પ્રીછતો, વળી ન જાણે વેદ.
જાણો છો જગના પતિ અજર અમર અભેદ.
વડી એ વાન વિચારી, સદા સન્માર્ગમાં વળાયે; પ્રભુ.
રાજા હો કે રાંક હો, બળહીણા બળવાન,
હરિ હીરાને પામવા, સધળા એક સમાન.
રીતી સૌ સ્થાન એ ધારી, સદા ન્યાણી હૃદય ઠરીયે; પ્રભુ.
તું મમમાં હું તમ વિષે એમજ માનું તાત,
કાળ ચક્ર છો ને ફરે, હોય નહીં ઉત્પાત.
પિતાને જે કૃતિ પ્યારી, અહર્નિશ એજ આચરીએ; પ્રભુ.
પ્રભુ પાંચવ તારે પડ્યાં, પ્રેમ કપ્રેમે પાળ,
રૂડાં કે લુડાં અમે, તો પણ તારાં બાળ.
કરોડો જીવ લ્યો પાળી, સહુ ભગાં અમે પળાયે; પ્રભુ.

રા. માતીશંકર હરિશંકર.

ઇશ્વર એક છે.

હોહરા.

પરમેશ્વર હિંદુ કહે, કહે ખુદા મોમીન;
ગોરા ગોડ કહી બહૂ. રહે ભક્તિમાં લીન.
પુસ્તક સંસ્કૃતમાં કહે, ફારસિ માંડી ફીતાબ;
મદિરા દારૂ ને વળી, કે'છે કાષ થરાબ.
ભિન્ન ભિન્ન ભગવાનનાં, બાબ્યાં સર્વે નામ;
મનમાં નિશ્ચય મેં કર્યો, તે રહીમ તે રામ.
ધરૂં ધર્મ ખ્રિસ્તી તણો, કરે મુસલમાં રોષ;
ધારૂં જો તેને વળી, હિન્દુ મૂકે દોષ.

(૧૭૭)

ત્યજું ન મારો ધર્મ હું, કંઈ ન પર નિંદાય;
ધર્મર એકજ છે, પછી, વૃથા વદે શું થાય?

મારે સજ્જન જન તમો, મૂકો ધર્મનો વાદ;
સ્વ-ઇષ્ટમાં શ્રદ્ધા ધરી, કરો પ્રેમથી વાદ.

જુદા જુદા સ્થળ માંહિ જન, બેસે નાટકમાંય;
પ્રયોગ નાટકનો તદ્દપિ, સહુને એક જણાય.

તેમજ ધર્મો ધારજો, પણ પરમેશ્વર એક;
ત્યજિ વિવાદ તેને ભજો, રાખી મને વિવેક.

૨૧. ઠંકુર નારાયણ વિસનજી.

વૈરાગ્ય.

(કાલિંગ-ગઝલ-ખુદા યા શુક અમ પરવર—એ રાહ.)

અરે હું તો નથી ખીતો, નથી ખીતો નથી ખીતો;
ભલે હું:ખ હોય તે વીતો, નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

નથી કંઈ કામની માયા, નથી કંઈ કામની માયા;
વિના જપના વૃથા કાયા, નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

ભવે ભગિની પિતા માતા, તનય તનુજ તથા બ્રાતા;
સદા સૌ સૌખ્યના શાતા, નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

નથી નરની થતી નારી, ઉદાહરણો મજે ભારી;
મતિ ત્યાં જાય છે હારી, નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

ધરાપતિ ભર્તૃહરિ જ્યા, કરી હયપાળથી માયા;
વિરાગી કીધ પતિરાયા, નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

કુટુંબીને કરે કાપી, લલ્હો ૧ મુઃ ૨ મૂલ જે પાપી;
જગે જે વાત એ વ્યાપી, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦

કંઈ હું મિત્રતા કોની, પ્રતીતી છે ન લોકોની;
ભર્યા સ્વાર્થે સહુ કોની નથી ખીતો નથી ખીતો— અરે૦

(૧૭૮)

ત્યજી સંસારના રાગો, તથા કૃષ્ણાકૃતિ કાગો;
 પ્રભુ પ્રતિ જાઉં છું ભાગો. નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 વિભૂગાનાર્થ આ વાણી, તથા દાનાર્થ આ પાણી;
 વિભૂ પરમાર્થ મય જાણી, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 ભવિક ભવમાં વૃથા ભૂલે, ભ્રમિત થૈને ભગે દુલે;
 ચઢે છે રેશાખી નિર્મૂલે, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 કરી ભક્તી સદા સાચી, તથા સદ્-ધ્યાનમાં રાચી;
 ત્યજી પ્રીતી બધી કાચી, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 ફલો છે ખાદ્ય મમ કાજે, વસન તો વદકલે રાજે;
 સપન મારે ધરા આ જે, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 કરું શું ભોજનો નાના?, અને વસ્ત્રો વિશેભાના?
 ન શય્યા ઇચ્છતો ના ના, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 કુટુંબી એક છે મારો, ભવદ ભગવાન જે પ્યારો;
 ન એ સમ અન્ય મળનારો, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 વિષયની વાંચના વાળી, કરીને યાદ વનમાળી;
 કપટ ખોલી કરી ખાલી, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 કઈ છું પ્રાર્થના અંતે, ધરીને આશ ભગવંતે;
 કૃપા કર દાસ પર ખતે, નથી ખીતો નથી ખીતો—અરે૦
 રા. ઠંકરૂર નારાયણ વિસનજી.

રૂઢિ.

(ગિરનાર ગજલ.)

કરે છે રૂઢિ આ ભારી ખરાખીને;
 ન છોડો લાભ રે મિત્રો! ખરા ખીને— કરે છે૦
 થતો કન્યા તણો વિક્રય હા દેશે;
 ન એ રૂઢી કહો, શું ચિત્ત ધારીને?— કરે છે૦
 નહીં વિદ્યા ભણાવે બાળિકાને રે;
 થતો બહુ ખેદ એ રૂઢી નિહાળીને— કરે છે૦

૧ હાથ. ૨ વૃક્ષ.

(૧૭૬)

લખ્યું થું શાસ્ત્ર માંહી એ બધું? ના ના;
લખ્યું પાખડિયોએ એ વધારીને— કરે છે

હણી રૂઠી, પ્રસારો ને સુધારાને—
મતી દેપિ ને મિત્રો! વિદારીને— કરે છે

વધો આગે, હઠો પાછા ન હિંદીઓ;
ખતાવો પૂર્વનું કે તેજ તારીને— કરે છે

રા. ઠક્કર નારાયણ વિસનજી.

મહાકવિ કાલિદાસના “ઋતુસંહાર”માંથી

શરદ્.

(દ્રુતવિલમ્બિત.)

કુસુમ વસ્ત્ર ધરી કમલાનના,
શિખિનિ નાદ સુનપુર પાદના;
સુમનદેહ વિપકવજ ધારતી,
નવવધૂ શરદઘ પધારતી.

સુમનથી મહોં ચંદ્રથોં શર્વરી,
કુમુદથી સર હંસ થકી નદી;
ગહન' તેમ રમે! સતપર્ણથી;
ધવલ નિષ્કુટ માત્રતોં પુષ્પથી.

શક્રીં ચંચળ તે કટિ મેખલા,
વરટ પંક્તિ તટે સજ્જતે ચલા;
ત્રિપુલ તીર નિતન્ય કવિ કહે,
તમદ દાર સમી સરિતા વહે.

જત શંખ મૃણાલ સમાન જે,
ધવલ, ને વર વાયુથોં માનજે;
ચલ પયોદથી વ્યોમ વિરાજતું,
નૃપ સચામર જેમ દિશે છતું.

(૧૮૦)

પરમ રમ્ય નભો રમણી! કિલ્લા,
અરુણ બંધુક પુષ્પ વડે ધણા;
કમલ આવૃત્ત યત્ર વસુંધરા,
વરણ કેમ હરે મનના વરા!
અનિલ મંદથી કંપિત જો લતા,
શિખર પુષ્પ ભરે મૃદુ માલતા;
સુમકરન્દ નિપીત અલી મુખે,
ચમરિકો ચિતહાર ગમે મુખે.

પ્રવર ભૂષણ તારકની તતી,
ધન વિમુક્ત શશંક મુખા સતી;
ત્યમ દુકૂલ ધરી તનુ ચંદ્રિકા,
પ્રતિ દિને વધતી સમ બાલિકા.

(બાલિની.)

વિધટિત જલવીચિ, પક્ષિ કારંડ વકત્રે,
જલતટ કલ્પહંસે, સારસે વ્યાપ્ત અત્રે;
કમલ રજથી રક્તા, હંસ શબ્દ વિશાલા,
જન મન રતિ લાવે, આ નદી જેમ બાલા.

રમણ કિરણ માળા, ધારો આનંદકારી,
શિશિર હિમ કણોને અથ વર્ષાવિ ભારી;
નભ વિધુ અવલોકી, કામથી તપ નારી,
સ્વપતિ રતિ વિહીના, ચિત્તમાં હામ હારી.

ફલભરનત ભારી, શાલિ જલો ચળાવી,
કુસુમનત તરને, નૃત્ય મોદે નચાવી;
સકમલ જલ મખે, કંપવી પદ્મિનીને,
યુવક મન મિદારે વાયુ ધીમો વહીને.

સમદ મિથુન કાર્યે, હંસના શોભતા જે,
વિકસિત કમલોથી ઉત્પલે ઓપતા જે;
વર પવન ઉપાથી ઉદ્ગમતા વીચિમાલા,
સર હૃદય જનોના, મોહતા, માન બાળા!

જલદ ઉદર મધ્યે વૃત્તહન્યાપ નળ,
ત્યમ ધનન પતાકા, ચંચલા અઘદળ;
ભલ-ચલન બલાકા, ના કરે પક્ષવાતે,
નાહિ ગગન મયૂરો, ધ્વજતા પ્રેક્ષવા તે.

નિરખિ શિખિ સમૂહો, નૃત્યથી હીન આજે,
મદન મધુર ગાતા, હંસમાં જઇ વિરાજે;
કુટજ કુકુભ સર્વે, નીપથી નીકળીને,
વસતિ કુસુમ—શોભ, સમપર્ણે મળીને.

કુસુમ પરિમલો જ્યાં, નીલિકાના વિહારી,
ખગગણુ રમણીય, ત્યાં ઉડે નાદકારી;
નલિની નયન જેડી, નીચ રાજવરાજ,
ધરિ ઉપવન શોભે, ચિત્તહારી ધન જ.

લલિત કુમુદ પદ્મો, તેમ કણ્ઠહારમાં રે,
દ્યુતિ અતિ ઉપજવી, શીત તેથી વધારે;
દલગત તુલિનાચ્ચુ કંપથી પાડી નીચે,
ઉપવન મને તો મોહકીલાલ સીંચે.

અવનિતલ સમૂહો, શાલિના, છાદિત જ્યાં,
સ્થિત સસુખ ચિત્તે, ગોકુલે શોભિત જ્યાં;
અનિત અતિ સુશબ્દે, હંસના સારસોના,
મનહરણુ કરે ના ધૂનિ! સીમાન્ત કોના?

લલિત ગતિ રમાની હંસથી હાર પામી,
સુવદન વિદુ કાન્તિ, કુલ પન્ને વિરામી;
કુવલય લયકારી, દષ્ટિ એણી દર્શનો,
તનુ ઉલ્ક ભરંજે, લોપ ભૂવિભ્રમોનો;

કુસુમભર વિનમ્રા, પદ્મવો યુક્ત વદલી,
ચુવતિ ઠર વિભૂષા, કાન્તિહારા પ્રમદલી;
રિમત સમ વિદુ કાન્તિ, દન્તભા નિર્મલાથી,
હતવિભ કિલ આજે, પુષ્પ કંકેલિનાથી.

(વસન્ત તિલકા.)

અત્યન્ત કૃષ્ણ ધન ને કુટિલામ્ર વાગે,
 ધારે રમા નવલ માલતી પુષ્પ હાલે;
 સ્વર્ણ પ્રભૂપણ સહ ગ્રવમાં તથા તે,
 ઇન્દીવરે ધરિ ધરે, રતિ કાન્તમાં તે.
 ભદ્રશ્રીયુક્ત સજ્જથી સ્તન મંડલોને,
 ત્રાણીતટ પ્રવર સપ્તકોંથી પદોને;
 આનંદ પામી કલ નૃપુરથી સભાવે,
 વામા વિલામ, ચહિને ચિતમાં સ્વભાવે.

શોભે સકૈરવ તથા યુત રાજહંસે,
 ભૂપા દિશે ધવલ જેમની વારીતંસે;
 એવી તણગ-સુપમા, ધરિ અબ્રરાજે,
 મેઘોથી મુક્ત વિધુતારકયુક્ત આજે.

વાયુ વહે કુમુદસંગથી શીત મન્દ,
 વ્યોમે સતારક લસે વિમલઃશુ ચન્દ;
 પૃથ્વી અપંક જળ નિર્મલ, દિગ્વિભાગ,
 નારી! નિરીક્ષ ધનહીન મનોહર રાગ.

સપ્તાશ્વના કિરણથી વિકસી પ્રભાતે,
 યૂની સુવકત્ર વિભયંકજ શોભતા તે;
 નષ્ટ પ્રવાસી યુવતિ, મુખ હાસ્ય જેમ,
 અસ્તે જતાંજ વિધુ કૈરવ ભાય તેમ.

ઇન્દીવરે યુવતિ ચક્ષુ વિભા નિહાળી,
 હંસસ્વને કવણિત કાચી વિભાસંભાળી
 દેખાતી ઓષ્ટ સુપમા વર બન્ધુ જીવે,
 થાય પ્રવાસી અતિ તેથી સખેદ જીવે.

ચંદ્ર પ્રભા ત્યજિ કરી રમણી મુખોમાં,
 રમણીય હંસ વચનો મણિ નૃપુરોમાં;
 બન્ધુકે કાન્તિ અધરો નૃમનોહરોમાં,
 ભાતી શરદ્ ઋતુ હવે સ્થળ અન્ય કોમાં.

(૧૮૩)

(ગીતિ)

નિકય કમળ વદનાને, પ્રકુલ નીલોત્પલ નેના વસુધા;
નવકાશ વસ્ત્ર ધારી, શરદ્ કુમુદ વિભ આપો ભાવ સુધા.
સ્વર્વ જનોને અલ્પ, પ્રેમન્મત્ત પ્રેયસી રહોજ સદા;
રંગ સંગ અવિભંગ, પ્રીય રહો તે દહો ન દેવ કદા.

(ઇતિ શરદ્.)

રા. ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી.

હિન્દી પ્રજાકીય કોંગ્રેસના પ્રમુખો.

(સવૈયા—એકત્રીશા.)

સુજો સ્વદેશી સધળા બંધુ, વર્ણુ પ્રેમ ધરીને આજ,
કો કો સ્થળ કોંગ્રેસ ભરાણી, કો પ્રમુખ થયા દુઃખભાજ;
પ્રથમ અઢાર પંચાશી સને, મુંઝઈ મધ્યે કીધો હામ,
બાબુ વ્યોમેશચંદ્ર બિરાજ્યા, પ્રમુખ તણું કરવાને કામ.
સન અઢારસેં છાસી મધ્યે, કલકત્તાએ ભીડી હામ,
નવરોજી સુત દાદાભાઈનું દિસે પ્રમુખસ્થાને નામ;
મદ્રાસ મધ્યે મુકામ કીધો, સન અઢાર સત્યાસી માંય,
પ્રમુખપદે બિરાજ્યા પોતે, બદ્રુદ્દિન તૈયબજી ત્યાંય.
અલ્હાબાદ અઢવાસી સાલે, કોંગ્રેસે બહુ કીધું કામ,
જ્યોર્જ યુલને અર્ધું સૈએ, પ્રેમ ધરી પ્રમુખનું નામ;
બીજી વાર મુંઝઈ બિરાજી, અઢારસેં નેવ્યાસી સાલ,
સર વિલિયમને પ્રમુખ સ્થાપ્યા, હિન્દ તણા સુધારવા હાલ.
અઢાર નેવુંમાં કલકત્તાએ, બીજી વારનો લીધો દલાવ,
કોંગ્રેસ કાર્ય ચલવવા સોખું, ફીરોજશાહ મહેતાને નાવ;
સન અઢાર એકાણું મધ્યે, ત્રીજી વાર કલકત્તા શહેર,
આનંદા ચારલુ બિરાજ્યા, પ્રમુખસ્થાને કીધી મહેર.
અલ્હાબાદ વ્યોમેશ બિરાજ્યા, અઢારસેં બાણીની સાલ,
પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું પોતે, બીજી વારનું આણી વહાલ;
દાદાભાઈ નવરોજી બેઠા, પ્રમુખસ્થાને લાહોર ગામ,
અઢારસેં તાણુંની સાલે, બીજી વારનું કરવા કામ.

(૧૯૪)

અન્ય પેઠે મદ્રાસ શહેર પણ, સન ચોનાણું લેવા માન,
આલફેડ સાડેબે હોશી, પ્રમુખ કેરૂ લીધું સ્થાન;
સને અઢાર પંચાણુ પુના, પહેલી વાર કીધો પ્રયાસ,
મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી પોતે, પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા ખાસ.

ત્રીજી વાર કલકત્તે કીધો, સન અઢાર છત્રમાં હામ,
રહેમતુલા મહમદ સાયાની, પ્રમુખે બેઠા કરવા કામ;
અઢાર સતાણુ પહેલી વારની, ઉમરાવતી આવી કોંગ્રેસ,
પ્રમુખસ્થાને સીંઝ શંકર નાયર, કોંગ્રેસ કાર્ય ચલાવ્યું બેશ.

મણુ કલકત્તા પેઠે મદ્રાસે, ત્રીજી વારનું લીધું માન,
અઢારસેં અઠાણું સાલે, આનંદ મોહન પ્રમુખસ્થાન;
મહેલી વાર કીધો લખનાએ, અઢાર નવાણુંમાં મુકામ,
રોમેશચંદ્ર દત્ત બિરાજ્યા, સ્વદેશનો સાચવવા હામ.

લાહોર ઓગણીસેંની સાલે, બીજી વાર કરવાને લહેર,
પ્રમુખસ્થાન ચંદાવરકરને, હિંદ તણો હરવાને કેર;
ચોથી વાર કલકત્તે આવી, સને ઓગણીસેં ને એક,
દીનશા એદલજી બિરાજ્યા, સ્વદેશ તણો જાગવવા રેક.

ઓગણીસેં બેતી સાત્રમાં, અમદાવાદે સાધ્યો લાગ,
મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી આવી, પ્રમુખ તણો તો લીધો ભાગ;
ચોથી વાર મદ્રાસ મુકામે, કોંગ્રેસે કીધી સંગવડ,
લાલ મોહન ઘોષ પ્રમુખે, ટાળી ભારત તણી અગવડ.

ત્રીજી વાર બીરાજી મુંબઈ, સને ઓગણીસે ને ચાર,
સર હેનરી કોટનને આર્થુ, હિન્દ તણી કરવાને વહાર;
બનારસ મહીં બેઠક કીધી, સને ઓગણીસે ને પાંચ,
પ્રમુખપદ ગોખલેને આપ્યું, દેશ તણી જાગવવા આંદ.

સને ઓગણીસો છતી સાલે કલકત્તામાં કીધો હામ,
દાદાભાઈ બિરાજ્યા પોતે, ત્રીજી વારનું કરવા કામ;
વિશ્વાયતથી વેગે આવ્યા, સ્વદેશહિત સાચવવા કામ,
'ચુનીલાલ' કહે એવી રીતે, સ્વદેશની સહુ રાખો લામ.

રા. ચુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ.

(૧૮૫)

જાપાનનો વિજય.

(સવૈયા)

રંગ રંગ જાપાન રંગ છે, ઉમંગ આવે અપરંપાર,
ધન્ય ધન્ય તુજ કાર્ય કહાવે, ધન્ય ધન્ય છે હજાર વાર;
“તું છે નાનું, તું છે જાળક, તું તે શું આખર કરનાર,”
એમ કહેતું આવ્યું રશિયા, તેને પણ તે કીધું ઠાર.

“લશ્કર પુઠ્ઠળ, વડાણો પુઠ્ઠળ, અમલદારનો પણ નહીં પાર,
પૈસો પણ પૂરો પાસે છે, સુવર્ણથી છે ભરી વખાર;
મરશે પણમાં શું સમજીને, લડવાને એ થયું તૈયાર,”
એમ કહેતું આવ્યું રશિયા, તેને પણ તે કીધું ઠાર.

પૃથ્વી પરના લોકો પણ વીચાર વિષે જનિયા ગરકાવ,
‘મોટા સાથે જાથ ભીડીને, જાપાન શું મેળવશે લાભ?’
થર્ન લગર્ન શરૂ પુર જોયે, જાગ્યું એ તો મહા રમખાણ,
દિનપર દિન શું ચકિત કરતું, રશિયાનો કહાડે મહા ધાણ.

આખર પોર્ટ આર્થરે આવ્યું, જગ જોવાને ઈતેબર,
કટાકટીનો વખન ગણાયો, માન્યો તેના પર આધાર;
ધે ૧ તો બહુ દિન તક ચાલ્યો, કરીયા, બનીયા બહુ હેરાન, દિન ૦

દશ મનવારો હુગી રશિયાની, વળી હુગાડી બીજી ચાર,
ઉશ્મકેશ, રીક, ઓરેરા, વેરયાગને કરી નિરધાર;
તણનો નાશ થયો પોર્ટ આર્થર, ઉગડયુ બોયારીન વડાણ, દિન ૦
ઓરેન્ઝ, ઝારેવિચ, પેરીસવિયેટ, પોલટાવા, બાયાં સેનીયાવીન,
નીકોલાસ, દાયાના, આસ્કોલડ, અને પત્રાદા આપ્રાકસીન;
લાધેલાં શકમંદ ન ગણતાં, કબજ કીધાં એકાદશ વડાણ, દિન ૦

જોઇએ રૂસ અમલદારોનો, સ્થીર ચિત્તથી જો હેવાલ,
સાત બેલાગ્યા પાછા ને વળી, પાંચ ધવાઇ થયા બેલાલ;
યુધ્ધે નહિ આવવાની શરતે, રોસેલ ચડી ગયો છે વડાણ, દિન ૦

કેલર, કોન્ડ્રત્યેન્કો, સેપ્રીત્સી, રીયાલ્ફીનીન, સ્મોલેન્સ્કી,
મેકેરોફ, મોલાસ, વિટગેરન, ફાઈલ્કરશાપ, રાકિટકોવસ્કી;
અને આખરે, નીચેબોગાતોફ મળી ગયા અગીયાર સમશાન, દિન ૦

(૧૮૬)

સ્મીર્નોદ, ફલંગ, રેસ્નાલીન્સ્કી, બાઇલાઈ ગોરબાલ્કોમસ્કી;
 ઓગોરીયેવિચ, ઉખરોનસ્કી, તીકીતીન, લોસ્તમીન્સ્કી;
 ફોકવિરેન, રોઝ્દેસ્ટવેનસ્કી, જપાને છે કેદીવાન, દિન૦
 ચાર લાખ માણસ પણ ખોયાં, રશિયાને તો મોટી ખોટ,
 જપાની તુકસાની સાથે સરખાવે તો ફાકે લોટ;
 માત્ર કુખી મનવારો સાતજ, રસે કુબાડયું નહિ કે વહાણ, દિન૦
 અમલદાર ત્રણ ખોયા તો છે, રશિયામાં ના એકે કેદ,
 શરમ શરમ છે શરમ રમ્મને, બાકી રહી છે શું ઉમેદ?
 ગુમાનમાં ધુમતું તો આવ્યું, પણ ઉતર્યું છે પૂર્ણ ગુમાન, દિન૦
 હાર્યો જુગારી બમણું રમશે, રશિયાએ પકડી એ ચાલ,
 પોર્ટ આર્થરથી મુકદ્દન આવ્યા ત્યાં પણ બનિયા બહુ બેહાલ;
 બાલ્ટીક કાફલો પૂર ઉમેદે, લખ આવ્યા ના રહ્યું નિશાન, દિન૦
 ઓ નાનકડા, ઓ બાલકડા, તેં તે શું કીધું આ કામ?
 તુજ ચાકાકી માટે તુજને, લાવી શું આપું ધનામ?
 નથી મુજ પાસે હીરા મોતી, નથી અરે હું જમીનદાર,
 ધન્ય ધન્ય તુજ કાર્ય કહાવે, ધન્ય ધન્ય છે હજાર વાર.

ગુણવંતલાલ દોટાલાલ દેસાઈ.

ગુણવંતી ગુજરાત.

(રાગ માઠ—ગરબી.)

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત,
 સુખસાગર સાક્ષાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત.
 જંગલ મંગળકારી દીસે, સહુ ફળ ફુલ ભરપૂર,
 નદી નાળાં સરોવર દેખી, આનંદ વ્યાપે ઉર;

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત.

ઝાડ પ્હાડ ને સાગર સર્વે, ઉપયોગી અમૂલ,
 જેના પ્રતાપે સર્વ ઠેકાણે, વૃષ્ટી થાય અતુલ; અમારી૦
 બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય ને શુદ્ર, સર્વ નાતની માત,
 પ્રેમ સહિત સહુ પાપે પડીએ, દેવી છે સાક્ષાત; અમારી૦

(૧૮૭)

ધન ધાન્ય ખડ બહુ પાકે, ધાતુ ખાણ અપાર,
બાળક તારા બહુ સુખ પામી, નમે છે વારંવાર; અમારીં
સેવકના બે બોલ આ સુણો, કહે છે 'ચુનીલાલ',
સુખી રહે સૌ બાળ એવી ઘો, આશિષ આણી વ્હાલ; અમારીં
રા. ચુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ.

સ્વદેશસ્તોત્ર.

(આરભી રાગ—તાલ દાદરો.)

નમું નમું તને મારી માતૃભૂમી. (૨)

નમું નમું તને મારી ભર્તૃભૂમિ
આર્યભૂમિ નમું, નમું હિન્દભૂમી,
દેવભૂમિ નમું, વિરભૂમિ નમું,
નમું નમું મારી પ્રભુભૂમિ— નમું નમું

સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રે તારી,
સત્યથી કુખ શોભાવી;
તે ગુણ સત્યનો દે તુજ તનુજેનાં,
અંતર માંહી હસાવી, નમું નમું

ધર્મિષ્ઠ ધર્મરાજાએ ધર્મે,
ધર્મધ્વજ કર ધારી;
આર્ય બાલુડાને ધર્મ તે આપી,
પ્રીતે લેજે તારી, નમું નમું

જ્ઞાની જનક વિદેહી નરેશ,
જ્ઞાનથી કિર્તી વિજળી;
એ જ્ઞાન આર્ય અરજકને આપ મા
જેથી થાયે પુન્યશાળી, નમું નમું

દયાળુ દેશના દીપક વિક્રમે,
દયાથી દેહ દીપાવી;
ભારત પૂત્રોમાં પરદુઃખલંબન,
ગુણને દે મા વસાવી, નમું નમું

(૧૮૮)

રઘુકુળભૂષણ રામ રાજાએ,
અણગે નિતીને ધારી;
તે ગુણ નિતીનો આપ મા પ્રેમે,
જેથી સંતતિ થાયે સારી, નમું નમું

ભક્તશિરોમણી પ્રહલાદજીએ,
ભક્તિથી પ્રભુ રીઝાવ્યા;
ભક્તિનો તે ગુણ દે તુજ શિશુને,
દાળી પ્રપંચ ને માયા, નમું નમું

દાની બલીરાજ કર્ણ ભૂપતિએ
દાનથી હસ્ત શોભાવ્યા;
તે દાનનો ગુણ દે તું દયાળી,
જેથી થાયે સુખી તુજ જાયા, નમું નમું

બળવાન ભીમ અભિમન્યુ,
અર્જુન, ભિષ્મ, ભગિરથ, વીર;
શિરાણ, જેમલ, સમર પૃથુ,
સરખા આર્યોને કર રણધીર, નમું નમું

દેજે સ્વદેશ કે ભગવદભક્તિ,
ઉન્નતિ દેશની થાયે, (૨)
પ્રહલાદ કરજે કે પ્રતાપ કરજે,
માગું કર જોડી એ માય; નમું નમું

રા. રણછોડલાલ મહાસુખરામ કવિ.

યશોગાન.

જય જય ભારત માત,
તાં જૈરવ શું રૂપાળું?
નથી નથી કંઈ ખામી માત,
તાં જૈરવ શું રૂપાળું?

(૧૮૬)

ગંગા, યમુના, તાપિ, નર્મદા,
 આનંદદાયક ભાળું ભાળું,
 પ્રેમ, ધર્મ, ને કર્મની માતા,
 ધન, ધાન્ય, ને સંપત્તિ માતા;
 સૌ જગત પે.પણુ દાતા, જય જય૦

રામ, કૃષ્ણ, ભીમ અર્જુન જેવા,
 કરતા પ્રેમેથી તમ સેવા;
 જન્મ્યાંતા પુત્રો તેવા, જય જય૦

ભોજ, વિક્રમ ને પૃથુ ક્ષત્રિ
 કાલિદાસ ને બીરબલ, મૈત્રિ;
 વળી ઋષિ સમ વિશ્વામૈત્રિ, જય જય૦

હુમંત, વસંત ને યશવંતી,
 સીતા, કુન્તા ને મંદોદરી;
 ધરતી દીસે રૂડી પ્રેમ ધરી, જય જય૦

રા. ચમનલાલ છોરાલાલ દેસાઈ.

આશિર્વાદ.

(શાર્દૂલ વિહિત)

પામો સુખ અપાર વૃત્તિ વધજે, દાને શુચી સર્વદા,
 પામો કાર્તિ પતિ પૃથિવ તળમાં, વ્યાપાર વાણે સદા;
 પામો ઉચ્ચ મતી સુકાર્ય કરવા, ઐશ્વર્ય આરોગ્યતા,
 પામો લક્ષ્મિ વિશેષ પ્રદા નરમાં, પામો ધન્ય મિત્રતા.

રા. જેડીશનદાસ એમઝ લગન.

(૧૯૭)

૨૧ હક્કર નારાયણદાસનાં કાવ્યો.

પ્રેમભાવ.

(હરિગીત.)

જે કલ્પના, જે લાલસા, જે ક્ષોભ, મોહ વિચાર છે,
માનવ-હૃદય-મૂ માંહિ ઉગતા, પ્રેમના ઉદ્ગાર છે;
છે પ્રેમ ભવનો આદિ કર્તા, સૃષ્ટિનો એ સાર છે,
એ વિશ્વનો પોષક સમર્થક ધર્મનો આકાર છે.

સહુ શ્રેષ્ઠ કાર્યોનો જગતમાં, પ્રેમ શુભ ઉદ્દેશ છે,
મન, યોગ, જપ, તપ, જ્ઞાનનો, એ પ્રેમ શુભ અવશેષ છે;
આનંદ, આધ્યાત્મિક, સમુન્નતિનો ભર્યો ભંડાર છે,
તે ધર્મ કર્મ પવિત્રનો, એ પ્રેમ દઢ આધાર છે.

થે પ્રેમને આધીન, નભમાં જગમગે છે તારિકા,
બોલે વને એ પ્રેમ વશ થઈ, કોકિલા, શુક, સારિકા;
છે પ્રેમ સંચાલક સમીરણનો, વિદિત સંસારમાં,
નભમાંહિ શશિ રવિ ભ્રમણ કરતા, શુદ્ધ પ્રેમ પ્રચારમાં.

ભેદી ગિરીના ગાત્રને, અવિચળ અલૌકિક ટેકથી,
જાતી સમુદ્ર સમીપ સરિતા, સ્નેહના ઉદ્વેગથી;
શરદિન્દુ નીલાકાશમાં, વિહરે વિશેષ પ્રભાવથી,
સાનન્દ સાગર ઉછળે, તે પ્રેમના અતિ ભાવથી.

ધન અંકમાં વિદ્યુત સમાતી, પ્રેમના ઉચ્છ્વાસથી,
શોભા વધારે ગુહ્ય તરુની, પ્રેમના આભાસથી;
નાચે મયૂરો દેખો ધન, તે વિવશ થઈને પ્રેમથી,
ભાળે ચક્રોરો ચન્દ્રને, તે પ્રેમ અતિ સક્ષેમથી.

વર કામિનીના વસનમાટે, કીટ અર્પે પ્રાણને,
આપે પુરુષ-હિતકાજ, પ્રમદા રૂપ-યૌવન દાનને;
મધુકર સુખો માટે સદા, ખીલે તડાગોમાં કમળ,
તે મત્સ્યના સુખ કાજ રહે, નિત્યે કહિન હિમ તાપ જળ.

(૧૯૧)

મૃગ મોહ માટે વેણુ રાતી, છિદ્ર છાતીમાં કરી,
દીપક દહે નિજ દેહને, તે શલભ સુખ હૃદયે ધરી;
વિશ્વે કદાપિ સ્વાર્થમય, નહિ પ્રેમ કરવો જોઈએ,
પરહિત વિમળ જળથી સદા, હૃદય ભરવો જોઈએ.

છે પ્રેમ જગતો દેવ, એ સિદ્ધાંત સહજ પુનીત છે,
મિથ્યા જગતના પ્રપંચ, ને પ્રેમ દૈવિક ગીત છે;
નાના સ્વરૂપોથી વિચરતો, પ્રેમ આ સંસારમાં,
છબિ જોઈ લ્યો એની મનોહર, લોકમાં પરિવારમાં.

શુભ શિષ્ય-શ્રદ્ધા તાતતો વાતસલ્ય ભાવ પવિત્ર જે,
ત્યમ સ્નેહ મતાતો સુપાવન, સ્વજન સ્નેહ વિચિત્ર જે;
સત્વિક સતીનો સત્ય ધર્મ, કઠોર પ્રેમોપાસના,
ત્યમ ભક્તિ ભકતોની ભત્રી, સંન્યાસીઓની સાધના.

સાહિત્યની સેવા પ્રશંસિત, દેશની હિત કામના,
ત્યમ ધર્મનું પાલન અને નિજ વૈરિજનનિર્ધાતના;
એ પ્રેમનાં સહુ ભિન્ન રૂપ, અનૂપ નિશ્ચિત ધાર્ય છે,
સહુ ધર્મ વ્રત સાધન ક્રિયાઓ, પ્રેમનાં સત્કાર્ય છે.

જે ધ્યાન, પૂજન, ભક્તિ, સંયમ, કીર્તનાદિ તમામ છે,
તે વિવિધ સુંદર સર્વ કેવળ, પ્રેમનાં મધુ નામ છે;
છે યત્ન અદ્ભુત પ્રેમ, પ્રેમીનો જગતમાંહી મહા,
તે યત્નમાં તે સ્વાર્થનું, બલિદાન આપે છે અડા!

એ પ્રેમયજ્ઞ ન પૂર્ણ થાતો, સ્વાર્થની આહુતિ વિના,
નિઃસ્વાર્થ પ્રેમીના ગુણોને, હું શકુંજ ગણાવિ ના;
છે આત્મ-વિસ્તૃત મહાયોગી, સહજ પ્રેમી સર્વદા,
આ બાહ્ય સંસારે ન તેની, દષ્ટિ તો જાતી કદા.

નિજનાં સુખો પ્રતિ તે કદા, બ્રૂક્ષેપ પણ કરતો નથી,
ઉપહાસ, નિન્દા, તાપ, દુઃખે તે કદા કરતો નથી;
સ્વપ્નેય તેના ચિત્તમાં, નહિ કામના કોઈ થતી,
દુર્વાસનાઓ સહજ તેની, દગ્ધ સર્વ થઈ જતી.

આરાધ્ય પ્રિયતમના વિના, તે અન્યને નહિ માનતો,
આરાધ્ય પ્રિયતમ વિના, ભવમાં અન્યને ન પિછાનતો;

(૧૯૨)

આરાધ્ય પ્રિયતમને સદા, સહુ વસ્તુમાં અવગાહતો,
આરાધ્ય પ્રિયતમના વિના, નહિ અન્યને તે આહતો।

તન્મય સદૈવ નિમગ્ન રહેતો, પ્રેમના તે ધ્યાનમાં,
નિજને નિરંતર ભૂતો જાતો, પ્રેમના તે જ્ઞાનમાં;
કરો ત્યાગ સંસાર સ્વાર્થનો, તે પ્રેમમાં અનુરક્ત છે,
આદર્શ-પ્રેમી પુણ્યભાજન, પ્રેમનો તે ભક્ત છે.

ભવમાં કદાપિ પ્રેમિ પુરુષો, મુક્તિને માને નહીં,
'છે મુક્તિ કેવળ પ્રેમ,' તેની ભાવના એ ભવમહીં;
અનુપમ, મનોહર, સરળ, સુખમય, ભાવના તેની ખરી,
છે મિત્ર તેના સર્વ વિશ્વે, કોઈ નહિ તેનો અરિ.

પ્રભુના અનુગ્રહના વિના, કોઈ પ્રણયિ હોતો નથી,
ને પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને, નિશિ દિવસ રોતો નથી;
પ્રેમાશ્રુથી મન શુદ્ધ થઈને, સ્વાર્થ સહુ જાતો વહી,
સંકીર્ણતા, અપવિત્રતા, મમતા ન કાંઈ શકે રહી.

પામી પ્રણયનિધિ નહિ પછી, નર યાચના કરતો કદી,
તેના હૃદયથી વહી જાતી, અન્ય ઈચ્છાની નદી;
પ્રણયી ન ભવ ઉદ્ધાનમાં, દો અન્ય તરુને ઈચ્છતા,
છે પ્રેમ ઉત્તજ્જ્વલ કલ્પતરુ સુખ, ને અવર અંચલ લતા.

શિક્ષાસ્થળી છે પ્રેમની, સંસાર નિશ્ચય જાણીને,
જે પ્રેમની શિક્ષા ન પામે, અધમ તેને માનજો;
નરજન્મ તેનો વ્યર્થ છે, જે પ્રેમનો ભોગી નથી,
આદર કરે ના પ્રેમનો, તે પુરુષ સુખ-યોગી નથી.

અતએવ, વાચક, છોડોને છગ, પ્રેમની સેવા કરો,
હૃત્પાત્રને એ પ્રેમના, પીયૂષથી વ્હાલા ભરો;
એ પ્રેમથી રંગાઈને, દ્વેષદિ બંધો ત્યાગજો,
આ મોહનિદ્રામાંથી સત્વર હવે સર્વે જાગજો।

(૧૯૩)

ભક્ત ભોગી સંવાદ.

(ગીતિ.)

ભોગી:—મૃગનયના વિધુ વદના, રસિકા ગજગમિની ધ રામાનો;
જેણે સ્પર્શ ન કીધો, જન્મ તેહનો વૃથા ધરા માનો.

ભક્ત:— નિર્ગુણુ સર્વવ્યાપી, ચિદાનંદ સૌખ્યદ પરમાત્માનો;
જેણે શોધ ન કીધો, વ્યર્થ જન્મ નરનો ખર સમ માનો.

ભોગી:—મધુર ભાપિણી રમણી, દદ પ્રેમદા કામગ વપુ વાળી;
એવી અખળા જેણે, નહિ સેવી, નિજ કાય વૃથા ગાળી.

ભક્ત:— ક્ષણનું સુખ જનવામાં, વામા કાયા ઉપવનના માળી;
પણ સદૈવના સુખને, પડશે દેવું સ્વહસ્તથી જાળી.
માટે જગમાં જેણે, સદ્ગુણ સેવી નીતિ નહીં પાળી;
વ્યર્થ જન્મ તે નરનો, વળી તેણે નિજ કાય વૃથા ગાળી.

(સદ્દૃશ વિકીરિત.)

ભોગી:—આવી અંબરથી અહા, વિધુમુખા માયાભરી મોહિની;
જેનો કંઠ તિલોત્તમાસમ તથા ઓઠો સુધા સ્નેહિની;
કાળા મેઘ સમાન કેશ શિરના શોભી રહ્યા મૂલતા;
તેમાં અર્જુન પુષ્પ વેણી દિસતી અન્યા હિ વિદ્યુલ્લતા—
ધારીને અતિ નમ્રતા વિનવતી પાસે રહી યોષિતા;
બોલી વાક્ય વિનોદકારક અને વૃત્તી કરી તોષિતા;
કાન્તા એ સમ થાય પ્રાપ્ત ભવમાં આવી યદા માનવી;
એથી લેશ વિશેષ સૌખ્યદ મળે શી વસ્તુ સ્વમાં નવી?

(ગીતિ.)

કરિવર કર સમ જધનો, વદન વિભાવરી વલ્લભ સમ ધવલ;
કુચ એ કનકલશ સમ, કરે મનોભ્રમ નવ એમાં નવલ.

સ્તન મંડળતી શોભા, થઈ વૃદ્ધિગત ગલ મુક્તા હારે;
દેખાતો આણીતટ, વિશાળ આ રસના કલાપ ધારે.

કલનૂપરથી ભૂષિત, પાદાંબુજથી કરિ મોહક નાદ;
વસ્ત્રોને સંકોચે, નયનશરે ઉપજાવે ઉન્માદ.

(૧૯૪)

ભક્ત:—સ્પાધત કરિકર સાથે, જધનો તે મૂત્રસવણ સ્થાન;
વદન તુલિત શશધરથી, પણ તે શ્વેમાગાર મલિન માન.
ઉપમિત કનક કન્નથથી, સ્તનો અરે તે ખરે માંસ ગ્રંથી;
વૃથા મહત્તા પાન્યું, નારીનું નિંદ્ય રૂપ કવિજનથી.

(શદ્).
(શિખરિણી.)

વારંવાર અતીવ નિન્દ્ય ભવમાં ભદ્રા નહીં ભામિની;
તેના પ્રેમ વિમોહમાં નહિ ફસો, અજ્ઞાનની યામિની;
ભક્તી સંગ ત્યજે ભજે ન વિભુને જે મર્ત્ય કામી અરે;
નૌકા તે નહિ પામશે તરિ જવા સંસારના સાગરે.

(શિખરિણી.)

સખા! રામા રાગો, ત્યજે ભવ રમાનો પતિ ભજે;
મનોભાવે શુદ્ધે અધ હરણકર્ત્રી મતિ સજે;
કરો ભક્તી કાંતા, વિનતિ ભગિનીને અતિ ધજે;
ક્ષમા માતા પૂન્યા, સુહૃદ શુભ માયા પતિ હજે.

માયાનું બળ અને ફળ.

(ગજલ)

થયો ચારે તરફ ભવમાં, મહાવિસ્તાર માયાનો;
કરે છે પ્રેમથી પુરૂષો, સદા સત્કાર માયાનો —થયો.
થયું પાપી નરકવાસી, થતાં સહવાસ માયાથી;
સમજતા તોય કયમ થાતો, નથી ધિક્કાર માયાનો —થયો.
નજરથી નિત્ય દેખાયે, જગત્ સંહારનારી છે;
છતાં કર્મો કરે કાળાં, લઇ આધાર માયાનો —થયો.
નથી એ માર્ગ મુક્તિનો, અચળ સુખનું ન સાધન એ;
તથાપ રમ્ય દેખાતો, વિકટ આકાર માયાનો —થયો.
ન છૂટે કોઇ કાળે તે, ફસાયો જે જરા એમાં;
હૃદય પાપી બને પૂરું, થતાં સંચાર માયાનો —થયો.
કયું જો એક પાતક તો, કરી બીજાં બહુ પાપો;
પતાકા પાપની ફરકાવતી, એ સાર માયાનો —થયો.

(૧૯૫)

ભક્તની મહત્તા.

(ગજલ).

પ્રપંચી લોભોનો ભવમાં, કદા જયકાર નહિ થાતો;
પ્રપંચે જે મચેલો તે, વિકટ હું; ખમાંહિ અટવાતો—પ્રપંચી૦
સુખી છે તે સરવ જે છે, ધરે મન ધ્યાન ઇશ્વરનું;
સદા સંસારમાંહીં તે, પ્રભુનો ભક્ત પૂજતો—પ્રપંચી૦
વિજય થાતો સરળતા, નિષ્કપટતા, ધર્મ નિષ્ઠાથી;
નહીં આ દાવ દુનિયાનો, દગાખાણથી જીતાતો—પ્રપંચી૦
ન દારી, પુત્ર, દુહિતા, બંધુ, મિત્રો દુઃખનાં સાથી;
તથા લક્ષ્મીય ચંચલથી, અચળ સુખમાં ન જન જતો—પ્રપંચી૦
લહે છે મોક્ષ તે અંતે, કરે જે ભક્તિ ભાવેથી;
ખરો છે ભક્ત જે જન તે, સમાજે પૂર્ણ પંકાતો—પ્રપંચી૦

ઇશ્વર.

(હરિગીત.)

છે જડમહીં તે ઇશ ને વર્ણો ઇશ છે ચૈતન્યમાં;
પાપીમહીં પણ છે અને ધર્માત્મા તનુ ધન્યમાં;
મુજમાં અને તુજમાં વસે જે ઇશ તે તો એક છે,
બહુ ઘટ વિષે રવિ બિંબ સમ બસ ભાસનો અતિરેક છે;
જાણે ન તેને નહિ જુએ એ માનવી અજ્ઞાન છે;
સર્વત્ર તે વ્યાપક નિરંતર ભક્તનો ભગવાન છે.

“યમ” નામ.

(દોહરો)

સકળ જનોનો જે કરે, પળમાં અંતઃકાળ;
તે પ્રચંડ યમરાજ છે, જેનું તેજ વિશાળ.
જ્ઞાની અજ્ઞાની તથા, હો કાયર કે શૂર;
યમના નામ શ્રવણથી, થર થર કંપે કૂર.

(૧૯૬)

પ્રીતિ.

(હૂમરી-જનમ્યો જગમાં તે વૃથા જનમ્યો-એ રાહ.)

હૃદયોદાને સુંદર લતિકા, ઉગતી તેની અભિધા પ્રીતિ- હૃદયો.
ઉણ્ણે બગતી ઇતર લતા પણ, વિરહ વન્દિથી એ અતિ વધતી;-હૃદયો.
દુઃખ, શોક, અશ્રુની વૃષ્ટી, એ લતિકાનું પોપણ કરતી;- હૃદયો.
આલિંગિતિ જે તરુને તે સહ, વસતી, હસતી, જીવતી મરતી- હૃદયો.
આપતીના દાવાનજમાં, નૂતન કુસુમો હવે ધરતી;- હૃદયો.
ક્ષમા શાંતિ ને સહનશીલતા, દિવ્ય કૃણા એ સદા આપતી- હૃદયો.
કામ, મોહ, વિષ વૃક્ષ નિરાળાં, કલ્પવૃક્ષ એ નષ્ટ ન થાતી- હૃદયો.

પાતિવ્રત્ય.

(હરિગીત.)

જે પ્રેમદા નિજ પતિ ચરણમાં લીન શિરને રાખતી;
જપતી હૃદયની એક નિષ્ઠાથી નિરંતર પતિ પતિ;
સ્વપ્નેય અન્ય ખ્યેયના તે ખ્યાનમાંથી નહિ જતી;
પતિ હોય સુંદર કે અસુંદર તોય તેને માનતી;
એ શ્રેષ્ઠ પાતિવ્રત્યથી સ્ત્રી સૃષ્ટિમાં પૂજ્ય છે;
આ વિશ્વનો ચાલક વિભુ પણ દાસ સર્તીનો થાય છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ.

(દાહરો.)

સ્ત્રી ને પુરુષ ઉભય વિના, ચાલે નહિ સંસાર;
સ્ત્રી જે વીંટી તો પુરુષ, માણિક્યજ નિર્ધાર.

અર્ધદગ્ધ.

(ગીતિ.)

અગ્નિ થાય વશ સહજે, વિશેષ સહજે વિશેષજ થાતો;
સાનાંશ દગ્ધ જનને, સમજાવી નહિ શકે જે બ્રહ્મા તો.

(૧૯૭)

વૈવકવિ દુર્લભદાસ શ્યામજી ધૃવનાં કાવ્યો.

ચેતવણી.

(કુલણા.)

જાજ ને કાલ કરતાં વીત્યા જન્મ બહુ તોય તુજને નથી જ્ઞાન થાતું;
રીના નેહમાં, શિશુ તણા સ્નેહમાં, જ્ય છે ચિત્ત તારું હણાતું;
ન તણી ધાગળી પત્તળીને પાણીથી જે રીતે થાય છે ખૂન ભારે;
મ તુજ હૃદય પણ ભાર વાળું બને, રાગ રજકણ અને દ્વેષ ક્ષારે.

સૂર્ય ઉગે અને આથમે તે થકી, થાય છે ક્ષીણ આયુષ્ય તારું,
તું નથી જાણતો કાળની રમત એ, તારે મન માત્ર છે માફ માફ!
મરણ ને સંકેતે અવરતાં તું જુએ, તોય પણ ના ધરે લેશ ભીતિ,
મોહ મધુપાનથી છેક ઉન્મત બન્યો, રાખીને સ્વાર્થની સાથ પ્રીતિ.

યૌવને આંધળો, ધન મધે બધિર થઈ, જેતો સુણતો નથી સાચું ખોટું,
તોર ને જોરમાં નવ ગણે કોઈને, તારું એ કેવું અજ્ઞાન મ્હોટું!
બેડી મમતા તણી પગ વિષે પહેરીને, ભોગવે ધર રૂપી દેહખાતું;
જાજ કઠિ બહાર પણ ચિત્ત ચતુરા કતો કષ્ટ આશું ગણે છેક ન્હાતું?

શાસ્ત્ર રચે નહિ સંત નવ સંભરે, દેવું લવ ના ગમે પાત્ર કરમાં,
ઉચ્ચથી નવ ડરે, નીચતો ભય ધરે, ગણતી હું કયમ કઈ તારી નરમાં!
મારે વક્ષમાં ઘણાં દ્રવ્યને કાજ તું, ભજન પણ લેશ કરવું ગમે ના,
જેમ ઝાઝું મને તેમ ઇચ્છા કરે, મરણ અવસર લગી તે શમે ના.

આ તે તુજ અયુમ કે શ્રેય છે જે જરા, હૃદયચક્ષુ વડે શાન્ત બેસી,
ભોગની તૃપ્તિ શું કે.ઈતી થઈ આ થાય છે સૂક્ષ્મમાં જે પ્રવેશી;
હરિગુણ ગા અને હરિકથામૃત તણું, પાન કરનાર થા શ્રેય કરવા;
કાંઈ યાશે નહિ પરીણ જવ ભૂમિપર, કાળના પ્રયત્નથી હાયા મરવા.

મરજી જે થાય તો તરતમાં લે કરી, યજન, પૂજન, ભજન દેવ કેઈ,
દેહને જીવતું રૂપ જાને ગણે, દેહ છે જીવતું માત્ર દહેઈ!
દાસ દુર્લભ કયે મહત્તો શું મયે? રંચ સરખો નથી સાર જેમાં,
સાર તો એક છે બ્રહ્મા જ્ઞાનમાં, લક્ષ તું રાખજે શુદ્ધ એમાં.

(૧૯૮)

આ પણ એક ભાવિ.

(ગઝલ-પહાડી.)

અમે રોયા કદિ કિંવા હસ્યા, એ એક ભાવિ
અમે પરદેશ કે વતને વસ્યા, એ એક ભાવિ.—ધ્રુવ.
અમે ખોયું બધું યા, ધામ ધન બહુએ કમાયા,
અમે છૂટ્યા કિંવા ફટ્ટે ફસ્યા, એ એક ભાવિ અમે
અમે આગળ વધ્યા, પાછળ હઠ્યા, યા જંગ છૂટ્યા
અને ખેતી રહ્યા કિંવા ખસ્યા, એ એક ભાવિ અમે
અમે કરવા ગયા જ્યાં એકય, ત્યાં કંકાસ જાગ્યા,
અમે કંકાસ કરતાં આગસ્યા, એ એક ભાવિ અમે
અમારા શત્રુઓ રનેડી, થયા આતંક સાથે,
અમારા રનેડીઓ અમ પર ધસ્યા, એ એક ભાવિ અમે
અમારો જ્યાં નહિ વિશ્વાસ, ત્યાં વિશ્વાસ આવ્યો,
અમે જેના હતા તેણે કર્યા, એ એક ભાવિ અમે
અમારા દંશ કરનારા થયા પગ ચાટનારા,
અમેને ચાહનારાઓ ડસ્યા, એ એક ભાવિ અમે

તૃષ્ણાને ઠપકો.

(ભેરવી.)

(મન મેઝ હવે મગરૂરી—એ ગતતી.)

તું પાછળ કેમ પડી છે? દ્વારે શીઠ અડી છે રે? તું પાછળ
લાખોને લટકાવી માર્યા, ફાંસી તારી વડી છે રે;
સર્વ થડી સાયું કહું સૌના, માથાની તું જડી છે રે—તું પાછળ
મૂર્ખ તણે તો શું એ રતે! ચાતુર ચિત્ત અડી છે રે;
વિચુન કરતાં ધણી વધારે, તારી ગુપ્ત હડી છે રે—તું પાછળ
જ્યાં જોડે ત્યાં તારી ખેડી, તારી તેમ કડી છે રે;
હાથ પાય તેં સૌના બાંધ્યા, સત્તા તારી છડી છે રે—તું પાછળ
કસોટી કરવા દૈવે તુજને, લોઢાનીજ ધડી છે રે;
વડે રૂપામ સુત દુર્લભ મુખથી, તું અમિ શગડી છે રે—તું પાછળ

(૧૯૬)

અકળામણ.

(ધીરાના પદનો ઢાળ.)

આંટી આવી ઉભી રે, ઉકેલે કોણ એને? !
મતલબની માયા રે, પૂછે છે કોણ કેને? આંટીં
પૂંજીએ તો કોઈ ઉત્તર ન આપે, વણ પૂછે મન મૂંઝાય;
સૂઝે ન આમાં, કે શું કરીએ? માગી મળે ન સહાય—
પીડા આ તો મ્હોટી રે, હસી ટાળે કહિયે જેને—આંટીં
સાંકડ નહોતી ત્યારે સર્વે, રૂકું મનાવીને રોજ;
સગાં રનેહીઓ, ખાનપાનની ઉડાવતા'તા મોજા
હવે નાદા છેટા રે, દેખી મઝ્યાના બેને— આંટીં
સોણે સામા મળ્યા નહીં તે, છતમાં કાઢે સગાઈ;
અછતમાં તો અળગા રહીને, રાખે શત્રુતાઈ!
આને કહીએ કેવા રે? સાચું ન પોસાય તેને—આંટીં
કોનો આમાં ઘોખો ધરીએ? કોનો આમાં નહીં?
મટીતાં મટકાં સૌએ સરખાં, સાર ન દીડા કંઈ—
કાત્ર વહી જશે રે, હમણાં તો વેડી લે ને— આંટીં
તડકા છાંયાનો ક્રમ જણીને, જળવધી નિજ જાત;
નથી પડનારી દ્રોષના શિરપર રાતની ઉપર રાત—
દુર્લભ એવું સમજ રે, શ્રી હરને શરણે રહે ને—આંટીં

તમારે શું? અમારે શું?

(ગઝલ.)

થવાનું થાય છે તેમાં, તમારે શું? અમારે શું?
જવાનું જાય છે તેમાં, તમારે શું? અમારે શું?
ફકીરો જે અમીરો તે, અમીરો જે ફકીરો તે;
સમય બદલાય છે સૌનો, તમારે શું? અમારે શું?
હતો જ્યાં ઓટ ત્યાં ભરતી, ભરેલું થાય છે ખાત્રી!
પવન ફૂંકાય જ્યાં એવો, તમારે શું? અમારે શું?
મજેની ચન્દ્રની શોભા, પ્રભા નિજ ખોઈ પણ દે છે!
નિયમ છે એજ સૃષ્ટિનો, તમારે શું? અમારે શું?

ગમે છે શ્રેય ત્યાં સંકટ, કહોની કેમ આવે છે?
હૃદય ભય થાય છે મિથ્યા, તમારે શું? અમારે શું?
ઠહી આ દુર્લભે વાણી, પિવેફી સૌ વિચારોતી;
સફળ નહીં થાય એ તે.યે, તમારે શું? અમારે શું?

સુમન સરોવર.

(લાવણી.)

સ્નેહ નગરમાં સુમન સરોવર, મહદ્ એક મેં દગ દીહું;
પાણી તેનું અતિશય નિર્મળ, શીતળ અમૃત સમ મીહું.
તૃપિત કોઇ પણ આવે તેની, તૃપા શમે છે તેનાથી;
એવું સર નથી કોઈ સ્થાનમાં, સાચા સંકટનું સાથી.
ગૌરવ માન સરોવર કેરું, વાંચ્યું છે બહુ શાસ્ત્ર વિષે;
સુમન સરોવર આગળ એ પણ, મમ આંખે અતિ ગૌણ દિશે.
માન સરોવર માત્ર હંસને, દે છે મોતીનો ચારો;
પણ આ સર તો શત્રુ મિત્રને, સમાન આપે સધિયારો.
માન સરોવર માન ધરે છે, પણ નહિ આને માન જરા;
સદા સાચવે શાન્ત સ્વભાવે, કુળવાનોની પરંપરા.
માન સરોવરને કાંઠે મેં, નથી સુણ્યા તર ઉગેત્રા;
સુમન સરોવરને કાંઠે તો વિવિધ વૃક્ષ ને છે વેત્રા.
ગુણ ગુણાળનો પાર મળે ના, હોલર હહાપણ દર્શાવે;
આત્ર તરૂંઓ ઉઠાર થઈને, મિષ્ટ ફળો બહુ ખવરાવે.
ચતુરાઈના ચંપા જહેકે, રાયણ પણ રસ દે લહેકે;
ખાય લવારો લળ લટકાંથી, જ્ય ન આદર વિશુ એકે.
તપ્ત દેહને છાયાનું સુખ, હર્ષ ધરીને આપે છે;
સુગંધથી તર મગજ કરીને, કિલ્લ કલ્પના કાપે છે.
બ્રહ્મ ભણી લઈ જ્ય વળી એ, ત્રિવિધ તાપથી છોડાવી;
ગુપ્ત રહી જ્ઞાનામૃત ભોજન, પાત્ર વિષે દે પિરસાવી.
આવો સંધી નથીજ મળતો, દુર્લભ સત્વર શાણો થા;
જો ચૂક્યો તો જરૂર જગતમાં, ખાવાં પડશે બહુ ગોથાં.

(૨૦૧)

વિવિધતા.

(ગઝલ-કલ્યાણની.)

અમે એકેકને એકેકમાં ગુલ્તાન જોયા!
અમે એકેકમાં એકેકને હયરાન જોયા— અમે૦
અજળ હું થાઉં છઠ્ઠી કુદરત તણી જોઈ કરામત!
પવન છે એક તેનાં ભિન્ન મેં તોફાન જોયાં—અમે૦
કહેવું બેમુનાસિબ તોય માનું હું મુનાસિબ,
શરીરી એક તેનાં સેકડો અભિધાન જોયાં! અમે૦
કુશાને મહલ વચ્ચે કેટલો દેખું તફાવત!
અમીરી ને ફકીરી બેયનાં મેં સ્થાન જોયાં! અમે૦
બધે છે પંચ કોશા, પંચ તત્ત્વો પંચ, પ્રાણો;
છતાં પ્રત્યેકમાં મેં માન ને અપમાન જોયાં—અમે૦
ન કોઈ સર્વ રીતે સૃષ્ટિમાં સાવધ જણાયું;
અમે પ્રત્યેકને પ્રત્યેકમાં બેભાન જોયા— અમે૦
કરી જલપાન વૃદ્ધિ પામે સરખી ઝાડ સંગ્રા;
તથાપિ સર્વ કરાં જુદાં જુદાં પાન જોયાં! અમે૦
જુદાઈ આમ જોઈ, ઉપજે અનિવાર્ય સંબ્રમા!
નિવારે તેજ, જેણે બ્રહ્મને ધરી જ્યાન જોયા! અમે૦

અમારું સર્વ ન્યારું!

(ગઝલ—ભેરવીની.)

અમારા વેગને અહીં કોણ છે અટકાવનારું?
અમારું નામ ન્યારું, ધામ ન્યારું, કામ ન્યારું— અમારા૦
કહે કદિ કોઈ અમને, ગાફિલ, દાના યા દિવાના;
નથી પરવા! અમે જાણ્યું બધા જગને અકારું! અમારા૦
રસમ આવી અમે આવમ તણી દીડી નજરથી,
કહે કોઈ સારું તો તેને કહે કોઈ નકારું— અમારા૦
અમારા દિલ વિષે ઝલકાટ કરતું તેજ જે છે.
અમારા ખારને તે તેજ છે બદલાવનારું— અમારા૦

અમે કલિશું નહીં, લવ રાગી કે વીતરાગ છઠ્ઠાએ,
 અમે અહીં કોણુ છઠ્ઠાએ? જાણે એ અંતર અમારું અમારાં
 અમારી આંખ ન્યારી, કાન ન્યારા, ચાત્ર ન્યારી
 અમારો દેશ ન્યારો, વેશ ન્યારો, ભિન્ન બાંહે અમારાં
 જવાનું છે અમારે અન્ય સ્થાને, અન્ય માર્ગે;
 અમારું રૂપ એકજ એક સાથે છે જનારું! અમારાં
 અમે નોખા નહોતા તે છતાં નોખા પડ્યાંતા!
 નહોતું જ્ઞાન વિણ સંધાન એ પાછું થનારું— અમારાં
 ભલું આ એક ભાન્યું કે મળ્યો ઉસ્તાદ અમને,
 હવે આ શ્રેયમાં નથી કોઈ આડે આવનારું. અમારાં

જ્ઞાનભૈરવ.

(પદમણી પ્યારશી રે, પ્રતિદિન રાખીશ પાસ-એ ગત.)

જગત્ આ કિલ્લ છે રે, સુખમય એકજ જ્ઞાન-જગત્ આં
 જ્ઞાન રૂપ છે નાવ અનુપમ, આ ભવ તરવા રે,
 જ્ઞાન વિના જન પશુ સમ જાણો, આવ્યા ચરવા રે;
 જે પામર ચેતે નહિ ચિત્તે, તેને શું કહેવાય?
 ઠરણી તેવી પાર ઉતરણી, એ કહેવત ઉચરાય- જગત્ આં
 ધર્મ કર્મમાં ધ્યાન ન રાખે થઈને અંધા રે,
 સ્વારથ માટે ઘણાં કરે છે, નીચા ધંધા રે;
 પાછળ કાગ ભમે છે તેની ખજર ન રાખે લેશ,
 કોણુ થાય અજ્ઞાની એવા, વાનરનો એ વેશ! જગત્ આં
 અહીં અવતરી પડે મોહમાં, જ્ઞાન આવે રે,
 થાકીને પરતાય પછી દિન વ્યર્થ ગુમાવે રે;
 જપ ભૂલી બહુ પાપ કરે છે, રેંટ પ્રમાણે થાય,
 એક ભર્યું હાલવાય એકમાં, પાણી પાંચું ભરાય-જગત્ આં
 કાયર નરનું કામ નથી એ, કોણુ વખાણે રે?
 વિવિધ આમ બદલાય રંગ તે, વિરલા જાણે રે;
 અચળ જ્ઞાન વૈરાગ્ય બેય છે, એ વિણ અચળ ન કાય;
 ભાગ્યશાળી જન ઇચ્છે મનમાં, ઘટઘટ હેમ ન હોય-જગત્ આં

તમારું અમારું એકજ છે.

ભુજંગી. (કન્હરો, પીલુ, ગરવામાં પણ ચાલે.)

અમારું તમારું બધું એક જાણો, નહીં શોક વા હર્ષનો વેગ આણો;
 વહેંચી પીયો સર્વ સારું નહારું, નથી ભિન્ન કાંઈ તમારું અમારું.
 કમાયા તમે જે અમે તે કમાયા, અમે જે કમાયા તમે તે કમાયા;
 બધું એક માનો નથી કોઈ ન્યાડું, વઢો વ્યર્થ શાને તમારું અમારું?
 તમે બીજ બોયું અમે તેજ બોયું, તમે જેહ બોયું અમે તેજ બોયું;
 તમારા વિના કોણુ છે અન્ય પ્યારું, પછી ક્યાં કહો છો તમારું અમારું?
 તમે બોલશો તે અમે બોલવાના, તમે બોલશો તે અમે બોલવાના;
 કયું મિષ્ટ પાણી કયું તેમ ખાડું? નથી ભિન્ન જ્યારે તમારું અમારું.
 તમે જ્યાં જવાના અમે ત્યાં જવાના, નથી છુટવાં પડ્યાં જેહ પાતાં;
 હવે અન્યથા શું કહો હું વિચારું, નથી ભિન્ન જ્યારે તમારું અમારું?
 તમે ને અમે બે જન્મ્યા એક સાથે, તમે ને અમે બે રન્મ્યા એક સાથે;
 પછી ભિન્નતાનું ગ્રહો શીદ બાડું, સદા એક છે જ્યાં તમારું અમારું?
 વઢે શ્યામનો પુત્ર વેદોક્ત વાણી, નથી સુત્ર લોકો થયો જે અજ્ઞાણી;
 કહો અરુપ હું શું વચારે સુધારું, નથી ભિન્ન જ્યારે તમારું અમારું?

જીવને ઉપદેશ.

(રાગ—સૌરઠ—સારંગ.)

(વિમળા નહિ કરશે ઉચાટ—એ ગત.)

જો વિચારી જીવ, સમય આ જીવ છે રે—ટક.

ગયું દ્રવ્ય પણ પ.છું મગશે, મહા રોગનું બંધન ટળશે;
 પશુ ગઈ વેગા હરિ રૂપ ગણાય છે રે— જો વિચારી૦
 ભૂમંડળમાં જન્મ ધર્યો તે, શા કામથી સફળ કર્યો તે?
 તને તર્ક શું તેનો તનમાં થાય છે રે?— જો વિચારી૦
 ધન મદમાં બેહદજ ભમે છે, વિષય ગાન ને તાન ગમે છે;
 ગહન જ્ઞાનનો પણ ક્યાં રાગ ગવાય છે રે? જો વિચારી૦
 બહુ પામીને મ્હોતે ઝાલ્યાં, સંકટનાં સ્થાનોમાં ધાલ્યા;
 સર્વ વસ્તુને કાગ લયંઠર ખાય છે રે— જો વિચારી૦
 મહાન પુરૂષો રહ્યા ન બેસી, તેનો કાગ થયો છે દૂધી;
 દયા દાનથી સદૈવ જન પંકાય છે રે— જો વિચારી૦

(૨૦૪)

ઉદયાસ્ત.

(મરાઠી ચાલની સાખી.)

બૂઝી જાય જન દુઃખના દિવસો, એ પણ એક નવાઈ
જરા જુએ પોતાનું સુખ કે જાય ત્વરિત છલકાઈ!!
ભોગવ્યું દુઃખ નથી જશે! અંતરે ગર્વ એમ આણે!
જો કહિયે કે નથી રહેતું, કદિ પણ સરખું ટાણું;
આજ આમ તો કાલ કેમ છે, એક સાંજ એક વહાણું;
માટે વિવેકથી વર્તો, પાળો ધર્મ તણી શર્તો.
આવે છે કે નથી આવતા? દિવસ આગલા યાદ!
આ પણ રહેશે કે વહી જશે, અમથો કાં ઉન્માદ?
રાખવો! સમજો કમ સાચો, આગલો ઇતિહાસ વાંચો.
મળે કોઈ આવો વક્તા પણ, યોગ્ય મળે નહીં શ્રેતા;
ધનગર્વી તો પરમ જોધને, નથી સાંભળતા જોતા;
જો કે વંચ્ય નથી વસુધા, હોય ક્યાં વિષ તો ક્યાંક સુધા!
આવે જેવો અવસર તેનો, શોક હર્ષ નહિ કરવો;
દુખે ધૈર્ય ગુણ ધરવો અંતર, સુખે ક્ષમા ગુણ ધરવો;
તરણી નથી થતો તાતો, રહે છે ઉદયાસ્તે રાતો.

જ્ઞાનીના ઉદ્ગાર.

(સાવણી. —દશા આ શી થઈ મારી; એ રાહ)

મને છે જ્ઞાન આ ખાઈ, મળે ફળ જે તણું ન્યાઈ—મને છે

ઈન્દ્રિયો વશ રાખીને, ત્યજવો વિષય-વિકાર;

ધર્મ્યા નિંદા ત્યાગવી, થવું ક્ષમા ધરનાર.

અવર અજ્ઞાનનું ખાઈ, સદા હું તો ઉરે ધાઈ— મને છે

ધટે ન પ્રીતિ પાપમાં, ભણી દયામાં સાર;

પ્રાણી માત્રને પાળતાં, થાય સફળ અવતાર.

દયા ગુણ નિત્ય વિસ્તાઈ, સ્તુતિ એની શી ઉચ્ચાઈ? મને છે

ક્રોધ, લોભ, અહંકારનાં, સઘ કાપવાં મૂળ;

મટે નિત્ય વૈરાગ્યથી, મનોવૃત્તિનું શૂળ;

વધારે તેજ એ સાઈ, નિવારે મોહ અધાઈ— મને છે

અનુક્રમણિકા.

સરસ્વતીનું આવાહન.	૧	નર્કમાં કોણુ જાય?	૪૫
કેળવણી.	૨	કપાળે કાળા ઝામ.	૪૬
સ્ત્રી કેળવણી.	૩	દુર્ગુણી કોણુ?	૪૬
સુધારો કરવા વિષે.	૫	પડતી દશાનાં નિશાન.	૪૬
બાળલગ્ન.	૭	વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ.	૪૮
વૃદ્ધલગ્નનો કકળાટ.	૧૦	વિધવાનાં દુઃખ.	૪૯
ભુંગા ભાયડા વિષે.	૧૧	સમયની બગ્ગિહારી.	૫૨
સ્ત્રી ઉપર જીવન કરનાર ભરથાર.	૧૨	ભણેલાની હરાજી.	૫૪
ભાગ્યશાળી ભરથાર કોણુ?	૧૪	ચાલુ સુધારાનું વર્ણન.	૫૫
પ્રેમ મહિમા.	૧૬	કળિયુગ.	૫૭
મિત્રતા પત્રનો જવાબ.	૨૧	સ્મિતાષ્ટક.	૫૯
સંપ.	૨૨	રત્નાકરાગ સુખોદિત કાવ્ય.	૬૧
વ્યભિચાર.	૨૪	વિધિની છે ગતી ન્યારી!	૬૨
કન્યાવિક્રય કરનારને કોરડા.	૨૭	પેટ ખાતર થતાં કર્મ.	૬૪
રોવા કુટવાનો રીવાજ.	૨૯	પક્ષી સમાજ.	૭૩
અભિમાન.	૩૦	કુધારા કાળચક્ર.	૧૨૦
સત્ય સૌદર્ય.	૩૧	સત્સંગ.	૧૪૩
કલદાર પંજરી.	૩૨	દામનું અદ્ભુત કામ!	૧૪૩
ગુણીની કદર.	૩૪	સુધારો હિંદ માતાને.	૧૪૪
કુકર્મ ન કરવા વિષે.	૩૫	વૈશ્ય સમાષ્ટક.	૧૪૫
પ્રયત્નને ઠપકો.	૩૬	ગુનાળાં યા છોકરીને સાસરે	
પ્રીતીઆરીનો ફાંકો.	૩૬	વળાવતી માતાની મુઝવણી.	૧૪૭
પ્રસ્તાવિક શીખામણ.	૩૭	સાત વાર.	૧૪૯
ઉપાન બેતાળીશી.	૪૦	સ્ત્રી કર્તવ્ય.	૧૫૦
ધન્ય કોને?	૪૩	સ્ત્રીએ સાસરે જઈને કેમ વર્તવું?	૧૫૦
મોક્ષ કોને મળે?	૪૪	ત્રિવળવૃત્ત.	૧૫૨
ધિક કોને?	૪૪	પતિવૃત્તા.	૧૫૩

પતિ ધર્મ પાળવા વિષે.	૧૫૬	વૈરાગ્ય.	૧૭૭
કુલટા નારી.	૧૫૭	રૂઢી.	૧૭૮
કુવડ નારીનો કુળેતો.	૧૫૮	શરદ.	૧૭૯
ઐહિક અને પારલૌકિક ધર્મ.	૧૬૦	હિન્દી પ્રબળીય કોંગ્રેસના	
સ્વધર્મ સંરક્ષા.	૧૬૨	પ્રમુખો.	૧૮૩
બલ સમાધિ.	૧૬૩	બપાનનો વિજય.	૧૮૫
બગનાટક.	૧૬૪	ગુણવંતી ગુજરાત.	૧૮૬
કર્મ કસોટી.	૧૬૫	સ્વદેશસ્તોત્ર.	૧૮૭
સંસાર અને શરીરની ક્ષણ-		યશોગાન.	૧૮૮
ભંગુર સ્થિતિ.	૧૬૬	આશિર્વાદ.	૧૮૯
ઈશ્વર પ્રાર્થના.	૧૭૪	રા. ઠક્કુર નારાયણનાં કાવ્યો.	૧૯૦
શીકર છોડી હવે ફરીએ!	૧૭૫	વૈદ્યકવિ રા. દુર્લભદાસ શ્યામજી	
ઈશ્વર એક છે.	૧૭૬	ધૂવનાં કાવ્યો.	૧૯૭

આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધી પુર્વે મળેલું ઉત્તેજન.

મુખ્યારક નામ.	પ્રત.
સરદાર સર ચીનુભાઈ માધવલાલ સી. આઈ. ઈ.	૧૫
શેઠ ધરમશી મોરારજી ગોકળદાસ.	૨૦
શેઠ નરોત્તમ મોરારજી ગોકળદાસ.	૧૫
શેઠ દેવીદાસ ગોકળદાસ કરમશી.	૮
શેઠ ચત્રભોજ શીવજી.	૫
શેઠ પ્રાગજી વંદ્રાવન.	૫
શેઠ મનમોહનદાસ દયાળદાસ શ્રેષ્ઠ.	૪
શેઠ નથુરામ શીવજી.	૧
શેઠ નારણદાસ પરશોત્તમ.	૧
સ. જગનલાલ પરશોત્તમદાસ.	૧

સફેદ વાળને કાળા કરવા માટે

બાદશાહી હેરડાઈ.

આ ખીજળ એકજ વખત લગાડવાથી મહીનાના મહીના સુધી કાળા કુદરતી વાળ જેવાજ રહે છે. ખીજળ ખીજળોની માફક આ ખીજળથી લાલ, ભુરા આ તો સખત વાળ નહીં થતાં ચમકદાર થાય છે.

કીંમત માત્ર બાટલી એકના બાર આના, પોસ્ટેજ બુદ્.

બાદશાહી જ્યુટી વોટર.

ચહેરા ઉપર લગાડવાથી ચહેરાની ખુબસુરતી એટલી ખીસી મીકળે છે કે એકદમ ઓળખાઈ શકવાનું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જુવાનીમાં થતા ખીલને એકદમ મટાડે છે. બાદશાહી જ્યુટી વોટર સ્યામ ચહેરાને ગુલાબી બનાવવા માટેજ છે. ન્હોડા ઉપર લગાડવાથી તેની ખુશખો કલાકના કલાક સુધી રહે છે. ચહેરા ઉપરનાં સાધારણ તમામ દર્દ દુર કરી ચહેરાની સુંદરતામાં ધણોજ વધારો કરે છે.

કીમત—બાટલી એકના બાર આના, પોસ્ટેજ ચાર આના.

સી. સી. મહાજન અને કું.

કાગળાદેવીરોડ—મું'મઈ. આ-ચ-૧૭૭ હેરીસનરોડ—કલકત્તા.

જસમાઈનની વીંછીની દવા !!

ગમે તે જાતનો ઝેરી વીંછીનો ડંખ-ગમે તેવી વેદના બીજીજ મીનીટ શાંત ! સોએ સો માણસને આરામ થાય છે. તે ઠદીપણુ નીપફળ જતીજ નથી. વીંછીની વેદનાથી બરાડે બરાડ પાડતો માણસ બીજી મીનીટ ખાત્રીપુરવઠ હસતો રમતો થઈ જાય છે. પરોપકારી પુરૂષો લોકોમાં મફત વહેંચવા માટે જસમાઈનની વીંછીની પુડી સેંકડો નહીં પણ હજારો ખરીદે છે. દશ વરસના અનુભવે જગતને બતાવી આપ્યું છે કે, દુનીયામાં જો ખરી વીંછીની દવા હોય તો તે જસમાઈનની વીંછીની દવાજ છે. એક પડીકા ૧૦-૨૦ માણસ ઉપર ચાલે છે. એની ૧૦૦ પુડીનો રૂ. ૧) તથા ૫૦) પુડીના રૂ. ૦૧૧= વેપારીઓને મોકુ ડીસકાઉનટ.

જસમાઈનની તાવની દવા

તો એક જાદુનો ખેલજ છે. જાદુગરના છુઃમંતરાં એ એક, બેએએ, ને ત્રણ ! બસ ત્રીટમા થયું કે તાવ ગયો. જસમાઈનની તાવની દવાની ત્રણ પુડી લીધા પછી એવો કેઈ તાવ નથી કે જે નહીંજ જાય. રોજીયો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ, ટાટો, ઉનો, જીરણુજવર, પ્લેગ, મેલેરીઆ, ગમે તેવો તાવ હોય પણ જસમાઈનની તાવની દવા સામે કદી ટકી શકતોજ નથી. જળી કીંમત એકદમ સસ્તી હોવાથી ગરીબો અને પરગણુઓને પચ્વડે તેમ છે. બીજી ખુખી એ છે કે તાવથી ગયેલી શક્તી તેનાથી પાછી આવે છે; કારણ કે તે તાવ કાઢવાની ક્રીયા સર કરવાની સાથેજ લુખ ઉઘાડે છે, અન્ન ઉપર રૂચી ઉત્પન્ન કરે છે અને દસ્તને સાફ લાવે છે. ૧૦૦ પુડીની કીંમત માત્ર રૂ. ૧) તથા ૫૦) પુડીના રૂ. ૦૧૧= વીં પીં ખરચ રૂ. ૦૧ જુદો.

મળવાનું ઠેકાણું:—જસમાઈન ઈન્ડીઆ એજન્સી,

કાલ્યાણદેવી રોડ, —રામવાડીને નાકે—મુંબાઈ.

કેશર, કસ્તુરી, અંબર, વીગેરે દેશી વનસ્પતિમાંથી
બનાવેલી

રૌચલ ટૉનીક પીલ્સ!

મગજને પુષ્ટી, બદનને તન્દુરસ્તી, અશક્ત થયેલાં
સ્ત્રી પુરૂષોને માટે ખાસ ઇલાજ.

આ ગોળીઓ દરેક પ્રકારની નબળાઇ દુર કરી પુરૂષાતન આપે
છે તથા ગએલી મરદાઇ પાછી બક્ષે છે. સ્વપ્નામાં કે પીશાબમાં જતી
ધાતુ બંધ કરી વીર્યવીકારનાં ગુપ્ત દરેકે મટાડે છે. લોહી સુધારી
પાચનશક્તિ વધારી ધાતુને પુષ્ટ કરી તાકાત આપે છે. સ્ત્રીઓના
અનિયમીત સ્ત્રાવને અટકાવી ગર્ભસ્થાન સુધારી તનદુરસ્તી બક્ષે છે.

આ “રૌચલ ટૉનીક પીલ્સ” લોહીને વધારી અવયવોને તાકાત
આપે છે, લુપ્ત વધારે છે, શરીરનું પોષણ કરે છે, એટલુંજ નહિ
પણ ફક્ત ત્રણ દિવસ વપરાશમાં આવવાથી પોતાની અદ્ભુત શક્તિ
આબેહુલ બતાવે છે. તેમજ માથાનો દુખાવો, સાંધાઓમાં થતું
કળતર, આંખે ચકરી, દમ વીગેરે મારી હાલવે છે, અને કેળવણી
લેતા વિદ્યાર્થીઓના મગજને પુષ્ટી આપી તેમની ઓછી થએલી
યાદદાસ્ત શક્તિને પુર બેસમાં ખીણતી રાખે છે.

એના એવા અમુલ્ય ગુણોની મોટી સાબેતી સંખ્યાબંધ સર્ટી-
ફિકેટો ઉપરાંત એ છે કે એ ગોળીઓ એક વખત વાપરનાર બીજી
દવા પસંદ કરતા નથી.

રજીસ્ટર નંબર ૧૮૦ તપાસી લેજો અને નકલી
માલથી ખુબ સંભાળજો.

દીંમત ૩૦) ગોળીની બાટલીનો રૂ.૨-૪-૦.

૧ થી ૩ શીશી મંગાવનારને ત્રણ આના ટપાક ખરચ ભુદો
પડશે. દરેક દવા વેચનાર પાસેથી મળશે.

ગોવીંદજી દામોદરની કુંઠ

જથાબંધ તથા છુટક દવા વેચનાર

મુળજી જેઠાની મારફ્ટ પાસે સૌખ્ય મેમન સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

સપટ કંપનીની

જગ પ્રસિદ્ધ દવાઓ.

હેકાણું:—કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

પ્રદર રીપુ—પ્રદર કે ધુપણી જેને અંગ્રેજીમાં (Whites) કહે છે તેને મારે આ અકસીર દવા છે. કીં ૩. ૩.

સપટ લોશન—દરાજની અકસીર દવાથી લાખો માણસોને ફાયદો થયો છે. કદી નિષ્ફળ નીવડતી નથી કીં ૨ આના.

ખરજવાનો મલમ—સુકા કે લીલા ખરજવા ઉપર રામખાણુ દવા છે. કીંમત આડ આના.

હરસની દવા—ગોળીઓની કીં ૩.૧) મલમની કીં ૩.૧૧. આ દવાથી ગમે તે જાતના લોહીયાર કે સુકા હરસ સારા થાય છે. પેટ સાફ લાવે છે. સફરામાં થતી વેદના શાન્ત થાય છે.

દમ હાંફણુ શ્વાસનું ચુર્ણ—આ ચુર્ણુ દમ, હાંફણુ, શ્વાસ ખાંસી વગેરે જીનાં ગમે તેવાં હઠીલાં દરદોને નાબુદ કરે છે. કી. ૩ ૧.

ખાંસીની ગોળીઓ—ખાંસી મટાડે છે. છાતી તથા ગળાનાં દરદોપર અકસીર છે. કીં ૭ આના.

ગરમીપર રામખાણુ દવા—આ દવા ગમે તેવા જીના કે નવા ગરમીના રોગોને ફક્ત એકજ દહાગમાં ફાયદો કરે છે, પીશાબમાં થતી અગન, તનક ને પડને બંધ કરી જડ મુળ સુદ્ધાં નીકળી જાય છે. કીં ૩. સવા.

શકિતવર્ધક ચુર્ણ—પુરૂષો અને વિદ્યાર્થીઓએ આ દવાનો ઉપયોગ કરવાથી નબળાઈથી ઉત્પન્ન થયેલાં દરદોનો નાશ કરી દરેક અવયવને પુષ્ટ બનાવે છે. કીં ૩ દોઢ.

ખાસ હમારા ત્રીસ વરસના વૈદ્ય ધંધાથી
અનુભવસિદ્ધ કરેલી ખાત્રીવાળી દવાઓ,
શક્તિ સુધાકર ગોળી.

આ ગોળીમાં પહેલાં ફાયદો કરી પાછળથી નુકશાન
કરે તેવું કશું તત્વ નથી.

શક્તિ સુધાકરની એકજ ડબ્બીથીજ ફાયદો થાય છે
પણ ત્રણ ડબ્બી સાથે એક ચીડી મળે છે. ફાયદો ન થાય
તો તે ચીડી પાછી મોકલેથી એક પણ સ્વાલ ન પુછતાં
પૈસા પાછા મળે છે. આ પ્રમાણે પૈસા પાછા નથી આ-
પતા એમ સાબીત કરનારને રૂ.૧૦૦) સો ઇનામ
આપીએ છીએ.

પૈસા પાછા આપવાની હજારો ગેરંટી આપી
સિદ્ધ કરેલી શક્તિસુધાકર ગોળીઓ દવાનો રાજેન્દ્ર છે.
પહેલે દીવસથીજ ફાયદો આપવા માંડે છે. શરીરને ધ-
સાવનારાં ગુપ્ત દર્દોનો જડમૂળથી નાશ કરી નપુંસકપણું
મટાડી લોહી તથા વીર્યને સુધારી તમામ અવયવોને
પુરેપુરી તાકાત આપે છે, જેનો બીજા લોકોને સ્વપ્નમાં
પણ ખ્યાલ આવતો નથી. ભૂખ લગાડી પાચન કરી પેટ
સાફ લાવે છે. સર્ટીફીકેટો કરતાં રોકડ જામીનગીરીની
ચીડી અને ઇનામ એ શક્તિ સુધાકર ગોળીઓના
ઉત્તમ ગુણનો મજબુત પૂરાવો છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ડબ્બીનો રૂ.૧ પાંચ ડબ્બીના રૂ. ચાર.

વૈદ્ય કલ્યાણજી હરીકૃષ્ણ ઠાકર.

નાં. ૧ જામનગર-કાઠીયાવાડ

નાં. ૨ મુંબઈ-કાલ્યાદેવી રોડ; દુવારકાનાથજીની બાજુમાં.

હજારો નીરાશામાં આશાનું એકજ કીરણ!!
(ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા)

કામસજ્જવન.

શક્તી આપનારી ઉત્તમોત્તમ આયુધીઓમાંથી આ દત્તા બનાવેલી છે. રાત દીવસ સારીરીક અને માનસીક શ્રમ કરવાથી ઉધ આવવી, લુખ નહિ લાગવી, નીંદ્રામાં ખરાબ સ્વપ્ન આરનાં, યાદદાસ્ત શક્તીમંદ પડી જવી, આંખે અંધારાં આવવાં, શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં દુખાવો થવો, તેમ ધાતુશ્રાવનાં ગંભીર દરદેથી જે હેરાન થતા હોય તેને માટે આશીરવાદ સમાન છે. ગમે તે કારણથી અને કોઈ પણ રસ્તે રખડીત થતી ધાતુને રોકીને ઘટ બનાવે છે. નવું જોસ અને નવી શક્તી ઉત્પન્ન કરી મનુષ્યને નવી જીંદગીમાં લાવી મુકે છે. તેમજ સ્ત્રીઓને માસીક અનીયમીતથી ઉત્પન્ન થતાં દરદો, ગર્ભાશયનાં તમામ દરદો, સુવાવડ પછી પી અશક્તી વીગેરે સ્ત્રીઓને રૂતુના અનીયમીતપણાથી થતાં તમ મ દરદો દુર કરી નવું જીવન અને નવું સૈદ્ધ્ય બક્ષે છે. દુકામાં સ્ત્રી અને પુરૂષને સરખી ઉપયોગી હોઈ કોઈ પણ મેસમમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. કીમત રૂ. એક.

શંદત્વવીનાશક તેલ.

કોઈપણ કારણથી ગુમાવેલા પુરૂષત્વનો કોઈ ઇલાજ હોય તે દ્વારા તે શેડનાનું શંદત્વ વીનાશક તેલજ છે. નબળાઈ માત્ર ત્રણજ દીવસમાં દુર કરે છે, સાધારણ શી પીત્તના તો પહેલેજ દીવસે દુર થાય છે, એકવીસ દીવસના પુરા સેવનથી જીંદગી ભર નવીન થવાય છે. કીમત રૂ. ૫) નકલી માત્રથી ડગાતા ના, નામ જોગતેજ શીશી લે. કોઈ પણ મેસમમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

જે. એન. શેડના.

કાલગમ્મદેવી રોડ જુની—મુંબઈ બેંકવાળા મકાનની સામે.

નંબર ૨—મુંબઈ.

સિંહનાદી ચૂર્ણ.

દુનિયાની સપાટી ઉપરનાં દવાઓનાં કેટલાંક હંબગોની પેઠે, સિંહનાદી ચૂર્ણ હંબગ નથી. બીજાં ચૂર્ણોના કરતાં, “સિંહનાદી ચૂર્ણ” દવાદમાં અને ગુણોમાં ઘણેજ દરજ્જે ઉત્તમ છે. કેમકે, તે ધણી ઉપયોગી જડી બુટ્ટીઓ અને એવીજ બીજી નિર્ભય સેંકડો ઔષધીઓનું બનેલું છે.

સોપારી તથા તંબાકુ ખાવાની અને બીડી પીવાની જરૂરિયાત ઓછી કરી તે ઠેકાણે આ ચૂર્ણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વ્યસનને ~~શરીર~~ શરીરને થતું નુકશાન અટકી વ્યસન છૂટી જાય છે. ઉપરાંત ભૂખ લાગતી ન હોય, પીડ આવતી હોય, ગોળો ચઢતો હોય, પેટમાં હમેશાં વાયુ રહેતો હોય, ખાધું પચતું ન હોય, ખાટા ઓડકાર આવતા હોય, ગમે તેવી જાતના સાદા કે એરી તાવમાં પાણીની તરસ વારંવાર લાગતી હોય, કોલેરા થયો હોય, શરીરમાં સુસ્તી ભરાતી હોય કે મહોડામાં હમેશાં મોળ રહેતી હોય તે વખતે એનો ઉપયોગ કરવાથી આરામ આપે છે. જઠરને લગતી અનેક પ્રકારની ફરીયાદોને દૂર કરી દસ્ત સાફ લાવી આરોગ્યને સ્થાયી જાળવી રાખવાનો આ ચૂર્ણમાં અજબ ગુણ રહેલો છે. કામથી કંટાળી ગએલાં મગજવાળાં મણુપ્રોને તે વખતે લેવાથી ખરી વિશ્રાન્તિ આપી શરીરમાં ચૈતન્ય પ્રકટાવે છે. રોગી કે નીરોગી નિર્ભયપણે હમેશાં એનો ઉપયોગ કરી શકે છે (એકજ વખતે અથવા જુદો જુદો વખત મળીને દિવસમાં આઠ વાર સુધી ભેઈ શકાય છે અને કદિ વધારે લેવાય તો પણ હરકત આવતી નથી.)

સર્વોત્તમ દવાદ અને અદ્ભૂત ગુણોના આર્કર્ષણથી રાજા મહારાજાઓ અને બીજાં ઘણાં સારાં કુટુંબોમાં આ ચૂર્ણનો હમેશાં ઉપયોગ થવા માંડ્યો છે.

એક પુરાવો —મી. કાવસજી બરજેરજી રંગુનથી લખે છે કે, “સિંહનાદી”માં ખરેખર અમૃત મૂકેલું છે. મ્હારા મ્હોડાની શીકાશ, આળસ, અને અજીર્ણ હંમેશને મારે ગયું. ઇશ્વર આપનું ભલું કરો. વળતી પોરટે વી. પી. થી બે શીશી મોકલશે”.

ભાવ બેકડ સસ્તો, રતનના રૂ.૨-૮-૦. શીશી એકના રૂ. ૦-૧૦-૦. બહારગામ પોરટેજ જુદું.

વૈદ્ય હરગોવિંદ હરિદત્ત ઠાકર.

“માલેક સિંહનાદી ચૂર્ણ” ડીપો.

ગુજરાતવાડી—સૂર્ય મંદીર મુંબઈ નં ૦ ૪.

રોગીપણું એ રીખાવનારું હમેશનું મૃત્યુ છે.

રોગથી દૂર રહેવું, એ સુખની સીમા છે.

અમૃતતુલ્ય

આતંકનિવ્રહ ગોળીઓ.

શરીરમાં અશક્તિનાં તમામ કારણોને દૂર કરી રોગોને મટાડે છે તથા તંદુરસ્તીને ટકાવે છે. તે અખૂટ અખંડ શક્તિનો ભંડાર છે. કિમત ધણીજ ઓછી એટલે ચાર અડવાડિયા મારે માત્ર બેજ ડબી અને એક ડબીનો માત્ર એકજ રૂપિયો.

આજસ કરી દિવસો કહાડવાથી અશક્તિ અને રોગનું બળ વધે છે. મારે આજેજ એ ગોળીઓ મગાવો અને પુરત બળવાન તથા પ્રુષ્ટ બનો.

લાખો જીવાનોની બરબાદ થતી જીંદગીને
સુધારી સુખી કરનાર

કામશાસ્ત્ર.

જીવાનીમાં થતી ભયંકર ભૂલોનાં મઠાં પરિણામનો આ-
જેહુજ ચિતાર આપી આરોગ્ય અને ઉત્તતિનો ખરો રસ્તો
બતાવનાર આ પુસ્તકની જૂદી જૂદી દશ લાખોમાં મળી
આજ સુધી લગભગ સાત લાખ નકલો વહેંચવામાં આવી છે.

જો તે તમારા વાંચવામાં ન આવે તો હાય તો નીચે જણાવેલ
સરનામે આજેજ પત્ર લખી તે મગાવી લ્યો. જેમ તેની કિં-
મત લેવામાં નથી આવતી તેમ તેનું પોસ્ટેજ પણ નથી લેવાતું.

વૈષ્ણુશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જામનગર-કાઠિયાવાડ.

પાણુ

મઝીના

કરશે શું ??

- તે ફીકકા ચહેરા ગુલાબી બનાવશે કે ?
- તે ગયેત્રું પુરૂષત્વ સંપુર્ણ રીતે પાછું લાવશે કે ?
- તે ગદ્ય જુવાનીને ફરીથી લાવશે કે ?
- તે ખોચેલી ચાદશક્તિ તાજ કરશે કે ?
- તે ઢીલી પડેલી નસોને તંગ બનાવશે કે ?
- તે મરી ગયેલી ભુખને ફરી સજીવન કરશે કે ?
- તે ડામ ડોળ મગજને પુરી શાંતી આપશે કે ?
- તે ચિંતાતુર મનને આનંદી બનાવી શકશે કે ?

હા—જરૂર—ખાત્રીપૂર્વક

કીંમત રૂ. ૩) વી. પી. થી રૂ. ૩)

“મઝીના” ડી.પો.

કાલખાદેવી રોડ, રામવાડીની સામે-મુંબઈ.

વગર ઇન્જ્યે વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાબુ.

બાદશાહી સાબુ-સફાઈથી વાળ દુર કરવા માટેજ છે.

બાદશાહી સાબુ-ચામડીને કંઈ પણ ઇજા થતી નથી.

બાદશાહી સાબુ-અમેરીકન મશીનથી તૈયાર થાય છે.

બાદશાહી સાબુ-દરેક દુકાનદાર પાસેથી મળે છે.

બાદશાહી સાબુ-રજીસ્ટર નં. ૦ પરદ જોઈ ખરીદવો.

બાદશાહી સાબુ-હજારો સરટીફિકેટો મળેલાં છે.

બાદશાહી સાબુ-ત્રણ સાબુના બાકસની કી. રૂ. ૧) પો. જુડ.

દરેક ગામમાં એજન્ટોની જરૂર છે.

કાર્ડ સાઈઝ ૪૧×૩૧-કીંમત માત્ર રૂ. ૪).

ફોટોગ્રાફ પાડવાના ન્યુ

છુપા કેમેરા.

હાલમાં વીલાયતથી મોટા ફેરફાર સાથે કેમેરાનો મોડો જથ્થો આવી પહોંચ્યો છે. આ કેમેરાથી નાનું બચ્ચું પણ સહેલાઈથી ફોટો ઉતારી શકે છે. દોડતી ગાડી, ઉડતું પક્ષી વગેરેનો સહેલાઈથી ફોટો ઉતારી શકાય છે. ફોટોગ્રાફ ઉતારવાની સંપૂર્ણ માહિતી ઘેર બેઠે શીખવી શકીએ છીએ. કેમેરા સાથે વ્યુફાઈન્ડર (જેનો ફોટો લેવો છે તે જોવા માટે) ગ્રાઉન્ડ ગ્લાસ, ડબલ કાર્ડ સ્લાઈડ, પ્લેટ, દવાઓ સાથે કીંમત ફક્ત રૂ. ૪) પોસ્ટેજ દશ આના

સોલ એજન્ટ હોટાલાલ જગનલાલ મહાજન.

કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ. આન્ય એજીસ હેરીસન રોડ-કલકત્તા.

વાંચવાલાયક પુસ્તકો.

નીચલાં ખાસ વાંચવાલાયક વખણાયલાં પુસ્તકો અમારે તાંથી મળી શકશે:—

જ્ઞાનોત્તેજક કાવ્ય સંગ્રહ—(આ ગ્રંથ જુઓ) રૂ. ૧-૪-૦

સંસાર સુખ સાધન—ખાસ ધનામ આપી લખાવેલા આ પુસ્તકમાં સરળ, અસરકારક અને મધુર ભાષામાં લખેલા નિબંધો છે. તે કોઈ પણ કોમનાં, ઉમરનાં કે સ્થિતિનાં માણસોને એક સરખું ઉપયોગી છે. વર્તમાનપત્રોએ અને વિદ્વાનોએ ઉત્તમ અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા છે અને વડોદરા રાજ્યના કેળવણીખાતાએ ધનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કર્યું છે. બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. કિંમત આઠ આના.

દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજી—એ મહાત્માનું જીવનચરિત્ર તથા કલકત્તા કેન્દ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ. ૫૪ ૧૦૦ છીમત માત્ર ચાર આના.

રંગ રસાયણ વિદ્યા—અમે તે રાજ વગર ખર્ચે મટે એવી નવીન પણ અઠસીર અને સહેલી રીતીને લગતું આ પુસ્તક વૈદાંના ૩૦-૪૦ વરસના અનુભવીએ લખ્યું છે. કી. ૪ આના.

પ્રાચીન તથા અર્વાચીન હિંદ—રસભરી ભાષામાં લખાયેલો ઉપયોગી નિબંધ. કીમત દોઢ આનો.

આપણી ઉન્નતિ કેના હાથમાં છે?—અસરકારક ભાષામાં લખાયેલો ઉપયોગી નિબંધ. કીમત દોઢ આનો.

~~જુઓ~~ ઉપલાં બધાં પુસ્તકો ફક્ત રૂ. ૨ માં વી.પી.થી મળશે.

રા. કવિ કહાનજી ધર્મસીંહનાં સારાં સસ્તાં નવાં પુસ્તકો.

ચમત્કારીક દૃષ્ટાંતમાળા. ૧-૮-૦	સદબોધદીપક. ૦-૧૨-૦
ચોરાશી આસન (હડ. માળા) ૧-૪-૦	આર્ય અરિત્રાવલિ. ૦-૧૩-૦
ઝૂલિણી સુવિચારમાળા. ૧-૮-૦	પરાશર ધર્મશાસ્ત્ર. ૦-૧૪-૦
સાહિત્ય રત્નાકર (હિંદી). ૨-૮-૦	અખ્યાત્મ ભજનમાળા. ૧-૮-૦
કેદાર કાવ્ય. ૧-૦-૦	અખ્યાત્મ ભજન ભાગ ૨ જો. ૨-૦-૦
ભક્તિ કેદપદ્મ. ૦-૮-૦	અખ્યાત્મ પ્રકાશ ભાષાંતર. ૦-૧૦-૦
વ્યાજગણિત. ૧-૦-૦	

મકષિવિદ્યા આશ્રમનાં પુસ્તકો.

યોગાર્થ ભાષ્ય.	૩. ૦૥	સંખ્યોપાસના (સક્રોપ) ૦) ૦૥
વૈદિક નિત્ય કર્મ.	૦) ૦	,, (હીંદી) ૦) ૦૥
કન્યાવિકૃત્ય કુરતા.	૦) ૦	વિવાહ પ્રતિજ્ઞા. ૦) ૦૥
શ્રાવણી પ્રયોગ.	૦) ૦	મહર્ષી દયાનંદ (કાર્ડ ફોટો) ૦) ૦૥
અહિંસા ધર્મ પ્રકાશ.	૦૥ ૦	મહર્ષી દયાનંદ જીવન તત્ત્વ
વૈદિક ધર્મ પરિવર્તન.	૦૥	(પ્રથમ ખંડ) ૨૦
વિચાર સંગ્રહ.	૦૥	

તૈયાર છે!!

તૈયાર છે!!

શ્રી ગીતા આર્ય ભાષ્ય.

(અપૂર્વ ઉત્તમ વિલક્ષણ.)

શ્રી ગીતા ઉપનિષદોમાંથી દોહન કરેલું અમૃત છે એટલે કે અમૃતનું પણ અમૃત છે. તે ચારે વર્ણ અને આશ્રમનાં સ્ત્રી પુ-
ષોને પ્રેયસ્કર અને શ્રેયસ્કર છે તે વાત સીદ્ધ કરવા માટે આ
“શ્રી ગીતા આર્ય ભાષ્ય”માં ઠેકાણે ઠેકાણે ઉપનિષદો અને વેદોનાં
પ્રમાણો આપ્યાં છે એજ તેની ખુશી છે. સંસ્કૃતનો અભ્યાસ
નહિ કર્યો હોય તેઓ પણ સહેલાઈથી તે સમજી શકે એવી સ-
રળ રચના કરી છે એજ આ ભાષ્યની ઉત્તમતા છે. ૩મી ૮ પેજ
૩૫૦ પાનાં પાકું પુસ્તક ઉંચા કાગળ છતાં કિંમત માત્ર ૩૨)

કોઈ પણ પુસ્તક મોકલવાનો ખર્ચ ગ્રાહકોને શીર છે.

✱

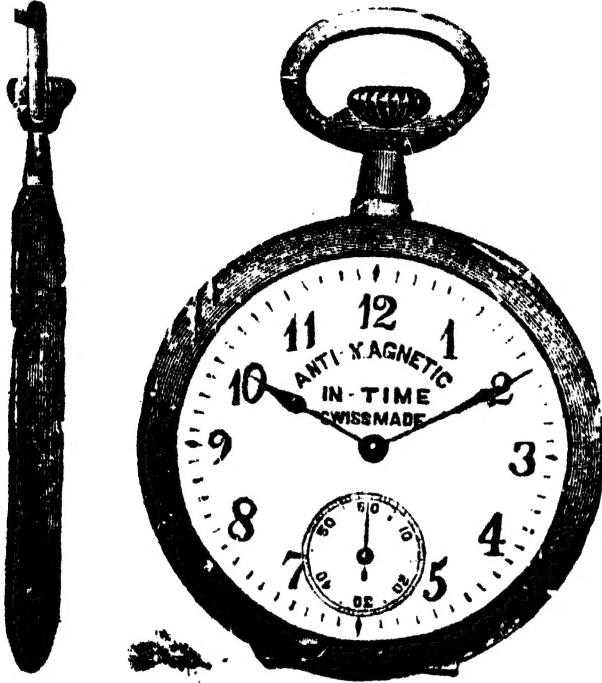
✱✱ એ શિવાય શાળામાં ચાલતાં તેમજ ખીજાં હર-
કોઈ અંગ્રેજી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત પુસ્તકો જોઈ તપાસી
સારા ભાવે બહાર ગામ વી. પી. થી વરદી મળેથી તુરત
મોકલી આપીએ છીએ.

ગુણવંતજીલ હોટાલાલ દેસાઈ.

હુલેશ્વર; ભાણુભાઈ મોતીરામની ચાવી-મુઠમઈ.

અમુલ્ય લાલ !
ફક્ત નવી ફકાનની એકવાર મુલાકાત લીધાથી જ ખાતરી થશે
માલ ભરોસાદાર-કીંમત વાજબી

વાપરવામાં ટકાઉ
ચીજો વણાજ કીશાયત ભાવે મળે છે.

રોસકોફ
સીસ્તમ ઉપર
બનાવેલું સસ્તા-
માં સસ્તું ઘડી-
આજ રૂ. ૨)
માં મળી શકશે.

એ સીવાય વાપરવા લાયક પાંચ વરસની ગેરેન્ટી
સાથેનાં વેચીસો.

નાં ૧ લો રૂ ૩, નાં ૨ જો રૂ ૪, નાં ૩ જો રૂ ૫
ટકાઉ અને ટાઈમ આપવામાં ચોક્કસ મળશે.

એ સીવાય દરેક જાતનાં કલાકો, ટાઈમપીસો તથા દરેક
મેકરનાં વેચીસો કીશાયત ભાવે મળી શકશે.
બહારગામ માત્ર વીં પીં થી જોઈ તપાસીને મોકલવામાં આવે છે.

મંગલદાસ મનસુખલાલની ફાં.,

નાં ૩૦૩, અબદુલરહેમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.